

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ
ПІДЛІТКІВ У ДИТЯЧОМУ ОБ'ЄДНАННІ**

Монографія

Харків
«Друкарня Мадрид»
2015

УДК 37.012
ББК 74.480
Ф 79

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 5 від 30.04.2015 р.)

Авторський колектив : Т. К. Окушко, Ж. В. Петрочко, Н. В. Чиренко, Н. О. Шпиг, О. В. Касьянова, Л. М. Сокол, О. В. Пашенко, О. В. Долгова, В. Ю. Белан

Рецензенти:

О. В. Безпалько – доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка;
С. М. Курінна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти Донбаського державного педагогічного університету

Ф 79

Формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об'єднанні : монографія / Т. К. Окушко, Ж. В. Петрочко, Н. В. Чиренко, Н. О. Шпиг, О. В. Касьянова, Л. М. Сокол, О. В. Пашенко, О. В. Долгова, В. Ю. Белан ; наук. ред. Т. К. Окушко. – Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. – 318 с.

ISBN 978-617-7294-14-5

У змісті монографії висвітлено сутність і зміст процесу формування соціальної ініціативності підлітків у дитячих об'єднаннях. Розглянуто теоретичні засади, принципи, соціально педагогічні умови, на основі яких побудовано модель формування соціальної ініціативності. Обґрунтовано змістово-технологічне забезпечення процесу формування соціальної ініціативності підлітків, охарактеризовано досвід діяльності дитячих об'єднань різного спрямування у формуванні соціальної ініціативності підлітків та реалізації дитячих соціальних ініціатив.

Для науковців, аспірантів і студентів педагогічних вишів, педагогів та координаторів дитячих громадських об'єднань, які провадять безпосередню соціально-педагогічну діяльність з дітьми та молоддю.

УДК 37.012
ББК 74.480

ISBN 978-617-7294-14-5

© Інститут проблем виховання НАПН України
© «Друкарня Мадрид», 2015

ЗМІСТ

<i>Від авторів</i>	5
Розділ 1. Дитячий рух України як складник розвитку громадянського суспільства: сутнісна реальність і соціально-виховний ракурс	
1.1. Дитячі громадські об'єднання як ресурс соціального виховання дітей у контексті сучасної соціокультурної ситуації.....	9
1.2. Дитяче об'єднання – простір розвитку соціальної ініціативності підлітків.....	25
Розділ 2. Теоретико-методичні засади формування соціальної ініціативності підлітків	
2.1. Формування соціальної ініціативності підлітків як педагогічна проблема	30
2.2. Психологічні особливості формування соціальної ініціативності у підлітковому віці.....	50
2.3. Сутність і функціональна роль ініціативності у структурі лідерства підлітків	61
2.4. Моделювання процесу формування соціальної ініціативності підлітків у дитячих об'єднаннях.....	71
Розділ 3. Громадська діяльність підлітків як чинник розвитку соціальної ініціативності	
3.1. Виховання соціальної ініціативності підлітків у дитячих об'єднаннях скаутського типу.....	78
3.2. Розвиток соціальної ініціативності підлітків у дитячих об'єднаннях природоохоронного спрямування.....	109
3.3. Дитячі об'єднання юних рятувальників: виховуємо соціально ініціативну особистість.....	133
3.4. Учнівське самоврядування – школа розвитку дитячої соціальної ініціативності.....	153

Розділ 4. Соціально-педагогічні технології формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об'єднанні

4.1. Соціальне проектування – засіб формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об'єднанні.....	182
4.2. Технологія фандрейзингу – шлях до соціального Партнерства.....	201
Додатки.....	247

Від авторів

Розвиток ініціативності особистості – одна із актуальних проблем освіти та суспільства, оскільки в умовах глобальної перебудови світу ініціативність є провідним рушійним чинником становлення конкурентноздатної особистості.

Проблема формування соціальної ініціативності дітей та молоді нині надзвичайно актуальна, оскільки є потреба у розкритті теоретико-методичних засад, розробленні методики виховання соціальної ініціативності дітей та молоді загалом і в умовах дитячих громадських об'єднань зокрема.

Підготовка дітей і підлітків до самостійного життя, формування у них громадянської позиції належить до числа пріоритетних напрямів освіти. Одним із соціальних інститутів виховання юних громадян є дитячі об'єднання. Сьогодні по-новому осмислюється їхня сутність, формулюються основні принципи діяльності, підсилюються позиції дитячого руху в соціальному просторі і його можливостей у вирішенні соціально-педагогічних завдань.

Соціальна ініціативність дітей та учнівської молоді – це форма їхньої добровільної діяльності в інтересах і на благо особистості, громади, держави, що спрямована на збагачення соціальної реальності, досягнення конкретного соціально значущого результату. Здобуття підлітками навичок формування й розвитку соціальної ініціативності, особистої участі в соціально значущій діяльності, взаємодії із соціальними інституціями, державними закладами та іншими формами соціальної практики є цінним практичним виховним результатом. Від уміння виявляти і реалізувати соціальні ініціативи, від особистого внеску людини у загальну справу залежить як її духовне, моральне збагачення, так і матеріальний добробут.

У діяльності різноманітних громадських об'єднань, і дитячих у тому числі, закладається фундамент громадянського суспільства, створюються унікальні умови для становлення колективного суб'єкта націєтворення, виховання активного громадянина-патріота, який повною мірою зможе реалізувати свою суб'єктність, розвинути і вдосконалити природні, соціальні, суспільні та особистісні якості.

Змістовно організована спільна діяльність, співпраця і продуктивне спілкування дітей і дорослих є найдієвішим інструментом громадянського, демократичного, патріотичного виховання – основним пріоритетом у реалізації молодіжної політики в Україні.

Дитяче об'єднання є одним із унікальних суб'єктів соціального виховання, яке надає кожній дитині змогу усвідомити себе, розкрити свої потенційні можливості у самореалізації та досягненні нових соціальних ролей, якнайповніше сприяє їх інтеграції у доросле життя.

Сьогодні в Україні зареєстровано (дані Державної служби статистики України на 01.01.2014 р.) 1610 дитячих громадських організацій, 1315 з них діють із статусом юридичної особи, 295 легалізували роботу шляхом повідомлення про свою діяльність, 29 Всеукраїнських дитячих громадських організацій. У загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України діють близько 16000 об'єднань учнівського самоврядування.

Протягом багатьох років найбільш дієвими з-поміж усіх організацій, які провадять активну та результативну соціальну діяльність, визнаються громадські організації всеукраїнського рівня: Національна скаутська організація України «ПЛАСТ», Національна організація скаутів України (НОСУ), ВДС «Екологічна варта», ВДГР «Школа безпеки», Федерація дитячих організацій України, Асоціація гайдів України (АГУ) та ін.

Участь дітей у реальних справах допомагає розширювати їхнє коло безпосереднього соціального спілкування, реалізувати право на прийняття рішень. Ініціативні дії завжди були притаманні дитячим організаціям та об'єднанням. Через соціально значущу діяльність дітей та молоді закріплюються загальнолюдські цінності, реалізується соціальний потенціал людини, забезпечується її духовне, моральне збагачення. Соціально значуща діяльність пов'язана також з розвитком громадянської самосвідомості, патріотичних почуттів і розумінням своєї громадянської відповідальності. Саме готовність юної особистості до участі в соціально значущій діяльності, бажання

приносити користь іншим людям, сам вибір і спрямованість ініціативної діяльності визначає людину як громадянина і суспільного суб'єкта.

Монографія є колективним доробком наукового колективу лабораторії дитячих об'єднань Інституту проблем виховання НАПН України, який протягом 2013–2015 років здійснював дослідження «Формування соціальної ініціативності підлітків в дитячому об'єднанні».

Розвиток соціальної ініціативності підлітків як значущої інтегрованої якості є пріоритетним завданням у вихованні підростаючого покоління. Соціальну ініціативність як вияв вищої форми соціальної активності людини колектив авторів вважає вагомим складником становлення конкурентоздатної та конкурентоспроможної особистості, що корелює як із соціально-економічним розвитком держави, так і з особистісним життям самої людини, досягненням нею життєвого успіху. Соціальна ініціативність передбачає готовність до соціально значущих дій, це форма добровільної діяльності людини в інтересах і на благо особистості, громади, держави.

Виховання соціальної ініціативності у широкому сенсі сприяє активній, творчій діяльності дітей та молоді не тільки сьогодні, але й на перспективу їхнього подальшого життя, гармонізує інтереси особистості в її співтворчості з іншими на благо людей, суспільства, держави. Участь у реалізації соціальних ініціатив дає змогу формувати у дітей такі цінності, як доброта, гідність, милосердя, довіра, колективізм, а разом із тим сприяє формуванню важливих особистісних якостей – відповідальності, вимогливості, взаємоповаги, активності та організованості.

У монографії колектив розробників презентує своє авторське бачення проблеми формування соціальної ініціативності підлітків в умовах дитячого об'єднання. Зокрема, представлено модель формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об'єднанні, розвиток означеного феномену розкрито у площині тематичних векторів, що охоплюють розуміння сутності проблеми, створення команди дитячого об'єднання, розвиток дитячого

самоуправління та лідерських якостей підлітків, партнерську взаємодію і фандрейзинг у реалізації соціальних проектів та ініціатив.

Монографію підготовлено авторським колективом у складі: д-р пед. наук Ж. В. Петрочко (§ 2.3), канд. пед. наук Т. К. Окушко (§ 1.1; 1.2; 2.1; 2.4), канд. пед. наук Н. В. Чиренко (§ 3.1, матеріали до § 1.2; 2.1), канд. пед. наук Н. О. Шпиг (§ 4.2), канд. псих. наук Л. М. Сокол (§ 2.2), канд. пед. наук О. В. Касьянова (§ 4.1), О. В. Пащенко (§ 3.2), О. В. Долгова (§ 3.4), В. Ю. Белан (§ 3.3).

Авторський колектив висловлює подяку керівникам дитячих громадських організацій Н. Мельниченко, С. Сапігі, Я. Колобовій, О. Пащенко, А. Негрієнко, Д. Колеснику, А. Лісовій, Н. Левенець за співпрацю у дослідженні проблеми соціальної ініціативності підлітків.

Монографія адресована керівникам, виховникам, дорослим лідерам дитячих об'єднань, педагогам, батькам, студентам педагогічних спеціальностей, широкому загалу українського суспільства, хто зацікавлений у підтримці дитячого руху України.

РОЗДІЛ 1
ДИТЯЧИЙ РУХ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДНИК РОЗВИТКУ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СУТНІСНА РЕАЛЬНІСТЬ І
СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНИЙ РАКУРС

1.1. Дитячі громадські об'єднання як ресурс соціального виховання дітей у контексті сучасної соціокультурної ситуації

Українське суспільство і діти у межах соціальної реальності

Сучасне українське суспільство характеризується перманентними змінами у всіх сферах життя, а значить і політичною, і економічною, і соціальною нестабільністю. Сучасний етап розвитку суспільства вирізняє й характер змін ціннісних та духовних орієнтацій.

У будь-які часи суспільні умови ставали підґрунтям для розвитку різноманітних соціальних рухів, серед яких свою соціальну нішу завжди займав і дитячий рух у формі різноманітних дитячих об'єднань та організацій. Сучасний дитячий рух розвивається у найскладніші за всіх обставин часи, і як ніякий інший соціальний інститут відчуває на собі усю складність моменту. І все ж таки, зважаючи на свою реальну специфіку впливу на дитину, дитяче громадське об'єднання, організація має реальні можливості запропонувати дітям свою модель відносин, зреалізувати свій особливий зміст для виховання свідомої, духовної, морально загартованої особистості, людини громадянина-патріота, готового до життя в демократичному суспільстві.

2014 рік в історії України став на перетині еволюційного розвитку країни. Це рік, коли відбулася Революція гідності і український народ став на захист демократичного та європейського вибору своєї країни. Це рік, коли «братня держава» не тільки здійснила анексію частини України – Криму, але й розв'язала братовбивчу війну на сході України. Більше ніж 6500 громадян України було вбито, з них більше 60 – діти. Значна кількість людей опинилися у статусі тимчасово переміщених осіб а це тисячі сімей з дітьми (173 тисячі

дітей за даними Міністерства соціальної політики України), які були вимушені кинути свої домівки і шукати можливості влаштування у різних регіонах України та інших країнах світу.

На сході України в процесі розгортання збройного конфлікту терористичними злочинними формуваннями за підтримки російського озброєння та військової сили РФ було попрано фундаментальні права дітей, які визначено Конвенцією ООН «Про права дитини». Зокрема, порушено права дітей ст. 6 п. 2 (щодо забезпечення виживання та здорового розвитку дитини); ст. 7, п. 2 (щодо забезпечення прав дітей згідно з національним законодавством як громадян України); ст. 11, п.1 (незаконне переміщення і неповернення дітей із-за кордону); ст. 22, п.1 (забезпечення дитині статусу біженця, належний захист і гуманітарної допомоги) ; ст. 32, п. 1 (право на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може становити небезпеку для здоров'я); ст. 35 (вжиття заходів щодо відвернення викрадень дітей, торгівлі дітьми чи їх контрабанди у будь-яких цілях і в будь-якій формі); ст. 38, п. 1 (дотримання норм міжнародного права у випадку збройних конфліктів), ст. 38, п. 2 (заходи щодо забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях), ст. 38, п. 3 (утримання від призову на службу до збройних сил осіб, що не досягли 15-річного віку), ст. 38, п. 4 (забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними).

Діти, як велика соціальна група, на собі відчули всі особливості надзвичайного стану, вони отримали серйозні психологічні травми. Гинули батьки, рідні, незнайомі і знайомі захисники Батьківщини. Війна на сході України зруйнувала домівки, здоров'я і життя, освітній простір. Тисячі українських родин вимушені були залишити цей регіон, велика частина учнівської та студентської молоді не могли отримувати повною мірою освітні послуги.

У цей важкий для Батьківщини час на її захист встали й колишні вихованці дитячих та молодіжних громадських організацій України. Зокрема,

серед українських воїнів в зоні АТО багато вихованців дитячих та молодіжних громадських організацій. Їхні прізвища вписано в історію організацій і України. Національна скаутська організація «ПЛАСТ»: взяли участь більше 90 пластунів, серед них Олександр Лінчевський, Олег Снігур, Наталія Коцкович, Віктор Гурняк (загинув), Маркіян Паславський (загинув), Тарас Гривул, Ігор Карабін, Євген Подолянчук, Павло Білоус, Петро Шкутяк, Юрій Пустовій та багато інших. Національна організація скаутів України (НОСУ): Дмитро Сапіга, Олексій Кривошеєв. ВДГР «Школа безпеки»: Олександр Бричук (нагороджений орденом «За мужність III ступеня», посмертно), Ігор Коцяр (нагороджений президентською відзнакою посмертно), Владислав Шульженко, Богдан Логвин, Василь Ніколайчук, Сергій Стащук.

Діти разом із молоддю та дорослими брали активну участь у масовому волонтерському русі, спрямованому на фінансову і матеріальну підтримку Збройних сил України, залучення молоді до військової підготовки, організацію та проведення акцій підтримки, флешмобів, марафонів «Україна – єдина країна», допомогу воїнам у лікарнях та шпиталях, проведення патріотичних акцій згуртування українців на захист та єдність України.

Гуманітарна катастрофа на Донбасі вже має і буде мати ще гірші наслідки у майбутньому. Водночас важливо надати дітям Донбасу не тільки гуманітарну допомогу, житло, їжу, елементарні речі, а й можливості навчання та інтеграції в спільний освітній простір, формування національної гідності, спільних національних та європейських цінностей.

Відтак, життя для усіх громадян України з 2014 року стало відліком часу «до та після», водночас цей рік ознаменував згуртування та об'єднання української нації. Надзвичайні історичні події 2014–2015 років не можуть не вплинути на подальшу долю України як незалежної держави, на виховання підростаючого покоління, на їхні життєві долі і подальший розвиток.

Наразі соціально-економічна, політична ситуація, що склалася в Україні останніми роками, має суттєвий вплив на стан здоров'я, виховання підростаючого покоління, можливості задоволення їхніх інтересів та потреб,

фізичного розвитку. Центрованість уваги з боку державної влади, суспільства потребує перенесення на дітей, їхнє здоров'я, виховання та розвиток.

За даними Міністерства сім'ї та молоді, в Україні за останні десять років відбувається зниження питомої ваги молоді, а прогнози свідчать про тенденцію зниження і надалі. Молоде покоління лишилося без надійних соціальних орієнтирів. Вибір життєвого шляху часто став визначатися не здібностями й інтересами молодої людини, а обставинами. Надзвичайною проблемою є розмитість духовних цінностей молодого покоління. Практицизм і спрощення свідомості, перехід у світ матеріального, досягнення власної вигоди, надмірне споживання стали звичними явищами.

Перед Україною сьогодні постала низка проблем у всіх сферах життя, але найбільш актуальними є проблеми, пов'язані з охороною здоров'я та збереженням людського життя. Сьогодні за якістю життя Україна посідає 98 місце серед 111 країн, а за індексом людського розвитку 76 місце з 173 країн. За рівнем споживання алкоголю Україна займає п'яте місце у світі– 15,6 л на одну людину. При тому, що вимирання нації починається при 8 л.

За рівнем смертності Україна посідає перше місце в Європі. Спостерігається стала тенденція щодо зменшення кількості населення України. За прогнозом ООН, при збереженні динаміки скорочення населення до 2030 року кількість українців зменшиться до 39 млн. Експерти відзначають, що тривалість життя в Україні нижча, ніж в країнах ЄС, на 10–12 років.

Про погіршення життя молоді 14–35 років свідчать дані Міжнародного Альянсу з ВІЛ/СНІД в Україні. Починаючи з 2002 року, Україна стала європейським лідером за темпами поширення ВІЛ/СНІДу. На кінець 2013 року частка статевого шляху передачі ВІЛ серед осіб, яким уперше в житті встановлено діагноз ВІЛ-інфекції, становить 54,2%, тобто майже половина людей інфікується статевим шляхом. Також досить загрозливою тенденцією є зростання рівня поширення ВІЛ серед дітей та підлітків. Тільки протягом 2013 року офіційно було зареєстровано понад 300 нових випадків захворювання на ВІЛ представників цих вікових категорій.

На сьогодні в Україні, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, налічується близько 290 тисяч ін'єкційних наркоманів. За даними Науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії та наркоманії, на офіційному обліку у наркодиспансерах перебуває 85 тисяч хворих. Щорічно кількість наркоманів в Україні зростає, за даними експертів – приблизно на 10%. Вік, у якому юні громадяни починають вживати наркотичне зілля, значно молодшає і сягає 13–15 років.

За результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» («Health behaviour school-aged children» – HBSC) в Україні зменшується кількість учнів, які взагалі не вживали алкогольних напоїв; найчастіше перші спроби вживання алкоголю відбуваються у віці 13–14 років; 15% респондентів спробували алкоголь ще у віці 11 років; незмінним протягом останніх чотирьох років залишається показник досвіду вживання наркотиків (марихуани або гашишу) серед підлітків віком 15–17 років (16% проти 15,7% у 2006 р.); – більше ніж 40% 15–17-річних мають досвід статевого життя, вік початку якого останніми роками зменшився (7–15% підлітків мали статеві стосунки у віці до 15 років) [5].

В українському суспільстві набуває поширення таке негативне явище, як насилля, збільшується кількість злочинів, вбивств, пограбувань, які скоюють підлітки [5, с. 103]. Молоді люди, підлітки часто удаються до образ, приниження інших. Як засвідчують результати дослідження, до 15% респондентів ставали «жертвами» постійних образ [5, с. 104]. Конструктивно вирішувати конфлікти без застосування насильства та образ може лише половина опитаної учнівської молоді (53%). Майже половина респондентів дедалі більше схиляються до думки, що домогтися бажаного результату простіше, продемонструвавши агресію та інші види насильства перед суперником [5, с. 104].

Схильність у підлітковому віці до наслідування поведінки, вчинків своїх рідних, кумирів, героїв серіалів, книжок, інших людей та обрані ними негативні

поведінкові зразки часто слугують шляхом розв'язання проблем дорослого життя за допомогою насильства. Хлопці вдаються до агресивної поведінки, що є для них елементом самоутвердження, демонстрації дорослості, змужніння, утричі частіше, ніж дівчата. Таких респондентів в 11–13 років до 22%, у 16–17 років – 12–15%. Зокрема, для п'ятої частини хлопців бійка стає не випадковістю, а способом досягнення мети, зняття напруги та іноді способом розваги, учасники якої часто перебувають під дією алкоголю й наркотиків. Водночас почастишали випадки розміщення відео про бійки в мережі Інтернет як «особливого» прояву жорстокості та приниження однолітків; тенденції до збільшення має «самоствердження» дівчат також за допомогою кулаків (20% опитаних респондентів) [5, с. 104, 105].

Ускладнення соціально-політичної, економічної ситуації, значне розшарування суспільства, військові дії на сході України, що забирають матеріальні та людські ресурси, створюють такі умови, коли держава не може повною мірою забезпечити матеріальне благополуччя і соціальні гарантії для своїх громадян.

Діти, підлітки та молодь – це майбутнє незалежної України. Наразі стан дитячих, підліткових та молодіжних проблем у країні досяг загрозової межі, а подальше їх поглиблення межує з національною катастрофою. Це обумовлено стихійними процесами трансформації економіки, відсутністю науково обґрунтованої стратегії соціально-економічного розвитку України, дієвої державної молодіжної політики, соціальні інституції втрачають свій вплив на виховання підростаючого покоління.

Вплив громадянського суспільства на вирішення проблем системного характеру залишається незначним. Виховувати громадянина-патріота своєї держави потрібно з дитинства, створюючи умови для виховання свідомих й соціально активних особистостей. Значними ресурсами у вихованні громадянина-патріота володіють дитячі громадські об'єднання та організації, але водночас їх вплив на виховання та становлення особистості підлітків використовуються не повною мірою. Є багато резервів, але зрозуміло, що

зрушити ситуацію неможливо без підтримки та зацікавленості держави у розгортанні їхньої діяльності.

Дитяче об'єднання як ресурс соціального виховання

Проблемне поле дитячого руху розгортається у площині соціальної реальності, що виступає компенсаторним засобом задоволення потреб дитини, які не можуть тією чи іншою мірою забезпечити сім'я, школа, широкі кола однолітків у своєму дворі, районі, місті, інші соціальні інституції та групи.

Дитяче об'єднання, яке позиціонує себе як громадське, потребує відповідних ідей і об'єктів докладання своїх сил. Предметом дитячої ініціативи виступає сам соціум. Вирішення реальної, підтриманої усіма справи на покращення життя, життя колективу – це реалізація цілей, яких можна досягнути завдяки дитячій ініціативі. Алгоритм – знаходження проблем, що потребують і можуть бути вирішені самими дітьми – висування ініціативи з їх можливого вирішення – колективна рефлексія зі знаходження способу дій – реалізація задуманого із підбиттям підсумків. Цей алгоритм повною мірою втілено у комунарській методиці І. Іванова.

Дитяче громадське об'єднання має широкі виховні можливості. Воно є своєрідним суб'єктом соціального виховання, в якому інтегровано процес розвитку зростаючої особистості засобами виховання, навчання, соціалізації, самовиховання, самоосвіти, самореалізації. Дитина виступає суб'єктом діяльності, в процесі якої вихованцями реалізуються різні соціальні ролі у колективній та індивідуальній діяльності, відстоюється громадянська позиція, відбувається набуття соціального досвіду та досвіду спілкування. Колективна діяльність виступає дієвим засобом емоційно-ціннісного та духовного єднання у колективі однодумців, що містить такі важливі складники, як світ гри, фантазії, свободи творчості.

Зрозуміло, що площина реалізації соціальної ініціативності підлітків в дитячому об'єднанні лежить у межах відповідної соціальної реальності, проблеми соціуму виступають чинниками розвитку дитячої соціальної

активності та ініціативи. Потреба в активності, реалізація себе, своїх можливостей – одна із провідних у підлітковому віці. Які форми, методи стимулюють розвиток соціальної ініціативності особистості в умовах дитячого об'єднання, чи правильно визначено шляхи формування ініціативних, відповідальних громадян своєї держави?

Життя підростаючої особистості повною мірою інтегровано в соціальний контекст суспільства, в тому числі завдячуючи дитячому руху. Дитяча громадська організація – реальність повсякденного життя дитини, що характеризується безпосередньою, практичною залученістю в неї дитини «тут і зараз».

За даними Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (таб.1.1.), частка респондентів, згодних із судженнями (у %), що виступають індикаторами їхнього ставлення до участі в житті суспільства та становленні громадянських компетентностей, певною мірою засвідчують рівень розвитку громадянського суспільства. Частка старшокласників в Україні дещо вища порівняно з дорослими, що дає надію на розбудову громадянського суспільства і участь у цих процесах сьогоденних юних громадян. Але все ж таки порівняльний аналіз готовності українських громадян, в тому числі старшокласників, до участі у політичному житті суспільства порівняно з європейськими країнами значно програє.

Таблиця 1.1

**Розподіл відповідей респондентів щодо участі
у суспільно-політичному житті країни**

Судження	Україна		Росія	Євросоюз (загалом)	Німеччина	Швеція
	старшо- класники	дорослі				

Люди повинні більше брати участь у політичному житті та поточних державних справах	61	57	57	75	87	91
Я досить добре уявляю, що нині відбувається в політиці та поточних державних справах	40	36	20	немає даних	немає даних	немає даних
Я знаю, що робити, аби мій голос був почутий, коли йдеться про важливі державні проблеми	17	15	11	34	36	54

Важливу роль у подальшому становленні України як суверенної, незалежної держави має розбудова громадянського суспільства. Слід зауважити, що стрижень консолідації українського соціуму – саме у площині діяльності громадських об’єднань, самодіяльних громадських організацій. Адже у діяльності різноманітних громадських об’єднань закладається фундамент громадянського суспільства, є унікальні умови щодо становлення колективного суб’єкта творення держави і нації.

Оскільки система громадянського суспільства загалом і громадських об’єднань зокрема характеризується наявністю різноманітних відносин, багатопланової діяльності, що будується на рівноправності та особистій ініціативі її членів. Відтак, надзвичайно важливо виховувати активного суб’єкта громадянського суспільства, який повною мірою зможе реалізувати свою суб’єктність, розвинути і вдосконалити свої якості, природні, соціальні,

суспільні, особистісні. А все починається з дитинства, з активної участі дітей у діяльності різноманітних громадських самодіяльних дитячих об'єднань та організацій.

Діяльність дитячих об'єднань в Україні регулюється низкою Законів та підзаконних актів щодо їх функціонування. Зокрема, положеннями Національної доктрини розвитку освіти України у XXI ст., Законів України „Про позашкільну освіту”, „Про охорону дитинства”, „Про громадські об'єднання”, „Про дитячі та молодіжні громадські організації”, „Про сприяння соціальному розвитку молоді”, „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, Загальнодержавної програми „Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016 року”, Програми виховання дітей та учнівської молоді, Державної цільової соціальної програми „Молодь України” на 2009–2015 роки, Стратегії розвитку молодіжної політики України до 2020 року.

Відповідно до Статті 1 Закону України „Про громадські об'єднання”, який набув чинності 2013 року, громадське об'єднання – це:

1. Добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.

2. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка.

3. Громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи.

4. Громадська спілка – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи.

5. Громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу. Громадське об'єднання зі статусом

юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку.

Відповідно до Статті 10 щодо найменування громадського об'єднання зазначено, що назва складається з двох частин – загальної та власної. У загальній назві зазначається організаційно-правова форма громадського об'єднання („громадська організація”, „громадська спілка”). Власна назва громадського об'єднання не може містити слова „державний”, „комунальний” та похідні від них. Власна назва навчального закладу, установи чи організації у власній назві громадського об'єднання може використовуватися лише за згоди відповідного навчального закладу, установи чи організації. Власна назва громадського об'єднання має містити інформацію про статус громадського об'єднання („дитяче”, „молодіжне”, „всеукраїнське”) та може містити інформацію про його вид („екологічне”, „правозахисне” тощо).

В Україні існує багато різновидів форм дитячих об'єднань: спілки, федерації, асоціації, клуби, дружини, студії, майстерні, агенції, „школи”, організації тощо. Сьогодні в Україні зареєстровано (дані Державної служби статистики України на 01.01.2014 р.) 1610 дитячих громадських організацій, 1315 з них діють із статусом юридичної особи, 295 легалізували роботу шляхом повідомлення про свою діяльність, 10 (десять) з 29 Всеукраїнських дитячих громадських організацій підтвердили свій всеукраїнський статус.

У площині дитячого руху значну кількість дитячих громадських об'єднань становлять об'єднання старшокласників учнівського самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів, яких, за даними МОН України, налічується 16000. Значна кількість дитячих об'єднань діє за місцем проживання, але об'єктивної статистики щодо їхньої діяльності немає.

Особистість здійснює перші кроки у громадянській активності, випробовує себе в організованій колективній діяльності саме у дитячих громадських об'єднаннях, серед однолітків та однодумців. Важливо, щоб основне надбання такого суб'єкта полягало у переживанні себе самого як джерела активності, здатного у межах своїх можливостей до перетворення світу

і себе самого. В процесі реалізації мети, цілеспрямованої соціально значущої діяльності відбувається самореалізація потенційних можливостей кожного суб'єкта, взаємозбагачення і саморозвиток суб'єктів через принцип колективної діяльності, здійснюється суб'єкт-суб'єктна взаємодія у процесі діяльності.

Для успішного функціонування та розвитку особистості її предметно-практична діяльність та спілкування повинні мати, окрім об'єктивної доцільності, будь-який суб'єктний, особистісний сенс, який акумулює аспекти власного «Я», мету діяльності, встановлює довіру між суб'єктами, їхню відповідальність за отримання колективного результату. Суголосною цьому є думка С. Рубінштейна щодо розуміння власного «Я» у системі міжособистісних відносин, коли повною мірою може зреалізуватися персоналізація як окремого індивіда, так і групи загалом. Реалізація важливої полісуб'єктної взаємодії залежить від усіх членів об'єднання, але водночас важливим є виявлення індивідуальної активності, ініціативності її членів, що виступає чинником саморозвитку кожного. Відтак, надзвичайно важливим є поєднання «МИ і Я» в процесі спільної діяльності.

Дитячий рух, як явище соціальне, передбачає участь дітей у житті суспільства через різноманітні, властиві віковим особливостям форм. Зрозуміло, що забезпечення цієї участі можливе за рахунок цілеспрямованої діяльності через різноманітні дитячі спільноти – об'єднання, організації. За такої умови громадські об'єднання, організації виступають як своєрідний соціальний інститут, як структура громадянського суспільства.

Виступаючи елементом залучення дитини у процес громадянського становлення, дитячі громадські об'єднання, організації є суб'єктами повноважень держави і суспільства на вирішення завдань виховання підростаючого покоління. Водночас дитячий рух, як соціальна категорія, має вираження у солідарній соціальній активності дітей, спрямованої на вирішення проблем, що існують у соціумі (А. Кірпічнік).

Під ресурсами розуміють сукупність явищ (об'єкти, предмети, засоби та ін.), які використовуються як можливості, умови, резерви для досягнення

певних цілей. Відтак, виховання у дитячому об'єднанні являє собою процес, який спрямовано на становлення у зростаючої особистості особистісних якостей, досвіду соціальних відносин у спільній діяльності з однолітками і дорослими.

Реальні справи об'єднують дітей, розвивають їхню активність та ініціативність, відповідальність за результат, дають змогу зрозуміти свій внесок у колективно досягнутий результат. Емоційне досягнення результатів і відчуття задоволення за їхні наслідки, співтворчість дорослого і дитини, солідарна активність всього колективу формує конкретні цінності і якості. Дитячий рух потребує ідей, а тому повинно існувати підґрунтя для реалізації інтересів і досягнення практичного результату. У скаутів це – «соціальне служіння», у тимурівців – піклування про людей, у екологів – піклування про природу, у рятувальників – піклування про безпеку життєдіяльності однолітків і надбання практичних умінь для посиленої участі у цивільному захисті в суспільстві, у членів учнівського самоврядування – організація життєдіяльності учнівського колективу та ін.

Надзвичайно важливою для дитячого об'єднання є стратегія, виховна технологія, але надважливим є визначення реальних, відповідних віку цікавих справ, що можуть реально об'єднати дітей, які враховують їхні інтереси і спрямовані на самореалізацію, спільний з дорослими пошук і становлення системи цінностей, законів життя. Проблеми соціуму, що бачать і розуміють діти, які їм небайдужі, задає спрямованість діяльності дитячих об'єднань, каталізує способи вирішення, спонукає до виявлення дитячих соціальних ініціатив.

Дорослим у співтворчості з дітьми важливо забезпечити реальну, а не удавану імітацію участі дітей у житті суспільства та прийнятті рішень в інтересах дітей у своїй школі, мікрорайоні, місті, країні. Тому важливим є гарантування підтримки дітям у їхній діяльності, делегування повноважень у конкретних справах, які можна довірити дітям.

Роль дорослого у житті дитячого громадського об'єднання, організації має спрямовуватися на розвиток соціальної активності дітей, реального дитячого самоуправління діяльністю свого об'єднання, допомоги дітям у пошуку реальних соціально значущих справ і розвитку дитячої ініціативи. Дорослим треба вчитися сприймати дітей як активних суб'єктів, соціальних партнерів, довіряти та вірити у дітей, їхні можливості. Результатом цієї діяльності є колективний позитивний соціально значущий доробок, досягнення якого дає змогу реалізувати потенційні можливості, набути досвіду соціальних відносин, апробувати різні соціальні ролі, навчитися працювати у команді, сформувати уміння практичної участі у суспільному житті.

Дитячий рух у його багатоманітності є виявленням соціальної колективної співтворчості дітей. Ця співтворчість ґрунтується на задоволенні інтересів, акумулює проблеми суспільства на певному етапі розвитку, спрямовує активність дітей на вирішення проблем навколишнього середовища. Сутність гуманістичної педагогіки спрямована на вироблення цілей і завдань виховання дорослими у співпраці з вихованцями, що є основою виховного процесу.

Сучасна соціальна реальність відкриває надширокі можливості для реалізації соціальної активності дітей, докладання зусиль до спільних справ та ініціювання власних. Наявні проблеми, або коло проблем, що оточують дітей у соціумі, об'єктивна соціальна реальність допомагає активізувати пошук вирішення, а значить розвиває ініціативні дії, активність, уможлиблює досягнення важливого для підлітків соціально значущого результату.

Сьогодні в Україні надзвичайно широким є поле невирішених проблем для дітей у різних площинах їхньої життєдіяльності. Починаючи з сім'ї, школи, свого мікрорайону, кола ровесників, району, міста, країни – є багато можливостей для докладання зусиль дітей у співпраці з дорослими на виявлення реальних проблем і знаходження шляхів їх можливого вирішення. Надзвичайно важливим при цьому є пошук сенсу соціально значущої справи,

активне долучення та емоційне переживання дитиною як самого процесу співпраці, так і досягнення колективного результату.

Дитяче об'єднання потрібне дітям для виявлення їхньої самодіяльності, реальної участі у житті суспільства, виявлення своєї дорослості і соціальної відповідальності. Соціально значуща справа – це шлях до вияву потенційних можливостей підлітка, а міра участі в ній корелює з виявленням активності, бажанням допомогти іншому, зробити навколишній світ кращим.

У будь-які часи, хоч яким би складним був світ, діти разом із дорослими намагалися перетворити його, знаходили об'єкти для дитячої творчості та активності, брали реальну участь у соціально корисній діяльності.

Отже, сутність дитячої громадської організації ми розглядаємо як специфічну соціокультурну спільноту, що інтегровано репрезентує життєві цінності дітей, реальні можливості забезпечення їхніх потреб та інтересів у соціумі. Залученість у діяльність дитячих об'єднань різного спрямування дає підліткам змогу найповніше задовольнити свої соціальні потреби, інтереси та очікування, які вони не можуть реалізувати в інших видах діяльності та навчання.

Відомий дослідник проблем дитячого руху А. Кірпічник вказує на невичерпні можливості дитячих об'єднань для виявлення ініціативи, самостійності, для посиленої та реальної участі дітей у житті суспільства, для реалізації їхньої потреби у дорослішанні та самоствердженні у соціально значущій діяльності [4].

Виховний потенціал дитячих громадських об'єднань та організацій є сукупністю соціально-педагогічних та соціально-психологічних факторів, що обумовлюють потреби особистості у життєдіяльності об'єднання, позицію суб'єкта пізнання, діяльності, спілкування, творчості та саморозвитку.

Дитяче громадське об'єднання, організація є унікальною соціальною інституцією, яка надає підлітку можливості самореалізації, набуття позитивного соціального досвіду у різнобічній діяльності. Виховна система дитячого громадського об'єднання, організації являє собою цілісний

соціальний організм, що керується певними принципами і має неперервний характер функціонування. Не за методом «від проекту – до проекту», а з постійною цілеспрямованою діяльністю на виконання статутних положень, програм, задоволення інтересів та розвитку особистісних якостей всіх її членів, в тому числі практичної участі у житті громади, району, міста, своєї країни.

Дитяче громадське об'єднання, організація розширює можливості соціалізації підлітків, це площина залучення дитини в систему суспільних відносин, організація життєдіяльності, що задовольняє потребу підлітків у розвитку. Такі унікальні складники як, відкритість та добровільність членства, емоційна привабливість діяльності, можливість реалізації соціальних прав і ролей, динамізм і активність підлітків, обрання конкретного виду діяльності та спільні форми її організації, визначають дитяче об'єднання як особливий суб'єкт соціального виховання. Особливістю дитячих громадських об'єднань, організацій є виховання особистості, яка здатна приймати рішення, формування досвіду самореалізації через соціальну взаємодію і відповідальність за результати діяльності.

Аналіз репрезентативного опитування української молоді засвідчив, що як дуже важливу визначають роль громадських організацій у житті суспільства лише 10,4% опитаних. Швидше важливою, ніж не важливою, її вважають 28,1% опитаних. Натомість 22,2% респондентів дотримуються думки, що діяльність громадських організацій є, скоріше, не важливою, ніж важливою для суспільства, а ще 7,2% опитаних переконані, що вона взагалі не важлива для громади. Водночас 22,2% респондентів не змогли однозначно визначитися щодо цього запитання [6].

Це дає підстави до розмірковування щодо необхідності зміни акцентів молодіжної політики, залучення дітей та молоді до активної розбудови громадянського суспільства, участі у діяльності різноманітних громадських об'єднань. На наш погляд, потребує обґрунтованості державницький підхід до участі молоді у житті суспільства, вдосконалення організаційно-методичного забезпечення діяльності дитячих і молодіжних громадських організацій. Настав

час сміливого делегування повноважень молоді щодо вирішення нагальних проблем громади, уваги та підтримки реальних молодіжних ініціатив на різних рівнях. Стратегічні шляхи вдосконалення молодіжної політики окреслені у Концепції державної цільової програми «Молодь України» до 2020 року. Але, разом із тим, проведений Міністерством молоді та спорту у 2015 році конкурс на державну підтримку проектів та програм молодіжних та дитячих громадських організацій засвідчив, що моніторинг діяльності громадських організацій залишається слабким місцем у роботі центрального та місцевих органів виконавчої влади, а розвиток соціальних ініціатив дітей та молоді нині, на жаль, не визначається як пріоритетний.

Література

1. Тарасенко В. Про стан громадськості українського суспільства. Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін : соціол. моніторинг / В. Тарасенко, М. Сакада. – К., 2013. – С. 77.
2. Діяльність громадських об'єднань в Україні : стат. бюл. [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publposl_u.htm.
3. Діяльність громадських об'єднань в Україні : стат. бюл. [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publposl_u.htm.
4. Кирпичник А. Г. Участие детей в общественном движении: возможности, желания, условия / А. Г. Кирпичник // Социальные ресурсы детского движения Москвы. Часть 1: Материалы исследования. – М., 2007. – С. 15–104.
5. Стан та чинники здоров'я українських підлітків : моногр. / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, О. Р. Артюх та ін. ; наук. ред. О. М. Балакірева. – К. : ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. – К. : «К.І.С.», 2011. – 172 с.
6. Результати соціологічного дослідження «Молодь України 2007», проведеного Державним інститутом сімейної та молодіжної політики.

Опитування молоді України віком 14–35 років проводилося стандартизованим методом інтерв'ю за місцем проживання за вибірковою сукупністю. Опитування проводилось в усіх регіонах України, а також у м. Києві та АР Крим. Всього було опитано 1800 респондентів.

1.2. Дитяче об'єднання – простір розвитку соціальної ініціативності підлітків

Актуальність виховання у сучасних підлітків соціальної ініціативності зумовлюється вимогами сьогодення та зміною світоглядно-ціннісних орієнтирів суспільства, які спонукають до переосмислення особистісних якостей, що притаманні сучасній людині. Такі якості, як самостійність, цілеспрямованість, здатність самостійно приймати рішення та брати за них відповідальність, впевненість у собі, рішучість, наполегливість, активність, творчість, гнучкість стають необхідними для успішної життєздатності підростаючого покоління. Така особистість використовує свої здатності на повну силу, актуалізує власний потенціал, тобто є ініціативною. Незважаючи на актуальність цієї проблеми, у сучасній науці вона розроблена недостатньо.

Дитячі та молодіжні громадські організації та об'єднання як соціальний інститут виховання ініціативності підлітків заслуговують на окрему увагу до вивчення їхнього досвіду.

Для України ХХ сторіччя однією з характерних ознак була наявність єдиної піонерської організації, яка охоплювала практично 100% дітей. Починаючи з 90-х років ХХ сторіччя, ситуація змінилася: замість єдиної організації постали численні дитячі та молодіжні об'єднання з різноплановими напрямками діяльності. На сьогодні різноманітні дитячі об'єднання є одним із невід'ємних соціальних інститутів українського суспільства.

Як зазначає Л. Романовська, процес утворення й функціонування дитячих об'єднань є своєрідною реакцією соціально-психологічного захисту дітей і підлітків у період становлення й розвитку особистості. Саме ці об'єднання задовольняють нестримний потяг дітей і підлітків до романтики, фізичного

ризик, бажання випробувати себе в екстремальних ситуаціях. Це, власне кажучи, і визначає сутність діяльності більшості дитячих громадських об'єднань. Адже кожне з них за своєю психолого-педагогічною характеристикою є тією ж неформальною групою ровесників; разом із тим воно, не втрачаючи своєї психологічної, сутнісної привабливості для підлітків, є чітко структурованою, дисциплінованою, з метою, формами й засобами соціалізації та педагогічного впливу організацією. Образно кажучи, це якоюсь мірою поставлений під суспільний контроль неформальний мікросоціум, який відкриває для дитини (підлітка) колосальні можливості для самореалізації, самоактуалізації та самовиховання [5, с. 7–8].

На думку І. Валгаєвої, „дитяче об'єднання – це різновид малої групи, яка функціонує як соціальна організація, для неї характерною є довільна організаційна структура, демократична ієрархія у взаємозв'язку „дорослий-дитина” і активні особистісні соціальні відносини, що реалізуються відповідними ролями, зміст яких формує взаємодія всередині групи”. Водночас Г. Сабітова розглядає дитяче громадське об'єднання „як форму дитячого руху, якому властиві основні риси, характеристики дитячого руху”.

Дитячі та молодіжні об'єднання намагаються охопити ту частину життєвого простору дитини, через яку лежить її шлях до суспільства [1]. Як зазначають О. Соколова та М. Федорова, „дитячі об'єднання включають дітей в життя суспільства, дозволяють набути соціальний досвід, є засобом вираження їх інтересів і прав. Участь у дитячих об'єднаннях – сходинка до повноцінної громадянської діяльності, школа виховання майбутніх активних громадян, становлення лідерів. Ці якості дитячих об'єднань роблять їх фактором, який доповнює вплив сім'ї, школи та інших інститутів соціалізації підростаючого покоління та є, по-своєму, унікальним”.

За останнє десятиліття ряд досліджень українських та російських учених присвячено питанням організації та функціонування дитячих і молодіжних громадських об'єднань: соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні (Ю. Поліщук); соціалізація підлітків у

діяльності молодіжних організацій (О. Панагушина); соціально-психологічні засади діяльності дитячих громадських об'єднань як інституту соціального виховання (Л. Романовська); організаційно-педагогічні умови соціалізації підлітків в неформальних молодіжних об'єднаннях (С. Чернета); формування комунікативної компетентності підлітків у дитячих об'єднаннях (О. Касьянова); організаційно-педагогічні засади виховного процесу у скаутській організації Пласт (Ю. Жданович); формування колективістської спрямованості підлітків у дитячому об'єднанні (О. Боровець); формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з громадськими дитячими та молодіжними організаціями (О. Лісовець).

Актуальними також є дослідження російських учених: Л. Алієвої (становлення та розвиток дитячого руху як суб'єкта виховного простору); Р. Литвак (педагогічні основи діяльності дитячих громадських об'єднань); Т. Лубової (діяльність дитячих громадських об'єднань як фактор морального виховання підлітків); В. Цепелева (дитяча громадська організація як засіб формування життєвої позиції підлітків); В. Дергунова (соціально-педагогічні умови саморозвитку особистості дитини у дитячій організації).

Дитячі організації та об'єднання є дієвим партнером для інших соціальних інститутів у процесі виховання підлітків. Вільні від жорсткої регламентації й обов'язковості, дитячі організації та об'єднання створюють широкі можливості для особистісного зростання дитини, формуючи у неї моральні цінності, загартовуючи характер, розвиваючи творче ставлення до життя.

На думку дослідників, можна з упевненістю констатувати, що в дитячих організаціях не менше заслуг перед суспільством, ніж у інших основних інститутів соціалізації особистості (сім'ї, школи, різних позашкільних освітньо-виховних закладів), і вони реально допомагають дітям увійти до такого мінливого світу цивілізованими людьми. Взаємодіючи на партнерських засадах із державними органами й установами, суспільними рухами, дитячі організації

вирішують найважливіші проблеми дітей, допомагаючи їм у соціальній адаптації та створюючи умови для їх соціалізації [2].

Сучасні громадські дитячі та молодіжні об'єднання й організації виступають активним суб'єктом соціально-педагогічної діяльності. Це зумовлено наявністю у них соціально спрямованої мети, завдань діяльності, які сприяють соціальному захисту, соціальній адаптації та соціальному становленню своїх членів, реалізують соціально-педагогічні програми.

Участь у дитячих об'єднаннях – сходинка до повноцінної громадянської діяльності, школа виховання майбутніх активних громадян, становлення лідерів.

Отже, дитячі громадські об'єднання є усталеним інститутом соціалізації підростаючого покоління, в якому дитина оволодіває необхідними навичками, соціальними ролями, набуває досвіду практичної діяльності.

Література:

1. Дитячі об'єднання України у вимірах минулого і сучасного: довідник-посібник / Р. М. Охрімчук, Л. В. Шелестова, О. В. Кравченко та ін. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 256с.

2. Коляда Н.М. Дитячий рух як інститут соціалізації дітей та підлітків / Н.М. Коляда // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України, за ред. академіка С.Д. Максименка. — Київ, 2009, — 568 с.

3. Лісовець О.В. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з громадськими дитячими та молодіжними організаціями : дис... канд. наук : 13.00.05 / Лісовець Олег Васильович. — Київ, 2008.

4. Особливості формування світоглядної позиції особистості в умовах дитячого об'єднання : монографія / О.В. Безпалько, Ж.В. Петрочко [та ін.] ; за ред. Т.К. Окушко]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 260 с.)

5. Романовська Л. І. Соціально-психологічні засади діяльності дитячих громадських об'єднань як інституту соціального виховання/ Л. І. Романовська // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2009. – № 3. – С.4–9.

6. Тетерский С.В. Воспитание социальной инициативности детей и молодежи : дис. ... док. пед. наук : 13.00.02 / Тетерский Сергей Владимирович. — Тамбов, 2004. — 337 с

7. Ярова Л. О. Самовиховання дітей та підлітків у системі скаутингу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Лариса Олегівна Ярова. — Кіровоград, 2000. — 168 с.

8. Як сформувати світоглядну позицію особистості в дитячому об'єднанні : метод. посіб. / Пащенко О. В., Чиренко Н. В., Чорна К. І. [та ін.] ; за ред. Т.К. Окушко. — Кіровоград : «Імекс – ЛТД».

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ

2.1. Формування соціальної ініціативності підлітків як педагогічна проблема

Проблема розвитку соціальної ініціативності в умовах дитячих громадських організацій має більше ніж 100 років, але в умовах сьогодення, у період розвитку громадянського суспільства ми розуміємо важливість і зацікавленість щодо її ґрунтовного дослідження.

Аналіз широкого кола психолого-педагогічних досліджень у вітчизняній та зарубіжній науці свідчить про те, що для понять „ініціативність”, „соціальна ініціативність” характерна наукова полісемія, не існує єдиного підходу щодо їх тлумачення. Поняття „ініціативності” у педагогіці відоме ще з часів Я.-А. Коменського, який у своїй праці „Велика дидактика” вказував на те, що опанувати світ можливо тільки через осягнення нового.

Гене́за розвитку поняття „ініціативність” у психолого-педагогічній літературі дає змогу виокремити *чотири умовні етапи* у розвитку соціальної ініціативності дітей та учнівської молоді:

- I. Зародження ініціативності у шкільництві (XVI ст. – початок XX ст.);
- II. Дорадянський (до 1917 року);
- III. Радянський або піонерсько-комсомольський (1917–1991 роки);
- IV. Період розбудови незалежної української держави (з 1991 р. і до теперішнього часу).

Перший етап пов’язаний із першими паростками соціальної ініціативності учнівської молоді у школах, зокрема українських братських школах, Європи і США (XVI ст. – початок XX ст.).

Другий дорадянський (період до 1917 р.) етап характеризується розвитком учнівського та студентського самоврядування, Цей період також пов’язаний з виявленням ініціативності перших скаутських осередків.

З 20-х років ХХ століття розпочинається третій етап, що ознаменований започаткуванням та розвитком масових комсомольської (з 1918 р.) і піонерської (з 1922 р.) організацій. З їхньою діяльністю пов'язується посилення уваги до розвитку громадянської та політичної активності дітей та молоді, учнівських громадських ініціатив, спрямованих на поширення знань, подолання неграмотності, піднесення культури через створення мережі бібліотек-читалень, пересувних агітаційних бригад, організації театральних вистав для різних категорій населення. Значною мірою, зважаючи на політичний устрій, ця діяльність мала революційне забарвлення. Обґрунтовувалася ідея розвитку з центрованістю на активній особистості, яка має здібності щодо перетворення навколишнього середовища та готова до реалізації власних ініціатив в суспільстві (теорія прогресу). Водночас ця ініціативність має узгоджуватися з науковими досягненнями, потребами соціуму і критичним підходом до пізнання світу. Соціально-економічні та політичні перетворення, що відбувалися у цей період, завдання, що висувалися суспільством і владою, ставили метою підготовку активних, ініціативних вихованців, мобільних у різноманітних видах виробничої та суспільно-політичної діяльності, готових до вирішення будь-яких життєвих та суспільних проблем. Це завдання значною мірою передбачалося вирішувати через розвиток громадської активності та ініціативності дітей та молоді.

Проблема ініціативності знаходить відображення у наукових працях того періоду (зокрема, праці С. Белоусова, П. Блонського, М. Вайсфельда, К. Вентцеля, П. Гереги, В. Дурдуківського, Г. Зоріна, А. Макаренка, О. Музиченко, С. Русової, І. Соколянського, Н. Крупської, П. Каптерева, В. Сороки-Росинського, С. Шацького, та інших). Розвиток ініціативності загалом, і громадської зокрема, розглядався у площині формування морально-вольових якостей особистості. У роботах педагогів цього періоду наголошувалося на сприянні розвитку ініціативності дітей з боку дорослих та суспільства, потреби у стимулюванні дитячої ініціативи.

У своїх наукових працях М. Вайсфельд виокремлює два значення розуміння ініціативності: ініціативність «як психічний імпульс до нових кроків». Разом із тим він пов'язує ініціативність з цілепокладанням, визначаючи її як «творчість нових ідей». У працях П. Гереги, В. Дурдуківського, С. Шацького розвиток ініціативності пов'язується з розвитком самоуправління, через яке здійснюється системна підготовка до активної і свідомої участі у суспільно корисній діяльності, розвивається ініціативність, творча енергія юних, організаторські здібності.

У дослідженнях Н. Крупської особлива роль у формуванні ініціативності дітей та молоді відводиться громадській організації. Зокрема, учена зазначає, що в організації громадської діяльності та суспільно корисної праці надважливою є ініціатива самих дітей, їхня захопленість діяльністю. Але така діяльність має бути колективною, відповідати можливостям її учасників, ґрунтуючись на добровільному та свідомому виборі її виду. Вагомого значення надається трудовому вихованню, розвитку трудових ініціатив дітей.

На початку 40-х років ХХ століття соціальні ініціативи дітей відобразилися у діяльності тимурівського дитячо-юнацького руху, допомоги сім'ям, чії батьки і сини були призвані на військову службу, допомоги людям похилого віку та ін. Пізніше діяльність тимурівських загонів спрямовулася на пошукову діяльність, червоних слідопитів – на вшанування пам'яті невідомих героїв війни, захисників Батьківщини.

Найактивніше проблема розвитку громадської ініціативності досліджувалася наприкінці 1960 – на початку 1970-х років. У психолого-педагогічних дослідженнях (К. Абульханова-Славська, С. Рубінштейн, Б. Теплов, М. Говоров, М. Левітов, Д. Богоявленська, Л. Новікова). Зокрема, С. Рубінштейн виокремлює ініціативність серед важливих вольових якостей особистості, зосереджуючи увагу на уміння, здібності особистості заповзятися до справи, не очікуючи будь-якого зовнішнього стимулювання. У працях Б. Теплова ініціативність розглядається як певна здібність до нового

вирішення проблем. У дослідженнях М. Говорова акцентується увага на взаємозв'язку ініціативності з когнітивними процесами.

У працях К. Абульханової-Славської ініціативність розглядається в особистісному аспекті як розвитку «здібностей до виявлення ініціативи», розкривається взаємозв'язок ініціативи і відповідальності. У дослідженнях К. Абульханової-Славської, М. Говорова акцентовано увагу на взаємозв'язку рівня прояву ініціативності та рівня володіння способами ініціативних дій щодо досягнення мети.

У роботах Д. Богоявленської розглядається такий аспект, як інтелектуальна ініціатива, що лежить у площині розвитку процесів мислення для вирішення певних завдань.

Розгляд ініціативи в контексті багатовимірного функціонального підходу відображено у роботах А. Крупнова. Ініціативність розуміється як якість, що забезпечує сам процес ініціації, пошук нового, отримання нового вирішення проблеми.

У дослідженні Л. Новікової обґрунтовується класифікація почуттів особистості під час виконання нею ініціативних дій. У роботах В. Сухомлинського розглядається готовність до особистого почину у власній діяльності.

Педагогічна теорія та практика 70–90-х років минулого століття свідчить про значний науковий інтерес до означеної проблеми.

Аналіз класифікації видів, типів виявлення ініціативи, здійснений різними дослідниками (М. Богуславський, Т. Борисова, Л. Новікова, М. Говоров, Р. Немов, С. Тетерський, С. Гіль, О. Погоніна, І. Плотнік, М. Степашов та інші) дає змогу виокремити дві групи ознак:

1. Ініціативність як особистісний почин, готовність розпочати справу (йдеться про бажання, початок процесу висування ідей).

2. Ініціативність як прагнення нового, потреба ініціювати і досягати цілей без будь-якого зовнішнього стимулювання (як особистісна якість, готовність до ініціювання та втілення нових ідей).

Різні аспекти феномену соціальної ініціативності досліджувалися у роботах В. Байкова, Д. Богоявленської, М. Говорова, Л. Дашевської, С. Зиньківської, О. Золотухіна, Е. Карамової, С. Леснікової, Л. Оконечникової, І. Плотніка, О. Погоніної, О. Поддякова та інших.

У психолого-педагогічній літературі проблема вивчення розвитку ініціативності особистості знайшла висвітлення у роботах К. Абульханової-Славської, Л. Виготського, Е. Еріксона, О. Крупнова, С. Рубінштейна. В Україні зазначена проблема досліджувалася Л. Новіковою, Г. Сорокою, О. Старинською, Н. Тертичною, О. Трошкіним та іншими.

Наприклад, ряд дослідників розглядає ініціативу як одну з форм активності особистості (К. Абульханова-Славська, Т. Коновалова, О. Погоніна, Н. Тертична та інші). На думку К. Абульханової-Славської, ініціатива є формою активності особистості. Ця форма активності розвивається у суспільному житті та на реальному життєвому шляху людини. Розвиток ініціативності залежить від того, наскільки особистості надана свобода, вільна активність, яка може реалізуватися в інтелектуальній або практичній сферах. Продовження цієї думки знаходимо у Н. Тертичної, яка визначає ініціативу як форму суб'єктної активності, що виникає в ситуації, коли індивід у своїй діяльності виходить за межі суб'єктивно усвідомленого та об'єктивних вимог цієї діяльності. Рушійною силою і джерелом її розвитку виступає активна діяльність особистості.

Активність та ініціативність є поняттями взаємозумовленими і взаємопов'язаними. Передумовою розвитку ініціативності є активність, яку виявляє особистість. Поняття «активність» і «ініціативність» є міжпредметними феноменами, вивчаються і філософами, і психологами, і педагогами, і соціологами.

Зокрема, Л. Романовська зазначає, що під соціальною активністю ми розуміємо стійке особистісне утворення, що характеризує дитину (підлітка) як соціальну істоту, котра має чітку особистісну спрямованість, володіє певним світоглядом, має власну позицію, взаємодіє з навколишнім світом; водночас це і процес соціальної діяльності, що характеризується інтенсивністю, якістю,

новизною, креативністю, успіхом, змістовим наповненням і може відбуватися за певних умов та в певних ситуаціях.

У дослідженні Н. Терських ініціативність визначається як відносно стійка якість особистості. Ця якість виражає прагнення людини до ініціації: ініціатива може бути представлена і як результат, і як засіб прояву ініціативності.

Характеристику ініціативності як вольової якості дає С. Рубінштейн. Учений визначає ініціативність як прагнення та вміння особистості легко братися до справи за власним починанням, не чекаючи на зовнішню стимуляцію.

Ряд дослідників (О. Крупнов, В. Байков, С. Зиньківська, Е. Карамова, А. Польська) розглядають ініціативність як системну якість особистості. У цьому контексті ініціативність охоплює взаємодіючі компоненти (емоціональні, регулятивні, мотиваційні, когнітивні, продуктивні (результативні) і рефлексивні).

Узагальнюючи погляди науковців, можна зазначити, що ініціативність тлумачиться як: а) здатність висловлювати прогресивні творчі ідеї в процесі активної діяльності, міра активної участі в ній; б) здібність до оригінальних дій, спонука до нових форм діяльності, почин, започаткування вміння, устремління до самостійних дій, ненормативна діяльність, почуття нового, винахідливість, дотепність, схильність до перетворювальної діяльності.

Під соціальною ініціативою (Р. Немов) розуміють стійку якість особистості, яка відображає ставлення людини до праці, суспільства, суспільно корисної діяльності, це спонука до діяльності, яка спрямовує енергію людини на:

- суспільно значущі активні дії;
- сукупність дій щодо висування, утвердження, поширення і практичної реалізації соціально значущої ідеї, свідомо, самостійно і добровільно здійснюваної суб'єктом.

Психологічною основою для формування та розвитку соціальної ініціативності є властива дитині потреба участі в соціально-перетворювальній діяльності. Розвиваючи і виявляючи власну соціальну ініціативність, підлітки заявляють про себе, беручи участь у житті суспільства, у вирішенні конкретних проблем через реальні соціально значущі справи. Це сприяє насамперед

визначенню свого місця в житті суспільства, становленню громадянської позиції, формуванню соціальної відповідальності особистості.

Безумовно, розвиток соціальної ініціативності особистості є актуальним завданням у вихованні зростаючої особистості, оскільки передбачає готовність людини до соціально значущих дій, добровільної участі в інтересах і на благо особистості, громади, держави.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що більшістю вчених ініціативність розглядається як інтегральна або інтегративна якість, яка охоплює певні здібності і якості, що забезпечують поставлення і реалізацію ініціативних дій.

Зокрема: це інтегрована якість особистості, що відображає її здібності до самостійних починань, зумовлює досягнення соціального успіху, що характеризує творче ставлення до себе і свого буття, соціального і природного оточення, що ґрунтується на умінні самостійно приймати рішення і здібності діяти за межами поставлених завдань (Т. Борисова);

ініціативність – це складна якість особистості, у якій виявляється діяльнісний стан людини з її ставленням до цілей, змісту, характеру діяльності та прагненням мобілізувати свої морально-вольові зусилля на досягнення навчально-творчої й професійно-практичної мети (О. Трошкін);

соціальна ініціативність – інтегративна якість конкурентно здатної особистості, що забезпечує життєздатність, динамічність і мобільність особистісного розвитку в інтересах суспільства і держави (С. Тетерський);

інтегративна якість особистості, що виявляється в устремлінні до самостійних дій, в інтересах соціуму, яка спрямована на конструювання нової соціальної реальності (С. Леснікова);

ініціативність як інтегративна якість особистості, яке має вираження у внутрішній готовності суб'єкта до перетворювальної діяльності і зовнішньо проявляється у реалізації ініціатив (І. Попова).

Аналіз теорії і практики з досліджуваної проблеми засвідчує про наявність суперечностей між:

- потребою суспільства у соціально зрілій особистості та відсутністю адекватного сучасним вимогам наукового обґрунтування виховання соціальної ініціативності дітей і підлітків;

- необхідністю формування у підростаючого покоління соціальної ініціативності як суспільно затребуваної якості, спрямованості особистості, та недостатньою реалізацією цього процесу в соціально-виховній практиці дитячих громадських об'єднань і організацій;

- об'єктивною потребою створення відповідних соціально-педагогічних умов, які оптимізують формування і розвиток соціальної ініціативності підлітків в умовах дитячого об'єднання, та недостатністю змістово-технологічного забезпечення цього процесу;

- суспільною значущістю формування соціальної ініціативності у підлітків і обмеженими можливостями її практичної реалізації у діяльності дитячих громадських об'єднань;

- тенденцією зростання кількості дитячих громадських організацій на всіх рівнях та відсутністю системи підготовки кадрів і соціально-педагогічної підтримки їхньої діяльності.

Розвиток соціальної ініціативності підлітків як значущої інтегрованої якості особистості є пріоритетним завданням у вихованні підростаючого покоління. Постає питання: чому не спрацьовує ця система, що треба вдосконалити, що реалізувати? Наскільки дитяче об'єднання може забезпечити розвиток соціальної активності та ініціативності підлітків, залучення підлітків до ухвалення рішень в інтересах дітей, формування громадянських компетентностей?

Важливість проблеми зумовлена її актуальністю, виходячи з розгляду соціальної ініціативності як вияву вищої форми соціальної активності людини, як важливого складника становлення конкурентоздатної та конкурентоспроможної особистості, що корелює як із соціально-економічним

розвитком держави, так і особистісним життям самої людини, досягненням нею життєвого успіху.

Саме тому у 2013–2015 роках колективом лабораторії дитячих об'єднань Інституту проблем виховання НАПН України досліджується тема НДР „Формування соціальної ініціативності підлітків в дитячому об'єднанні”. Різноманітність форм дитячих громадських об'єднань та організацій орієнтована на інтереси і потреби дитини, забезпечує можливості реалізації її особистісних потенцій, виявлення соціальної активності через участь у різноманітних видах діяльності та випробування різних соціальних ролей.

Відтак, *соціальну ініціативність ми визначаємо як інтегровану якість особистості, що відображає готовність суб'єкта до самостійного висування, пропагування та практичної реалізації соціально значущої ідеї.*

Феномен соціальної ініціативності доцільно розглядати як інтегральну єдність трьох компонентів:

когнітивного (наявність у суб'єкта знань про навколишній світ і себе, свої можливості, самооцінка власних здібностей);

емоційно-ціннісного (формування ціннісних орієнтацій та мотивації до ініціативних дій, реалізація вольових зусиль і емоційне переживання досягнутого, чуттєвий досвід);

поведінкового (самореалізація ініціативних дій і досягнення прогнозованого результату, мобільність, відповідальність).

Критеріями і показниками сформованості соціальної ініціативності підлітків є:

пізнавальний (наявність знань про соціальну ініціативність, про якості, притаманні ініціативним людям, та їхню важливість як у житті людини, так і для суспільства, розвиток рефлексії);

емоційно-ціннісний (ціннісні орієнтації, мотиви діяльності, моральне і духовне задоволення (оцінювання власного „Я” під час здійснення соціальних ініціатив), мотивація досягнень та успіху);

діяльнісний (уміння висувати і реалізовувати соціальні ініціативи, цілеспрямованість (самостійність) та відповідальність за результати діяльності).

Визначено *рівні сформованості соціальної ініціативності підлітків*:

1. *Продуктивно-творчий* (активна життєва позиція, спрямованість на пізнавальну, творчу, природоохоронну, естетичну, комунікативну діяльність, орієнтація на загальнолюдські, гуманістичні цінності, відповідальність за власні вчинки, самостійність та готовність до виявлення та практичної реалізації соціально значущих ініціатив; підліток не тільки активно висуває та реалізує власні соціальні ініціативи, але й залучає до їх реалізації інших).

2. *Вибірково-зацікавлений* (властива активна життєва позиція, намагається розвивати у собі пізнавальну та комунікативну діяльність, переважання у ставленні до навколишнього світу оптимістичних позицій, здебільшого реалізує власну активність, орієнтується на гуманістичні цінності, виявляє готовність до реалізації соціальних ініціатив, які є особистісно значущими для нього).

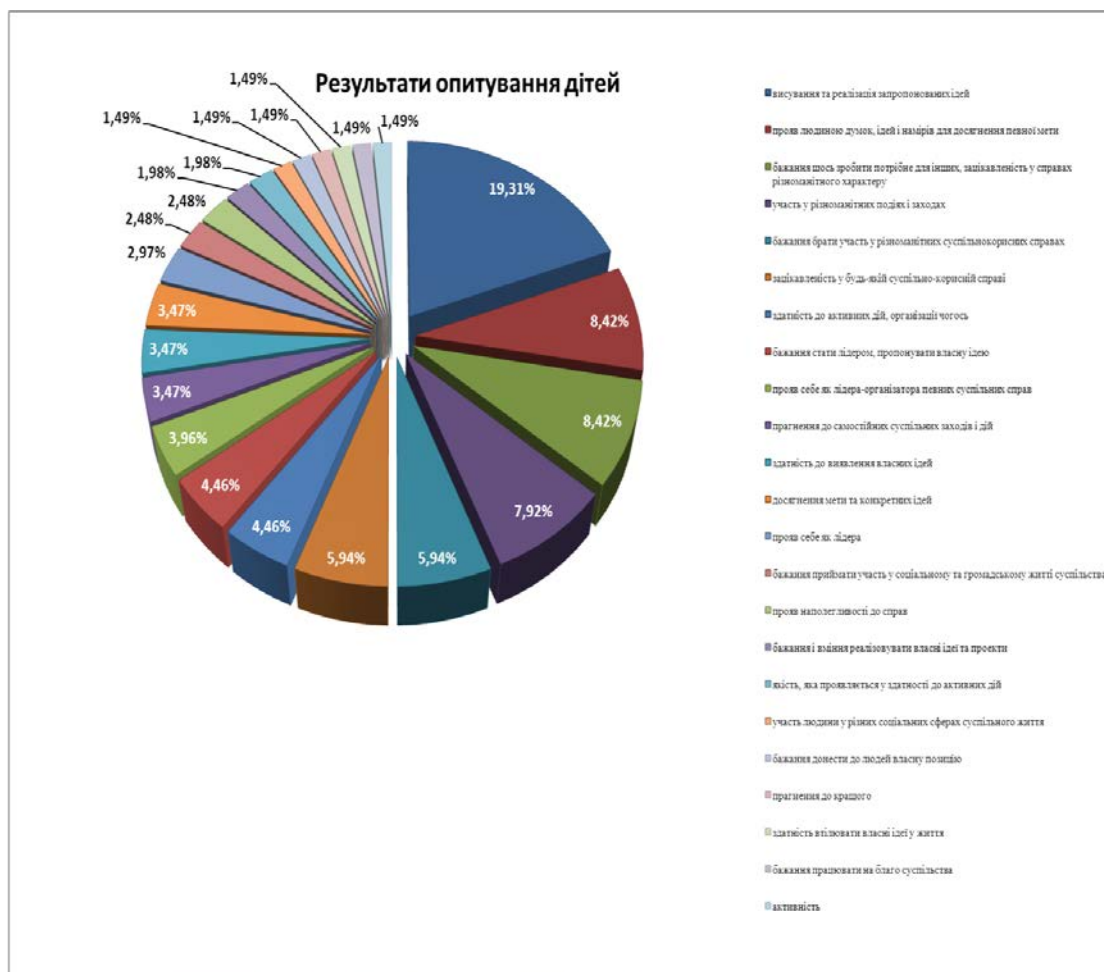
3. *Фрагментарно-включений* (характерна переважно оптимістична активна життєва позиція, спрямована на суспільну діяльність, достатня зацікавленість суспільними проблемами, орієнтація на гуманістичні та сімейні цінності, намагається продемонструвати власну життєву позицію, але характеризується фрагментарним залученням у соціально значущі справи, не дуже мотивований до висування та реалізації власних соціальних ініціатив).

4. *Інертно-пасивний* (низька соціальна активність, недостатня соціальна зорієнтованість, відсутність вмотивованості власних соціальних дій, орієнтується на референтні цінності групи, не ініціює власних активних дій у будь-якій діяльності, є пасивним учасником реалізації соціальних ініціатив інших підлітків та свого об'єднання).

Опитування підлітків проводилося шляхом групового самозаповнення формалізованого запитальника в дитячих об'єднаннях різного спрямування (скаути, юні екологи, юні рятувальники, об'єднання учнівського самоврядування та інші) (додаток А). Сукупна вибірка становила 351 осіб, з них 242 дівчат, 109 хлопців.

Зокрема, було проаналізовано відповіді підлітків (рис.2.1.1.) на відкрите запитання щодо поняття «соціальна ініціативність». Розподіл відповідей склав широкий спектр думок. Представляючи результати опитування підлітків, зазначимо, що від 14,23% до 2,55% (найбільші відсоткові значення) підлітків продемонстрували таке розуміння соціальної ініціативності: 1. Висування та реалізація запропонованих ідей. 2. Прояв людиною думок, ідей і намірів для досягнення певної мети. 3. Бажання щось зробити потрібне для інших, зацікавленість у справах різноманітного характеру. 4. Участь у різноманітних подіях і заходах. 5. Зацікавленість у будь-якій суспільно корисній справі. 6. Здатність до активних дій, організації чогось. 7. Бажання стати лідером, пропонувати власну ідею. 8. Здатність до виявлення власних ідей. 9. Досягнення мети та конкретних ідей. 10. Прояв себе як лідера.

Рис. 2.1.1. Розподіл відповідей підлітків щодо поняття «соціальна ініціативність»

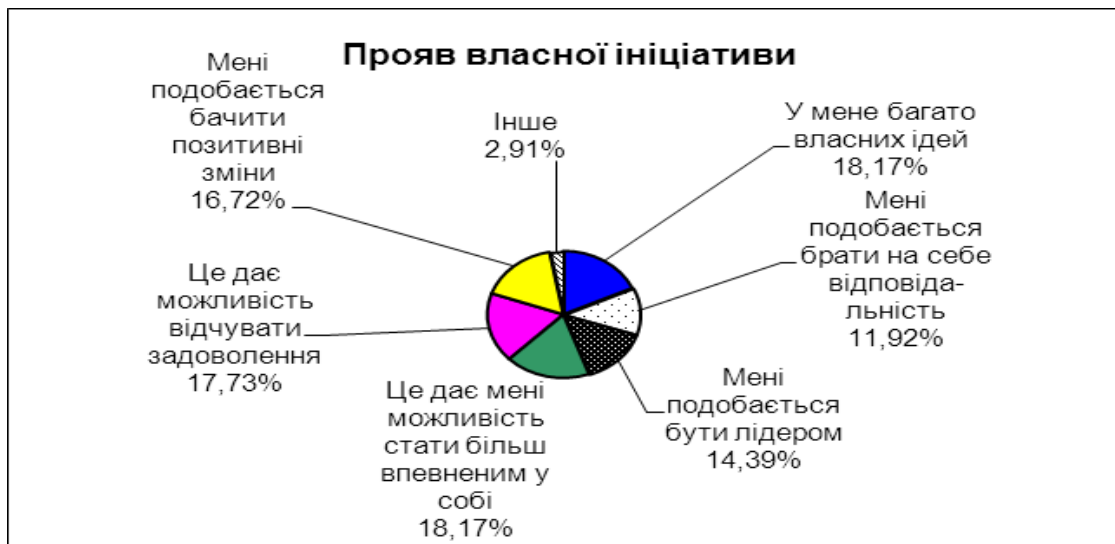
За результатами встановлено, що формування ініціативності як важливої особистісної якості підлітки пов'язують насамперед із відповідальністю (13,38 %), наполегливістю (10,42 %), рішучістю (11,71 %), креативністю (10,91 %), упевненістю у власних силах (9,06 %), оптимізмом (7,71 %) та доброзичливістю.

Важливим було дослідити ставлення батьків до виявлення дітьми ініціативи. Результати опитування засвідчили, що батьки, на жаль, не завжди підтримують соціальну ініціативу дітей. Лише 6,30 % батьків докладають зусиль до участі у діяльності громадських об'єднань своїх дітей.

Рис. 2.1.2. Розподіл відповідей підлітків щодо ставлення батьків до виявлення ініціативи підлітками

Аналіз результатів засвідчив, що прояв власної ініціативи підлітків в дитячих громадських об'єднаннях дає змогу набути певних якостей та досвіду, зокрема 17,73 % відчують задоволення від реалізації ініціативних соціальних дій, 18,17 % стають впевненішими у собі, 11,92 % подобається брати на себе відповідальність, 16,72 % задоволені позитивними змінами в результаті соціальної діяльності, 14,39 % прагнуть бути лідером.

Рис 2.1.3. Розподіл відповідей підлітків щодо виявлення ініціативи

Доведено, що для підлітків виявлення та практична реалізація соціальних ініціатив дає можливість бути більш впевненими у собі, відчувати моральне задоволення, бачити позитивні зміни. Кожен третій опитаний підліток вірить у власні можливості та в те, що саме від їхніх рішень залежить розвиток подій у суспільстві. Водночас таким ж є і відсоток підлітків, які вважають, що від них нічого не залежить і вони не можуть впливати на подальші події свого життя. Аналіз результатів щодо рівня самоуправління виявив у сукупності середні показники за розвитком самоуправління в дитячих колективах, які становили експериментальну базу дослідження. Це підтверджує думку про соціальну значущість громадських дитячих об'єднань у вихованні підростаючого покоління.

Водночас на певні розмірковування нас спрямовують результати щодо чинників непрояву ініціативи підлітками (рис. 2.1.4.). Зокрема, 28,38% респондентів не хочуть брати на себе відповідальність, а 24,32% не впевнені у підтримці ініціативи колективом, 13,51% підлітків зазначили, що немає можливості для прояву ініціативи, контроль залишається за дорослими.

Рис 2.1.4. Розподіл відповідей підлітків щодо причин, що гальмують виявлення ініціативи

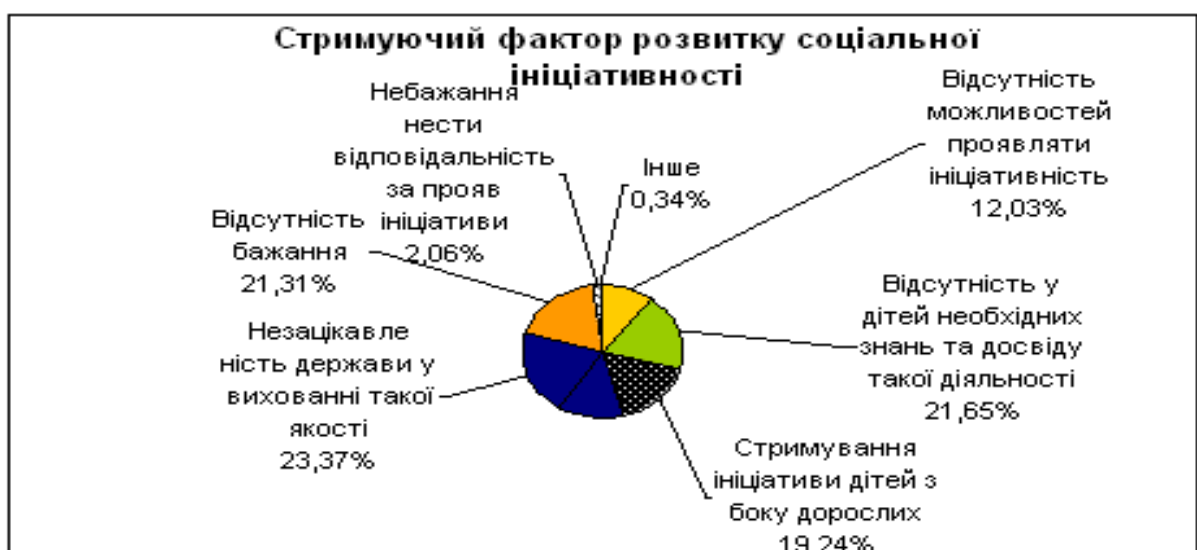
Важливим щодо цього було порівняти відповіді підлітків та дорослих лідерів, керівників, координаторів дитячих об'єднань. Опитування керівників, координаторів здійснювалося методом індивідуального інтерв'ю за допомогою формалізованого запитальника (додаток Б). Вибірка становила 196 осіб. Зазначимо, що від 21,25 % до 5,00% (найбільші відсоткові значення) склали такі визначення соціальної ініціативності: бажання втілювати власні ідеї в життя, які спрямовано на загальний успіх; вміння самостійно розв'язувати проблеми; самостійність та активність; бажання щось змінити у суспільстві; бажання стати лідером; бажання досягти мети і брати участь у вирішенні проблем; просування власних ідей і бажання їх виконувати; здатність запропонувати щось нове.

Було встановлено, що 20,3 % з опитаних визначають ініціативність як якість рішучої вольової особистості, притаманну ерудованим людям з певними поглядами на життя, прагненням до дій, активною участю у діяльності; 26,6% – здатність до формування нових ідей, вміння поставити завдання, знайти шляхи розв'язання, проаналізувати та зробити висновки.

Рис. 2.1.5. Розподіл відповідей дорослих лідерів щодо поняття «соціальна ініціативність»

Водночас стримуючим фактором у розвитку ініціативності підлітків (рис. 2.1.6.) дорослими виокремлюються : 20,24 % незацікавленість держави у вихованні такої якості, 18,75 % відсутність у дітей необхідних знань та досвіду діяльності, 18,45 % відсутність бажання у виявленні ініціативи, 6,67 % через стримування ініціативи дітей самими дорослими.

Рис 2.1.6. Розподіл відповідей дорослих щодо стримуючих факторів розвитку дитячої ініціативи

За результатами опитування дорослих лідерів встановлено, що потребує вирішення у діяльності дитячих об'єднань низка проблем (рис 2.1.6). Зокрема це стосується безпосередньо проблем організації дитячого колективу, розвитку позитивних взаємин між дітьми та дорослими, здійснення справжнього самоуправління та самоорганізації в колективі, необхідності організаційно-методичного забезпечення діяльності дитячих організацій, розширення партнерської взаємодії, співпраці з соціальними та державними інституціями та сім'єю, відсутності у суспільстві інформації щодо діяльності дитячих об'єднань і організацій.

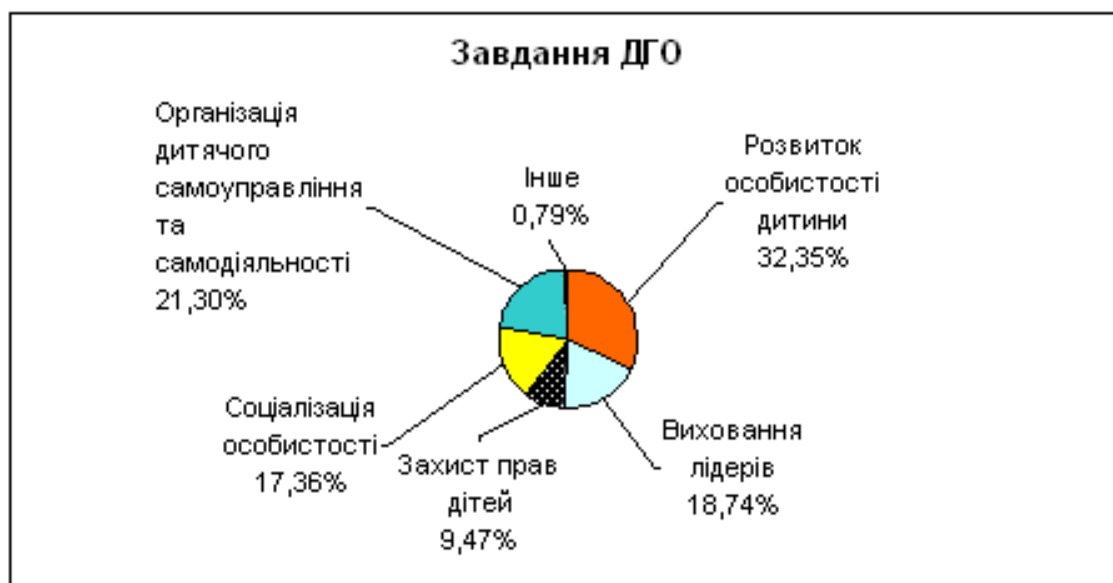
Рис 2.1.6. Розподіл відповідей дорослих щодо пріоритетних завдань ДГО

Важливою нам видається думка дорослих лідерів, координаторів про те, що ефективність діяльності дитячої організації (рис. 2.1.7.), яку вони пов'язують з розвитком самоуправління та активністю дітей (22,97 %); реалізацією соціальних проектів (22,43 %) та державною підтримкою (18,92 %), підтримкою організації дорослими, бізнес-структурами (15,68 %).

Рис 2.1.7. Розподіл відповідей дорослих щодо ефективності діяльності ДГО

Важливо було встановити, які завдання у діяльності дитячих громадських об'єднань і організацій дорослими визначаються як пріоритетні. Результати засвідчили, що пріоритетними завданнями у діяльності є: розвиток особистості, організація дитячого самоуправління, виховання лідерів, соціалізація особистості, захист прав дітей (рис 2.1.8.).

Рис 2.1.8. Розподіл відповідей дорослих щодо пріоритетних завдань ДГО

У цьому контексті колективом розробників акцентується увага на тому, що виховання соціальної ініціативності має передбачати насамперед

перетворення діяльності дітей за підтримки дорослих на самодіяльність, розвиток різних творчих та соціальних умінь, допомогу дітям у побудові власної життєдіяльності та особистісному зростанні.

Принцип самоуправління у дитячому громадському об'єднанні, а через нього вирішення всього комплексу завдань, змісту, діяльності, прав, традицій, є основоположним. Основою самоуправління є ініціатива, самодіяльність, активність, започаткування нового, відповідно до наявних потреб певної громади, в якій діти виступають реальними ініціаторами і новаторами (на відміну від квазідитячих об'єднань).

Квазідитячі (квазі – несправжній, уявний, удаваний) об'єднання, організації, в яких визначальна роль належить дорослим, соціальна ініціатива і творчість дітей обмежується активністю дорослих, превалюють суб'єкт-об'єктні відносини дорослого і дитини.

Формування соціальної ініціативності як особистісної якості є важливою передумовою досягнення бажаного результату завдяки наполегливій праці і власній активності, напрацювання умінь вирішувати складні проблеми, готовності до життя за сучасних мінливих обставин.

Зважаючи на вік учасників, підлітки потребують можливості самореалізації в суспільно значущій діяльності, участь в якій надає їм упевненості у власних силах, можливості набути особистісного та громадського статусу, важливого соціального досвіду, реалізувати свої інтереси і потреби.

У контексті дослідження важливою є думка М. Богуславського про те, за яких умов соціальна ініціатива набуває ознак соціальності. Її каталізатором виступає первинна ініціатива суб'єкта, яка: а) спрямовується безпосередньо на перетворення навколишнього середовища; б) передбачає залучення до ініціативних дій інших членів соціуму. Учений розрізняє види і форми соціальної ініціативи: за характером прояву; за спрямованістю; за сферами діяльності та напрямками; за масштабом; за часом; за авторством; за результативністю.

Отже, у соціальній ініціативі об'єднується індивідуальне і суспільне, а їхня злагодженість узалежнена ступенем розвитку соціальних відчуттів, переживаннями та емоціями, які відображають ставлення до себе, суспільства, інших людей та діяльності. Тому є сенс розглядати соціальну ініціативу як особистісну і суспільну якість, як потребу до зміни або перетворення дійсності, як мотив діяльності. Аналіз опитування підлітків щодо мотивів їхньої участі у діяльності виявив найбільш переважними особистісні мотиви (35,7 %), мотиви відчуття єдності колективу (34,75 %), провідні мотиви престижу у діяльності виявило 30,3 % опитаних підлітків.

Встановлено, що ініціативність слід розглядати як передумову розвитку важливих якостей особистості і як результат виховання. Відтак, наш науковий інтерес перебуває, з одного боку, у площині формування соціальної ініціативності як особистісної якості та прояву індивідуальної ініціативи, а з іншого – реалізації колективної ініціативи як одного із видів соціального результату діяльності дитячого об'єднання.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2-х кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : наук. видання. – 280 с.
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І. Д. Бех. – Академвидав, 2012. – 256 с. – (Серія «Альма-матер»).
3. Богуславский М. В. Детское движение в России: между прошлым и будущим : монография / М. В. Богуславский. – Тверь : Научная книга, 2007. – 112 с.
4. Як сформувати світоглядну позицію особистості в дитячому об'єднанні : метод. посіб. / О. В. Пащенко, Н. В. Чиренко, К. І. Чорна [та ін.] ; наук. ред. Т. К. Окушко. – Кіровоград : «Імекс – ЛТД» – 200 с.

5. Особливості формування світоглядної позиції особистості в умовах дитячого об'єднання : монографія / Окушко Т.К., Безпалько О.В., Петрочко Ж.В., Чорна К.І. . – Кіровоград : "Імекс-ЛТД", 2013. – 260 с.
6. Окушко Т. К. Формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому громадському об'єднанні / Т. К. Окушко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс – ЛТД. – 2013. – Вип. 17, кн. 2. – С. 44–52.
7. Немов Р. С. Путь к коллективу: Книга для учителей о психологии ученического коллектива / Р. С. Немов, А. Г. Кирпичник. – М. : Педагогика, 1988. – 144 с.
8. Немов Р. С. Психология : учеб. для студ. высш. пед. учеб. Заведений : в 3 кн. / Р. С. Немов – 4-е изд. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – Кн. 1: Общие основы психологии. – 688 с.
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2 т. Т. II / С. Л. Рубинштейн. – М., 1989. – С. 182–211.

2.2. Психологічні особливості формування соціальної ініціативності у підлітковому віці

Побудова демократичної, економічно розвиненої держави з високим рівнем життя вимагає підготовки нового покоління ініціативної, самостійної, освіченої, національно-свідомої молоді, що має значний інтелектуальний та духовний потенціал.

Проте сучасні реалії розвитку нашого суспільства, що функціонує в умовах соціально-економічної кризи, порушення звичних взаємозв'язків, систем цінностей та загальна дестабілізація всіх галузей значно ускладнюють процеси виховання й самовиховання підростаючого покоління.

Ринкова система господарювання пропонує молодим людям нову систему цінностей, в якій провідними виступають ділові та професійні якості людини:

комунікабельність, вміння обходити конкурентів, виконувати доручення, тощо, спрямовані переважно на забезпечення інтересів роботодавця та організацій загалом.

При цьому нібито другорядним залишається особистісний компонент самовираження та самореалізації громадянина, що виражається в його довільній готовності виконувати самостійні, ініціативні та соціально відповідальні дії. Ситуація суспільного, економічного, етичного дисбалансу в державі найнегативніше позначається на становленні і формуванні соціальної ініціативності підлітків – найбільш сензитивної вікової категорії.

Не маючи достатнього досвіду різнобічного й критичного оцінювання складних ситуацій сьогодення, визначення реальних мотивів вчинків людей, підлітки, здебільшого, сліпо наслідують мінливі, часто соціально негативні ідеали з „дорослого” життя, в ролі яких можуть виступати герої іноземного низькопробного кіно, „круті” однолітки, багаті й не завжди чесні бізнесмени, тощо.

Найбільш привабливими рисами цих „кумирів” для підлітків виступають: зовнішня незалежність, влада, фінансова забезпеченість, можливість безтурботно проводити час й робити все, що заманеться. Прагнення до самоствердження, характерне для цього віку, перетворюється на стійке бажання мати великі гроші будь-якою ціною, які виступають еталоном всемогутності, успіху, позбавлення від будь-яких проблем.

Вважаючи фінансовий фактор вирішальним у розв’язанні усіх життєвих колізій, підлітки нерідко „забувають” про особисті якості людини, які дають їй змогу презентувати себе у суспільстві як соціальну істоту шляхом прояву власної індивідуальності та ініціативності. „Примірювання” дорослих ролей та систем цінностей, у якій за тебе все вирішує хтось інший, може надалі перейти у стійку форму поведінки.

Особливістю таких процесів підліткового наслідування виступає той факт, що нерідко свідомість не контролює поведінки, а лише слідує за поведінковими актами. При цьому підліток ніби не помічає того, що він сам

особисто бере участь у підтвердженні певної системи цінностей, а не лише чинить „так як усі”.

Однак таке „копіювання” дорослого життя є наслідком не тільки неможливості сучасного суспільства запропонувати підрастаючій особистості кращий приклад для наслідування, але й вікових особливостей становлення моральної самосвідомості особистості підлітка. Саме вона, на думку багатьох учених обумовлює розвиток відповідальної та соціально ініціативної поведінки особистості [1].

Соціальна ініціативність підлітка як інтегральна якість зумовлена самосприйняттям особистості, має ієрархічну структуру, починаючи від егоцентризму і закінчуючи сприйняттям себе представником людства.

Концепція рівневої будови соціальної ініціативності людини, що ґрунтується на формуванні і дії її самосвідомості, сформульована В. Століним. Він виділяє три стадії розвитку самосвідомості, що відповідають різним типам активності (ініціативності) індивіда й дають йому можливість переходити від ситуативної активності до соціально-відповідальних та, згодом, соціально-ініціативних дій і вчинків.

На першому рівні – рівні організму – активність суб’єкта визначається системою «організм-середовище», яка має руховий характер та викликана потребами у самозбереженні, нормальному функціонуванні, фізичному благополуччі. На цьому рівні формується самовідчуття суб’єкта як підсумок процесів, що відбуваються в його організмі.

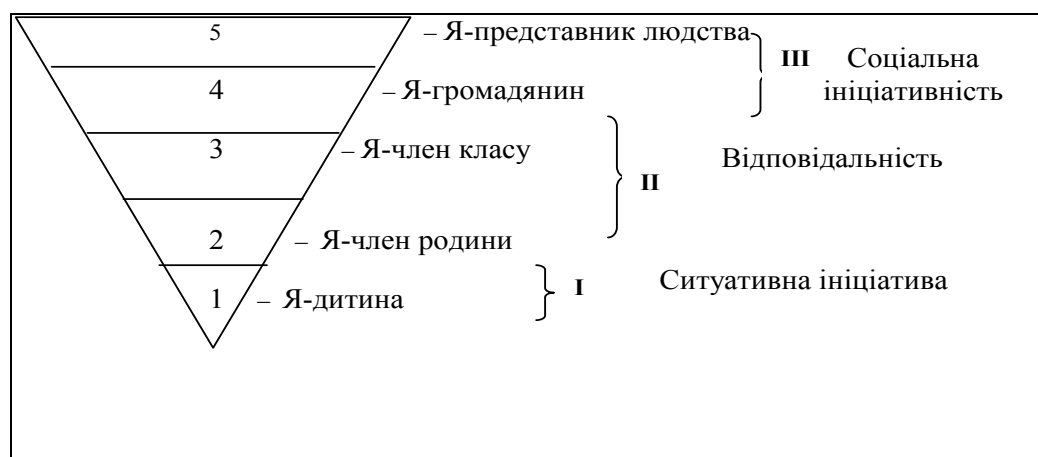
На другому рівні – соціального індивіда – активність підпорядкована іншій потребі: належності людини до спільності та визнанні останньої. Тут активність регулюється соціальними нормами, правилами, звичаями, які засвоюються індивідом.

На рівні особистості активність викликана передусім потребою в самореалізації та реалізації за орієнтування на власні здібності, можливості, мотиви. Ми вважаємо, що безпосередньо соціальна ініціативність як така притаманна двом останнім стадіям розвитку – соціальному та особистості,

через те, що лише на цих етапах суб'єкт починає аналізувати себе як члена соціуму та ставити перед собою соціальні вимоги.

Структурна модель поступового становлення соціальної ініціативності індивіда на різних етапах онтогенезу як одного з проявів розвитку сприймання особистості самої себе (Я-сприймання) представлена нами на рис. 2.2.1.

Кожний шабель формування та розвитку здатності до соціально-ініціативного вчинку характеризується певною системою цінностей, моральних установок та уявлень особистості про саму себе. При цьому будь-який міжрівневий перехід вимагає від особистості розширення меж її самосвідомості, залучення до загальнолюдських цінностей шляхом здійснення соціально-ініціативного вчинку.

Рис. 2.2.1. Структурна модель етапів формування соціальної ініціативності особистості та відповідних до неї стадій розвитку самосвідомості

Розглянемо детальніше представлену модель. Кожен рівень розвитку соціальної ініціативності особистості належить до певної стадії її самосвідомості. При цьому вважається, що перший (нижній) етап виникнення ініціативної поведінки характеризується пануванням суб'єктивності в поведінці особистості. На цьому етапі особистість здатна виявляти ситуативну ініціативу, в якій вона бере на себе відповідальність лише за позитивні її результати, а негативні – заперечує, ховаючись за соціальними ролями «Я –дитина», «Я –

найменший член родини» тощо, у яких відповідальність легко перекласти на батьків.

Як зазначає Є. Бодальов, внаслідок несформованості у школярів переконань, їхня ініціатива ситуативна, а мотиви, хоча й осмислюються, проте не мають стійкості. Потреби й можливості дитини цього віку суперечать одна одній. У підлітків виявляється своєрідне ставлення до соціальних норм та вимог. Воно залежить від особливостей внутрішнього світу дитини та досвіду моральних переживань.

Етап орієнтацій на задані ззовні соціальні вимоги визначається як другий рівень формування соціальної ініціативності. На цьому етапі особистість здатна брати на себе відповідальність в межах актуальних для неї соціальних ролей (наприклад, «Я – член класу, групи»).

Цей етап найбільш яскраво виявляється у психологічному житті підлітків. Саме в цьому віці, внаслідок феномену «відкриття власного «Я»», стає можливим не лише оцінка підлітком рис власної особистості, але й встановлення ним відповідності між бажаною та реальною поведінкою. Внаслідок чого в особистості шкільного віку виникають бурхливі емоції, на основі яких можуть вже виникати стійкі моральні переживання, які виступають провідними, вирішальними мотивуючими факторами ініціативної поведінки (І. Бех, Л. Божович, А. Запорожець).

На третьому (найвищому) етапі стає можливою орієнтація особистості на власні принципи, що виступає показником розвитку її соціальної ініціативності, здатності доволіно приймати самостійні рішення та брати за них повну відповідальність. Виникнення ініціативності у підлітків на цьому етапі ми пов'язуємо з появою рівня соціальних домагань – усвідомленням ним не лише власного «Я», а й вимог суспільства до нього як повноправного члена та свого суспільного обов'язку. Цей компонент самосвідомості визначає узагальнене уявлення підлітка про своє «Я» (про те, на що він претендує, сподівається, чого очікує від життя, чого хоче та вважає, що гідний одержати від життя).

Домагання, як доведено вченими, є не лише моральною самооцінкою і не лише ставленням до себе як суб'єкта моральної поведінки, вони також визначають ставлення людини до світу, до іншого. Все ж, головне, це ставлення до поведінки, яке вибудовується на основі того чи іншого ставлення до себе. Домагання визначають ціннісну характеристику поведінки суб'єкта та відповідають його особистісному смислу.

Отже, інтегральною характеристикою в структурі соціальної ініціативності виступає Я-концепція або сукупність установок, спрямованих на самого себе. Моральна установка, як схильність індивіда до певної форми реагування на об'єкт й інформацію, передбачає усвідомлення себе як суб'єкта, що має певні соціальні права та обов'язки (Я-член родини, Я-школяр, Я-друг, Я-член дитячого об'єднання, організації та ін.). Смісловий компонент такого образу Я передбачає оволодіння певною кількістю соціальних ролей і відповідних до них систем цінностей, які переходять у моральні переконання.

Структуру моральних переконань становлять два нерозривно пов'язаних між собою компоненти – когнітивний і емоційний.

Якщо когнітивний компонент виступає в переконаннях як знання етичних та соціальних норм, принципів, як усвідомлення моральних цінностей і засобів їх досягнення, то емоційний компонент є виразом здатності особистості до глибоких позитивних або негативних переживань у зв'язку із виконанням або порушенням цих норм.

Емоційний компонент несе на собі основне навантаження в структурі морального переконання, оскільки в ньому виражена суть суб'єктивного, внутрішнього ставлення особистості до соціальних норм і принципів.

У зазначеному вище контексті академік НАПН України І. Бех підкреслює, що з психологічного боку, судження (когнітивний компонент) як теоретичне твердження відрізняється від хотіння (емоційний компонент), через те, що хотіння – це судження, що виконується. Активність та дієвість хотіння визначають факт «включеності», занурення особистості у ситуацію, її розуміння й вирішення. Високий стан активності досягається завдяки наявності

у хотінні, окрім емоційного, ще й осмисленого та вольового переживання. Отже, природа соціальної ініціативності особистості – емоційно-вольова. Коли відома особистості норма має емоційно-вольове забарвлення, вона сама починає виступати мотивом її діяльності.

Генезу морально-вольових рис особистості докладно представлено у багатьох працях І. Беха [2; 3; 4]. Як зазначає вчений, у психологічному розумінні воля – це усвідомлене хотіння, що переходить у дію. Вольова діяльність не нав'язується суб'єкту, він діє не через примус, а вільно прийнявши рішення. Саме тому соціальна ініціативність особистості має вольовий, самостійний характер. Конструктивне втручання у ситуацію вимагає від людини вміння повсякчасно вибирати психологічно виважені рішення.

Водночас І. Бех наголошує на соціальній природі вольової діяльності. Під час здійснення якої мірилом оцінювання суб'єктом самого себе неодмінно стають суспільні відносини, які в процесі його особистісного розвитку трансформуються у власну психічну організацію, перетворюючись на образ „Я”. За позицією вченого, генезис соціально ініціативних та відповідальних вчинків певною мірою відображає особливості становлення вольової сфери особистості. Формування елементарної волі ґрунтується на рефлексорній діяльності, надалі перетворюється на бажання, потім на прагнення та хотіння.

Розбіжність між судженням та хотінням, яку підкреслює І. Бех, пояснює констатовану дослідниками соціальної ініціативності невідповідність між рівнем бажаної ініціативності та реальною поведінкою.

У дослідженні ініціатив старшокласників, проведеного під керівництвом О. Погоніної, виявився такий суперечливий факт. У цьому віці, який теоретично є віком інтенсивного формування і яскравого прояву ініціатив, ініціативи, як показав констатувальний експеримент, були відсутні. Цей парадоксальний факт і визначив подальше дослідницьке завдання – виявити причини відсутності ініціатив. Дослідження засвідчило, що наявність або відсутність ініціатив залежить не від віку (це видно з порівняння різних за віком груп).

Ініціативність має індивідуальні форми та особливості прояву, які і розкривають причини її наявності-відсутності, розвиненості-нерозвиненості, вираженості-невираженості. У першій групі юнаків (меншість у вибірці) ініціативність була стійкою якістю, у другій – проявлялася лише в окремих ситуаціях, у третій (більшість), можна сказати, ініціативність взагалі була відсутня [6; 7].

Щоб виявити причини таких великих відмінностей, дослідники виділили два етапи в розвитку ініціативності (більшість внутрішнє спонукання, своєрідний ініціативний порив, її зовнішній прояв, коли про свою ініціативу потрібно офіційно „заявити”, її відповідним чином виразити і навіть обґрунтувати. Може, у людини і виникають ініціативи, але вона не вміє їх виявити? Може бути, група (клас) не приймає цих ініціатив? А можливо, самозакоханий юнак, побоюючись, що його ініціатива буде сприйнята негативно, сам її в собі придушує?

Виявилися три причини відсутності ініціативності. В одного типу особистості ініціативність, як виявилось, не була сформована на ранніх етапах розвитку та життєвого шляху. Автори не уточнювали, чи корінилися ці причини в дефіциті спілкування з матір'ю, в залежному (або пригніченому) становищі дитини в сім'ї, лише констатували, що вони укорінені в історії розвитку особистості.

Друга причина безініціативності виявилася пов'язаною із соціально-психологічними умовами, а саме з тим, що сама особистість придушувала ініціативу на стадії її виникнення, заздалегідь знаючи, що вона не буде прийнята і схвалена оточуючими. Педагогам відомий такий принцип організації шкільних груп, який наказує: «Не висовуйся». Таким способом група блокує ініціативи окремих активних своїх членів.

Невміння реалізувати ініціативи, відсутність розвинених соціально-психологічних здібностей, організаторських умінь, нерозвинені форми колективного життя гальмують прояв ініціативності та її зародження. Очікуючи

і передбачаючи труднощі, особистість затримує прояв ініціативності, якщо заздалегідь знає, що не зможе їх подолати.

Ця третя група причин пов'язана з тим, що сама особистість блокує свої ініціативи. Якщо в одному випадку людина пригнічує ініціативу тому, що не зможе організаційно-практично її реалізувати, в іншому (більшість) пригнічує її, заздалегідь знаючи, що соціально-психологічне оточення її не підтримає, то в третьому - ініціатива придушується в результаті внутрішніх особистісних суперечностей. Як ми побачимо, однією з них виявилася суперечність ініціативи та відповідальності; бажання проявити ініціативу пригнічувалося свідомістю відповідальності за її виконання.

У цьому ж контексті К. Абульханова-Славська наголошує на тому, що людина, яка намагається позбутися власних ініціатив, приходять до «фальстарту» у згадуванні про відповідальність, їй не можна довірити справи групи, хоча вона достатньо чутлива до суспільної думки [1].

Вплив групових норм і цінностей на процес самовизначення особистості старшокласника в ситуаціях невизначеності досліджувала В. Гулякіна. Зазначений тип ситуацій цікавий нам у контексті дослідження прояву особистістю підлітка ініціативи, самостійності та відповідальності в ситуації вибору між власною системою цінностей та нормативними цінностями групи. Було констатовано, що: у старших класах актуалізується процес пошуку внутрішніх критеріїв (справедливості, чесності тощо) для оцінки об'єктів, явищ та подій дійсності. До того ж учні, орієнтуючись на значущість для себе того чи іншого явища, співвідносять індивідуальні і групові пріоритети та самостійно визначають власну позицію [6].

Підліток, перебуваючи на перехідному від гетерономної до автономної моралі етапі, прагне насамперед до співпраці, кооперації з референтною групою однолітків, тому прийняття ним рішення «не відрізнятись від усіх» дається йому значно легше, ніж спроби висловити власну думку, протиставити себе референтному оточенню. Остання дія вже може характеризуватися як моральна, бо потребує не лише знання про добре та погане, здатності відрізнити

перше від другого, але й вміння застосувати ці знання до себе, критично оцінити власні дії, свою роль у розгортанні подій та їхні можливі наслідки, а отже, вимагає високого рівня розвитку моральної самосвідомості й рефлексії.

Некритичність до самого себе, невміння побачити себе збоку й оцінити власні вчинки унеможлиблює процес становлення незалежної, самокритичної, ініціативної, впевненої в собі та відповідальної особистості.

Вищезгадані психологічні компоненти самосвідомості підлітка, однак, виявляються недостатніми для здійснення ним реального вчинку, що визначав би його ціннісні пріоритети і був показником руху від зовнішньої детермінації до внутрішньої, яка виступає джерелом саморозвитку особистості.

Підліток перебуває на такому віковому етапі становлення самосвідомості, коли найбільш пріоритетною для нього стає соціальна роль Я-член групи. Тому у випадку неузгодження власних переконань та цінностей референтного оточення постає потреба у розв'язанні внутрішнього смислового конфлікту, що реалізується через надання пріоритету активній чи пасивній позиції у групі.

Страх ініціативи, характерний для більшості учнів цього віку, утруднює прояв ними творчої активності, унеможлиблює прояв соціальної ініціативності. Конформність підлітків в ситуації морального вибору виявляється в конфлікті їхніх егоцентричних прагнень та бажання співпрацювати з референтною групою однолітків. Прийняття підлітком рішення «не відрізнятись від усіх» дається йому значно легше ніж спроби висловити власну думку, протиставити себе референтному оточенню.

Складна соціальна ситуація в нашому суспільстві також не сприяє реалізації особистістю підлітка соціальних ініціатив. На думку психотерапевта М. Покрасса, у різних сферах сучасного життя (освіті, вихованні, науковій творчості, виробництві, сім'ї тощо) переважний вплив на поведінку людини мають невідрефлексовані моральні стереотипи, які «не дозволяють» особистості проявляти ініціативність, творчість, любов, самоутверджуватися, й, навпаки, «пропагують» безініціативну виконавську ретельність, споживацьке ставлення до світу [9].

Узагальнюючи результати власної роботи з підлітками, психотерапевт робить висновок про те, що підлітки, які в 11–14 років свідомо відстоюють власну незалежність від всього та усіх, на несвідомо-емоційному рівні абсолютно запрограмовано здійснюють ті самі батьківські установки, проти яких, як їм здається, вони протестують.

Отже, відмова від реальної творчості дітей призводить до неможливості здійснення соціально-ініціативних дій.

Механізмом розв'язання зазначених суперечностей між альтернативами різного порядку виступає воля. Характерним принципом вольової дії є опосередкованість внутрішніми вимогами.

В цьому випадку підліток сам задає принцип вольової дії, внаслідок чого диференціює ситуацію на складові компоненти, осмислює її через призму власних моральних утворень й, таким чином, надбудовує над об'єктивною ситуацією суб'єктивну, психологічну. Зазначений складний процес відбувається завдяки здатності особистості підлітка до рефлексії та саморефлексії. Саме розвиток саморефлексії стає тим підґрунтям, що обумовлює рівень готовності підлітка до вибору соціально-ініціативної позиції у суспільстві.

Отже, важливою новою якістю дітей підліткового віку є самостійність у постановці складних цілей і можливість підпорядковувати їм свої дії і поведінку. Це пов'язано з новою фазою у розвитку волі підлітка.

Розширення загального кругозору та пізнавальних інтересів, розвиток мотивації та досягнення успіху, уникнення невдач, можливість з власної ініціативи підбирати захоплення, прагнення цілеспрямовано займатися самовихованням – всі ці явища сприяють розвитку в цьому віці таких вольових якостей, як ініціативність, рішучість, витримка, самоконтроль [5].

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия человеческой жизни / Абульханова-Славская К.А. – М. : Мысль, 1991, – 299 с.

2. Бех И. Д. Нравственность личности: стратегия становления / И.Д. Бех. –Ровно : Редакционно-издательский отдел управления по печати, 1991. – 146 с.
3. Бех І.Д. Від волі до особистості / І.Д. Бех – К. : Україна-Віта, 1995. – 202 с.
4. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998, – 204 с.
5. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітка : монографія / І.С. Булах. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2003. – 340 с.
6. Гулякина В.В. Групповые нормы и ценности как факторы самоопределения личности старшеклассников : дис. ... канд. пед. наук : 19.00.05 / В.В. Гулякина. – Орел, 2000 – 192 с.
7. Гурова Л.Л. Принятие решений как проблема психологии познания / Л.Л. Гурова // Вопросы психологии. –1984.– №1. – С.125–132.
8. Мухина В.С. Возрастная психология / В.С. Мухина. – М. : Академия, 1998. – 480 с.
9. Покрасс М.Л. Терапия поведением / М. Л. Покрасс. – Самара : Издательский Дом «БАХРАХ», 1997.- 240 с.
10. Преступная толпа. – М. : Ин-т психологии РАН, Изд-во «КСП+», 1998. – 320 с.
11. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М. : Изд-во МГУ, 1983. – 284 с.

2.3. Сутність і функціональна роль соціальної ініціативності у структурі лідерства підлітків

В сучасних умовах стрімких змін, оновлень, загострення суспільних суперечностей актуалізується проблема лідерства. Україні нині потрібні лідери, готові до суб'єкт-суб'єктного діалогу, здатні показати приклад успішного виконання суспільно значущих завдань в інтересах держави, групи, об'єднання,

окремої особистості. У зв'язку з цим конструктивне лідерство – це стосунки впливу і спрямування, які ведуть до позитивних змін у соціальному середовищі.

Оскільки лідерство упродовж багатьох років залишається важливим суспільним явищем, проблема формування лідерських якостей постійно перебуває у полі уваги фахівців і громадськості. Так, виховання соціально значущих якостей дітей і молоді досліджували К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, С. Гіль, І. Іванов, А. Лутошкін, А. Мудрик та інші; проблему розвитку громадянської активності, формування лідерських якостей особистості вивчали Г. Лактіонова, О. Косенчук, Ю. Кращенко, А. Лутошкін, Л. Уманський; ініціативність, й зокрема соціальну, досліджували М. Богуставський, Р. Немов, С. Тетерський та інші.

Сприятливим середовищем для формування соціальної ініціативності є дитяче громадське об'єднання. Саме в таких об'єднаннях підлітки вчаться приймати відповідальні рішення, бути лідерами. Враховуючи зазначене, обґрунтування процесу виховання ініціативності потребує вивчення проблеми лідерства підростаючої особистості, орієнтованої на позитивну самореалізацію в різних сферах життя й відповідно до викликів сьогодення.

Безумовно, сфера діяльності накладає відбиток на перелік лідерських якостей особистості. Лідери у спорті, навчанні, науці, учнівському самоврядуванні, дитячому громадському об'єднанні будуть володіти різними якостями відповідно до природних задатків, потреб групи і ситуації, в якій розгортається лідерство. Водночас прояв лідерських якостей членом дитячого громадського об'єднання значною мірою залежатиме від того, яка модель формування соціальної ініціативності буде реалізовуватися.

Генезу лідерства як наукової проблеми обумовлює взаємозалежність між історичним та культурологічним етапами розвитку уявлень про лідерські якості особистості. Однак загальноновизнаними є *три теорії лідерства*:

- ситуаційна теорія
- теорія якостей
- синтетична теорія.

Ситуаційна теорія визначає лідерство як продукт ситуації. Згідно із цією теорією, лідер насамперед виявляє ті якості, яких вимагає конкретна ситуація (хоча й не заперечується важливість особистісних та поведінкових характеристик людини).

У теорії лідерських якостей лідером може бути людина, яка має набір відповідних особистісних якостей. Синтетична теорія розглядає лідерство як процес організації міжособистісних стосунків у колективі, а лідера – як суб'єкта управління цим процесом, тобто феномен лідерства пояснюється в контексті спільної групової діяльності.

Проаналізуємо детальніше теорію лідерських якостей. Вона виникла під впливом досліджень англійського психолога і антрополога Ф. Гальтона. Проте створити перелік лідерських якостей виявилось дуже складно.

Зокрема, спробу дослідити набір лідерських якостей здійснив американський психолог К. Берд. Отриманий ним перелік 79 якостей підтвердив, що жодна з них не посіла сталого місця (тільки 5 % якостей були названо чотири рази).

Отже, повною мірою пояснити виникнення і сутність феномену лідерства за допомогою лише якостей не вдалося. Виявилось, що лише наявність у людини певних якостей не робить її лідером. Окрім цього, значна кількість людей, володіючи лідерськими якостями, залишаються «послідовниками». Водночас ця теорія продовжує мати ряд прихильників і у комплексі з іншими теоріями заслуговує на увагу.

Враховуючи зазначене, лідер – суспільно активна особистість, яка має відповідні лідерські якості та ціннісні орієнтації, що дають змогу позитивно впливати на іншого суб'єкта чи групу, мобілізуючи їх на досягнення суспільно значущих цілей для зміни певних соціальних ситуацій.

Відповідно, лідерство – різновид соціально-ціннісної активності, спрямованої на реалізацію особистих і загальногрупових цілей та обумовленої особистісними якостями лідерів як суб'єктів, об'єктивними ситуаціями й вимогами групи, а також обставинами життєдіяльності групи в конкретному

соціальному середовищі [2].

Сучасний український вчений Д. Алфімов з позиції теорії і методики виховання визначає лідерські якості як „загальнені властивості особистості, які дозволяють їй створювати нове бачення рішення проблеми, успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення групою або організацією цілей” [1].

Ми розуміємо лідерські якості підлітків – членів дитячих об’єднань як сукупність властивостей підлітків, що забезпечують вияв їхньої соціальної активності як суб’єктів реалізації особистих і загальногрупових соціально значущих цілей, участі в житті суспільства.

Питання обґрунтування переліку лідерських якостей підлітків – членів дитячого громадського об’єднання і визначення місця у цьому переліку соціальної ініціативності стало завданням НДР лабораторії дитячих об’єднань Інституту проблем виховання НАПН України „*Формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об’єднанні*” (2013–2015 рр.).

Під час експериментальної роботи в рамках виконання було опитано 351 підлітка, які є членами різних дитячих громадських об’єднань, та 196 дорослих лідерів таких об’єднань.

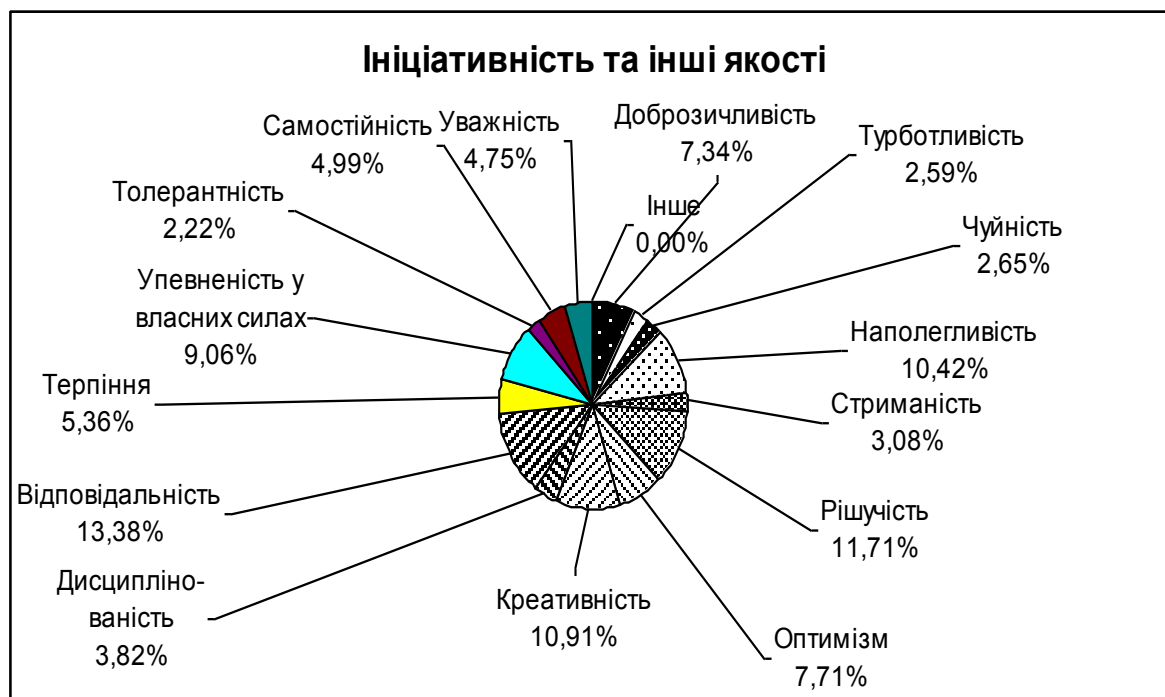
Учасникам анкетування було запропоновано визначити найбільш значущі якості ініціативної людини із запропонованого переліку: (доброзичливість, турботливість, чуйність, наполегливість, стриманість, рішучість, оптимізм, пунктуальність, дисциплінованість, відповідальність, терпіння, упевненість у власних силах, толерантність, уважність тощо).

Найбільше виборів у підлітків отримали такі якості (подано в ієрархії):

- відповідальність (13,4%);
- рішучість (11,7%);
- креативність (10,9%);
- наполегливість (10,4%);
- упевненість у власних силах (9,1%);
- доброзичливість (7,4%) тощо.

Водночас поза увагою опитаних залишилися такі якості, як турботливість (2,6%) та толерантність (2,2%).

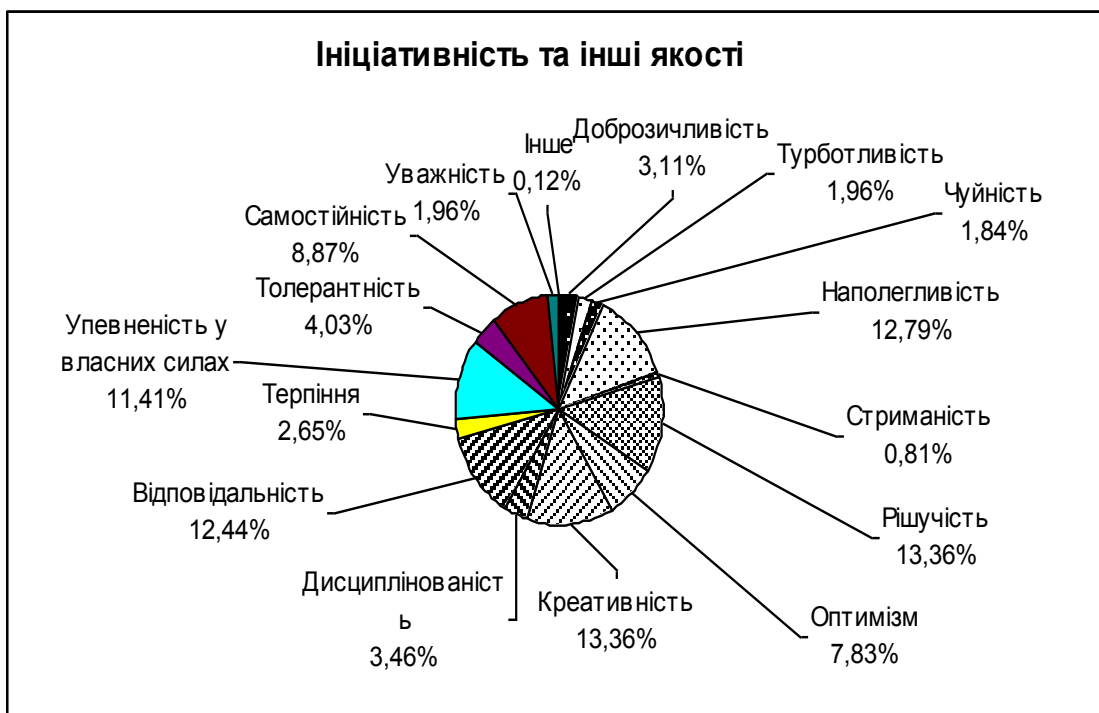

Рис 2.3.1. Розподіл відповідей підлітків щодо найбільш значущих якостей ініціативної людини

Дещо іншими виявилися відповіді дорослих лідерів:

- рішучість (13,4%);
- креативність (13,4%);
- наполегливість (12,8%);
- відповідальність (12,5%);
- упевненість у власних силах (11,4%) тощо.

Водночас лише 4,0% дорослих лідерів обрали толерантність; 3,4% – доброзичливість, 2,0%– турботливість.

Рис 2.3.2. Розподіл відповідей дорослих щодо найбільш значущих якостей ініціативної людини

Зазначений розподіл відповідей більшою мірою презентує орієнтованість і підлітків і дорослих на оволодіння вольовими якостями лідера. На жаль, менш привабливими залишаються нині моральні якості, що характеризують здатність лідера подбати про своїх послідовників, виявити чуйність, увагу, терпіння, всіляко сприяти їхньому особистісному зростанню тощо. Цей аспект проблеми заслуговує на особливу увагу.

Загалом на запитання „Чи погоджуєтеся Ви з думкою, що на прояв ініціативності як лідерської якості підлітка впливають й інші його якості?” 87,2 % підлітків дали ствердну відповідь; 5,1% відповіли – „ні”; 7,1% – „не знаю”.

Результати загального опитування учасників засвідчують, що прояв ініціативності в дитячих громадських об’єднаннях дає підліткам змогу набути ряду якостей. Зокрема, 17,7 % відчують задоволення від реалізації ініціативних соціальних дій, 18,2% стають більш впевненими у собі, 11,9%

подобається брати на себе відповідальність, 16,7% – позитивні зміни в результаті соціальної діяльності, 14,4% загалом подобається бути лідером.

Отже, відповідно до аналізу наукових висновків дослідників (Дж. Адаїр, З. Стогділл, Дж. Максвелл, М. Голубенко, А. Данілова, О. Косенчук, Ю. Кращенко, А. Лутошкін, С. Тетерський, Л. Уманський та інші) і за результатами констатувального експерименту в рамках НДР «Формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об'єднанні» визначені такі найбільш значущі лідерські якості, притаманні підліткам – членам дитячого громадського об'єднання: *ініціативність, відповідальність, упевненість у власних силах, наполегливість, турботливість.*

У запропонованому переліку центральною якістю є ініціативність (з французької – initiative, від латинської – initium – починати) – доцільна активність, пропонування чогось нового; почин, керівна роль у якій-небудь дії; заповзятливість; здатність до самостійних активних дій. Це особливий творчий прояв активності, схильність до висунення ідей, пропозицій. Соціальна ініціативність – це інтегрована якість особистості, що відображає готовність суб'єкта до самостійного висунення, пропагування та практичної реалізації соціально значущої ідеї.

Ініціативність становить собою складну особистісну якість, інтегративну основу взаємозв'язку інших якостей особистості: цілеспрямованості, активності, самостійності, самодисциплінованості, відповідальності, довіри, готовності до взаємодопомоги тощо, розвиток яких відбувається через реалізацію ініціативних дій. Сформованість такої якості передбачає готовність до соціально значущих дій, добровільної допомоги іншим людям, виявлення співчуття та підтримки, реалізації добрих справ тощо.

У такому сенсі ініціативність доцільно розглядати як передумову розвитку важливих якостей особистості і як результат їх виховання. Вияв ініціативності є похідним у розвитку багатьох особистісних якостей. Відтак, специфікою ініціативності є її *багатофункціональність*, адже вона має значний вплив на розвиток інших якостей.

Зокрема, в ініціативності виявляється прагнення людини до творчих досягнень, нових успіхів (В. Андреев). Тобто, будь-яка ініціативність спрямована на прояв активності й творчості.

Ініціативність – це здатність поєднувати свій інтерес з вольовими зусиллями, повагу до інших з реальним керівництвом і наполегливістю, готовність проявляти стійкість до труднощів і несподіванок (К. Абульханова-Славська).

У цьому ж контексті С. Лєснікова доводить, що ініціативність може виявлятися лише в комплексі із системою якостей (цілеспрямованістю, наполегливістю, працьовитістю, рішучістю, відповідальністю тощо). Дослідниця зазначає, що через реалізацію ініціативних дій відбувається розвиток волі, самостійності, самодисципліни й інтелекту особистості. Ініціатива ж як вища форма активності сприяє моральному становленню особистості, збагаченню її досвіду [3].

Ініціативною дією буде не будь-яка навмисна дія людини, а лише вольова. Тобто, для вияву ініціативи необхідними є належний рівень сформованості таких вольових якостей, як самостійність, наполегливість, доведення розпочатої справи до кінця. Водночас прояв ініціативності є результатом поєднання не лише вольових, а й інтелектуальних якостей особистості, що дають змогу в разі труднощів знаходити шляхи і засоби їх подолання (В. Теплінський).

Соціальна ініціативність безпосередньо пов'язана з такою особистісною якістю, як відповідальність. У цьому зв'язку С. Тетерський підкреслював, що ініціативна людина бере на себе більшу міру відповідальності, ніж цього потребує просте дотримання суспільних норм. Окрім цього, дослідник зазначав, що саме здатність особистості до самостійних суспільних починань, активності й винахідливості утворює особистісну якість – ініціативність [6].

За результатами використання методики «Відповідальність» (автор М. Осташева) встановлено кількісні та якісні показники рівнів розвитку у підлітків дисциплінарної відповідальності, відповідальності за себе та за інших. З'ясовано, що високий рівень розвитку відповідальності за інших характерний

для 22% загальної кількості опитаних. Ця група підлітків у ситуації прояву ініціативи визначається високою поведінковою готовністю до її реалізації. Відповідальність за себе виявить у ситуації морального вибору 19,6% підлітків. Такі підлітки схильні до прояву індивідуальної відповідальності, вони здатні зайняти самостійну позицію, висловити власну думку, але їм важко організувати чи переконати в чомусь інших.

Дисциплінарна відповідальність притаманна 46% опитаних. Здатність цих підлітків здійснити ініціативний вчинок обумовлена наявністю навколо них референтних осіб, що мають соціальні очікування (моральні оцінки) щодо поведінки підлітків. Доведено, що для підлітків виявлення та практична реалізація соціальних ініціатив дає можливість бути більш впевненими у собі, відчувати моральне задоволення, бачити позитивні зміни.

Як підкреслювалося вище, важливо пов'язувати формування ініціативності й турботливості особистості (уважне ставлення до іншого, його підтримка, вміння поділитися знаннями, поступитися першістю, здатність поставити себе на місце іншого; вияв уваги до чийось потреб, піклування про кого-небудь).

Справжній лідер не прагне до особистої слави будь-якою ціною, він завжди готовий служити іншим людям. Відповідно, плануючи ініціативу, лідер має бути готовим допомогти й підтримати своїх послідовників, здатним усвідомити їхні потреби й бажання як важливі, пріоритетні. Оскільки примусово «служити іншим людям» неможливо, це можна робити лише з власної ініціативи.

Великі лідери відчувають потребу в служінні, завжди знаходять для цього відповідні можливості і не очікують будь-чого навзаєм (Дж. Максвелл).

У контексті зазначеного формування ініціативності можливе за умови розвитку наполегливості особистості (активне відстоювання власної позиції, доведення справи до кінця і відповідна установка щодо цього, прояв волі; стійкість, непохитність у здійсненні, досягненні певної мети, виявлення завзяття). Наполегливість виявляється у вмінні мобілізувати свої можливості

для тривалої боротьби з труднощами і ґрунтується на якісному баченні мети, усвідомленні її правильності. Протилежною якістю є поступливість.

Близькою до наполегливості у структурі лідерства є впевненість. Цю якість влучно схарактеризував Дж. Максвелл, зазначаючи: «Невпевнені лідери не дають іншим відчуття впевненості й безпеки. Вони беруть від людей більше, ніж дають; постійно обмежують можливості кращих із своїх послідовників, своєї організації» [4, с. 126–127]. Тобто, чим більше ініціатив проявляють послідовники невпевненого лідера, тим більше загрози він відчуває від них.

Отже, *соціальна ініціативність* – інтегрована якість, що втілюється у спосіб діяльнісного групового функціонування, за якого особистість, яка володіє відповідальністю, турботливістю, упевненістю у власних силах, наполегливістю, виявляє здатність висунути і реалізувати нову соціально значущу ідею і сприяти її реалізації.

Функціональна роль ініціативності у структурі лідерства полягає в тому, що ця складна якість становить інтегративну основу взаємозв'язку й розвитку інших якостей особистості. У зв'язку з цим, організовуючи соціально-виховну роботу в дитячих громадських об'єднаннях, доцільно висунути такі гіпотези:

1. Якість формування у лідера ініціативності залежить від якості формування у нього відповідальності, турботливості, впевненості у власних силах і наполегливості;

2. Чим вищою є готовність лідера до прояву ініціативності, тим вищим є рівень сформованості у нього відповідальності, турботливості, впевненості у власних силах і наполегливості.

Література

1. Алфімов Д. В. Виховання лідерських якостей учнів у сучасній загальноосвітній школі : монографія / Д. В. Алфімов. – Донецьк : Каштан, 2011. – 352 с.
2. Косенчук О. Г. Соціально-педагогічні умови формування лідерських якостей старшокласників в діяльності учнівського самоврядування :

дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Косенчук Ольга Геннадіївна. – К., 2013. – 192 с.

3. Лесникова С. Г. Проектная деятельность как средство развития социальной инициативности подростка в условиях детской общественной организации : дис. ... канд. пед. наук / Удмуртский гос. ун-т. – Ижевск, 2005. – 248 с.

4. Максвелл Д. 21 Обязательное качество лидера / пер. с англ. Е. Г. Гендель. – Мн. : Попурри, 2002. – 176 с.

5. Окушко Т. К. Формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому громадському об'єднанні / Т. К. Окушко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді

6. Тетерский С. В. Поддержка социальных инициатив детей и молодежи: опыт и эксперимент : монография / С. В. Тетерский. – М. : Маска, 2003. – 176 с.

2.4. Моделювання процесу формування соціальної ініціативності підлітків у дитячих об'єднаннях

Як спосіб пізнання, моделювання дає змогу упорядкувати, структурувати та наочно зобразити об'єкт, визначити методи збору емпіричних даних, аналіз ефективності виховних впливів, аналіз динаміки змін та якостей досліджуваного об'єкта. Тобто, ми розробляємо певну прогностичну модель для досягнення бажаного результату, який забезпечуватиме досягнення мети з урахуванням умов і можливостей щодо її організації.

Головне у педагогічному моделюванні – здійснити вибір найбільш оптимального варіанту форм, методів, технологій щодо реалізації мети та досягнення результату.

Зміст процесу моделювання представлено у графічному зображенні (рис. 2.4.1), яке дає змогу зрозуміти алгоритм формування соціальної ініціативності підлітків в умовах дитячого об'єднання.

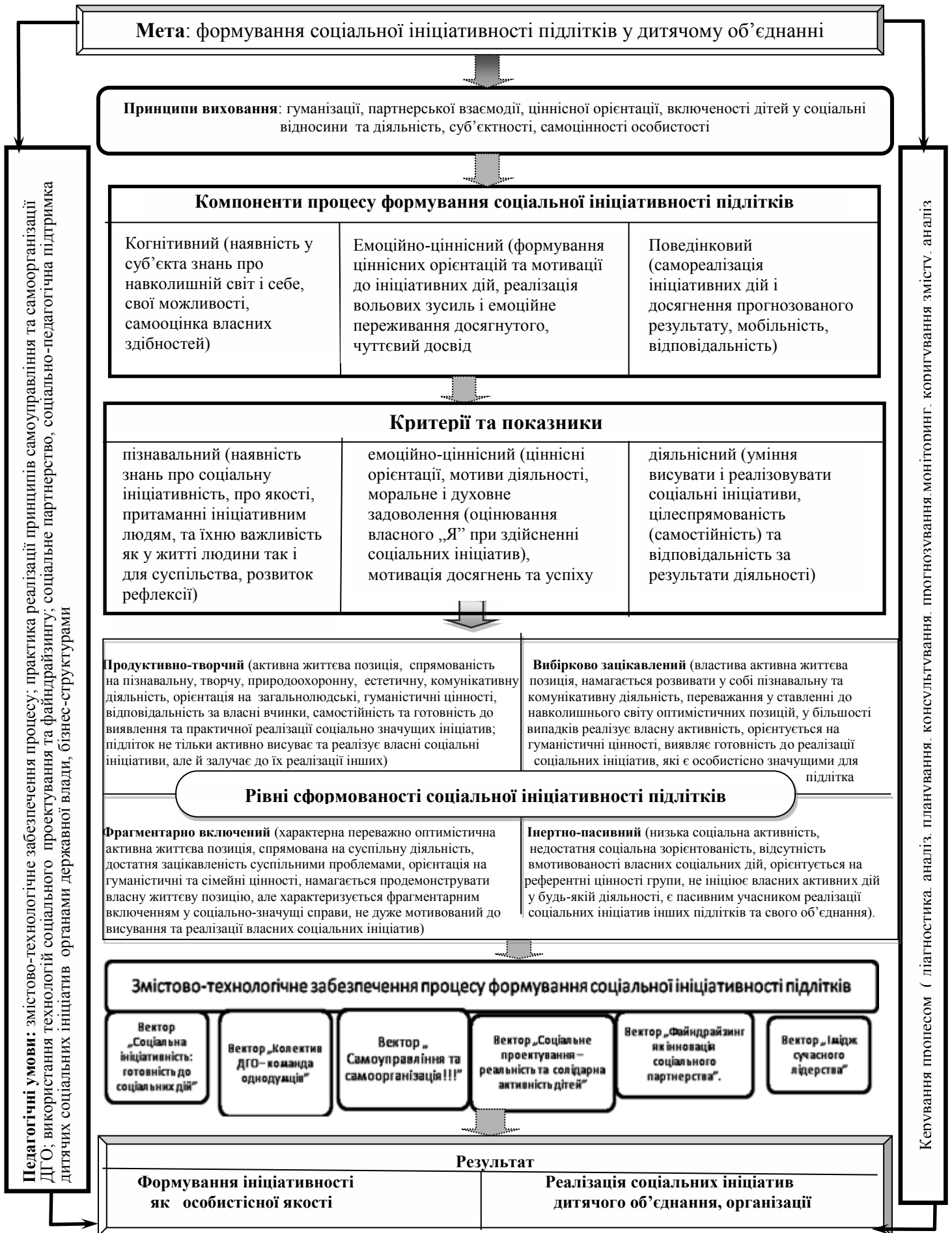

Рис. 1. Структурно-функціональна модель процесу формування соціальної ініціативності підлітків

Насамперед зауважимо, що предметом визначено змістово-технологічне забезпечення та педагогічні умови формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об'єднанні.

В той же час моделювання надає осмисленості процесу, наочно відображає об'єкт дослідження, дає змогу отримати нову інформацію та екстраполювати її на майбутнє, прогнозувати результат та внести певні зміни до змісту процесу формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об'єднанні.

Вихідні позиції моделювання передбачатимуть з одного боку – формування соціальної ініціативності як особистісної якості та прояву індивідуальної ініціативи, а з іншого – реалізації колективної ініціативи як одного із видів соціального результату діяльності дитячих об'єднань різного спрямування.

Педагогічні умови формування соціальної ініціативності підлітків

У процесі дослідження було обґрунтовано такі педагогічні умови: змістово-технологічне забезпечення процесу формування соціальної ініціативності підлітків; практика реалізації принципів самоуправління та самоорганізації ДГО; використання технологій соціального проектування та фандрейзингу; соціальне партнерство, соціально-педагогічна підтримка дитячих соціальних ініціатив органами державної влади, бізнес-структурами.

Виходячи з результатів констатувального етапу дослідження, апробація змісту формування соціальної ініціативності підлітків в умовах дитячого громадського об'єднання відбувалася у площині шести тематичних векторів: 1. „Соціальна ініціативність: готовність до соціальних дій”. 2. „Самоуправління та самоорганізація!!!” 3. „МИ-Колектив». 4. „Соціальне проектування – реальність та солідарна активність дітей”. 5. „Імідж сучасного лідерства”. 6. „Фандрейзинг як інновація соціального партнерства” (зміст векторів

представлено у посібнику «Соціальна ініціативність: змістово-технологічне забезпечення»).

В межах визначених векторів було передбачено використання різних форм і методів роботи, як-то: круглий стіл, групова дискусія, міні-лекція, тренінг, бесіда, розповідь, ділова та рольова гра, роз'яснення, етична бесіда, навіювання, доповідь, приклад, проект, ігри на інтенсивну фізичну взаємодію, методи аналізу проблемних ситуацій та морального вибору та ін. При цьому перевага надавалася використанню активних методів взаємодії, які дають змогу не тільки активізувати та розширити багаж знань, а й долучити підлітка до активного розмірковування над проблемою, емоційного реагування, розвинути мислення та ін. Доцільними є використання активних методів: вирішення соціальних і педагогічних завдань, аналіз проблемних ситуацій, операційно-рольові ігри, ділові ігри, тренінги, метод соціального проектування. Їх використання дозволяє оптимізувати процес пізнання членами дитячих об'єднань сутності й особливостей формування та значення у житті людини соціальної ініціативності, зокрема розвивати креативність мислення членів дитячих об'єднань як запоруки ефективного планування та реалізації соціальних ініціатив у дитячому об'єднанні; імітувати ситуації та знаходити креативні підходи до вирішення нестандартних ситуацій, знаходити шляхи і об'єкти прикладання своїх сил і творчої енергії на користь соціуму та іншим людям.

Реалізуючи педагогічну умову щодо принципів самоуправління та самоорганізації, ми виходили з того, що це основоположний принцип діяльності дитячого об'єднання. Але на жаль, тільки 21,30% дорослих вважають важливим організацію дитячого самоуправління та самодіяльності.

У реалізації соціальної ініціативи підлітків є надзвичайно важливим для дорослих зрозуміти, віднайти шляхи та створити умови для реальної дитячої ініціативи, розширювати межі соціального партнерства виховних систем. Соціальна роль, позиція дорослого в організації, об'єднанні потребує змін від керівної організаторської до партнерсько-допоміжної. Ґрунтуючись на

наукових поглядах І. Д. Беха, зауважимо, що тільки гуманістична позиція дорослого може створити умови для соціальнопросторової спільності дітей і дорослих, сходження дитини до успіху через переживання позитивних емоцій, задоволення діяльністю, в якій повною мірою реалізується її самостійність та ініціативність. Самоуправління - це діяльність, основою якої є ініціатива, самодіяльність, активність, започаткування нового відповідно до наявних потреб певної громади, де діти виступають реальними ініціаторами і новаторами.

Слід зазначити, що цей принцип має бути провідним у дитячому громадському об'єднанні, через нього має вирішуватися весь комплекс завдань, змісту, діяльності, прав, традицій у просторі реальної життєдіяльності дитячої спільноти. Необхідною нормою є взаємодія дітей і дорослих, що ґрунтується на рівноправній позиції дитини і дорослого у співуправлінні, діалозі, партнерстві у досягненні суспільних цілей. А відтак, важливим у виробленні загальних вимог, перспектив, плануванні діяльності, критеріїв оцінювання індивідуальної і колективної діяльності є врахування позиції кожного учасника дитячого об'єднання.

Не випадково однією з умов нами визначено використання технологій соціального проектування та фандрейзингу. Як свідчать результати досвіду, опитування дітей, члени дитячих об'єднань практично не залучаються до розроблення проектів, програм, які подаються на гранти та державну підтримку, великий резерв є в організацій у залученні коштів на та втілення своїх ідей у партнерстві з іншими організаціями та інституціями. Проекти часто створюються «для дітей» і «за дітей», але без їхньої безпосередньої участі. Відповідно до особливостей віку, підлітки прагнуть бути авторами, а не тільки залучатися у певну діяльність. Простір «соціальних ролей і спроб», яким за усіма складовими є дитяче громадське об'єднання, має стати реальним і дієвим механізмом суб'єктивації у діяльності. Саме тому розширення та вдосконалення фандрейзингової діяльності дитячих громадських об'єднань і

організацій має стати підґрунтям для реалізації соціальних ініціатив дитячого об'єднання.

Реалізуючи педагогічну умову соціального партнерства, соціально-педагогічної підтримки дитячих соціальних ініціатив органами державної влади, бізнес-структурами, треба зазначити, що є багато невикористаних можливостей й інерційних рухів. Результат опитування дорослих засвідчив (23,17% респондентів) необхідність партнерської взаємодії з різними соціальними інституціями. Сьогодні дитячим громадським організаціям важливо ініціювати на всіх рівнях розширення партнерських зв'язків. Соціальне партнерство виховних систем передбачає кооперацію виховних можливостей освітніх та інших соціальних структур, інституцій, органів управління щодо забезпечення, організації та регулювання соціально важливої і значущої для дітей та учнівської молоді діяльності.

Враховуючи особливості підліткового віку, провідними видами діяльності цього періоду є суспільно корисна, соціально значуща та індивідуально-особистісного забарвлення діяльність. Саме ці види діяльності є способом формування соціального мислення, соціального інтересу, розвитку соціальної активності та ініціативності зростаючої особистості. Не повною мірою реалізованими у діяльності дитячих громадських об'єднань (організацій) є залучення дітей до вирішення болючих проблем дітей, право вибору тих видів діяльності, які б сприяли саморозвитку, самореалізації, розвитку індивідуальності. Зокрема, потребує розширення та підтримки органами державної влади, бізнес-структурами виконання соціальних проєктів, програм, практико-орієнтованих дій, акцій на рівні району, міста, що ініціюються дитячими і молодіжними громадськими організаціями або делегування їм частини важливих повноважень у справах захисту прав і інтересів дітей.

Важливою є роль дорослого у вихованні соціальної ініціативності підлітків, діяльність якого в процесі соціальної взаємодії виступає каталізатором позитивних змін у свідомості і поведінці вихованця, обрання ним правильної позиції, визначення своєї життєвої стратегії тощо. Дієвими

способами впливу може стати система доведень (переконання), що обґрунтовують висунуті побажання та пропозиції, а також навіювання, що допомагає зняти певні фільтри, що виступають бар'єрами до нового знання та гальмують реалізацію власних потенційних можливостей; надважливого значення може мати педагогічний засіб прикладу, зразку для наслідування в алгоритмі «зразок-вчинок-дія», а також емоційного зарядження, коли відбувається певне копіювання, повторення у власному житті підлітків позитивних, ініціативних дій і якостей, діяльності іншої значущої для підлітка людини.

Отже, результат формування соціальної ініціативності підлітків в умовах дитячого об'єднання доцільно розглядати у площині реалізації двох завдань, як особистісної якості і як реалізації соціальних ініціатив дитячого об'єднання.

РОЗДІЛ 3

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДЛІТКІВ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ

3.1. Виховання соціальної ініціативності підлітків у дитячих об'єднаннях скаутського типу

Значне місце серед дитячих та молодіжних громадських об'єднань та організацій посідають об'єднання скаутського типу, котрі більш ніж за 100 років існування довели свою ефективність як виховний рух, що дає змогу розглядати їх як гідного партнера інших соціальних інститутів у процесі виховання.

Можливостям виховного середовища скаутського руху були присвячені праці багатьох дослідників (Л. Бондарь, С. Воздвиженський, О. Гаврилова, С. Діба, Н. Євдокимова, Ю. Жданович, В. Кудінов, Ю. Кудряшов, В. Москаленко, Р. Охрімчук, О. Пупкова, З. Удич, В. Черних, С. Чернета, А. Ярмольчук, Л. Ярова та інші). Низка наукових досліджень, що здійснена в Україні, стосуються різних проблем діяльності українських скаутських організацій. Досліджуючи психологічні особливості впливу скаутського руху на розвиток національної самосвідомості підлітків, Н. Євдокимова доводить важливість самоідентифікації, самооцінки, рівня домагань, соціально-психологічних очікувань, «Образу-»Я»« особистості у підлітковому віці в умовах скаутської організації [5]. У дослідженні В. Окаринського розглядається розвиток та діяльність українських скаутів у контексті молодіжного руху і суспільного життя України [9]. У дослідженні Л. Ярової аналізується ефективність організації самовиховання скаутів. Зокрема, скаутинг дослідниця розглядає як систему організації самовиховання з її структурними елементами і особливостями та стверджує, що ефективність діяльності залежить від створення відповідних зовнішніх та внутрішніх умов, які спонукають особистість до систематичної роботи над собою [12].

Проблема соціалізуючої складової в діяльності сучасних зарубіжних та вітчизняних скаутських організацій була проаналізована у дослідженні С. Дибі, особлива увага була приділена історичним особливостям розвитку педагогічної системи скаутингу, концептуальним та методичним засадам її функціонування на сучасному етапі [3].

Дослідження Ю. Жданович присвячено теоретичним і практичним питанням організації виховного процесу у Національній скаутській організації «Пласт». Порівняльний аналіз отриманих результатів експериментальної роботи показав ефективність пластової системи виховання, яка забезпечується: орієнтацією на пластовий виховний ідеал; механізмами ідентифікації з українським народом, його історією, культурою, інтеріоризації, створення емоційно насичених ситуацій; залученням вихованців у різноманітні види діяльності та реальні соціальні відносини, вихованням у пластунів життєвої компетентності; використанням пластової методики виховання особистості; єдністю змісту, форм і методів виховання; чітким організаційним забезпеченням [6].

На сьогодні в Україні існує досить велика кількість об'єднань та організацій скаутського типу як всеукраїнського, так і регіонального та місцевого рівнів.

З історії створення Національної скаутської організації України:

У 2005 році Всесвітня конференція рекомендує Україні працювати над об'єднанням найсильніших організацій та формуванням єдиної мети скаутського руху в країні.

Прислухавшись до рішення Всесвітньої конференції, скаутські організації-ініціатори покладають на себе головні обов'язки щодо створення робочої групи, якою пізніше за методичної підтримки регіонального скаутського бюро «Євразія» були розроблені документи нової спільної організації – Національна Організація Скаутів України.

Навесні 2007 року був проведений установчий з'їзд, в якому взяли участь представники таких організацій, як «СПОК», «Пласт», «Січ»,

представники з різних регіонів України.

26 жовтня 2007 року була зареєстрована ВМГО «Національна організація скаутів України» (НОСУ). За статутом та вимогами ВОСР, національна організація будь-якої країни-учасника Всесвітньої організації скаутського руху має бути унітарною та мати індивідуальне членство

Українські дитячі та молодіжні скаутські організації зробили перший крок та зареєстрували свої наміри до об'єднання.

Лідери з числа дітей, молоді та дорослих скаут-лідерів з організацій-засновників («Пласт», «Січ», «СПОК», «АСУ») зустрілись у широкому дружньому колі та обговорили переваги та проблеми, пов'язані з об'єднанням на національному рівні в єдину організацію. Розробили заходи, що сприяли налагодженню комунікацій на рівні місцевих організацій (зокрема, в середовищі незаангажованих дитячих та молодіжних лідерів з регіональних осередків з різних областей України, що підвищило конкурентну спроможність української скаутської молоді щодо рівноправного входження до європейської та світової скаутської спільноти).

14–18 липня 2008 року у Республіці Корея відбулася 38-а світова скаутська конференція, на якій Національну Організацію Скаутів України було офіційно визнано повноправним членом Всесвітньої Організації Скаутського Руху (ВОСР)

Скаутський рух існує у вигляді Всесвітньої організації скаутського руху (ВОСР), членами якої є визнані національні скаутські організації, до яких входять діти, підлітки, молодь та дорослі люди, що беруть участь у русі. Основоположні засади, на яких діє та розвивається скаутинг, визначені у Конституції ВОСР.

Скаутський рух є добровільним, неполітичним виховним рухом для молодих людей, відкритим для всіх, незалежно від їхнього походження, расової належності та віросповідання, відповідно до мети, принципів та методів, що розроблені засновником руху.

*Скаутський рух має на меті розвиток в дитині
найкращих людських та лідерських якостей, найповніше розкриття
фізичних, розумових, соціальних і духовних можливостей та виховання гідних
і відповідальних громадян своєї країни.*

Членство у скаутському русі сприяє розвитку в дітей та підлітків активної життєвої позиції, високоморальної громадянської поведінки, набуттю життєво необхідних знань, практичних умінь та навичок, що сприяють засвоєнню соціального досвіду.

Створений більше ста років тому скаутинг пережив стрімкий еволюційний шлях від варіації на тему організації дозвілля дітей в літній час до чіткої структурованої програми самовиховання дитини. І саме цей принцип – принцип самовиховання – і відрізняє скаутинг від більшості педагогічних концепцій і моделей виховання дітей та молоді.

Скаутський рух вимагає від кожного його члена діяти відповідно до *фундаментальних принципів руху*:

- обов'язок перед Богом;
- обов'язок перед іншими;
- обов'язок перед собою.

Скаутський Метод, покладений в основу виховної системи скаутських об'єднань, призначений допомогти дітям розвинути свої здібності, зрозуміти власні інтереси, збагатити особистий життєвий досвід, надати поштовх для подальшого розвитку та самовдосконалення. Це дає нагоду кожній дитині зростати особистісно, оскільки вихованню особистості в організаціях скаутського типу приділяється велика увага. Виховна система спрямована насамперед на цілісне виховання, яке ґрунтується на моральних засадах та ціннісних орієнтирах.

У скаутському русі виховні впливи відбуваються завдяки вдалому поєднанню частин Скаутського Методу. «Скаут одного разу — скаут назавжди», — цей вислів дуже точно характеризує людей, що належать до

скаутського руху. Навіть якщо людина з будь-яких причин вирішить покинути скаутську організацію, принципи скаутського руху залишаються для неї пріоритетними.

Отже, скаутинг — це школа особистісного зростання, в якій суворо дотримуються правил та законів організації та багато уваги приділяють саме вихованню моральних засад особистості: чесності, взаємодопомозі, відповідальності. Цілісність виховних впливів дитячих об'єднань скаутського типу на особистість сприяє самопізнанню та самовдосконаленню, формуванню умінь взаємодіяти з іншими і, водночас, не бути байдужим спостерігачем, а вміти проявити себе, бути ініціативним, вміти відповідати за свої вчинки.

Скаутинг — це велика гра з розвивальним компонентом. Перебуваючи у середовищі великої скаутської гри, підліток приймає на себе основні її правила. Це спосіб самодослідження, саморозвитку, самовираження, моделювання та налагодження стосунків з іншими. Скаутська гра — це спосіб налагодження нових соціальних контактів, що пов'язаний зі збереженням та розвитком фізичних та психічних якостей.

Система скаутського руху ґрунтується на принципах самовиховання. Це не скасовує впливу керівництва у скаутській групі. Але керівник групи — скаут-лідер, виховник створює відповідні умови та спонукає скаута до саморозвитку. Завдяки цьому кожен молодий член руху розглядається як унікальна особистість, яка із самого початку володіє потенціалом розвиватися в усіх аспектах і готова брати на себе відповідальність за власний розвиток. Головне положення самовиховання засноване на концепції «виховання зсередини», на відміну від «навчання ззовні».

Отже, громадські об'єднання скаутського типу ставлять за мету виховання відповідальності, активності, ініціативності. Це проявляється у вихованні особистості, яка прагне до самостійних дій в інтересах суспільства, які спрямовані на конструювання нової соціальної реальності. Адже у сучасному суспільстві існує потреба в соціально зрілих, ініціативних людях, орієнтованих на позитивну самореалізацію в усіх сферах життєдіяльності

суспільства, здатних не просто адаптуватися в навколишньому світі, а творчо його перетворювати.

На сьогодні членами Всесвітнього скаутського руху є більше ніж 50 мільйонів людей по всьому світу, серед них близько 30 мільйонів – діти віком від 11 до 16 років. Світовий досвід підказує, що саме це покоління буде творити майбуття нашої планети, саме це покоління гармонійно адаптується до дорослого життя і проживе його успішно.

Зміна світоглядно-ціннісних орієнтирів та вимог суспільства до особистості передбачає формування якостей, що дають особистості змогу самостійно визначити проблему, сформулювати завдання та знайти оптимальні шляхи її вирішення.

Соціальна ініціативність виступає двигуном діяльності, стає потребою в активних діях, які характеризуються новизною, випередженням, нетрадиційними способами вирішення соціальних проблем та суперечностей, творчим ставленням до справи, лідерством і, разом із тим, відповідальністю за свої дії.

Цінність дитячих об'єднань скаутського типу у контексті створення умов для формування соціальної ініціативності полягає у:

- допомозі підлітку в пошуках надійної життєвої опори, яка ґрунтується на духовних цінностях, осмисленні себе і свого місця у житті, набутті впевненості у своїх силах;
- ствердженні почуття самоцінності та значущості, можливості проявити себе у соціально значущих справах;
- отриманні доступу до знань та навичок, які дають змогу набувати досвіду ініціативної та відповідальної поведінки (яка регламентується статутом та завданнями дитячого об'єднання);
- набутті навичок ініціативності, розкритті своїх можливостей, прагненні до самовдосконалення;
- забезпеченні досвіду різноманітної діяльності, можливостей випробувати власні сили, навчитися вирішувати ситуації неспіху;

- рольових розстановках усередині дитячого об'єднання, де підліткам надається можливість самостійної, ініціативної діяльності, співкерівництва;
- наявності дорослих лідерів, здатних повести за собою інших.

Отже, унікальна виховна система, покладена в основу функціонування об'єднань скаутського типу, вирішує завдання виховання підростаючого покоління самостійними методами і прийомами, використовуючи різноманітні форми роботи, якнайкраще сприяє вихованню у підлітків соціальної ініціативності.

Стан сформованості соціальної ініціативності підлітків у дитячих об'єднаннях скаутського типу

З метою дослідження уявлень підлітків та дорослих лідерів щодо поняття «соціальна ініціативність» співробітниками лабораторії дитячих об'єднань Інституту проблем виховання було розроблено анкету.

За результатами опитування дорослих, що працюють з підлітками, було з'ясовано, що 28,7% з них пов'язують соціальну ініціативність зі здатністю особистості висловлювати свою думку та творчо проявляти себе, вміти генерувати нові ідеї («...це здатність та сміливість висловлювати свою думку та креативність, просування нових ідей»), «...здатність проявляти свої ідеї, втілювати їх в життя, генерувати пропозиції і ідеї», «...здатність знаходити та втілювати нові ідеї або вдосконалювати відоме»). Для 21% соціальна ініціативність – це, насамперед, бажання особистості проявити себе («...бажання досягти, бути попереду, саморозвиватися»), «...бажання людини робити ті чи інші справи, відгукуватися на поклик людей, які потребують допомоги», «...бажання активної діяльності, бажання дій та їх виконання»). Було встановлено, що 16% опитаних розуміють соціальну ініціативність як відповідальність за власні ідеї, здатність їх самостійно реалізувати, бути цілеспрямованими та впевненими у своїх силах; 13,3% вважають, що соціальна ініціативність – це активна діяльність особистості у суспільному житті («... це

вольова якість, яка виявляється в здатності до активних дій, участь у житті суспільства»). Частина опитаних (14,3%) зазначили, що соціальна ініціативність – це здатність до активної діяльності без застосування зовнішніх спонук («...коли не чекаєш, а сам бачиш, що потрібно робити», «це вибір мети і способів її досягнення», «здатність людини до самостійних вольових рішень»).

Близько 6,7% опитаних пов'язують соціальну ініціативність із проявом дитиною власної думки та вмінням її донести до інших. Серед найважливіших, необхідних для прояву ініціативності, якостей респонденти зазначили: «впевненість» (20%), «бажання» (16,7%), «відповідальність», «самостійність» та «рішучість» (по 13,3%), «активність» (6,7%), «креативність» (6,6%), «оптимізм» та «наполегливість» (по 3,3%). Водночас серед якостей, які заважають прояву ініціативності, були названі: стриманість, сором'язливість, невпевненість у власних силах – 43,3%; лінь, бездіяльність – 24%; байдужість – 14,3%; відсутність досвіду або прикладу – 8,7%; невідповідальне ставлення – 5,5%; невміння мріяти – 4,2%.

Оскільки дитячі об'єднання володіють значним виховним потенціалом та виступають дієвими партнерами інших соціальних інститутів у вихованні підростаючого покоління, нам було важливим з'ясувати, які якості, на думку дорослих лідерів, необхідно виховувати у підлітків у дитячому об'єднанні.

Більшість респондентів вважають, що найбільшу увагу дитячі об'єднання мають приділяти таким якостям, як «відповідальність» (93,3%), «ініціативність» (63,3%) та «відкритість до спілкування» (56,7%). 46,7% вважають, що необхідно зосереджувати увагу на вихованні активності, справедливості (43,3%), доброти (40%) та гідності (33,3%). На турботливість та ерудованість вказали по 20% респондентів. Людяність, любов до ближнього та віру в себе вважають за необхідне виховувати близько 10% опитаних.

Серед завдань у роботі з підлітками, які стоять перед дитячою організацією, дорослі лідери: вважають основним розвиток особистості дитини (90%). Для половини респондентів пріоритетним завданням є виховання лідерів (53,3%) та організація дитячого самоврядування (56,7%). Третина респондентів

стверджує, що одним з основних завдань є соціалізація особистості (30%), 13,3% звернули увагу на захист прав дітей.

Серед основних факторів, які стримують розвиток соціальної ініціативності у підлітків, майже половина респондентів вважає відсутність бажання (51,7%), підлітки не хочуть нести відповідальність за свої дії (34,5%) та незацікавленість держави у вихованні ініціативної молоді (31%). Окрім того, стримуючі фактори дорослі лідери вбачають у тому, що у підлітків відсутні можливості для прояву ініціатив та необхідні знання і досвід такої діяльності – по 24,1%. Ще одна з причин, які можуть впливати на розвиток ініціатив, – це стримування ініціативи дітей з боку дорослих (20,7%).

Аналіз результатів опитування дав змогу виокремити певні тенденції.

Зокрема, серед основних завдань, які ставить перед собою дитяче об'єднання, пріоритетними є розвиток особистості дитини. Разом із тим існують фактори, які стримують розвиток ініціативності підлітків. Насамперед це небажання їх самих проявляти ініціативність, нести відповідальність за свої дії та незацікавленість держави в ініціативній та активній молоді.

Соціальна ініціативність розуміється дорослими лідерами дитячих об'єднань скаутського типу як здатність особистості брати участь у житті суспільства, бажання проявити себе, вміти застосовувати у своїх діях творчий, нетрадиційний підхід.

Для того, щоб проявити себе, особистості необхідно мати такі якості, як впевненість, рішучість, наполегливість і – що важливо – бажання це робити. Найбільшу увагу дитячі об'єднання мають приділяти вихованню таких якостей, як «відповідальність» та «ініціативність».

У зв'язку з цим нам було важливо з'ясувати, хто, на думку підлітків, має нести відповідальність за прояв ініціативи та її результат. Зокрема, 50,9% вважають, що відповідальність має нести колектив, 49,1% воліють перекласти відповідальність на керівника або координатора дитячого об'єднання (організації).

Оскільки життя дітей у об'єднаннях пов'язане з їхньою участю в різноманітних акціях, проєктах, флешмобах та інших видах активної діяльності, ми вважали за доцільне з'ясувати, як ставляться батьки до прояву дитячих ініціатив. Здебільшого, батьки завжди підтримують їх і сприяють виявленню ініціативності (66,7%). Деяких батьків долучають до активної участі у діяльності об'єднання, організації дорослі лідери (16,7%). На жаль, 16,6% батьків не підтримують громадську діяльність своєї дитини

Беззаперечний факт: 100% опитаних вважають, що участь у діяльності дитячого об'єднання допомагає їм у розвитку соціальної ініціативності. Серед якостей, які притаманні ініціативній людині, члени скаутських об'єднань виділяють такі: відповідальність (83,3%) та доброзичливість (66,7%). Не менш важливими якостями є наполегливість, оптимізм та стриманість (50%). Що такій людині необхідно бути турботливою, терпимою, толерантною, чуйною, уважною і, разом із тим, креативною, упевненою та рішучою, вважають 33,3% респондентів. На самостійність та дисциплінованість звертають увагу близько 16,7%. Ці відповіді можуть бути пов'язані з тим, що соціальна ініціативність часто спрямована на творення добра для інших (конкретної людини, спільноти, держави), тому доброзичливість, чуйність, терпіння, турботливість набувають великого значення для дітей. Оптимізм і креативність свідчать про їхнє бажання вирішувати поставлені завдання творчо і натхненно та спонукають до пошуку нових шляхів і підходів.

***Національна організація скаутів України (НОСУ): панорама досвіду
виховання соціальної ініціативності***

XXIV збір-похід «Козацькими шляхами» під гаслом «Я – МИ – УКРАЇНА» (Київський міський осередок «Національної організації скаутів України» (Голова Виконавчого комітету: Сізененко Олег Олександрович)

Традиційний збір-похід у 2014 році проходив під гаслом «Я-Ми-Україна» та був спрямований на розвиток особистості кожного учасника (Я), формування відчуття громади (Ми) та пошуку себе як патріота своєї країни (Україна).

Програмою заходу передбачалося велике коло активностей для всіх учасників відповідно до вікових критеріїв та власного скаутського досвіду. Кожного дня діти та молодь змагались у подоланні скаутських випробувань, набували лідерських якостей, навичок дій в екстремальних ситуаціях, вчилися сумлінно служити громаді та духовно розвиватись як особистості.

У зборі-поході взяли участь 850 молодих людей з 15 областей України, серед яких делегати від дитячих та молодіжних громадських організацій зі всієї України, лідери скаутських місцевих організацій, а також скаути-новачки.

Проект «Платформа миру. Скаутинг єднає Україну»

Скаути Тернопільського округу (Тернопільська, Хмельницька, Рівненська, Волинська області) взяли участь у масштабному проекті «Платформа миру: Скаутинг єднає Україну».

Його мета – поширення інформації про скаутський рух та діяльність ВМГО «Національна Організація Скаутів України», розроблення та напрацювання спільної виховної пропозиції для роботи зі скаутами, обмін досвідом, опрацювання пропозицій до спільної діяльності осередків у Тернопільському скаутському окрузі.

Впродовж семінару «Платформа миру: Скаутинг єднає Україну» учасники обговорили майбутні молодіжні проекти, перспективи розвитку скаутської методики виховання, познайомилися та обмінялися досвідом, обговорили міжнародні можливості організації.

Скаути за МИР! Київський міський осередок «Національної організації скаутів України»

10 березня 2014 року скаути Київського міського осередку Національної Організації Скаутів України разом з організацією «ЕХО» взяли участь у акції «Скаути за МИР!» Захід проходив на Пішохідному мосту біля Труханового острова. Скаути з різних скаутських об'єднань та організацій символічно

зв'язали краї своїх шийних хусток у єдину велику хустку та розтягнулись на міст, чим зобразили єдність України та заклики до МИРУ.

Україна – єдина і неподільна! І ми з вами як ніхто знаємо, що не має значення мова, якою ти розмовляєш, не має значення, якого ти віросповідання, віку, статі та статку, якщо ти справді любиш свою Батьківщину. Дякуємо усім організаторам та учасникам та сподіваємось, що нас почують.

Проект «Керуй своїм життям» Миколаївський обласний осередок «Національної організації скаутів України» (Голова Ради: Димитрова Вікторія Федорівна)

У процесі виконання проекту команда скаут-лідерів і волонтерів Миколаївського обласного осередку «Національної організації скаутів України» протягом Всеукраїнського тижня права організували та провели ряд заходів: цикл інтерактивних лекцій-зустрічей для учнівської та студентської молоді щодо прав людини та попередження торгівлі людьми з відеопоказом відповідних роликів. За час організації лекцій скаут-лідерами та волонтерами Миколаївського обласного осередку була охоплена аудиторія близько 1000 осіб різних вікових категорій, від учнів 4-х класів до студентів училищ. Молодь була занурена в атмосферу усвідомлення того, що права людини існують, вони виконуються і порушуються, люди відповідальні за свої вчинки та мають бути обачними і пильними. Це дає розуміння того, що кожна людина сама керує своїм життям. Розуміючи це, діти свідомо пішли на активні дії, зокрема взяли участь у навчально-правовій програмі-квесті «Керуй своїм життям».

Зробимо Україну чистою - 2014! Київський міський осередок «Національної організації скаутів України»

Прибирання парків, збір сміття на переробку, інформування громадян про важливість роздільного збору сміття.

Парад Дідів Морозів у рамках акції «Не забудь привітати!» (щорічно)

У рамках новорічної акції «Не забудь привітати!» члени Київського міського осередку Національної Організації Скаутів взяли участь у Параді помічників Святого Миколая та Дідів Морозів-волонтерів.

Помічники Святого Миколая та Діди Морози-волонтери провели парад та святкову ігротеку для юних киян і гостей міста. 200 учасників, серед яких скаути, лідери дитячих та молодіжних громадських організацій соціального спрямування та волонтери мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Києва вітали киян та гостей міста з новорічними святами, дарували їм свої усмішки та гарний настрій.

Акція «В гостях у Святого Миколая» Миколаївський обласний осередок «Національної організації скаутів України»

Скаути-активісти збирали кошти на придбання медичного обладнання для створення національної телемедичної мережі, аби дитячі кардіологи з усіх куточків України могли організовувати телемости з кращими клініками країни, одночасно вести медичні консультації.

Національна скаутська організація України «ПЛАСТ»

У досвіді діяльності дитячих об'єднань скаутського типу, їхніх можливостях щодо формування соціальної ініціативності підлітків унікальним і своєрідним є досвід Національної скаутської організації України ПЛАСТ.

Пласт – Національна скаутська організація України є неполітичною і позаконфесійною.

Метою Пласту є виховання української молоді на свідомих, відповідальних і повновартісних громадян місцевої, національної та світової спільнот, провідників суспільства на ідейних засадах Пласту та на засадах християнської моралі

Щоб досягнути цю мету, Пласт розвиває духовні, розумові, соціальні і фізичні прикмети своїх членів; плекає серед молоді традиції її предків і передання та розуміння її історії, культури та національних традицій.

За настановами Пласту, особлива увага приділяється самовихованню. Самовиховання - це процес постійної праці над собою. Пластуни і пластунки остаточно відповідають за свій всебічний розвиток та вироблення свого

характеру. Це поняття охоплює добровільне складання присяги дотримуватися пластових обов'язків. Праця в групі є невід'ємною частиною самовиховання і передбачає вміння спільно діяти, організовувати заняття, взаємно дбати один про одного. У цьому процесі юнацтву допомагають виховники, відіграючи роль менторів та скеровуючи самостійну дію молоді в корисний напрям.

Всебічність – всесторонній розвиток: фізичний, інтелектуальний, суспільний, емоційний та духовний. Особливу увагу надається виробленню провідницьких якостей та вмінь. Пласт допомагає розвинути повноцінну особистість, котра вміє корисно діяти самостійно та в групі. Пластуни ставлять собі високі вимоги у здійсненні пластових ідеалів і у розвитку своїх здібностей. Вони постійно працюють над удосконаленням свого характеру, стараються здобути глибші знання. Ставлять перед собою вимоги, котрі їх постійно заохочують до подальшого розвитку, праці над собою. Кожен вимірює свої успіхи не лише мірилом інших, а також власним, кожен змагається із собою, щоб наблизитися до міри своїх здібностей або природного обдарування (до свого потенціалу).

Пластуни і пластунки прагнуть рости і ставати щораз кращими не лише заради власного успіху і щастя, але також заради добра суспільства, народу, держави. Українські пластуни плекають любов до української спільноти і готові працювати для її добра. Пласт розвиває корисних громадян, які совісно виконують громадянські обов'язки, та вчить своїх членів брати ініціативу в удосконаленні спільноти й ставати провідниками в суспільстві й державі.

Для досягнення виховних цілей Пласту діє пластова метода виховання, основні принципи якої полягають у добровільності членства в організації, вихованні і навчанні через гру та працю, поступовій програмі занять і випробувань, гуртковій системі самоорганізації, пізнанні природи і житті серед природи, підтримці спеціальних зацікавлень і здібностей дітей та молоді.

Пластові закони базуються на законах Скаутингу: честі скаута слід довіряти; скаут допомагає іншим; слухається батьків; є ошадливим;

усміхається, як би не було важко; він є другом тварин; чистий думкою, словом і вчинком тощо [6, с. 95].

Пластовий виховний ідеал відображений у Трьох Головних Обов'язках пластуна, Новацькій Обіцянці для новаків та Пластовій присязі для юнаків. Саме вони забезпечують основу виховання особистості у Пласті як цілісного процесу. Пласт – це одна велика сім'я, що зцементована спільною ідеєю, яка закладена у Пластовій Присязі: ««Присягаюсь своєю честю, що робитиму все, що в моїй силі, щоб бути вірним Богові й Україні, помагати іншим, жити за Пластовим Законом та слухатись Пластового проводу»».

Один з головних обов'язків пластуна «бути вірним Богові й Україні» наголошує, що виховання у Пласті здійснюється на ідеалах Добра і Справедливості і неможливе без толерантного ставлення до поглядів інших людей, поваги їхніх думок, вияву... толерантності до громадян, що належать до різних релігійних конфесій... тому Пласт «...був і залишається позапартійною та позаконфесійною організацією, створюючи умови для здійснення демократичного права людини на вибір віросповідання» [6, с. 59].

В основі другого головного обов'язку пластуна – допомагати іншим – лежить любов до людей. Цей обов'язок привчає пластунів думати про інших людей, своє оточення, природу, прищеплює постійне прагнення творити добро.

Третій обов'язок – жити за Пластовим Законом та слухатись Пластового проводу – спрямований на плекання свого характеру, самовиховання і самовдосконалення, напрацювання у собі найкращих рис громадянина своєї держави, розвиток духовних і фізичних сил... [6, с. 60].

Отже, виховання у Пласті спрямоване на усвідомлення обов'язків: перед Богом, Батьківщиною, іншими та самим собою. Закон Пласту визначає якості, які має виховувати в собі кожен пластун: «Пластун словний (дотримується даного слова), сумлінний, точний, ощадний, справедливий, ввічливий, братерський і доброзичливий, зрівноважений, корисний, слухняний Пластовій старшині, пильний, дбає про своє здоров'я, любить красу і дбає про неї, завжди доброї гадки».

Для підлітків Пласт – це школа особистісного зростання, в якій суворо дотримуються правил та законів організації та багато уваги приділяють саме вихованню моральних засад особистості: чесності, взаємодопомозі, відповідальності.

Як бачимо, ПЛАСТ є виховною системою і саме цілісність виховних впливів на особистість сприяє самопізнанню та самовдосконаленню, формуванню умінь взаємодіяти з іншими, і, водночас, проявити себе, відповідати за свої вчинки та сприяє формуванню ініціативних небайдужих громадян своєї країни.

Добровільність – це найважливіша основа успіху. Добровільний вступ до Пласту, добровільне складання Пластової присяги, добровільне зобов'язання дотримуватись Пластового Закону - це може зобов'язати юнака до праці над собою, до змагання стати кращим, стати справжнім пластуном. Юнаки, старші особи тоді свідомо перебирають на себе особисту відповідальність за самовиховання, за свою поставу, поведінку, набування знань і вмілостей, за своє здоров'я тощо.

Як досягається мета Пласту?

Через життя в Пласті. Не через належність до організації, не через вислуховування на сходах засад пластового світогляду чи вивчення пластових технічних вмілостей. Але через життя згідно з пластовим світоглядом, практикуванні його у щоденному житті, вдома і на сходах, в церкві і у школі, у праці і в науці, у грі і в забаві.

Основою пластування, основою життя в Пласті є гра. Гра, яку молодь грає у своєму гурті під проводом провідників, згідно з точно окресленими правилами. Гра, а не забава. Гра, яка має всі елементи життя в організованому суспільстві. Пластова гра – передусім гра в суспільну організацію з прицілом виробити у молоді снагу до творення спільнот, навчити їх форм організації та методів гурткової праці, прищепити молоді гурткову дисципліну, активність та охоту присвятитися для добра спільноти.

Хоча Пласт є молодіжною організацією, її членами є учасники різного віку. Вікові групи Пласту:

пташата (2–5 років);

новаки (6–11 років);

юнаки (12–18 років);

старші пластуни (18–32 роки);

сеньйори (від 35 років).

Проекти та програми Пласту заслуговують на окрему увагу. Наведемо кілька прикладів, які проілюструють виховання активної, небайдужої молоді, яка бере активну участь у житті громади та долучається до суспільних перетворень нашої країни.

Акція на підтримку здорового способу життя

Авдіївські пластуни взяли участь у акції по боротьбі з продажем алкоголю неповнолітнім.

Основним завданням акції були: виявлення фактів продажу алкогольних напоїв неповнолітнім, а також формування відповідального ставлення молоді до свого здоров'я.

Поміняй цигарку на вітамін С

Пласт провів акцію по боротьбі з курінням. У м. Чернівці пластуни ходили по місту та пропонували відмовитися від такої шкідливої звички, як куріння. Як? Пропонують обміняти цигарку на «аскорбінку».

Упорядкування поховань

Ведеться постійна робота з упорядкування поховань. Наприклад, на Берестейщині пластуни упорядкували поховання близько 20 функціонерів УНР.

У рамках табору-експедиції «Вирій» пластуни та волонтери відновлювали закинутий внаслідок депортації під час акції «Вісла» український цвинтар у с. Любича Князі (Польща).

У межах акції «Вшанування пам'яті загиблих героїв» в Дрогобичі пластуни прибрали могили репресованих та воїнів УПА.

У меморіальному сквері Івано-Франківська пластунами було упорядковано могили Українських січових стрільців.

Всеукраїнський марафон «Тиждень здачі крові»

В червні 2013 року пластуни виступили організаторами акції, присвяченої Всесвітньому дню донора крові.

Мета акції – заохочення і допомога тим, хто хоче здати кров. Акція охопила більше ніж 10 областей України.

Проект «Віфлеємський вогонь миру» (щорічно)

Цю прекрасну передріздвяну традицію – розповсюджувати Віфлеємський вогонь миру – започаткувала у 1986 році австрійська телерадіокомпанія ORF з міста Лінц. Із самого початку акція планувалася з метою підтримки неповносправних дітей та усіх, хто потребує допомоги та уваги в передріздвяний час. І одразу ж цю благородну справу взяли в свої руки скаути.

По Україні Віфлеємський Вогонь поширюють члени Пласту – Національної скаутської організації України (додаток В). У 2014 році пластуни п'ятнадцятий рік поспіль перебрали Віфлеємський Вогонь Миру від польських скаутів і передали його українській громаді, церквам, занесли до дитячих притулків, лікарень, щоб ті, хто перебувають далеко від своїх родин, могли відчувати тепло Віфлеємської зірки. У скаутському поясненні – палаючий вогник символізує очікування в період посту, повну жертвність. Світло є символом тепла, миру та злагоди, а також душевного спокою, любові до людей і до світу. Рівночасно цей промінчик - це солідарність зі всіма, хто є далеко, солідарність з убогими, поєднання з Христом, котрий народився в убогості (додаток В). Віфлеємський вогонь символізує тепло, мир, злагоду та єдність християн. Традиційно в Україні його поширюють члени «Пласту» – Національної скаутської організації України. Цій традиції вже понад 10 років, – розповідають пластуни. Перш ніж запалити вогонь, чернівецькі пластуни заспівали пісню:

«Вогонь любові, вогонь добра

Неси у світлі ліхтаря!

Хай знає кожен Божий дім –

Ми понесем вогонь,

Даруючи любов усім!»

У відповідь молдовські скаути заспівали молдовською мовою. Вони розповіли, що повезуть вогонь до кожного міста їхньої країни, а звідти вогонь розійдеться по церквах і молодіжних центрах. За словами Ольги Шевчук, виконавчого директора Національної скаутської асоціації Молдови, поки що Молдова отримує Віфлеємський вогонь тільки від чернівецьких пластунів, наступного року планують таку акцію і з Румунією.

Зважаючи на війну на Донбасі, у 2014 році акція набула особливого змісту. Щороку передача Віфлеємського вогню миру була символічною, а цьогооріч вона набула реального значення. Бо мир нам дуже потрібен і ми хочемо, аби Віфлеємський вогонь у цьому році і в наступному приніс нашій країні мир, – зазначила координатор передачі Віфлеємського вогню громаді Чернівців і скаутам Молдови Галина Білінська.

Акція «Святий Миколай – дітям з інтернатів та сиротинців»

Пластуни організують збір та передачу подарунків для дітей з інтернатів і сиротинців. Для початку необхідно провести збір інформації: пластуни їдуть у дитячі будинки і пишуть з дітьми листи до Святого Миколая, у яких діти висловлюють свої бажання та мрії. Після цього починається робота по «втіленню мрій». Робота важка і кропітка, але варта витрачених зусиль (додаток Д).

Пласт сьогодні

Пласт не стоїть осторонь подій, які відбуваються в нашій державі. Члени Пласту були активними учасниками Революції Гідності, багато хто з них зараз перебуває у військах АТО.

В самій організації триває активна робота щодо допомоги тим, кому вона найбільше потрібна. Наводимо лише кілька прикладів проектів та акцій, які ілюструють позицію Пласту до реалій сьогодення.

Збір коштів для недоторканого фонду Юстинки Гурняк

19 жовтня під час бою на Луганщині загинув старший пластун скоб Віктор Гурняк. Пластунами було розпочато збір коштів для недоторканого фонду для Юстинки, який чекатиме її до повноліття.

(«Наш святий обов'язок дбати про його маленьке янголятко - 2-річну донечку Юстинку. Її батько - Герой! Ми ніколи не замінимо їй тата, але повинні зробити все, що в наших силах, щоб вона виростала безтурботно. Запрошуємо долучитись до збору коштів всіх друзів, пластунів та небайдужих люде.»).

Пластовий збір для забезпечення програми підтримки, лікування, адаптації, реабілітації пластунів військовиків

Текст звернення:

Дорогі Подруги і Друзі!

Сьогодні Україна переживає важкі часи. Як і багато років тому, коли зароджувався Пласт, ми боремося за незалежність та добробут України. Зараз в Україні знову війна.

Пластуни, як і тоді, не залишаються осторонь і активно допомагають спільній перемозі. Частина працює волонтерами по організації допомоги нашим військовим, частина працює в інформаційному напрямку та медичному забезпеченні. Проте є багато пластунів, які зі зброєю в руках зараз захищають нашу Батьківщину. Вони зараз потребують нашої допомоги. Їх вже близько півсотні, частина серйозно поранених. Всі вони позалишали роботи та родини. Нам усім потрібно спільно молитися за те, щоб вони повернулися живими після війни. Для їх реабілітації та адаптації необхідні ресурси.

Ми звертаємося до всіх пластунів допомогти їм матеріально. Ми організуємо постійний фонд підтримки, адаптації та реабілітації пластунів-військовиків в Україні. Стосовно датків просимо контактувати за адресою skarbnuk.hpb@gmail.com або зі скарбником ГПБ безпосередньо. Пластовий збір призначений Пласту в Україні для забезпечення програми підтримки, адаптації та реабілітації пластунів-військовиків, які воюють в ході АТО на східних теренах України.

Ми пишаємося нашими пластунами-військовиками і щиро підтримуємо їх, бо вони зі зброєю в руках боронять нашу рідну землю. Пластове виховання допомагає якнайкраще виконувати взяті на себе обов'язки. Вони не ламають своїх присяг бути вірним Богові і Україні, помагати іншим і жити за пластовим законом.

Нехай Бог Вас всіх має у своїй опіці. Ми з Вами!

Сильно! Красно! Обережно! Бистро!

Допоможемо пластунам в АТО разом!

Текст звернення:

Автор: Олександра Петраускайте

На сьогодні більше ніж 100 пластунів долучилися до військових дій на Сході України. Наші спільні друзі щохвилини ризикують власним життям, створюючи революцію Гідності, і потребують нашої з вами підтримки. Одні працюють волонтерами, інші - в інформаційному напрямку та медичному забезпеченні. Проте є багато таких, що зі зброєю в руках захищають Україну. Тому Станиця Київ виступила з ініціативою створити постійно діючий пункт збору необхідних речей для пластунів та їхніх бойових побратимів.

Отже, найнеобхідніші речі на сьогодні в таблиці (https://docs.google.com/spreadsheets/d/1xERptxzK6fcenLKExVMу6_RitvN1jmUqnUхvpsyqwCk/edit#gid=0).

За можливістю можна зробити фінансовий внесок на придбання вищезгаданого. Люди з інших міст можуть долучитись до ініціативи, надіславши речі Новою Поштою. Речі будуть передані особисто в руки пластунам, які воюють на Сході нашої держави!

Наш обов'язок - допомогти тим, хто воює за нашу свободу і мир. Разом ми перемаємо!

Асоціація Гайдів України (АГУ)

Асоціація Гайдів України є всеукраїнською дитячою громадською організацією, мету якої становить сприяння розвитку та формуванню соціально зрілої жіночої особистості в її власних інтересах та в інтересах держави.

АГУ було зареєстровано в Україні у 1996 році, а у 1999 році АГУ стала асоціативним членом Всесвітньої асоціації дівчат-гайдів та дівчат-скаутів (WAGGGS)

Місія АГУ: Сприяти розвитку особистісного потенціалу дівчат та молодих жінок як відповідальних громадян України та світу.

Мета АГУ: Сприяння розвитку та формуванню соціально зрілої жіночої особистості в її власних інтересах та в інтересах держави, захист законних соціальних, вікових, економічних та інших спільних інтересів своїх членів.

Завдання:

- залучати дівчат та молодих жінок до гуманітарної системи цінностей загальнолюдського значення;
- всебічно розвивати особистість шляхом активної участі у різних програмах;
- підвищувати культурний рівень, збагачувати знаннями з історії, світової та національної культури, краєзнавства, медицини та ін.;
- розвивати відповідальність за себе та за інших;
- сприяти прагненню до самовиховання і саморозвитку;
- створити умови для внутрішнього та міжнародного спілкування і дружби між Скаутськими та Гайдівськими організаціями;
- виховувати почуття відповідальності та поваги до України, її духовної та матеріальної спадщини;
- вивчати навколишній світ та допомагати у здійсненні природоохоронних проектів;

- оволодівати навичками життя на природі;
- втілювати у життя обіцянку та закони Гайдів.

Сфери діяльності:

Робота Асоціації Гайдів України ведеться у декількох напрямках:

- щотижневі зустрічі з дівчатами-гайдами, котрі проходять за спеціально розробленими програмами;
- проведення тренінгів та семінарів для лідерів організації;
- організація гайдівських таборів, подорожей, походів;
- участь у різноманітних гайдівських заходах на міжнародному рівні;
- участь у молодіжних семінарах, форумах, фестивалях, що сприяють формуванню міжнародної та національної молодіжної політики;
- участь у програмах та проектах, пов'язаних з поліпшенням становища жінок в Україні.

Глобальні цілі АГУ на 2009–2020 роки

Гайдинг – світ для дівчат! АГУ – відкритий простір для особистого зростання дівчат різного віку

Гайдинг – волонтерський ресурс для суспільства! АГУ – об'єднання волонтерів, які беруть активну участь у розв'язанні актуальних проблем українських громад

Гайдинг – джерело жіночого лідерства! АГУ – широкий вибір можливостей для розвитку лідерського потенціалу жінки

Гайдинг – простір для міжнародного спілкування та міжкультурної взаємодії! АГУ – активний учасник всесвітнього руху дівчат-гайдів та дівчат-скаутів

Гайдинг – організований рух для своїх членів! АГУ – потужна організація з налагодженою ефективною системою забезпечення власної життєдіяльності.

Служіння суспільству

Служіння суспільству є одним із пріоритетів у виховній системі Гайдингу.

Активітети, що відповідають цьому напряму, виховують почуття відповідальності за світ, в якому живе дівчина, забезпечують дівчину можливістю зрозуміти та поважати інші культури та способи життя та показують вплив, який має кожний індивід на своє оточення.

Серед найпоширеніших активітетів – допомога сусідам, школам, лікарням, робота із соціально та матеріально неблагополучними групами, хворими, немічними або людьми похилого віку та іншим.

Школа соціальних проектів

АГУ – об'єднання волонтерів, які беруть активну участь у розв'язанні актуальних проблем українських громад. Зокрема, Асоціацією гайдів України було проведено Школу соціальних проектів, де дівчата змогли не тільки навчитися складати міні-проекти, а й спробували на місці реалізувати їх.

Жіноче волонтерство

Зазначимо, що традиційно насамперед жінки відповідали на запити суспільства щодо допомоги й саме жінкам притаманне милосердя.

При цьому жінка-організатор, керівник, узявшись за соціальну справу має досвід, а от юні дівчата-рейнджери такий досвід намагаються отримати саме зараз, виконуючи певні ланки або реалізуючи свої міні-проекти самостійно.

Вони розроблюють свій проект – план дій, розраховують його кошторис, звітуються – тобто роблять спроби бути корисними громаді, розширюючи знання й підвищуючи свій досвід.

Завдяки соціальним проектам хочемо привернути увагу суспільства до жіночого волонтерства, жіночого керівництва, надати інформаційний «майданчик» для висвітлення досягнень дівчат-рейнджерів на «ниві» волонтерства.

Проект «In solidarity with Ukraine»

Проект «In solidarity with Ukraine» - «Солідарні з Україною» - був створений з єдиною, але надзвичайно важливою метою: звернутися до гайдів та скаутів усього світу за підтримкою у цей складний для нас час. Зараз як ніколи раніше усе населення України має об'єднатися для досягнення спільної мети.

На початку листопада Міжнародна служба АГУ звернулася до гайдів та скаутів усього світу з проханням надати свою підтримку Україні. Кожен обрав свій незвичайний спосіб. Хтось зробив групове фото на фоні місцевої пам'ятки культури та виразив свої побажання у письмову вигляді, а дехто провів у патрулі заняття, присвячене подіям, що відбуваються в Україні.

Акція «Тепла шкарпетка»

У Чернігівському осередку АГУ було проведено акцію на підтримку Українських воїнів. Під час акції всі охочі могли долучитися до акції і зв'язати або купити теплі шкарпетки для воїнів, які перебувають у зоні АТО.

Збирали шкарпетки всі - і діти, і дорослі. Дехто, хто ніколи не в'язав шкарпетки, опанував цю корисну навичку. Інші додали до теплих шкарпеток ще й листи підтримки для воїнів. Та, безперечно, всі учасники підтримали ініціативу акції з надією на найскоріший мир на буремному сході країни. Зібрані шкарпетки були передані в Єдиний волонтерський центр м. Чернігова. З центру речі будуть передані у зону АТО хлопцям з Чернігівських батальйонів. В центрі розповіли, що наші захисники зараз конче потребують теплих речей - шкарпеток, рукавиць, теплої білизни, флісових кофт, в'язаних светрів.

Програма для рейнджерів «Зростає, розвивається, дорослішає - покращує світ разом із Гайдингом»

На окрему увагу заслуговують освітні програми АГУ. У контексті виховання соціальної ініціативності наводимо приклад програми для рейнджерів. Програма містить три напрями:

Вдосконалює світ: соціальний напрям

Складові частини:

- проведення акцій соціальної допомоги різним цільовим групам (діти-інваліди, літні люди, вагітні жінки, діти, що опинилися у скрутних життєвих обставинах і перебувають у дитячих будинках, притулках для неповнолітніх тощо);
- співпраця з іншими громадськими організаціями, гайдівськими та скаутськими організаціями інших країн;

- проведення екологічних акцій;
- написання та реалізація проектів на гранти;
- ознайомлення з темами «Права людини», «Гендерна рівність» в різних формах (семінари, акції і т.д.).
- обговорення глобальних проблем світу (кліматичні зміни, забруднення води, повітря, війни, бідність, біженці і т.д.)

- знайомство з волонтерським рухом в інших організаціях та країнах;

Відкрий себе: саморозвиток та самовиховання

Складові частини :

- участь у творчих майстернях («умілі ручки», «виявляємо свої здібності», «стилізація одягу»);
- бесіди на теми: репродуктивного здоров'я та його збереження, взаєностосунків у сім'ї і серед однолітків; ефективна комунікація, сучасні мас-медіа, активний стиль життя, національне здоров'я,
- участь у інтелектуальних іграх, проведення інтелектуальних тестів;
- участь у диспутах (дебатах, дискусіях, бесідах);
- виявлення профорієнтації;
- участь у семінарах та тренінгах з особистісного розвитку;
- ознайомлення з культурою націй та народностей, які мешкають в місті, країні;
- участь у таборах, в тому числі Джамборі.

Стань лідеркою: лідерство в Гайдингу

Складові частини:

- участь у семінарах та тренінгах з лідерства, роботі в команді, менеджменті організації;
- вивчення структури і механізму взаємодії у місцевій організації, АГУ, ВАДГДС;
- робота в патрулі (допомога лідеру);
- проведення майстер-класів творчих майстерень («вмілі ручки»);

- участь у роботі оргкомітетів таборів;
- організація та проведення тематичних вечірок, свят;
- робота у Радах правління локальних осередків АГУ (місцевих організаціях), активна участь у комітетах АГУ (особливо програмному).

Дитяча скаутська організація «Плаї» (м. Київ)

Дитячу громадську організацію «Плаї» створено 7 вересня 1998 року (zareestrovano 11 червня 2010 року).

Мета та напрями діяльності:

Всебічний розвиток особистості та сприяння розвитку скаутського руху.

Створення сприятливих умов для розвитку дітей та молоді як особистостей та відповідальних громадян України; розкриття їхнього фізичного, емоційного, інтелектуального, соціального та духовного потенціалу

Скаутська організація «Плаї» – це освіта, виховання та самовдосконалення особистості, походи та оздоровчі табори, цікаві екскурсії, квести, інтелектуальні та розвиваючі ігри, навчальні спеціальності (35 напрямів), розвиток комунікативних, організаторських та лідерських здібностей, нові друзі та нові емоції!

Вікові секції:

- підготовча 6–10 років
- основна 11–17 років
- команди дорослих з 18–24 років

«Плаї» – це стежка, яка веде на вершину гори

Коли створювалася організація, її вирішили назвати «Плаї», адже кожен, хто приходить до «Плаю», навчається, розвивається і цим самим піднімається на вершину власного життя і своїх досягнень.

Кольори організації:

смарагдовий, який символізує розмаїття барв природи, гармонію та вимогливість, фіолетовий – колір всесвітнього Скаутингу, жовтий – оптимізм та рух уперед. Всі ці кольори об'єднані у Плаївському галстуку.

Розвиваючі програми:

Навчальна програма для новачків «Живи у світі Скаутингу»

Навчально-розвиваюча програма розрахована на здобуття теоретичних та практичних знань про Скаутинг. Проводиться з метою роз'яснення принципів, діяльності та мети скаутського руху.

Навчальна програма «Скаутські сходи»

Проводиться з метою засвоєння базових знань та досвіду, необхідних для діяльності та подальшого розвитку у Скаутингу відповідно до віку.

Розвиваюча програма «Світ спеціальностей»

Навчально-розвиваюча програма, яка надає можливість розвиватися всесторонньо. Спеціальні заняття за різними напрямками. У СО «Плаї» є 35 напрямів, які об'єднані у сім блоків: туристський, водний, лінгвістичний, творчий, спортивний, життєдіяльність, технічний. Впродовж року, під час походів та літнього оздоровлення скаути мають можливість навчатися на спеціальних курсах.

Соціокультурні програми: відвідання музеїв, театрів впродовж року.

Розважальні програми: організація ігор, квестів, вечірок, конкурсів тощо.

Проведення туристських зльотів, випробувань.

Участь у офіційних заходах: місцевих, національних та міжнародних програмах, семінарах, представлення організації на міжнародних зустрічах, офіційних прийомах тощо.

Проекти:

Проект «Коло друзів»

Мета: популяризація скаутського руху серед дітей та молоді, всебічний розвиток особистості, відкриття скаутських груп при навчальних закладах м. Києва

Час реалізації: впродовж року.

Цей проект створений і реалізується з навчальними закладами міста Києва. В програму проекту входить проведення ігрової інтерактивної презентації для дітей та відкриття на базі школи скаутської групи, яка проходить навчання за програмою «Живи у світі Скаутингу». Діти відвідують заняття, які проходять щотижня, беруть участь у всіх заходах організації.

Основним напрямом всіх занять є всебічний розвиток особистості, тому кожна дитина знаходить заняття до душі. Також ми проводимо лекційно-тренінгові програми по здоровому способу життя.

Проект «Добрі справи»

Мета: духовний розвиток особистості, шляхом допомоги у розвитку нашого міста, підтримки та допомоги людям, які цього потребують.

Час реалізації: заходи відбуваються впродовж року.

Вересень:

«Книга – джерело знань». Допомога бібліотекам у лагодженні книжок. Даруємо бібліотекам книжки, які приносять діти. Поповнення бібліотечного фонду книгами про Скаутинг.

Жовтень:

«Скаут – друг тварин» – відвідання притулку для тварин з передачею корму для тварин.

Грудень:

«Тим, хто нас захищає» – відвідування військових частин м. Києва та Київської обл. Діти привозять солдатам солодощі, зошити, ручки та конверти для листування з близькими. Ми організуємо розважальну програму для солдат та скаутів до Дня Збройних Сил України. Відбувається екскурсія військовою частиною.

Січень:

«Щастя в тобі» – відвідування дітей в дитячих будинках. Солодкі подарунки, необхідне для побуту дітей. Проведення розважальних програм, майстер-класів.

Лютий:

«Щастя в тобі» – проведення свята для дітей в лікарні, організація майстер-класу з виготовлення листівок для батьків. Солодкі подарунки.

Квітень:

«Дерева – легені міста». Допомога у прибиранні ботанічного саду ім. Фоміна. 2009-2011р.

Травень:

«Посади дерево».

Проект літнього відпочинку «Літнє наметове містечко «Пригодницьке літо»

Мета: відпочинок дітей, популяризація та залучення до скаутського руху, отримання нових знань та навичок, можливість проходження та здачі нових спеціальностей, проходження випробувань «Звання природи».

Час реалізації: червень-липень.

Скаутська організація «Плай» з 2001 року проводить скаутські літні наметові табори. Організатори табору мають значний досвід у проведенні літніх наметових таборів, пройшли навчання у Школі комендантів наметових таборів, заступників з програмного забезпечення та керівників дитячих груп.

Специфікою нашого табору є різновікові групи дітей. Під час зміни діти беруть приклад зі старших дітей та скаутів в групі, а також вчать виховувати менших та допомагати керівникам з ними.

Проект відпочинку «Синевирські легенди»

Мета: оздоровлення та відпочинок дітей, всебічний розвиток особистості, популяризація та залучення до скаутського руху, отримання нових знань та навичок, можливість проходження нових занять, майстер-класів, ігор, випробувань.

Час реалізації: протягом року.

Література

1. Бондарь Л.А. Что есть скаутинг : книга для скаутского лидера / Л.А. Бондарь — Женева : ВОСД, 1992. — 112 с.
2. Гаврилова О.В. Становлення скаутського руху на Україні / Олена Вікторівна Гаврилова // : наук.-метод. журнал. Т. 46. Вип. 33. Педагогічні науки. — Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. — С.162–167.
3. Диба С. Г. Цінніснонормативна основа соціалізуючої діяльності у скаутській організації / С. Диба // Рідна школа. —2003. — № 1. — С. 2527
4. Дитячі об'єднання України у вимірах минулого і сучасного: довідник–посібник / Р. М. Охрімчук, Л. В. Шелестова, О. В. Кравченко та ін. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 256с.
5. Євдокимова Н. О. Участь у скаутському русі як психологічна умова розвитку національної самосвідомості підлітків : Автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Н. О. Євдокимова; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. - К., 2005. - 19 с. - укр.
6. Жданович Ю.М. Організаційно-педагогічні засади виховного процесу у скаутській організації Пласт : дис.... канд. пед. наук : 13.00.07 / Жданович Юлія Миколаївна. — К., 2004. — 332 с.
7. Коляда Н.М. Дитячий рух як інститут соціалізації дітей та підлітків / Н.М. Коляда // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України, за ред. академіка С.Д. Максименка. — Київ, 2009, — 568 с.
8. Лісовець О.В. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з громадськими дитячими та молодіжними організаціями : дис... канд. наук : 13.00.05 / Лісовець Олег Васильович. — Київ, 2008.
9. Окаринський В.М. Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В.М. Окаринський; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2001. — 19 с. — укр. Романовська Л. І. Соціально-психологічні засади діяльності дитячих громадських об'єднань як інституту соціального виховання / Л. І. Романовська // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2009. – № 3. – С.4–9.

10. Тетерский С.В. Воспитание социальной инициативности детей и молодежи : дис. ... док. пед. наук : 13.00.02 / Тетерский Сергей Владимирович. – Тамбов, 2004. – 337 с.
11. Ярова Л. О. Самовиховання дітей та підлітків у системі скаутингу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Лариса Олегівна Ярова. – Кіровоград, 2000. – 168 с.
12. Електронний ресурс: <http://www.plast.org.ua>
13. Електронний ресурс: <http://ukrscout.org><http://www.girlguiding.org.ua/>
14. Електронний ресурс: <http://www.girlguiding.org.ua/>

3.2. Розвиток соціальної ініціативності підлітків у дитячих об'єднаннях природоохоронного спрямування

Діяльність дитячих об'єднань визначається тими суспільними умовами, у яких організація створена, діє та розвивається. Розвиток дитячого руху у сфері охорони довкілля тісно пов'язаний із українським природоохоронним рухом.

Причинами активізації природоохоронної діяльності громадян, виникнення масових громадських організацій можна визначити новий рівень і характер соціальних суперечностей, викликаних таким науково-технічним прогресом, який має негативні наслідки від дії екологічно шкідливих виробництв на людину, а також підвищення рівня освіти і виховання з природоохоронних питань та поширення екологічно важливої інформації. Як наслідок – громадяни розуміють, що вирішення екологічних проблем не може бути прерогативою лише держави або вчених. Постало питання про пошуки принципово нового, гармонійного поєднання людської діяльності та навколишнього середовища, про утвердження нових відносин між природою та суспільством.

Саме тому у роботах вітчизняних та зарубіжних науковців відображені різні аспекти цієї проблеми. Зокрема, у працях вітчизняних дослідників звертається увага на змістові складники діяльності дитячого громадського природоохоронного руху, соціальної спрямованості виховної діяльності,

реалізації програм та реальних дій організації. Структуру екологічної свідомості та визначення психолого-педагогічних засобів ефективності її розвитку у підлітків – учасників скаутського руху досліджувала Т. Євдокимова. Дослідниця довела, що засобами екорозвивального середовища скаутського руху розвивають екологічну свідомість підлітків, що сприяє активізації екологічної активності особистості, її самореалізації, відповідальному ставленню до власного та суспільного розвитку, творчому розв'язанню екологічних проблем [1, с. 194-215].

У працях Т. Стефановської особливостями дитячих об'єднань відзначено громадський характер, їхній самостійний соціальний статус, варіативність організаційно-правових форм, цілей та спрямованості змісту діяльності, організаційних структур. Науковець вважає діяльність таких об'єднань одним із шляхів соціалізації особистості та визначає їхні функції (розвиваюча, орієнтаційна, компенсаторна) [7, с. 213-221].

Проблеми дитячого руху вітчизняними науковцями розглядаються у площині молодіжного руху, адже розвиток молодіжних громадських організацій тісно пов'язаний із діяльністю дитячих громадських організацій. Дисертаційна робота Н. Корпач розкриває проблему формування громадянської позиції молодого людини та доводить, що громадянське виховання є одним із ефективних механізмів соціалізації особистості у молодіжних організаціях, громадянська позиція є умовою входження підлітка в соціальне середовище [2, с.150-156].

Формування нового, не споживацького, екологічного світогляду, екологічної культури стає важливим для суспільства як один із шляхів вирішення глобальних екологічних проблем. Природоохоронні організації загалом, і дитячі зокрема, стають дієвими провідниками у цій діяльності.

Із такої просвітницької, практико-орієнтованої діяльності екологічні рухи починали у 50-60-х роках ХХ століття. На становлення природоохоронців того часу великий вплив справили праці «Безмовна весна» Р. Карсон і перша доповідь Римського клубу «Межі зростання». У цих роботах дані прогнози

неминучої катастрофи для людства – не раптової загибелі, яка викликана нашествиям зовнішніх ворогів, а повільної й непомітної. За таких умов боротьба проти забруднення навколишнього середовища могла згуртувати громадян, вселяючи в них упевненість у досягненні обнадійливих результатів.

На теренах колишнього Радянського Союзу єдиним природоохоронним об'єднанням було *Всесоюзне товариство охорони природи (ВТОП)*. Його діяльність була тісно поєднана із державою – у частині фінансування та із Комуністичною партією – у частині ідеології. У 60-х роках починають діяльність окремі природоохоронні групи, робота яка полягала в боротьбі з браконьерством, організації екологічних експедицій, природоохоронних акцій. Такі групи могли працювати на базі ВТОП, ініціюватись викладачами ВНЗ та студентами або створюватись на базі туристських клубів.

Українське товариство охорони природи є правонаступником ВТОП, діє в Україні з 1991 року. У переліку напрямів діяльності Товариства – Школи природи, які провадять постійну інформаційно-просвітницьку та виховну роботу з дітьми.

У 1958 році виникає гурток з охорони природи в Тарту, а в 1960 році – перша *Дружина охорони природи в Москві*. До 1972 року їх вже було більше ніж 40.

Дружина охорони природи в Україні пройшла складний шлях - від заборони діяльності у 1985 році, повного занепаду у 1990-х і відновлення практичної роботи зі студентами у 2000-х. Також члени ДОП провадять роботу із школярами, більше орієнтуючись на залучення до практичної діяльності, аніж на просвітництво.

У середині 1970-х років утворились природоохоронні краєзнавчі організації у Вінниці, Тернополі та інших містах України. Слід зауважити, що природоохоронна діяльність подібних організацій у той час була єдиною можливою, бо будь-які екологічні ініціативи, якщо вони виникали, неодмінно привертали увагу КДБ, і організації змушені були припиняти свою роботу. Тоталітарний режим сформував у багатьох громадян стійку відразу до будь-

якої громадської діяльності. Така реакція є цілком зрозумілою з огляду на те, що в минулому громадські організації створювались, як правило, під державно-партійним контролем і використовувались як додаткові інструменти здійснення державної політики і контролю над громадською активністю в різних сферах. Приклад тому – вже згадане Товариство охорони природи, яке налічувало у своїх лавах 50 млн осіб. До накопичених членських внесків додавалися необхідні державні дотації. Так утворювався штат і забезпечувалось виконання узгоджених планів роботи.

Незважаючи на абсурдність такої системи, вона давала змогу звести до мінімуму можливість несанкціонованої громадської активності, створювати ілюзію демократичного суспільного ладу, здійснювати захист довкілля досить вибірково, насаджувати в громадській свідомості уявлення про екологічні негаразди лише капіталістичної «хижацької» системи господарювання. [4, с. 74-89]

Діюча в Україні *система туристсько-краєзнавчої роботи* від початку створення мала у планах та програмах природоохоронний компонент. На базі туристсько-краєзнавчих центрів в Україні працюють своєрідні дитячі об'єднання, які разом із вивченням рідного краю не оминають природоохоронний складник.

Бурхливий розвиток різноманітних масових екологічних рухів відбувся після 1985 року. Це діяльність організацій, які були різними за організаційною формою (об'єднання, клуби, кооперативи, комітети) та за напрямками діяльності – екологічна, соціально-екологічна, еколого-культурна тощо.

Переважали невеликі за чисельністю об'єднання обласного, районного і міського рівнів, створені, як правило, для вирішення конкретних локальних проблем: комітет порятунку Дніпра, фонд захисту Байкалу.

Після катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції у 1986 році зростає антиатомний рух.

У 1987 році було утворено досить популярний на той час *Соціально-екологічний союз (СОЕС)*, що налічував 120 колективних і 250 індивідуальних

членів із 145 міст одинадцяти республік. До грудня 1988 року, коли відбулася установча конференція, Союз існував як рух випускників вишів – учасників Дружин охорони природи. СОЕС поширював екологічну інформацію і досвід природоохоронної роботи, розробляв екологічні і соціальні проекти, здійснював видавничу діяльність, активно брав участь у виборах в органи влади.

Після проголошення незалежності України у 1991 році природоохоронні організації стали використовувати радикальні та незвичні для того часу форми природоохоронної роботи - мітинги і демонстрації з конкретними вимогами, пікетування, блокування робіт на екологічно шкідливих об'єктах, конфлікти через це з місцевими органами влади та ін.

Було створено великі за кількістю учасників та за напрямками робіт організації – Українська екологічна асоціація «Зелений світ» та Національний екологічний центр України. Особлива роль у роботі з дітьми та молоддю належить *Національному екологічному центру України*. Поряд із організацією контролю за станом навколишнього середовища і дотриманням природоохоронного законодавства, члени організації започатковують багато екологічних видань для дітей, організовують екологічні табори, залучають дітей до практичної допомоги природі.

Активна діяльність громадських організацій екологічного руху знаходить все більше підтримки, зокрема на акцію «День Землі – 1991» тільки в Києві на екологічну демонстрацію вийшло до 100 тис. людей.

Створюються нові українські громадські екологічні об'єднання - *«Дитина і довкілля»* (організація, що розробляє програми неформальної освіти молодших школярів), *«Діти просто неба»* (об'єднання постійно діючої конференції ековихователів юного покоління шкільного віку в таборах), *«Еко-право»* (мережа еколого-правових організацій Львова, Києва, Харкова, що здійснюють діяльність у сфері застосування юридичних норм стосовно довкілля), *«Зелене досє»* (школа юних екологів-журналістів), *Всеукраїнська екологічна ліга*.

Зокрема, одним із пріоритетних напрямів роботи *Всеукраїнської екологічної ліги* є екологічна освіта і виховання. Реалізуються програми, спрямовані на наукову діяльність та інформування населення з екологічно важливих питань, освіти і виховання молоді.

У 2000–2009 роках близько 450 громадських організацій України мали природоохоронне спрямування. І, як правило, більшість з них або мала роботу з дітьми за окремий напрям із напрацюванням власних форм та методів, або залучала школярів до практичних природоохоронних дій.

Провідну роль для розвитку природоохоронного дитячого руху відіграли об'єднання, які були створені у системі Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді. Це і об'єднання гуртківців у різних регіонах України, діяльність Всеукраїнського фонду «Паросток» та робота у 2000-х роках дитячого екологічного парламенту.

Екологічна діяльність у позашкільній забезпечує оволодіння знаннями про довкілля, проблеми і загрози, пов'язані з погіршенням якості довкілля, формування екологічного мислення та екологічної культури особистості, виховання екологічної відповідальності, набуття досвіду розв'язання екологічних проблем, залучення до практичної природоохоронної роботи, спрямованої на самореалізацію та життєствердження особистості кожного учня.

Таку діяльність в Україні сьогодні реалізують у системі всеукраїнських центрів (Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді, Український державний центр позашкільної освіти, Український державний центр туризму та краєзнавства учнівської молоді, Мала академія наук учнівської молоді) та їхніх регіональних відділень.

Сьогодні в Україні відсутня статистика щодо кількості дитячих об'єднань природоохоронного спрямування та кількості охоплення ними дітей.

Але прикладів успішної діяльності об'єднань, організацій у дитячому природоохоронному русі достатньо. *Наприклад, регіональне молодіжне екологічне об'єднання «Екосфера» (Закарпаття) впроваджує власно розроблену альтернативну еколого-освітню та виховну програму «Школа у природі», яка*

ґрунтується на принципах гуманістичної моделі освіти та збалансованого розвитку і являє собою широкий спектр прийомів та методів. Знання повинні бути набуті, «відкриті» самими дітьми, тоді вони для них матимуть значення.

Організація реалізувала програми у галузі природоохоронної освіти та виховання, працює за такими напрямками:

- реалізація навчально-методичної програми для педагогів;
- провадження тематичних циклів навчань для школярів;
- робота з обдарованими дітьми;
- розроблення і видання навчально-методичних посібників, збірок дитячих творів і малюнків, публікація наукових статей з питань природоохоронної освіти;
- проведення просвітницьких акцій.

У *дитячій екологічній асоціації «Зелена Країна»* (м. Горлівка, Донецька обл.) реалізується екологічна освітня концепція та впровадження у виховний процес відповідного змісту, форм і методів, зокрема проведення освітніх тематичних семінарів-тренінгів для педагогів з інноваційних методів екологічного виховання, видання дитячої екологічної газети «Бджілка», використання мультимедійних навчальних програм, дитячих екологічних ігор, відеофільмів тощо, впровадження освітніх програм з ефективного та ощадливого використання енергетичних ресурсів та підвищення обізнаності громадян у питаннях енергоефективності, енергетичної безпеки та глобальних змін клімату.

Діяльність *громадської організації-клубу «ЕКОС»* (м. Житомир) спрямовано на активізацію природоохоронної роботи, пропаганду екологічних знань та формування екологічної культури серед учнівської молоді, забезпечення органічної інтеграції трьох тісно пов'язаних складників екологічної освіти: екологічних знань, екологічних переконань, екологічної діяльності.

У *дитячому екологічному центрі «Романтик»* (м. Суми) розроблено проект «Зелений ліцей», метою якого є сприяння формуванню й підвищенню

екологічної свідомості серед учнівської молоді, в якому робиться спроба об'єднати традиційні й нові методи навчання й виховання. Зокрема, педагогами були відібрані методики з екологічної освіти й виховання дітей, створені в Україні, країнах СНД, Європи та США, а також розроблені авторські програми, методики й тематичні уроки для дітей різного віку.

ВБФ «Паросток» був одним з ініціаторів проведення трудових екологічних акцій до Міжнародного дня Землі з членами шкільних лісництв, юними екологами та юними квітникарями з різних регіонів України, а також інтернет-олімпіади «Крок до знань» з розроблення екологічних проектів.

Фонд «Паросток» координує роботу ДЕП (Дитячого екологічного парламенту) та дитячих громадських екологічних організацій при позашкільних навчальних закладах України.

Всеукраїнська дитяча спілка (ВДС) «Екологічна варта» здійснює потужну просвітницьку роботу, готує та публікує інформаційні та методичні матеріали, організовує тренінги, семінари, конференції. ВДС «Екологічна варта» - це єдина дитяча природоохоронна організація із всеукраїнським статусом. Сьогодні «Екологічна варта» об'єднує 40000 дітей, які активно долучаються до розв'язання регіональних екологічних проблем. Функціонує 100 міських, 125 районних та 125 сільських осередків у 350 містах і селах України. Мета діяльності Спілки – виховання екологічно свідомої особистості через організацію цікавої екологічної роботи з дітьми та молоддю та їхню участь у дослідницькій роботі, природоохоронних акціях. Діяльність ґрунтується на принципах добровільності й творчої активності. Вектор розвитку організації спрямовано на: включення дітей у практичну роботу, організація дієвої просвітницької роботи старших членів організації (дітей) з молодшими та залучення дітей-членів організації у роботу місцевих громад.

Соціальні ініціативи є візитною карткою цієї організації. Оскільки ми розглядаємо соціальну ініціативність як вищу форму соціальної активності людини, важливий складник становлення особистості, яка відповідає глобальним викликам сьогодення та практичним інтересам держави, то

важливо дати відповідь на питання – як формується соціальна ініціативність у дітей, які обрали складний природоохоронний напрям діяльності для дитячої організації.

Аналіз опитування «Формування соціальної ініціативності підлітків у дитячих об'єднаннях природоохоронного спрямування» засвідчив, що для 92,32% респондентів характерно виявлення ініціативності, як необхідної складової активної поведінки. Визначальним фактором для виявлення ініціативи визначили: можливість стати більш впевненим, виявити індивідуальність – 47,06% опитаних респондентів, можливість відчувати задоволення від позитивного результату – 37,25%, можливість втілити власні ідеї – 33,33%, можливість позитивних змін – 23,53%.

21,57% респондентів зауважують, що їм подобається брати на себе відповідальність, 21,57% зазначили, що їм подобається бути лідером.

Непокоїть те, що досить висока частка (17,64%) опитуваних відповіли, що не проявляють ініціативності, з них 5,88% – через те, що ймовірно їх не підтримає колектив.

ВДС «Екологічна варта» – це система громадського екологічного виховання, практична дія на захист довкілля, об'єднання дітей та молоді, що свідомо спрямовують зусилля на захист довкілля та вчать бути активними природоохоронцями. У своїй роботі з дітьми Спілка використовує системний підхід – поєднання екологічного виховання з практичними справами, освітніми розвиваючими заходами, науково-практичною роботою, впровадженням системи самоврядування та розвитку лідерських якостей [6, с. 5-20]

Щодо залучення дітей у практичну роботу, організацією напрацьовано форми та методи, які дають змогу кожній дитині відчувати себе частиною природи, усвідомити важливість власної та колективної праці на захист довкілля. Такі форми роботи не є новими, велика частина діяльності – це надбання української педагогіки, скаутських методів та форми роботи європейських, американських екологів-освітян – глибинної екології [3, с.8-119; 5, с. 5-42]

Практична природоохоронна робота вартівців, що є важливою частиною всієї діяльності, передбачає проведення традиційних для інших громадських організацій всеукраїнських заходів, спрямованих на захист довкілля, розв'язання нагальних екологічних проблем природної території або міста.

Зокрема, «Екологічна варта» проводить різні заходи у рамках акцій «Збережи ялинку», «Наша допомога птахам», «Первоцвіт», «Посади своє дерево», «Струмочок, річечка, ріка».

Практична природоохоронна робота для кожної дитини обов'язково повинна мати практичний результат. Для «Екологічної варти» це – алеї дерев, квітучі сади та парки, можливість напитись чистої джерельної води з доглянутого джерела та відпочити на чистому березі річки, незаймані галявини первоцвітів у лісі та спів пташок навесні. Необхідно берегти природне різнобарв'я та красу природи разом з вихованням відповідальності кожного – від дорослого до найменшої дитини [8, с.5-30]

У період з 2010 по 2015 рік різними обласними, районними та селищними осередками ВДС «Екологічна варта» здійснено різноманітні соціальні ініціативи, які вписано в історію організації і вже стали традиційними.

У 2014 різними осередками разом з учнівством і молоддю України організовано різноманітні громадсько-патріотичні акції, зокрема для підтримки наших воїнів, що беруть участь в АТО на сході України. Для сільських осередків в Овідіопольському районі Одеської області **традиційна акція «Збережи ялинку!»** у грудні 2014 році набула нового змісту – ялинкові композиції, зимові букети, новорічні іграшки та прикраси готувались для захисників нашої Батьківщини. Діти з натхненням виготовляли подарунки для бійців АТО, які волонтери доставили на передову. Членами організації (вартівцями) Маркушівської ЗОШ І-ІІІ ст. Бердичівського району Житомирської області у міні-проекті «Старим речам – нове життя» було зібрано верхній одяг і пошито валянки для воїнів, які відправляють у зону АТО.

Третій рік поспіль Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта» проводить всеукраїнську громадську природоохоронну кампанію **«Батарейкам**

– *утилізація!*» За цей час було встановлено 518 контейнерів у всіх регіонах України та зібрано більше ніж 14 тонн відпрацьованих батарейок.

Реалізуючи метод соціального партнерства, Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта» спільно із Всеукраїнською екологічною лігою та Благодійним фондом спасіння дітей України від Чорнобильської катастрофи у 2014-2015 рр. організували обстеження та лікування дітей Житомирської області в Українському спеціалізованому диспансері радіаційного захисту населення Міністерства охорони здоров'я України в заповідній зоні м. Києва (Пуща-Водиця). Значна частина Житомирщини розташована у зоні радіоактивного забруднення від вибуху на ЧАЕС. Іонізуюче випромінювання радіоактивних речовин негативно впливає на організм людини і призводить до появи великої кількості захворювань. Такі хвороби потребують спеціального лікування у зв'язку з особливою причиною їх виникнення, а головне – своєчасної профілактики. В умовах значного радіаційного забруднення обстеження та лікування дітей, які тут проживають, є дуже важливим.

Соціальні ініціативи прородоохоронного характеру дають змогу не тільки згуртувати дітей навколо практичної справи, але й виховувати милосердя, турботливість, любов до рідної землі, до природи, інших людей тощо.

Наприклад, у процесі реалізації акції *«Наша допомога птахам»* – це згуртування дітей та дорослих навколо ідеї про те, що саме наша допомога зимуючим птахам може стати вирішальною для їх виживанні взимку. У Берестечківському районному осередку (Волинська обласна організація) було організовано акцію «Де лелека водиться, там щастя родиться», проведено підгодівлю зимуючих птахів, лебедів на річці. В Ірпінському міському осередку (Київська обласна організація) проведено підгодівлю птахів, конкурс малюнків «Пташиний світ», організовано екологічну вітальню «Пташине царство зиму красить». У Донецькій обласній організації проведенню конкурсу «Пташина хатка» передувала ситуація зникнення шпаків, яким ніде було селитися. У 2010 р. вартівцями було змайстровано 3086 пташиних будиночків.

У Рівненській обласній організації у декаду зимуючих птахів ведуться фенологічні спостереження за станом природних об'єктів взимку, а також виготовляються годівнички та шпаківні. Щороку діти є організаторами «Свята зустрічі птахів», на якому вони мають можливість більше дізнатись про перелітних птахів і взяти участь у різних конкурсах і вікторинах, які допомагають підвищити рівень власної освіти та передати знання про птахів молодшим.

Під час акції «Пташиний друг» у Черкаській обласній організації проводили конкурс на кращу годівницю для птахів, наповнювали їх кормом, виготовляли шпаківні, синичники, дуплянки. Організовано розповсюдження листівок, проведення бесід, шкільних конкурсів малюнків та газет.

Кожна обласна організація «Екологічної варти» має власні методи проведення акції «Збережи ялинку» та конкурсу «Замість ялинки – зимовий букет».

Соціальний складник такої акції, окрім збереження хвойних дерев, полягає у тому, що зроблені під час конкурсу зимові букети передають до дитячих будинків та лікарень.

Сумська обласна організація. Вартівці Сумщини щороку розгортають широку агітаційну роботу, закликаючи жителів міста й області не рубати ялинки задля короточасного використання їх під час новорічних свят. У м. Суми проводиться обробка ялин спеціальною сумішшю, що має вберегти дерева від вирубування браконьєрами напередодні Нового року. У Пушкарівському селищному осередку власноруч було виготовлено більш ніж 200 агітаційних листівок, проведено агітаційну роботу.

Всеукраїнська акція «Струмочок, річечка, ріка» - можливість не тільки виявляти соціальну ініціативність, а й вирішити конкретну проблему для громади.

Протягом 2014 року члени Вінницької обласної організації здійснили кілька заходів у рамках проекту «Врятуй малу річку». Проведено природоохоронну акцію, під час якої було прибрано повалені дерева та

побутове сміття на берегах річки Тяжилівка (м. Вінниця), а також розчищено її русло. Очищення від сміття малої річки має велике значення, оскільки Тяжилівка разом з іншими притоками несе забруднені води до Південного Бугу. У заході взяли участь місцеві мешканці, громадські активісти та діти. Протягом літа та осені активісти провели ще 9 природоохоронних акцій з відновлення річок Вінничини. Загалом було очищено від сміття 3 кілометри русел малих річок (Вінничка, Тяжилівка, Вишня і Дьогтянець), зібрано 320 мішків сміття (середнім об'ємом 50 літрів).

Київська обласна організація. На території м. Васильків вартівці ведуть роботу з благоустрою взятих на облік джерел та виявляють нові (джерела «Калинове», «Росинка», «Живильне»). Виявлено, що одне джерело закидали сміттям, на місці іншого збудували стоянку для автомашин, а ще деякі стали приватною власністю та розташоване за великими парканами.

Луганська обласна організація. Вартівці Зимогір'ївського селищного осередку провели ряд еколого-натуралістичних експедицій вздовж малих річок Слов'яносербщини (р. Лугань, р. Лозова, р. Комишеваха), розчистили від сміття русла річок, їхні береги, виявили і зареєстрували джерела забруднення на берегах (промислові виробництва, звалища, літні табори великої рогатої худоби), нанесли їх на картосхему, розчистили, упорядкували джерело Луганчик.

Вартівці Овідіопольського селищного осередку (Одеська область) досліджували екологічний стан р. Барабойка, під час дослідження виявлено несанкціоновані насосні станції, робота яких призвела до обміління річки.

Комсомольський міський осередок (Полтавська область) організував та виконав роботу *«Малі річки – великі турботи (аналіз екологічного стану річки Псел)»*. Діяльність була проведена на території ландшафтного заказника «Заплава Псла». Це цінний природний комплекс лісових ділянок, лук та заплавних водойм в пониззі річки Псел із багатим рослинним та тваринним світом, що розташований в околицях сіл Кузьменки, Кияшки (Кременчуцького району, Полтавської області) та охоплює територію в межах Комсомольського

лісництва. Під час спостережень було виявлено погіршення санітарно-екологічної ситуації в межах ландшафтного заказника: розмив берегів, посилення ерозійних процесів, замулення та обміління берегів, засмічення поверхні водойми побутовими відходами.

Вартівці виконали різні види робіт:

- складання еколого-географічної характеристики ландшафтного заказника;
- хімічний аналіз води водойм;
- організація екологічних десантів з прибирання території заказника;
- інформування жителів та гостей міста про необхідність бережливого ставлення до природного середовища;
- проведення еколого-економічного зонування території з метою встановлення екостану даного регіону;
- створення інтернет-сторінки «Заповідні території околиць Комсомольська» для розміщення на молодіжному сайті міста;
- співпраця з міським відділенням рибінспекції щодо збереження мальків риб під час повеней;
- проведення акції «За пакет сміття – подарунок»;
- підвищення правової та екологічної грамотності учнів, батьків, громади.

Рівненська обласна організація. У Млинівському міському осередку вивчався екологічний стан русла, заплави, долини річки Іква, в якій недостатньо очищені стічні води. Під час дослідження було виявлено забруднюючі речовини: органічні речовини, сульфати, хлориди, нафтопродукти. Встановлено, що якість води не відповідає вимогам об'єктів рибних господарств.

Члени Гощанського міського осередку вивчали морфометричні характеристики озер Гощанського Погориння, що розташовані в заплаві р. Горинь. Зокрема досліджували температурний та газовий режим озер, гідрохімічні властивості та біологічні ресурси, зміни озер в умовах інтенсивної

господарської діяльності людини. Зроблено опис близько 20 озер, з'ясовано, що частина з них поступово припиняє своє існування переважно через природний процес евтрофікації (збагачення водоюм поживними речовинами) та зменшення іхтіофауни.

Чернівецька обласна організація. Під час акції вартівці провели роботу зі складання карт розташування гірських малих річок, встановлення джерел забруднення. Проведено дослідження про стан забруднення річок під впливом діяльності людини у Карпатах (розташування пилорам, вирубка лісу, підтоплення населених пунктів).

Проект «Прибери планету»

Під час вивчення проблеми побутового забруднення традиційними є такі форми роботи: просвітницькі заходи, моніторинг несанкціонованих сміттєзвалищ; прибирання території лісопаркових зон, прибережних смуг, проведення акцій «За чистоту довкілля рідного села», «Зробимо наш дім чистим» тощо. Такі заходи планують спільно з фахівцями-екологами та державними установами.

Волинська обласна організація. Луцький міський осередок. Вартівці під час екологічних толок у парках та на прибережних територіях організовують прибирання побутового сміття.

Вартівцями м. Ковеля організовано розчищення «Смуги здоров'я» в районі заводу «Ковельсільмаш» довжиною 1,5 км.

Луганська обласна організація. Завдяки співпраці з місцевою радою вартівці Зимогір'ївського селищного осередку усунули п'ять несанкціонованих смітників, організували систему збору побутових відходів.

Вартівці Овідіопольського селищного осередку досліджували місцевість «Джерельця». Під час рейдів виявлено численні несанкціоновані сміттєзвалища. За результатами рейдів організовано звернення до органів судової та державної влади, виступи в пресі.

Полтавська обласна організація. Вартівці с. Розсошенці провели заходи із інформаційно-агітаційної роботи у сфері поводження із ТПВ: анкетування населення, тренінги «Як зменшити об'єм упаковки», розповсюдження листівок.

Рівненська обласна організація. Члени «Екологічної варти» у рамках проекту «Прибери планету» провели акції «Чисте подвір'я», «Чисте повітря». Юні екологи не лише прибирають сміття, але й ведуть роз'яснювальну роботу серед місцевого населення, інформують відповідні служби про створення стихійних сміттєзвалищ.

Рівненський районний осередок. Організовано проведення благоустрою парку с. Зоря, розроблено проект покращення паркової зони та створено карту парку із нанесенням місць зростання рідкісних рослин, місць проживання птахів, плазунів та тварин.

Гощанський районний осередок організував роздільний збір сміття на території с. Бабин та Угольці у природоохоронних зонах (заказники, парки, сади тощо) та здавання розділеної вторсировини, проведено агітаційну кампанію серед населення.

Сумська обласна організація. Пушкарівський селищний осередок, Краснопільський районний осередок під час акції упорядкували території (понад 3,5 га) біля навчальних закладів, паркові зони у населених пунктах.

У Пушкарівському селищному осередку організовано акцію «Геть сміття з нашого села», проведено екологічні збори «Чи є вихід із сміттєвих лабіринтів».

Хмельницька обласна організація. Летавський селищний осередок підбив підсумки проекту «Чиста планета». Для реалізації проекту було проведено ряд акцій: «Прибери своє подвір'я», «Чисте подвір'я – чиста вулиця – чисте село», «Нове життя джерелу», «Посади своє дерево», «Наша допомога птахам», «Струмочок, річечка, ріка».

Всеукраїнська акція «Первоцвіт»

Під час акції «Первоцвіт» вартівці проводять конкурси малюнків та екологічні вистави, розповсюджують листівки, які закликають берегти

первоцвіти. Набуває поширення вирощування ранньоквітучих рослин на садових ділянках або біля будинків.

Волинська обласна організація. Вартівці Горохівського районного осередку здійснювали роз'яснювальну роботу серед мешканців, провели конкурси малюнків, організували висадку квітів у садках і городах.

Донецький районний осередок. У рамках акції конкурс «Збережемо первоцвіти». 78 тисяч школярів розповсюдили 52 тисячі листівок із закликом берегти ранньоквітучі рослини, не винищувати у природі та не купувати у браконьєрів. Проведено 6 тисяч бесід, 94 радіопередачі, 2 тисячі виступів побачили 144 тисячі учнів та 64 тисячі мешканців. Ефективність акції висока: відмовились купувати первоцвіти близько 80% проанкетованих, усі, завдячуючи роботі школярів.

Луганська обласна організація. Краснолуцькі вартівці здійснювали патрулювання в місцях продажу первоцвітів, облік популяції та картографування.

Рівненська обласна організація. З метою збереження рідкісних ранньоквітучих декоративних рослин, через пропагування їх охорони, виховання бережливого ставлення до природи та формування екологічної свідомості учнівської молоді відбувся обласний місячник захисту первоцвітів.

В загальноосвітніх навчальних закладах м. Острога вартівцями проведено акцію «Врятуймо первоцвіти» під гаслом «Любі жінки, якщо кожна з вас порухає за образу прийняти навесні букет первоцвітів, то доля первоцвітів зміниться!», в рамках якої було представлено мультимедійну презентацію «Ледь народжені... І вже знищені?» та показ мод «Мертве не буває красивим». До просвітницької роботи з теми було залучено представників правоохоронних органів. Були розроблені інформативні листівки з метою просвіти населення міста та проведено соціальне дослідження на тему «Доля первоцвітів».

Вартівці Березнівського району видали газету «Ранньоквітучі трав'янисті рослини», заклали дослідну ділянку з вирощування первоцвітів, провели

екскурсію Надслучанським регіональним ландшафтним парком з метою вивчення та картування місць поширення первоцвітів на його території.

Вартівці Сумської обласної організації здійснювали акції з популяризації збереження первоцвітів, проводили висадку ранньоквітучих рослин на пришкільних ділянках.

Пушкарівський селищний осередок провів низку заходів «Жива колекція первоцвітів», виготовив та розповсюдив понад 80 агітаційних листівок.

Вартівцями Мезенівського селищного осередку проведено мітинг «Первоцвітам цвісти на планеті Земля».

Чернівецька обласна організація. Акція «Первоцвіт» активно пройшла у Банилово-Підгірнянському селищному осередку Сторожинецького району, де вивчено проростання первоцвітів на екологічній стежині (Немченський перевал). Обстежено ділянки в місцях зменшення кількісного складу підсніжників та шафранів. Досліджено проростання інших червонокнижних рослин (орхідея), місця проростання взяті під охорону.

Всеукраїнська акція «Посади своє дерево»

Під час цієї акції вартівці не лише висаджують дерева поблизу шкіл та дитячих садків, уздовж берегів річок та озер, а й разом з дорослими допомагають закладати сади та парки.

Вінницька обласна організація. Учасниками вартівської конференції «А ми тую червону калину підніmemo, а ми нашу славу Україну, гей, гей розвеселиmo!» було висаджено 800 саджанців червоного дуба та 40 кущів калини.

Рівненська обласна організація. Гощанський районний осередок надав допомогу Гощанському лісництву у висадці саджанців біля автомагістралі Київ –Чоп (20 га).

Хмельницька обласна організація. Вартівцями шкільного осередку ЗОШ № 12 у Хмельницькому міському осередку розроблено проект «Інвентаризація зелених насаджень» мікрорайону Раково.

Київська міська організація. Проведено конкурс «Моє дерево», під час якого вартівці висаджували дерева та кущі на пришкільних ділянках, у парках і скверах, залучаючи всіх небайдужих громадян.

Дослідження природних територій у співпраці з науковцями, науково-дослідна робота поєднана із практичним складником. Така діяльність в «Екологічній варті» спрямована не лише на здобуття нових знань, а й на вирішення виявлених соціально-екологічних проблем.

Члени «Екологічної вarti» постійно здійснюють активну науково-дослідну роботу: проводять численні конференції та круглі столи, організовують екологічні експедиції. Організація підтримує дітей, які спрямували свої зусилля на пошук нових методів розв'язання екологічних проблем довкілля та розроблення проектів природоохоронного спрямування.

Волинська обласна організація. Вартівцями Горохівського, Берестечківського районних осередків проведено експедицію «По водно-болотним угіддям Берестечківського Пристир'я», під час якої виконано роботи із виявлення забруднення довкілля, впливу людини на природу, виявлено зникаючі види рослин та тварин.

Вартівці Затурцівського селищного осередку продовжують дослідження «Вирощування лікарських рослин радіопротекторної дії».

Вартівцями м. Ковеля споряджено експедицію «Збережемо природу для нащадків» в районі буревію та комплексну дослідницьку експедицію в урочище Нечимне з метою вивчення і збереження первоцвітів і червонокнижних рослин с. Колодажне у Нечимненському заказнику.

Луганська обласна організація. В літній період вартівці Веселогірського селищного осередку створили три експедиційні групи, які виконали такі завдання: вивчити флору і фауну р. Сіверський Донець, здійснити дослідження в іхтіологічному заказнику, стану роботи зрошувальної системи.

Зимогір'ївським селищним осередком здійснюється проект «Малим річкам Слов'яносербщини – нове життя», метою якого є вивчення і збір даних про стан водних артерій, які складають річкову систему району, аналіз

тенденцій екологічних змін річок і прибережних зон, виявлення причин їх забруднення, узагальнення матеріалів про стан річкової системи і висновків про рівень її життєздатності; проведення практичних заходів щодо оздоровлення екологічного стану річок.

Полтавська обласна організація. Члени Чутівського районного осередку велику роботу проводять на території п'ять заказників, розташованих у районі, особливо у «Іскрівському», «Первозванівському», «Чутівські степи». Діти беруть активну участь у акції «Збережемо первоцвіти». Наприклад, у заказнику «Первозванівський» учні Новокочубеївської школи проводять роботу по збереженню шафрана сітчастого, брандужки райдужної, проліски сибірської, конвалії. У заказнику «Чутівські степи» учні Черняхівської та Кочубеївської шкіл проводять роботу по охороні ковили Лессінга та сон-трави.

Сумською обласною організацією порушено клопотання до Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Сумській області про оголошення об'єктом природно-заповідного фонду території біля с. Земляне (як ботанічний заказник місцевого значення).

Вартівці Сумського міського осередку та Краснопільського районного осередку досліджували території, де знайдені види рослин, занесені до Червоної книги України та Червоного списку Сумської області поблизу с. Земляне Краснопільського району Сумської області. Дослідження проводилось спільно із Сумським міським центром еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді.

Пушкарівським селищним осередком організовано моніторинг міграції білого лелеки на території Сумського району. Вартівці досліджують територію Битицької селищної ради; ними зібрано та впорядковано дані про Битицький ландшафтний заказник місцевого значення.

Вартівцями Мезенівського селищного осередку проводяться екскурсії в природу на околиці с. Земляне, під час якого учасники мають можливість ознайомитись із ранньоквітучими рослинами.

Хмельницьким міським осередком розроблено проект «Йододефіцит: проблеми, шляхи вирішення».

Вартівці Летавського селищного осередку розробили дослідні проекти «Вплив ЕМ-технологій на екологічно чистий врожай картоплі», «Шкідники картоплі та боротьба з ними».

Черкаська обласна організація. Створено екологічну стежку в селищі Оршанець Черкаського району: прокладання маршруту стежки, облаштування зупинок, створення вказівників, підготовка матеріалів для екскурсій.

Чернівецька обласна організація. Проведена науково-дослідницька робота з формування екологічної культури у дошкільних установах № 9, 34, 41 м. Чернівців «Оздоровчий фітодитсадок», частиною якої є екологічна просвіта батьків з пропаганди здорового способу життя. Укладена угода з обласним центром здоров'я міської дитячої поліклініки з питань реалізації цієї роботи, Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича надає методичну допомогу.

Під час акції «*Амброзія – небезпечна рослина*» відбулось навчання педагогічних колективів, поширення інформації про безпеку, ареал. Вивчено карти проростання рослини, проведено наукове дослідження її розповсюдження (Глибоцький міський осередок спільно із Глибоцьким центром туризму і молоді).

Значне місце у діяльності організації посідає наставницька та просвітницька робота старших членів організації (дітей) з молодшими.

У процесі застосування цієї непростой форми роботи, методу «рівний-рівному» перевагою є можливість сформувати колектив з найкращими ознаками згуртованості. Більшість дитячих громадських об'єднань у тій чи іншій мірі використовують цю форму. Діяльність, під час якої старші передають знання молодшим, якнайкраще підходить до реалізації виховної та просвітницької цілей. Це також прекрасне поле для вияву та розвитку соціальної ініціативності, оскільки без власної ініціативи дітей важко уявити результати такої діяльності.

Зокрема, для формування екологічної культури молоді, залучення дітей і підлітків до природоохоронного руху, пошуку та підтримки талантів, розвитку нових творчих здобутків молоді проводиться **щорічний Всеукраїнський фестиваль екологічної творчості «Свіжий вітер»**, участь у якому беруть вартівські шкільні екологічні театри. Учасники театру створюють вистави, з показами яких «подорожують» серед інших, таким чином популяризуючи ідею організації. У цьому напрямі заслуговує на увагу досвід Комсомольського міського осередку (Полтавська область). Осередок співпрацює із комунальним господарством «Водоканал» з питань популяризації бережливого ставлення до водних ресурсів: силами вартівців за сприяння «Водоканалу» проводяться лекції та виступи екологічних театрів.

Залучення у роботу місцевих громад

Важливі суспільні проблеми розв'язуються не лише шляхом прийняття відповідних законів чи постанов органами влади, а й передусім завдяки активній суспільній позиції громадян, виявленню соціальної ініціативності у громадських об'єднаннях. Для стимулювання та розвитку соціальної ініціативності дієвим є такий напрям діяльності, як *розроблення та реалізація дитячих екологічних проектів*. Така діяльність є надзвичайно важливою не тільки для розвитку особистості, але й передбачає досягнути реальних позитивних результатів для місцевої громади і частково вирішити або вплинути на вирішення виявлених екологічних проблем.

Проведення **Всеукраїнського конкурсу-захисту екологічних проектів** – це крок на шляху до виявлення здібних до наукової роботи дітей серед учнівської молоді. Метою цього конкурсу є системне залучення молоді до науково-дослідної діяльності у громадській організації, творчі змагання учнівської молоді, практична допомога у розв'язанні регіональних екологічних проблем. Проекти вартівців висвітлюють регіональні проблеми та містять цікаві конкретні пропозиції щодо захисту довкілля.

Хмельницькою обласною організацією був розроблений проект «Еколого-соціальні проблеми, пов'язані із безпритульними собаками» (додаток Д).

Проблеми, пов'язані з безпритульними собаками, є сьогодні актуальними. Але ж хто породжує такі проблеми? У безпритульності собак винні люди, тобто їхнє безвідповідальне ставлення до тварин. Безпритульні собаки дуже негативно впливають на навколишнє середовище і здоров'я людини. Часто вони є носіями різних інфекційних та ектопаразитарних хвороб, які легко передаються людині.

Під час проекту було проаналізовано громадську думку, ставлення людей різних вікових категорій до безпритульних собак; визначено кількість безпритульних собак у мікрорайонах м. Хмельницького.

Проведено роботу з місцевою владою, напрацьовано пропозиції з вирішення проблеми.

Важливою змістовою частиною у діяльності дитячих громадських організацій для вирішення соціальних проблем та виявлення соціальної ініціативності є така форма роботи, як *громадські слухання*. Підготовка та проведення таких слухань може стати для дитячого об'єднання справою, яка реально допоможе зрушити проблему та стати активним суб'єктом розбудови громадянського суспільства. Важливо не тільки виховувати громадянина, залучати дітей до вирішення соціально значущих проблем, а й використовувати потужний потенціал співпраці громадської організації та органів влади, осіб, які приймають рішення.

Наприклад, з ініціативи Херсонської обласної організації «Екологічна варта» з 2004 року проведено п'ять громадських слухань щодо питань створення та подальшого функціонування Національного парку «Джарилгацький» та проекту «Скадовськ – національний дитячий курорт». За висновками досліджень українських та зарубіжних вчених, Скадовськ та прилеглі території потенційно є одним із кращих місць Чорноморської зони для оздоровлення та лікування дітей. Разом із цілющим кліматом тут є всі умови

для ефективного лікування багатьох хвороб опорно-рухового апарату, серцево-судинної, дихальної, нервової системи та хвороб шкіри, а багатий рослинний і тваринний світ острова Джарилгач сприяє екологічному вихованню дітей, їх бережливому ставленню до навколишнього середовища. Результат проведення громадських слухань – підвищення обізнаності громадян щодо важливості заповідання територій. Без такої просвітницької роботи, звернень до органів влади від дитячої громади створення парку було б неможливим.

Співпраця з державними установами та громадськими організаціями сприяє об'єднанню зусиль різних секторів суспільства на захист довкілля.

Для дитячої природоохоронної організації важливо розробляти і впроваджувати нові форми природоохоронної роботи, формувати екологічний світогляд молодих громадян України. Пріоритетами можуть стати проведення практичних природоохоронних акцій у поєднанні з просвітницькою роботою, активізація роботи з дітьми та молоддю, які проживають у сільській місцевості, розвиток благодійництва, залучення до природоохоронних заходів дітей з функціональними обмеженнями та особливими потребами, співпраця з державними установами, освітніми закладами, засобами масової інформації, дитячими об'єднаннями та організаціями екологічного спрямування.

Література

1. Євдокимова, Тетяна Олексіївна. Розвиток екологічної свідомості підлітків – учасників скаутського руху : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Євдокимова Тетяна Олексіївна ; Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2007. – 221 с.

2. Корпач Надія Іванівна. Формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях : дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Корпач Надія Іванівна ; Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2008. – 171 с.

3. Мэйси Д. Думая как гора. / Джоанна Мэйси, Джон Сид, Пэт Флеминг, Арне Наэсс. – М. : «Голубка», 1992. – 127 с.

4. Пиджаков А. Советская экологическая политика 1970-х – начала 1990 годов. / А. Пиджаков. – СПб. : Изд-во СПбУЭФ, 1994. – 145 с.
5. Природоохоронна складова факультативного курсу «Екологія» / Бібліотека Всеукраїнської екологічної ліги. Серія «Екологічна освіта та виховання». – К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2006. – № 11. – 44 с.
6. Станьмо на варті власного майбутнього / Бібліотека Всеукраїнської екологічної ліги. Серія «Екологічна освіта та виховання». – К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2000. – № 5. – 22 с.
7. Стефановская Т. Педагогика: наука и искусство. / Т. Стефановская - М., 1998. . – 184 с.
8. Школа лідера-еколога / Бібліотека Всеукраїнської екологічної ліги. Серія «Екологічна освіта та виховання». – К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – № 6. – 32 с.

3.3. Дитячі об'єднання юних рятувальників: виховуємо соціально ініціативну особистість

Найголовнішою цінністю для кожної людини є її життя та здоров'я. Тому важливим для кожної людини є дотримання безпеки власної життєдіяльності, навчання умінь убезпечити себе в екстремальних ситуаціях, а також за потреби надати допомогу іншим.

Невміння швидко діяти в екстремальних ситуаціях та надати елементарну допомогу, недостатність практичних знань шкільного курсу з основ безпеки життєдіяльності призводять до того, що кожного дня в нашій країні гине більше трьох дітей і підлітків віком до 14 років та зростає кількість дітей, які стають інвалідами (офіційна статистика). Згідно з даними Державної служби статистики України, за 12 місяців 2014 року в Україні від нещасних випадків невиробничого характеру загинули 34992 особи, з них 779 дітей.

У будь-які історичні періоди суспільство намагалося дбати про безпеку життєдіяльності дітей та молоді, навчання її правил безпеки з раннього віку. Водночас і самі діти та молодь, як активна частина суспільства, об'єднувалися у дитячо-молодіжні спільноти для організації різноманітних соціальних впливів у соціальному середовищі.

Зокрема, в Україні перші молодіжні та дитячі об'єднання юних рятувальників почали створюватися ще наприкінці XIX ст. Найпершим було створено молодіжне загальноукраїнське Пожежно-руханкове товариство „Сокіл” (1894). Очолив його український архітектор, громадський діяч Василь Нагірний (1848–1921). Основною метою діяльності товариства було залучення молоді до загальнофізичних вправ, різних ігрових видів спорту, гімнастики, дотримання здорового способу життя та занять із пожежної справи. Велику увагу приділяли культурно-освітнім заходам - кампаніям із ліквідації неграмотності, антиалкогольній; антинікотиновій пропаганді; організації гуртків художньої самодіяльності; читанню лекцій з історії України та Галицького краю; проведенню тематичних вечорів, концертів, театральних вистав, вечорниць, повітових та крайових сокільських свят із демонстрацією гімнастичних вправ, народних танців, хорового співу, спортивних змагань тощо. У селах „сокільські” осередки мали „пожежний” характер, а в місті - „гімнастичний”. Вікових, соціальних, національних та релігійних обмежень у „Соколі” не встановлювали. Якщо станом на 1900 р. діяв лише один осередок у Львові (37 осіб), то вже у 1906 р. – 324 осередки (8921 особа), а у червні 1914 року налічувалось 974 осередки (32 700 осіб) [3].

У 1905 р. було змінено статут товариства „Сокіл” у зв'язку з розширенням впливу на провінції і обрано нову назву „Сокіл-Батько”. Завдячуючи діяльності „Соколу” в Галичині було закладено основи спортивного руху, створено спортивні секції, які об'єдналися в Український спортивний союз, Карпатський лещатарський клуб. З 1901 р. в народних школах запроваджено уроки фізичного виховання; зроблено помітний крок до розвитку культурно-мистецького руху (особливо на селі) [3].

Після Першої світової війни і встановлення польської влади на західноукраїнських землях, „Сокіл” продовжував розвиватись. У жовтні 1932 року польський Сейм ухвалив „Закон про товариства”, визначивши віковий ценз дійсним членам товариства з 18 років. Молодші могли бути лише „прихильниками” за письмової згоди батьків чи опікунів. З дітьми до 14 років („сокільським доростом”) члени товариства проводили заняття за спеціальною програмою. Також закон забороняв товариствам одночасно займатися спортивною і пожежною справами. Тому з 1932 р. змінилися спрямованість і назва товариства на Руханково-гімнастичне товариство „Сокіл”. У 1936 р. старшина „Сокола-Батька” намагалася навіть здобути право участі команди Галичини в XI літніх Олімпійських іграх у Берліні. Однак потрібна була згода польського Національного олімпійського комітету, якої не отримали. З приходом у 1939 р. радянської влади на Західноукраїнські землі діяльність товариства була заборонена [3].

Окрім „Сокола” на початку ХХ ст. з’явилося ще одне Пожежно-руханкове товариство „Січ” (1900–1925). Його заснував 5 травня 1900 року в с. Завалля Снятинського повіту Станіславського воєводства (нині Снятинського району Івано-Франківської області) коломийський адвокат, діяч Української радикальної партії Кирило Трильовський (1864–1941). Товариство „Січ” мало подібні до „Сокола” мету, завдання і форми роботи. Щонеділі січовики збирались на гутірки (збори): „годину має бути читане, потім громадський спів, потім ідуть всі на січовий майдан на вправи гімнастичні або пожежарничі, потім вернуть знову до коша щоби напиться чаю чи українського квасу та й дружньо побалакати, заспівати” („Отаман”, календар для народу на рік 1905). Члени організації носили національні однострої з елементами одягу Західної і Східної України, а чоловіки мали гуцульські топірці (як опришки) [3].

Порівнюючи діяльність цих двох товариств, треба зазначити: якщо „Сокіл” наслідував чеських „Соколів”, то „Січ” – давніх завзятих запорожців; якщо „Сокіл” був під впливом Національно-демократичної партії, то „Січ” - Української радикальної партії (ідея націоналізму в Україні); якщо „Сокіл”

працював із греко-католицькою церквою, то „Січ” мала світський характер і доступ духовних осіб було заборонено [3].

З 1913 р. розгорнулося формування стрілецьких секцій, які здійснювали військовий вишкіл юнаків і дівчат. У червні 1914 року в Галичині діяло 916 осередків з понад 30 тис. членів, із них – 112 осередків на Буковині. У вересні 1939 року діяло 934 осередки з понад 30 тис. членів [3].

З приходом радянської влади товариство „Січ”, так само, як і Пожежно-руханкове товариство „Сокіл” було розпущене і заборонене.

За часів радянської влади молодіжні та дитячі об’єднання здійснювали діяльність у площині двох державних організацій (ЛКСМУ і республіканської піонерської організації). Зокрема, діяльність із забезпечення безпеки життєдіяльності в Україні була представлена у піонерських дружинах і загонах групами юних інспекторів дорожнього руху, юних пожежних. Діяльність комсомольських організацій в цьому аспекті спрямовувалася на дотримання безпеки щодо цивільної оборони. У школах, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах проводилися уроки, заняття, лекторії, змагання з цивільної оборони.

Особливої актуальності такі заняття набули після вибуху на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 року. Діти навчалися того, як поводити себе за настання будь-яких надзвичайних ситуацій, вміти вберегти себе та оточуючих від небезпеки, а також вчилися основ військово-патріотичної справи (вміння поводитися з протигазом, надавати першу медичну допомогу тощо).

За доби незалежності в Україні почали створюватися перші дитячі громадські об’єднання юних рятувальників. Перші з них з’явилися у м. Суми. Саме в Сумах у 1994 році вперше в Україні було проведено фестиваль Дружин юних пожежних, а Сумський клуб юних рятувальників «Барс» став одним із прообразів Всеукраїнського громадського дитячого руху „Школа безпеки”.

У 1999 році було створено Всеукраїнську дитячу громадську організацію ВДГР „Школа безпеки” (рух, дитяча громадська організація), яка є добровільною, незалежною, неполітичною. Організацію було створено за

підтримки Міністерства з надзвичайних ситуацій України, яке розуміло необхідність провідника ідей безпеки життєдіяльності у молодіжному та дитячому середовищі.

Метою ВДГР „Школа безпеки” є: сприяння консолідації зусиль суспільства у вирішенні проблем безпеки та виживання дітей України в умовах дії шкідливих і небезпечних факторів природного, техногенного, соціально-економічного, криміногенного, медико-біологічного та військового характеру; задоволення та захист законних соціальних, економічних, творчих, національно-культурних, інших спільних інтересів своїх членів.

ВДГР „Школа безпеки” є одним зі співзасновників Міжнародної асоціації молодіжних громадських організацій пожежників-рятувальників «ЮнСпас». Основними завданнями Руху є:

- залучення членів Руху до питань особистої та колективної безпеки, розвиток їхньої зацікавленості у запобіганні можливих надзвичайних ситуацій, у наданні само- та взаємодопомоги у будь-якій екстремальній ситуації;
- популяризація та пропаганда основ здорового і безпечного способу життя;
- сприяння поширенню ідеалів людяності і співчуття, відродженню традицій благодійності, пропаганди заходів з безпеки життєдіяльності;
- сприяння вихованню культури безпеки та підвищенню рівня знань дітей за системою додаткової освіти з питань безпеки життєдіяльності;
- сприяння вихованню екологічної культури членів руху у рамках міжнародних програм;
- сприяння розвитку дитячої творчості;

- надання методичної допомоги закладам загальної середньої та професійно-технічної освіти, громадським об'єднанням та організаціям з підготовки дітей діям у надзвичайних ситуаціях.

Членами Руху можуть бути громадяни України віком від 6 до 18 років, іноземні громадяни, особи без громадянства, які визнають Статут і беруть участь у роботі Руху, сприяють виконанню статутних мети та завдань. Вступ неповнолітніх віком до 10 років до Руху здійснюється за письмовою згодою батьків, усиновителів, опікунів, або піклувальників.

Щорічно до участі у заходах за програмою „Школа безпеки” залучається понад 100 тисяч юнаків та дівчат. Основним заходом, згідно зі Статутом, є Всеукраїнський збір-змагання „Школа безпеки”, який з 2002 року проводиться щорічно, а з 2006 року має статус міжнародного.

Серед дієвих заходів Руху є проведення Всеукраїнського конкурсу дитячої та юнацької творчості „Безпека в житті – життя у безпеці”, зимових навчально-тренувального зборів. З 2006 року збір-змагання має статус міжнародного, в якому брали участь команди Азербайджану, Білорусі, Казахстану, Литви, Польщі, Словаччини та Угорщини. Щорічно проводиться Всеукраїнський зимовий навчально-тренувальний збір юних рятувальників „Буковець”, що відбувається у с. Буковець Верховинського району Івано-Франківської області.

Важливим є те, що програми, які реалізовує ВДГР „Школа безпеки”, спонукають до здорового та безпечного способу життя, відволікають дітей та молодь від вулиці, шкідливих звичок, протидіють вживанню алкоголю та наркотиків, поширенню ВІЛ/СНІДу, а також спрямовані на професійну

орієнтацію молоді. І, безумовно, тут діти знаходять нових друзів, відпочивають і оздоровлюються.

Ефективність формування особистості не обмежується тільки відповідними навчальними курсами, дисциплінами або сумою окремих гуманітарних предметів та тем. Важливу роль в цьому відіграє організація виховної роботи, що сприяє розвитку громадянських якостей та умінь. За підтримки дитячої громадської організації на базі загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів створено гуртки „Школа безпеки”, „Юний рятувальник” та інші. На сьогодні їх діє вже понад 7 тисяч. Їхньою метою є надання основних знань з безпеки життєдіяльності. У програмі навчання представлено різні форми та методи: бесіди, тренінги, рольові ігри, ігри-змагання, аналіз життєвих та проблемних ситуацій; творчі форми роботи, такі як: театралізовані дійства, створення аматорських вистав з проблеми безпеки, конкурси агітбригад, вікторини тощо.

Зокрема, цикл бесід „Уникаючи небезпеки: здоровий спосіб життя, у побуті, пожежна безпека, дорожній рух”, „Знати, вміти, діяти у надзвичайних ситуаціях», «Вчимося діяти у надзвичайних ситуаціях”, „Допоможи собі сам”, рольова гра „Хай дитина знає кожна – жартувати з вогнем не можна!”, головною метою яких є закріплення основних правил пожежної безпеки. На формування в підлітків свідомого ставлення до власних вчинків, свого здоров'я та здоров'я інших людей як найвищої цінності спрямовано тренінгові заняття „Твоє життя – твій вибір” та „Навчання юних рятувальників основ та правил надання першої медичної допомоги”. Формуванню здатності протистояти соціальному тиску, вихованню дисциплінованості та організованості, становленню впевненої особистісної позиції присвячені заняття-тренінги: „Як не потрапити на «гачок”», „Допоможи собі сам”, „Життєві ситуації” та ін. Особлива увага надається екологічному вихованню школярів. Зокрема, проводяться навчально-тренувальні ігри „Екологічні розвідники”, „Захист дітей від шкідливого впливу навколишнього середовища», готуються

творчі виступи агітбригад „Червона книга: обережно – в об’єктиві людина!” та „Стихийне лихо природного характеру”.

Основа програми ВДГР „Школа безпеки” – вміння діяти у будь-яких екстремальних ситуаціях, навчитися пожежно-рятувальної справи, а також вміти, за необхідності, надати першу невідкладну допомогу (зокрема, й медичну).

Надзвичайно важлива увага приділяється військово-патріотичному вихованню дітей та молоді, популяризації професії рятувальника. З метою військово-патріотичного виховання, допризовної підготовки та підготовки до рятувальної справи розроблено і реалізовано програми „Юний рятувальник-захисник”, „Школа безпеки” та ін. З кожним роком кількість бажаючих взяти участь у заходах ВДГР „Школа безпеки” зростає, а професія рятувальника стає дедалі популярнішою. Адже з лав організації виходять змужнілі, загартовані, психологічно, теоретично та практично підготовлені молоді люди, які в будь-який момент можуть прийти на допомогу.

Отже, у процесі різнопланової діяльності в дитячій громадській організації «Школа безпеки» діти та молодь мають можливості для набуття необхідних соціальних умінь, розвивають активність та ініціативність, інші особистісні якості. Діяльність Руху має виражений соціальний характер, яка готує дітей до участі у житті суспільства, виявлення потенційних можливостей, загартування характеру, волі, готовності завжди прийти на допомогу іншим людям.

Всеукраїнська громадська організація ВДГР „Школа безпеки” сьогодні має 24 обласних і Київське міське відділення. Кожне із відділень, поряд із спільною діяльністю організації, має свою своєрідність.

Одеське обласне відділення ВДГР „Школа безпеки” взяли за основний вид діяльності військово-патріотичне виховання. На базі Одеського обласного відділення ВДГР „Школа безпеки” було створено клуб військово-патріотичного виховання „Дельфін”, метою якого є не лише навчання з порятунку дітей під час надзвичайних ситуацій, але й формування здатності себе й оточуючих

врятувати від небезпеки, яка може бути завданою з боку сторонніх осіб, особливо під час воєнних дій. Клуб навчає своїх підлітків-членів різноманітних бойових мистецтв і вміння володіти різноманітними видами зброї (лише з корисними цілями). Одним з проявів соціальної ініціативності є навчання вміти керувати іншими (наприклад, старші підлітки навчають молодших, але не без уваги дорослих лідерів). Серед важливих патріотичних заходів, які проводило Одеське обласне відділення ВДГР „Школа безпеки”, варто відмітити I Всеукраїнський методичний семінар-тренінг з безпеки життєдіяльності „Єдина країна. Єдина страна”, який відбувся з 12 до 14 вересня 2014 року на спортивно-оздоровчій базі Одеського національного університету імені І. І. Мечникова „Чорноморка”. Цей захід поєднав в собі серію майстер-класів, спрямованих навчити першочергових дій в екстремальних ситуаціях та рятувальних робіт, змагально-розвивальні тренування, психологічний тренінг та розважальну програму. Він відбувався у патріотичному дусі, у складні часи, які переживала вся наша країна, оскільки необхідно бути обізнаним з основних питань цивільного захисту і безпеки життєдіяльності та фізично підготовленим – це можливість у випадку надзвичайної ситуації врятувати себе від небезпеки та допомогти іншим. Вихованці „Школи безпеки” показали майстер-класи: „Пошуково-рятувальні роботи в зоні техногенної аварії” (евакуація постраждалих з висотних будівель на випадок пожежі) та „Пошуково-рятувальні роботи в умовах природного середовища” (варіанти подолання природних перешкод, розпалення вогнищ, в’язання різноманітних вузлів і використання їх на практиці). Цікавим і корисним був майстер-клас „Рятувально-пошукові роботи на воді”, який також провели підлітки-члени Руху „Школа безпеки” разом з Рятувально-водолазною службою Одеської міської ради.

На базі навчального пункту рятувальників у с. Червонознам’янка Одеської області проводились триденні навчально-польові збори за програмою „Захист вітчизни” і гуртка „Школа безпеки”. Співорганізаторами навчань стали ГУ ДСНС України в Одеській області, навчально-методичний центр цивільного захисту ДСНС та безпеки життєдіяльності Одеської області, Одеське обласне

відділення ВДГР „Школа безпеки”, а також департамент освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації. Викладачі та методисти допомогли дітям закріпити практичні навички проходження караульної служби, дії в обороні та при наступі. Хлопці та дівчата ознайомилися і освоїли прийоми дій у різних надзвичайних ситуаціях (пожежа, загазована місцевість, розмінування територій), навчилися самостійно спускатися з висотних будівель та спускати звідти постраждалих, надавати першу долікарську допомогу. Таким чином хлопці та дівчата змогли відчувати себе у ролі дорослих рятувальників і якнайкраще проявити свої лідерські якості.

До Дня рятувальника було організовано та проведено для учнів навчальних закладів м. Одеса (на базі рятувальної станції – міський пляж „Лузанівка”) майстер-класи з надання першої медичної допомоги за участю обласної організації „Червоного хреста”, бойове розгортання пожежного „рукава” автомобіля, кидання кінця „Александрова” та рятувального кола. Учасники заходу активно навчались надавати першу медичну допомогу, для того щоб потренуватись на манекенах, вишикувались у чергу. За допомогою комунального управління рятувально-водолазної служби міста організовано виставку рятувального обладнання. Під час заходу проведено конкурс малюнків „Я б у рятувальники пішов...”.

Запорізьке обласне відділення ВДГР „Школа безпеки” у партнерстві з навчально-виховним комплексом „Запорізька Січ” військово-спортивного профілю здійснює військово-спортивне виховання дітей та учнівської молоді. Заклад є базовим закладом ДСНС, в якому провадиться підготовка молоді до вступу до вищих військових та ДСНС. Більш ніж 50% учнів цього комплексу є вихованцями ВГДР „Школа безпеки” в Запорізькій області. Військово-спортивне виховання реалізується через викладання предметів – „Захист Вітчизни”, „Людина і суспільство”, та спецкурсів - „Основи військової та військово-морської справи”, „Основи військової справи”, „Прикладна фізпідготовка”. Метою впровадження спецкурсів є навчання та військово-патріотичне виховання молоді, підготовка учнів до вступу у вищі військові

навчальні заклади, підготовка юнаків до військової служби у Збройних Силах України. Програми спецкурсів були узгоджені зі штабом Військово-Морських Сил України. Навчання проходять на базі військової частини А 1729, пожежно-рятувального загону № 12 Хортицького району м. Запоріжжя, де вихованці оволодівають практичними вміннями та поведінки у надзвичайних ситуаціях, закріплюють теоретичні знання з пожежної безпеки та аварійно-рятувальної справи. Окремо варто відмітити міський захід, який став традицією Запорізького відділення ВДГР „Школа безпеки”, – Клятва курсантів та вихованців. Учні 10-го – профільного, військового класу та наймолодші групи, які почали своє навчання в гуртку „Школа безпеки”, напередодні Дня визволення м. Запоріжжя та свята Покрови приймають Клятву на вірність нашої держави, українському народу. Таким чином вони одночасно вшановують і стародавні українські козацькі традиції, і тих, хто не так давно, як у роки II Світової війни, так і у роки вже сучасної російської гібридної війни проти України віддав своє життя за наше майбутнє.

ЗНВК „Запорізька Січ” завдяки своїм успіхам в діяльності Всеукраїнського громадського дитячого Руху „Школа безпеки” став базовим комплексом ГУ ДСНС України в Запорізькій області. З ініціативи Запорізького обласного відділення ВДГР „Школа безпеки” у навчальний план комплексу, як факультатив для 10–11 класів, введено курс „Пожежна безпека та дії в надзвичайних ситуаціях”. Завдяки практичній роботі й заняттям все більше учасників обласного Руху „Школа безпеки” своєю майбутньою спеціальністю обирають професію рятувальника, вступають до навчальних закладів ДСНС України, або після армії йдуть працювати в пожежні частини, загони рятувальної служби.

Діяльність Запорізького обласного відділення набуває все більшого досвіду, реалізує нові форми роботи та види діяльності, зокрема розширення партнерських стосунків із закладами освіти і культури, палацами творчості та громадськими організаціями. Наприклад, упроваджена відкрита Весняна Першість комплексу «Запорізька Січ» та відкритий Кубок «Запорізької Січі» на

честь визволення м. Запоріжжя від німецько-фашистських загарбників, змагання у різних значних заходах (День міста, Всесвітній День туризму, День рятувальника та ін.). З метою запобігання травмування дітей, рятувальниками разом з вихованцями „Школи безпеки” було проведено майстер-клас „Майбутнє починається сьогодні” для вихованців дошкільних, загальноосвітніх, професійних-технічних та вищих навчальних закладів з правил безпеки життєдіяльності, основ здорового способу життя і формування відповідального ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих.

Підлітки-члени Миколаївського обласного відділення ВДГР „Школа безпеки” не тільки навчаються правил поведінки і порятунку на воді, але й організовують та проводять Миколаївські відкриті обласні змагання з підводних видів спорту. Суть змагань полягає в популяризації правил поведінки на воді, розвитку умінь рятувати людей та наданні першої медичної невідкладної допомоги. Підлітки-члени відділення не лише навчаються, але й навчають інших учасників змагань вкрай важливої рятувальної справи, за програмами „Школа безпеки” і „Акватлон”. Підлітки-члени Миколаївського обласного відділення ВДГР „Школа безпеки” – активні учасники гри „Сокіл” („Джура”). Метою гри „Джура” є виховання юних патріотів України на засадах національної гідності, самосвідомості та активної громадянської позиції, здорового способу життя, духовно багатой та фізично розвиненої особистості. Вона є системною формою позакласної роботи з військово-патріотичного та морально-етичного виховання учнівської молоді, важливим засобом формування патріотичної свідомості, спортивно-оздоровчої роботи.

Завдяки цій грі діти та молодь виховуються у дусі відданості Батьківщині та українському народу через відродження національних і загальнолюдських духовних та моральних цінностей; набувають знань, умінь і навичок, які потрібні кожному захиснику Батьківщини; у них формуються високі морально-психологічні якості: добротності, мужності, сміливості, рішучості, відваги, стійкості, наполегливості, дисциплінованості та ініціативності на основі

відновлених народних традицій; вони долучаються до військово-прикладних видів спорту, видів спортивної боротьби, народних ігор та забав з метою гартування духу й тіла; вивчають народні способи господарювання на землі; намагаються вести здоровий спосіб життя; зміцнюють міжрегіональні зв'язки і дружби дітей та юнацтва; організують і долучають інших до змістовного дозвілля; задіяні у самоврядуванні в учнівських колективах.

У досвіді Чернігівського обласного відділення ВДГР „Школа безпеки”, який зареєстровано ще 29 травня 2003 року, є свої родзинки з популяризації серед дітей та молоді здорового й активного способу життя, формування у дітей свідомого ставлення до питань особистої та колективної безпеки. В районах області створено осередки відділення, гуртки з питань безпеки життєдіяльності. Відділення систематично інформує населення про свою роботу в засобах масової інформації, діє дитяча радіогазета „Школа безпеки”, яка лунає в ефірі місцевої радіостанції.

Кіровоградське обласне відділення Всеукраїнського громадського дитячого руху „Школа безпеки” разом з навчально-методичним центром цивільного захисту та безпеки життєдіяльності області та департаментом освіти і науки обласної державної адміністрації започаткувало проведення обласного конкурсу дитячо-юнацької творчості «Безпека в житті дитини». Конкурс проводиться за мистецьким напрямом в номінаціях: відеофільм з елементами флеш-анімації; комп'ютерна презентація з елементами вибору рішень або дій у різних небезпечних ситуаціях; комп'ютерна гра з безпеки життєдіяльності та цивільного захисту. Педагогічними працівниками названого центру області, які водночас є дорослими лідерами Кіровоградського обласного відділення ВДГР „Школа безпеки”, було підготовлено навчально-методичні посібники для дітей та молоді області за темами: «Оповіщення. Дії населення при оповіщенні про НС», «Соціальні та політичні небезпеки сучасності», „Захист від укусів комах” та „Здоров'я та його складові”, „Вогонь - не іграшка”, „Тиждень безпеки дитини” - захід формування у дошкільників практичних навичок з безпеки

життєдіяльності», „Отрутохімікати та інші небезпечні речовини”, „Алергія і алергени”, „Вплив шкідливих факторів куріння на організм людини” та ін.

На базі Вінницького обласного осередку ВДГР „Школа безпеки” було створено клуб „МАРС”, реалізуються програми із туристського багатоборства та спортивні походи. Збірна команда клубу – багаторазовий переможець обласних, всеукраїнських та міжнародних збору-змагань юних рятувальників Всеукраїнського громадського дитячого руху (ВДГР) „Школа безпеки”. У липні 2010 року команда Вінницької області стала переможцем X Всеукраїнського (V Міжнародного) збору-змагання юних рятувальників, що відбувся у м. Яремче Львівської області і завоювала право представляти країну на VIII Міжнародному зльоті юних рятувальників-пожежників у Білорусі. Учасниками зльоту стали рятувальники 13 країн: Росії, Білорусі, України, Литви, Латвії, Молдови, Болгарії, Польщі, Сербії, Азербайджану, Швейцарії, США, Південної Кореї. Честь України у ньому відстоювала команда клубу „МАРС”.

Надзвичайно важливу соціальну ініціативу - акцію „Запобігти. Врятувати. Допомогти! ” для дітей з вадами зору було реалізовано підлітками Сумського обласного відділення. Акцію було проведено для вихованців дитячого садка віком від 4 до 6 років. Підлітки розповідали дітям правила безпеки, яких необхідно дотримуватися в повсякденному житті. Зокрема, діти дізналися про можливі наслідки ігор з вогнем (для наочності продемонстрували документальну стрічку про знищення квартири пожежею), навчили дій у разі пожежі, нагадали про небезпечність пустощів на водних об’єктах. Дітям було надано інформацію щодо важливості дій у випадку знаходження вибухонебезпечних предметів, біло підготовлено листівки для інформування дітей та мультфільм про першочергові дії при виявленні боєприпасів. За сигналом „Увага всім” було оголошено умовну пожежу. Персонал терміново евакуював вихованців закладу в безпечне місце. Продовжився захід на подвір’ї дошкільного навчального закладу, де рятувальники ознайомили присутніх з оснащенням та обладнанням, яке вони застосовують при ліквідації надзвичайних подій. Кожен бажаючий зміг приміряти спеціальний одяг бійців

ДСНС України. Найбільш активні вихованці взяли участь в імпровізованих змаганнях, під час яких почувалися справжніми рятувальниками. Вони долали різноманітні перешкоди, за допомогою пожежного озброєння ліквідували умовне загоряння. Подібні заходи дуже важливі для дошкільнят, особливо для дітей з вадами зору, адже допомагають малюкам швидше адаптуватися в соціумі.

Інноваційною і водночас надзвичайно дієвою формою роботи організації є проведення веб-мостів між учасниками різних осередків з обміну досвідом між собою. Зокрема, останній з проведених мостів за назвою „*Діти за безпечний світ*” відбувся між учнівською молоддю Чернігова і Тернополя, та був організований обласними відділеннями ВГДР „Школа безпеки”, навчально-методичними центрами цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, обласними бібліотеками для дітей. Зустріч була присвячена 15-річчю Всеукраїнського громадського дитячого руху „Школа безпеки”. Учасники веб-мосту вшанували хвилиною мовчання усіх загиблих Героїв Майдану. Також проголосували одноголосно за безпечне середовище, за необхідність його покращення, відмітили доцільним розвиток отримання молоддю практичних знань та навичок з безпеки життєдіяльності, які можуть бути важливим доповненням навчального курсу «Основи здоров'я» у загальноосвітній школі.

У Чернігові учасниками мосту стали переможці щорічного Всеукраїнського конкурсу дитячої творчості „Безпека в житті – життя в безпеці”, який проводиться з метою виховання у дітей та учнівської молоді культури безпечної життєдіяльності, формування свідомого й відповідального ставлення до безпеки людини та безпечної життєдіяльності дітей у соціумі, привернення уваги громадськості до проблеми безпеки та забезпечення безпечної життєдіяльності дітей в умовах сьогодення, розвитку творчого потенціалу та виявлення і підтримка талановитих і обдарованих дітей. Диктори обласної радіогазети „Школа безпеки” поділилися досвідом участі в різноманітних заходах Чернігівського відділення. Голова Тернопільського обласного відділення ВГДР „Школа безпеки” Любомир Сагайдак висловив

бажання продовжити практику проведення подібних заходів, що дає можливість активізувати діяльність регіонів щодо виховання у молоді культури безпеки життєдіяльності.

Солідарною формою виявлення соціальної ініціативності підлітків-членів ВДГР „Школа безпеки” усіх осередків стала підготовка книжки «Казкові рятівники» для малюків, казки та малюнки до якої створювали безпосередньо самі діти. Розкрити творчі таланти у підлітків-членів організації допоміг конкурс „Безпека в житті – життя в безпеці”, який щорічно проводиться з ініціативи ВДГР „Школа безпеки”. У ігровій формі, доступною і зрозумілою мовою, як справжні дорослі рятувальники, діти-автори намагалися донести до малюків необхідність дотримання правил безпеки життєдіяльності на вулиці, у лісі, у побуті та ін.

У 2014 році Всеукраїнським дитячим громадським рухом „Школа безпеки” були проведені просвітницькі заходи на тему „Поведінка населення під час бойових дій” серед учнів шкіл, підлітків-членів Руху, дошкільних установ. Активістами Чернігівського відділення ВГДР „Школа безпеки” спільно з навчально-методичним центром цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Чернігівської області було проведено заходи з вихованцями ДНЗ №30 і №51 м. Чернігова, учнями ЗНЗ №1, 2, 12, 34, 27, вихованцями клубів за місцем проживання м. Чернігова, студентами Чернігівського технологічного університету, вихованцями обласного Палацу дітей та юнацтва. Активісти Руху взяли участь в розповсюдженні серед учнів та студентів пам’яток з правил поведінки під час бойових дій та надзвичайних ситуацій: „Вибухонебезпечні предмети”, „Поведінка під час артобстрілу”, „Евакуація”, „Тероризм”.

Традиційними для усіх осередків „Школи безпеки” є участь у проведенні днів цивільного захисту. Зокрема, юні рятувальники м. Одеси продемонстрували вміння та навички діяти у надзвичайних ситуаціях під час проведення семінару для директорів шкіл міста. Евакуація учнів у кількості 650 осіб, за легендою, дітей, які не змогли вчасно вийти зі школи, з третього

поверху за допомогою самоспасу у супроводі рятувальника, а також щодо важливості дій у задимленому приміщенні.

Вихованцями ВГДР „Школи безпеки” разом зі спеціалістами Головного управління ДСНС України у Запорізькій області у навчально-виховному комплексі «Запорізька Січ» проведено навчання щодо дій під час сигналу „Повітряна тривога”, використовуючи шляхи, зазначені у відповідному плані евакуації. За 4 хвилини були евакуйовані 280 учнів та 37 осіб педагогічного та технічного складу. Таким чином персонал та школярі на практиці відпрацювали евакуаційні дії. Під час навчань було перевірено функціонування централізованої регіональної системи оповіщення з включенням сирен, гучномовців та доведення навчального сигналу „Повітряна тривога» до населення Запорізької області.

14 листопада 2014 року у м. Запоріжжі більш ніж 150 школярів та студентів міста взяли участь у майстер-класі „Майбутнє починається сьогодні” й отримали унікальну можливість ознайомитись не тільки з роботою вогнеборців, а й багатьох їхніх колег. У заході взяли участь фахівці Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, представники обласної організації Товариства Червоного Хреста України, фахівці-вибухотехніки Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при ГУ МВС України в Запорізькій області, співробітники ТОВ „Хладар-Техсоюз”, а також представники волонтерських організацій. Помічники вогнеборців показали свої навички пожежогасіння, злагоджені дії в зоні хімічного або радіоактивного забруднення та швидкого надання першої допомоги потерпілому. Керуючись методом „рівний – рівному”, підлітки продемонстрували та розповіли, на яку небезпеку можуть наразити себе діти, не дотримуючись правил безпеки життєдіяльності.

Соціальні ініціативи „Школи безпеки” 2014 року мали громадсько-патріотичне забарвлення.

Зокрема, у комплексі ЗНВК „Запорізька Січ” було оголошено благодійну акцію з допомоги воїнам 37-го Запорізького батальйону, який базується в зоні АТО під Маріуполем. Було зібрано продуктові набори і відправлено воїнам.

ВДГР „Школа безпеки” у 2015 році було розроблено ряд пам’яток для дітей „Безпека дітей у районах ведення бойових дій на Донбасі” та „Обережно! Вибухонебезпечні предмети!”, а також учнем 8-го класу Новомиргородської спеціалізованої школи-інтернат I–III ступенів Кіровоградської обласної ради, вихованцем ВДГР „Школа безпеки” Сардановим Олександром був розроблений просвітницький буклет „Правила поведіння з вибухонебезпечними предметами”.

Сумський клуб юних рятувальників „БАРС”, члени руху „ШБ” для дітей-біженців з зони АТО провели акцію 16 липня „Запобігти, врятувати, допомогти”, до якої було залучено 53 дітей-біженців і 165 дітей м. Суми. Було організовано дводенний тренінг для студентів „Єдина країна» в польовому наметовому таборі. Для зведеного загону рятувальників, які були відправлені в зону АТО, клубом передано 20 спальних мішків з листами-побажаннями від дітей.

18 серпня 2014 року вихованці Сумського осередку провели акцію для дітей-біженців з Луганської, Донецької областей, до якої залучено близько 150 чол. Для дітей було зібрано 2850 грн.

Серед вихованців Руху є діти-справжні герої, які завдяки своїм кваліфікованим діям врятували життя людей: Гліб Абашков, Ярослав Лісничий, Наталія Ленко, Сергій Залевський, Сергій Литвинов, Вадим Новіков, Олександр Васильєв та інші. Таких прикладів понад 30.

Зокрема, Олександр Крамарчук та Олександр Сушко – лідери Запорізького відділення „Школи безпеки”, ризикуючи власним життям, врятували трьох дорослих чоловіків, які під час невдалої риболовлі перекинулися на човні посеред Дніпра. Хлопці нагороджені почесною відзнакою Мінмолодьспорту за мужність. Олександр Крамарчук нині студент Академії пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля, вже понад десяти

разів брав участь у ліквідації пожеж.

Коментар Олександра Крамарчука: „Школа безпеки” вкрай необхідна людям будь-якого віку. Ніколи не знаєш, які несподіванки принесе доля тобі чи твоїм близьким, просто людям поруч. Вміння швидко реагувати допомогло мені врятувати життя іншим, змусило стати дорослим швидше, ніж я того бажав. Не шкодую про це, бо воно того варте. Своє майбуття бачу тільки в служинні людям, суспільству. Дякую Руху за підготовку, за вірних товаришів, за свою мету. Хай щастить „Школі безпеки” в її ділах та розвитку. «

Сергій Богатиренко, 14-річний школяр врятував життя семирічного хлопця. Сергій – лауреат всеукраїнської акції „Герой –рятувальник року - 2008”, отримав почесне звання МНС «За відвагу у надзвичайній ситуації II ступеня».

За рятування людини в умовах надзвичайної ситуації Омельченко Андрій, учень 9 класу Нововолинської школи № 7 Волинської області нагороджений відзнакою МНС України „За відвагу у надзвичайній ситуації II ступеня”.

Олександр Васильєв, вихованець Запорізького обласного відділення Всеукраїнського громадського дитячого Руху „Школа безпеки”, у березні 2007 року врятував життя дворічного хлопчика, який упав у колодязь 6-метрової глибини. Тоді ще 14-річний Олександр був нагороджений орденом МНС України „За відвагу в надзвичайній ситуації” II ступеня, мріє стати рятувальником.

Коментар О. Васильєва: „Я простий сільський хлопчина. І вміння завжди швидко знайти вихід, які ми завжди напрацьовували на заняттях, дало мені змогу не розгубитись та витягти з колодязя дворічного хлопчика. Ніколи було міркувати, чи бігти за допомогою дорослих. Час минав дуже швидко, і дитина могла загинути. Не думав в той час про героїство, просто рятував. Лише потім зрозумів, що своїм діям я зобов’язаний своєму тренеру Капітонову Павлу Івановичу та цьому найкращому у світі Руху – ВГДР „Школа безпеки”

Логвин Богдан навчався у Білицькій загальноосвітній школі I-III ст. № 1 Кобеляцького району Полтавської області з 1998 року. З 2006 року член ВДГР «Школа безпеки». Після закінчення школи у 2009 році, Богдан навчався на факультеті менеджменту Кременчуцького національного університету. 25 червня 2014 року мав захищати диплом, а 15 травня його призвали захищати Батьківщину. Служити довелося водієм швидкої допомоги у військово-клінічному центрі Північного регіону, який розташований у місті Харкові. Реаніобіль, на якому їздить Богдан, хлопці лагідно кличуть «Таня», він здатен умістити шість тяжкопоранених бійців. Обладнаний автомобіль усіма необхідними приладами: дефібрилятором, апаратом штучної вентиляції легень, кисневими балонами та іншими потрібними приладами для надання першої невідкладної допомоги та порятунку поранених. Автомобіль Богдана, бувало, по кілька разів на добу виїжджав у Донецько-Луганському напрямку у зону АТО, щоб забрати поранених. Богдан розповідає:

- У шпиталь привозимо хлопців прямо з поля бою. З кровотечами, пошкодженнями кісток, судин. Дорогою часто доводиться реанімувати тяжкопоранених, часом це займає не одну годину. У машині лікар і медсестра, вони виконують свої обов'язки, я допомагаю вантажити бійців, а коли потрібно, то подавати фізрозчини тощо. Дуже багато болю, багато страждань бачимо. Хочеться порятувати всіх, забрати однією ходкою, але, на жаль, це не завжди можливо. По поранених їдемо кілометрів за 300, намагаємося якнайшвидше дістатися до шпиталю, але швидкість визначають лікарі, в залежності від ступеню тяжкості поранень бійців. Наші «швидкі» часто потрапляють під обстріли, на нас полюють і снайпери. Тож оптимальна швидкість, щоб снайпер не міг влучити, 120 км на годину.

А ще Богдан розповідав, що часто згадує заняття в гуртку «Школа безпеки», особливо з теми «Перша медична допомога». Як вони з хлопцями сміялися один з одного, коли вчилися накладати пов'язки, проводити реанімаційні заходи. І він ніколи не думав, що отримані знання доведеться застосовувати на практиці, та ще й у такій непростій ситуації. Тож коли йому доводилося разом з лікарем надавати медичну допомогу потерпілим, руки відразу згадували отримали навички. А тепер ще й крапельниці навчився ставити, уколи робити.

Всеукраїнська громадська дитяча організація «Школа безпеки» – це не просто школа. Вона навчає діяти в різних надзвичайних ситуаціях, які трапляються на життєвому шляху, здобувати практичні навички та уміння поводитися в екстремальних ситуаціях, формує свідоме ставлення до питань власної та колективної безпеки, популяризує серед дітей та молоді здоровий спосіб життя та професію рятувальника. І хочеться, щоб отримані дітьми знання і навички в «Школі безпеки» залишалися лише теорією, щоб їм ніколи не довелося застосовувати їх на практиці в бойових або надзвичайних ситуаціях.

*Барбі М., заступник директора школи з виховної роботи,
керівник осередку «Школа безпеки»*

Література

1. Валгаева И. А. Становление и развитие взаимоотношений взрослых и детей в общественных объединениях: дисс... канд. пед. наук: 13.00.05 / И. А. Валгаева. – М., 1994. – 183 с.
2. Сабитова Г. В. Психолого-педагогические аспекты деятельности детских общественных организаций в современных условиях : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Сабитова Галина Валентиновна. – М., 1992. – 209 с.
3. Романовська Л. І. Дитячі громадські об'єднання як засіб педагогічного впливу на соціальну активність дітей і підлітків. / Л. І. Романовська // Педагогічний дискурс. – 2009. – Вип. 6. – С. 157–161
4. Лісовець О.В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України : навч. посіб. [для вищ. навч.закл.] / О. В. Лісовець. – К. : Академія, 2011. – 255 с. – (Альма-матер). Негрієнко А.О. Дитячій безпеці – «Школа безпеки». Навчання дітей і підлітків основ безпечної життєдіяльності: Методичний посібник. – К.: ПП «Санспарель», 2012. – 250 с.
5. Офіційний сайт Всеукраїнського дитячого громадського руху «Школа безпеки». Режим доступу: <http://skolabezpeki.jimdo.com>[Електронний ресурс].

3.4. Учніське самоврядування – школа розвитку дитячої соціальної ініціативності

Історико-педагогічні передумови розвитку учнівського самоврядування

Витоки самоврядування учнівської молоді сягають далеко у минуле. Так історично склалося, що найперші з дитячо-молодіжних об'єднань було започатковано у стінах навчальних закладів, де втілювалися основоположні принципи самоврядування шкільного життя. Вивчення учнівського

самоврядування, принципів організації самоврядності учнівської молоді, змісту діяльності з точки зору історико-педагогічних та соціальних аспектів має значну наукову цінність. Звернення до генези учнівського самоврядування надасть можливість більш ґрунтовного розуміння його трансформації у часі і просторі.

Самоврядування було важливою складовою виховання у братських школах – українських національних навчальних закладах XVI–XVIII ст. Засновниками братських шкіл були православні церковні братства. Першу братську школу було засновано Успенським братством у Львові в 1586 році. Ця школа стала взірцем для створення інших братських шкіл в містах України. Існували такі школи і в окремих селах. У братських школах закладалися основи демократії, самоврядування. Зокрема, Статут Львівської братської школи, як і статuti інших братських шкіл, передбачав не тільки права та обов'язки вчителів, але й умови організації учнів. Вчителя братської школи обирали на загальних зборах всього братства. Платню він отримував з прибутків церкви, а також із коштів, що платили батьки за навчання дітей [5].

Усі учні братської школи об'єднувалися в так звані «братства младенчеські». Старші учні піклувалися молодшими. Молодші мали поважати старших за їхні знання. Учні, що були черговими по школі, відповідали за порядок, самостійно контролювали поведінку учнів, перевіряли виконання домашніх завдань [6]. Елементи учнівського самоврядування мали місце і в українських козацьких школах, але більшою мірою управління центральною січовою школою було побудовано за зразком тогочасної військової адміністративної системи.

Значний внесок у започаткування теоретичних засад учнівського самоврядування пов'язаний з іменами зарубіжних педагогів Я. А. Коменського, І. Г. Песталоцці, Ф. Фребеля, філософів І. Г. Фіхте, Ш. Фур'є та інших. Ними процес самоврядування учнівської спільноти розглядався як засіб організації дисципліни та порядку в навчальному закладі силами учнів, формування у них навичок самостійного прийняття рішень. В основу було покладено ідею самоуправління учнів: для учнів як спосіб свободи, але водночас

відповідальності за поведінку, а для вчителів – як гарантія дотримання учнями шкільної дисципліни. Започаткування дослідження поняття «соціальна ініціативність» у педагогіці відбулося у роботах Я. А Коменського, який вважав, що «досягнути всебічного пізнання речей та оволодіти ними можливо лише за умови досягнення нового...»

Започаткування перших зразків учнівського самоврядування в Європі належать до періоду пізнього середньовіччя (В. Тротцендорф (Фридланд), М. Плант, І. Б. Базедов, Х. Г. Зальцман). Засновником однієї з перших шкіл (1531–1556) став Валентин Тротцендорф (Trotzendorf) – німецький педагог, учень та послідовник просвітителя Філіпа Меланхтона. Це була латинська школа в Голдберзі (Goldberger Schule) (Силезія), яка будувалася на принципах самоврядування. Школу Тротцендорфа було організовано за взірцем Римської республіки: учні самі обирали Сенат з п'ятнадцяти вихованців, очолював Сенат сам засновник школи, який перебував на посаді «беззмінного диктатора». Як вищий орган справедливості Сенат розглядав та вирішував конфлікти, що виникали в навчальному закладі. Учням довіряли самостійно контролювати порядок у шкільних приміщеннях, відвідування уроків, виконання домашніх завдань. Принципи самоврядування визначав Статут, відповідне дотримання яких визнавалося важливою умовою виховання [4]. Дві тисячі учнів були об'єднані за моделлю республіки, обиралися посадові особи, сенатори, цензори, трибуни та ін. Шкільному магістрату надавалися повноваження судових розглядів і здійснення покарань учнів за провини. Школа В. Троцендорфа започаткувала перший досвід громадянського виховання учнів через самоуправління. Через рольові ігри, які було застосовано у навчальному процесі, учні апробовували себе у різних ролях, набувалися необхідні знання та уміння, виховувалися необхідні громадянські якості.

Продовжувачем досвіду В. Троцендорфа, швейцарським педагогом Мартіном Плантом у 1761 р. було відкрито семінарію, де було відтворено досвід самоуправління школи В. Троцендорфа, але з відповідним теологічним змістом.

Цікавим доробком у тогочасному учнівському самоуправлінні стала школа Іоганна Бернхарда Базедова, яка відкрилася у 1774 р. в Дессау. Там було розроблено і реалізовано виховний проект «Філантропін», як однієї з перших шкіл «вільного виховання». Основна ідея полягала у підготовці «громадян світу», готовності людини до щасливого і корисного життя для себе і суспільства. Багаті і бідні навчалися спільно, відмінність у віросповіданні не бралася до уваги, активним методом було залучення учнів до ручної праці і виробничих робіт, до процесу організації залучалися активні учні. Вихований у дусі людинолюбства суб'єкт, зазначав І. Б. Базедов, «завжди є корисним для будь-якого суспільства».

Ідеї «Філантропіну» було підхоплено послідовником Базедова Христіаном Готгільфом Зальцманом, який у 1784 р. у м. Шнепфентале відкрив школу, де було впроваджено методи самоуправління. Інновацією школи того часу було те, що ним вводилася оплата праці учням, котрі обіймали шкільні посади. Треба зазначити, що ідеї «Римської республіки» як засобу учнівського самоврядування активно впроваджувалися у школах західної Європи до кінця ХУІІІ століття.

Отже, цей період можна схарактеризувати як започаткування процесу демократизації школи, впровадження ігрових форм, зокрема досвіду «Римської республіки».

У другій половині ХІХ століття у навчальних закладах розпочинають організовуватися учнівські співтовариства на основі самоврядування. Позитивний вплив організованого самоврядного дитячого колективу на особистість відзначали М. Добролюбов, К. Ушинський, М. Пирогов та інші.

Наприклад, видатним педагогом М. Пироговим було запроваджено елементи самоврядування в Київському навчальному окрузі. Зокрема, у 1859 р. було розроблено «Правила про порушення та покарання учнів гімназій Київського навчального округу». Ці правила вперше надавали можливість гімназістам обговорювати вчинки товаришів, надавати оцінки і здійснювати

осуд недбайливим учням. У практику роботи гімназій було введено товариські суди.

У цей період шкільне самоврядування швидко поширювалося у передових країнах світу: США (В. Джилль), Німеччині (Г. Літц, Г. Кершенштейнер), Швейцарії (Фрей, Буркхарт), Франції (Е. Демолен), Бельгії (Фарія де Васконселлос) та ін. На розвиток учнівського самоврядування значною мірою вплинув міжнародний педагогічний рух за «нову школу». Водночас в Європі започатковувалася авторитарно-демократична модель самоуправління учнів, а у США – демократична модель. Зокрема, у школах США активно запроваджувалася «система шкільних міст» (school-city-system). У 1897 р. в Нью-Йорку з ініціативи комерсанта и промисловця Вільсона Джилля (Mr. Wilson Gill) було створено шкільну республіку, які містила елементи учнівського самоуправління на кшталт міської управи з наданням більшої свободи для ініціативи та підприємництва учнів. Учні обирали мера, членів управи, поліцейського та поліцейських. Оскільки В. Джилль надавав особливого значення самоуправлінню як превентивному засобу протидії розбещеності, розпутності, злочинності, за допомогою самоуправління вирішувалися питання поваги до закону і порядку. Результати запровадження такої моделі учнівського самоуправління виявилися надзвичайно позитивними, на краще змінилося шкільне життя, покращилась дисципліна і поведінка учнів. Губернатором штату було дано доручення В. Джиллю з організації шкільних республік в інших містах.

Значного розвитку набуло учнівське самоврядування на рубежі XIX–XX століть. Аналіз історії освіти та педагогічної думки початку XX століття свідчить, що найбільш інтенсивне запровадження учнівського самоврядування відбувалося у періоди нестабільного функціонування суспільства, соціальних, економічних та політичних катаклізм. Зокрема, саме падіння самодержавства зняло всі бюрократичні обмеження щодо дитячої самоорганізації й самоврядування, сприяло значній активізації учнівської молоді. Українські педагоги доби Центральної Ради О. Астряб, Л. Білецький, О. Дорошкевич,

С. Русова, С. Сірополко, І. Стешенко, П. Холодний, Я. Чепіга та ряд інших виступали за демократизацію шкільного процесу, за громадянське виховання молоді, за найширше учнівське самоврядування у навчальних закладах [7].

У 1920–1930 роках основну увагу громадські діячі та педагоги Наддніпрянської України (М. Базник, П. Біланюк, І. Ющичин, М. Яцків та інші) спрямовували на допомогу школам у розв'язанні навчально-виховних завдань, організацію гуртків та залучення до них учнів, створення учнівських кооперативів, налагодження допомоги під час навчання, відвідування дитячих технічних станцій, проведення екскурсій, громадської роботи поза школою [8].

Ідея учнівського самоврядування втілювалася в життя і в радянській школі, але її реалізація обмежувалася рамками соціалістичної ідеології. Значний внесок у розробку питань теорії і практики учнівського самоврядування та організації дитячої самодіяльності здійснили С. Белоусов, П. Блонський, К. Вентцель, П. Герєга, В. Дурдуківський, Г. Зорін, Н. Крупська, А. Макаренко, О. Музиченко, С. Русова, І. Соколянський, В. Сорока-Росинський та інші.

Необхідно відмітити внесок Н. Крупської у розвиток теорії дитячого самоврядування, яка висловлювала думку про те, що слід налаштовувати в школі колективне життя учнів, яке спиралося б на правильно побудоване самоврядування. Вона підкреслювала, що дитяче самоврядування повинно охоплювати всіх школярів і, таким чином, не обмежуватися роботою виборних комісій. Учніське самоврядування має допомагати готувати учнів до життя [9].

За тих часів шкільне самоврядування тлумачилося як організація учнів, з метою встановлення дітьми правил поведінки свого шкільного колективу. Тільки загальні збори мали повноваження щодо встановлення таких правил і мали обов'язкову силу для усіх учнів. Форми самоврядування могли бути різними, але вони не мали створюватися штучно, а спрямовувалися на реальні потреби шкільного колективу. Усі вікові групи учнів, як старші, так і молодші, мали бути представлені у представницькому і організуючому органі – учкомі.

Участь дорослих (педагогів) в органах учнівського самоврядування мала бути лише допоміжною і доповнюючою, але не пригнічувати активність та ініціативність учнів.

В 20-х роках ХХ століття видатним педагогом А. Макаренком в колонії імені М. Горького було створено колектив з демократичною системою самоуправління. Було розроблено чітку організаційну структуру, за якою колектив дітей розподілено на різновікові загони. На чолі загону стояв командир, повноваження якого змінювались через кожні два-три місяці. Кожний вихованець здобував як досвід лідерства, так і досвід підпорядкування, діяла чітка система доручень. Основним організуючим та координуючим органом була рада командирів, яка вирішувала різні організаційні та господарські питання. А вищим органом самоуправління були загальні збори колоністів, рішення яких підпорядковувались всі, навіть сам «завкол», як називали Макаренка колоністи.

У цей період було затверджено ряд нормативно-правових актів, що регулювали діяльність учнівського самоуправління, зокрема: «Положення про дитяче самоврядування у політехнічній школі» (1932), «Положення про учнівські організації в початковій, неповній середній та середній школі» (1935), «Положення про учнівські організації в школі» (1939).

Діяльність органів учнівського самоврядування зберегли свою актуальність і в повоєнний період. Водночас провідна роль у шкільному житті тих часів надавалася комсомольським та піонерським організаціям. Це призвело до звуження функцій учнівського самоврядування, підміною його діяльності шкільними комсомольськими та піонерськими організаціями.

У 60–80-х роках ХХ століття активно розроблялися різні аспекти самоврядування. Зокрема Л. Гордін, В. Жуков, І. Іванов, В. Коротов, А. Лутошкін, М. Приходько, С. Хозе, Б. Кобзар та інші відомі вчені внесли важливий доробок у теорію та практику учнівського самоврядування.

Політична «відлига» початку 1960-х років надала поштовх до теоретичних розробок проблем учнівського самоврядування. Зокрема, наукові

доброби В. Сухомлинського, Ф. Брюховецького, Т. Конникової, Е. Костяшкіна активно впроваджувалися в освітньо-виховному процесі радянської школи. Однак більшість навчальних закладів продовжувала працювати за усталеними схемами, вказівками «зверху». Учніське самоврядування в школі часто мало формальний характер на зразок радянського бюрократичного апарату.

Сучасний стан розвитку учнівського самоврядування: від теорії до практики

Із проголошенням української незалежності розпочався період створення самодіяльних дитячих об'єднань і організацій різного рівня та спрямування, в тому числі об'єднань учнівського самоврядування. Зокрема, в Законі України «Про освіту» у ст. 8 п. 4 зазначено, що учні, студенти, працівники освіти можуть створювати у закладах освіти первинні осередки громадян; а ст. 51 передбачено гарантоване державою право учнів особисто або через своїх представників брати участь у громадському самоврядуванні, в обговоренні, вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, організації дозвілля, побуту тощо. У шкільних колективах почали створюватися різноманітні організаційні форми учнівських об'єднань: парламенти, ради, республіки, департаменти та ін.

У нових економічних умовах ідеї розвитку учнівського самоврядування активно порушують українські та зарубіжні дослідники В. Бочкар'єв, Б. Жебровський, М. Красовицький, Л. Новікова, В. Опалихін, М. Поташнік, М. Сметанський, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та інші.

З різноаспектних проблем учнівського та студентського самоврядування в Україні за останнє десятиріччя захищено дисертації Л. Делінгевич, Б. Набоки, О. Косенчук, В. Тернопільської, К. Потоки, В. Мокляка, Л. Шеїної, О. Невмержицької, О. Радул та інших.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що з плином часу змінювалися погляди вчених на розуміння сутності феномену «самоврядування,

«учнівське самоврядування», його структури та змісту, наявною є різноманітність суджень і поглядів щодо самого поняття.

Зокрема, у Великій радянській енциклопедії самоврядування розглядається як управління справами територіальної спільноти, організації чи колективу, самостійно здійснюване їхніми членами через виборні органи або безпосередньо за допомогою зборів, референдумів тощо. Основні ознаки самоврядування – належність публічній владі, населенню чи виборцям відповідної території, членам громадської організації, колективу; самостійність у вирішенні питань внутрішнього життя; відсутність органів, призначених ззовні [1, т. 23, с. 923].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що «одне з найважливіших завдань самоврядування – розвиток відповідальності людини, що досягається за допомогою самоактивізації, організованого саморегулювання. Результатом розвитку самоврядування є взаємна відповідальність членів колективу й керівництва за результати діяльності освітньої установи» [2 с. 1098].

В Українському педагогічному словнику С. Гончаренко дає такі визначення: «Самоврядування дитяче – участь дітей в управлінні й керівництві справами свого колективу, що розвиває організаторські здібності, почуття відповідальності, ініціативу, принциповість, заповзятість і є головною умовою розвитку самостійності» [3, с. 295].

За Великим тлумачним словником сучасної української мови, «учнівське самоврядування – це складова частина виховного процесу школи, що проявляється в спеціально організованій діяльності учнів із забезпечення активної, побудованої на засадах виборності, самодіяльності, добровільності їх участі в організації управління своєю власною діяльністю». [2, с. 342].

Закони України «Про освіту» [13], «Про загальну середню освіту» [14] визначають два принципи управління загальноосвітньою установою: єдиноначальність і самоврядування. І надають право на участь в управлінні освітньою установою (тобто право на самоврядування) педагогам, батькам і

учням. Далі Закон пропонує відкритий перелік форм шкільного самоврядування і відносить визначення компетенції органів самоврядування до питань, що мають бути відображені у статуті школи.

Отже, самоврядування – форма управління школою. Поряд із владою директора (єдиноначальність) у школі повинна існувати влада учнів, педагогів і батьків (самоврядування). Межі влади суб'єктів шкільного управління визначаються статутом школи і відповідними йому локальними активами. Форми цієї влади — конкретні органи самоврядування — може обрати сам навчальний заклад.

Основними принципами шкільного самоврядування є: об'єднання колективу навколо єдиної мети; єдність та оптимальне поєднання колективних та особистих інтересів, динамічність і варіативність структури органів самоврядування; добровільність у формуванні його органів; інтеграція та диференціація педагогічного, батьківського, учнівського управління.

Самоврядування – форма організації життєдіяльності колективу, що забезпечує його розвиток за досягнення суспільно значущих цілей. Існують різні підходи до самоврядування. При авторитаризмі самоврядування виконує соціальне замовлення на формування слухняної, конформістської особистості. У працях вітчизняних педагогів зазначається про важливість розвитку демократичних відносин в учнівському самоврядуванні (Б. Жебровський, Н. Голова, С. Гончаренко, В. Кириченко, Б. Набока, О. Косенчук, В. Тернопільська, Л. Шеїна, О. Невмержицька, О. Радул, М. Ярмаченко та ін.).

Модель шкільного самоврядування містить у собі чотири підсистеми: учнівську, педагогічну, батьківську й систему співуправління (спільну). Якщо поряд із загальношкільними органами самоврядування діятимуть подібні органи самоврядування в первинних колективах (класах, групах на першому, другому, третьому рівні школи), самоврядування буде більш представницьким, чітким, оперативним, а як підсумок – результативнішим.

У педагогічній науці самоврядування освітньою установою розглядається як необхідна й важлива ланка в системі державно-громадського управління

освітою. В. Бочкар'юв у своїх роботах розглядає сучасну освітню установу як складну соціально-педагогічну установу, що охоплює педагогічні й учнівські колективи, різні організації й об'єднання дорослих і дітей, які мають право на самоврядування, самостійне вирішення своїх питань, задоволення потреб та інтересів у освітньому процесі.

Зокрема, такі органи самоврядування:

- педагогічного колективу – збори трудового колективу, педагогічна рада, методична рада, методичні об'єднання вчителів, класних керівників, вихователів, малі педради, психолого-педагогічні консиліуми, профспілковий комітет тощо;
- учнівського колективу – збори (конференція) учнів, учком, рада класу, ради справи, різні учнівські комісії, штаби тощо;
- асоціація батьків школи – шкільні та класні батьківські збори (конференції), шкільні та класні батьківські комітети, комісії, секції, ради тощо.

Органи самоврядування педагогів, учнів, батьків не можуть діяти ізольовано один від одного, потрібна координація, взаємодія. Для цього необхідні органи співуправління, тобто спільного управління. Таким органом є збори педагогів, учнів, батьків, конференція їхніх представників, рада школи, спільні комісії з різних питань шкільного життя [15].

За результатами аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових праць, встановлено, що учнівське самоврядування розглядається як:

1) метод самоорганізації виховного колективу, самодіяльний початок у діяльності учнівського колективу, який допомагає розвивати організаторські якості особистості, навички і прийоми організаторської діяльності, у числі яких вміння планувати, правильно розподіляти доручення, налагоджувати облік і контроль (В. Коротов);

2) один із дійових шляхів формування активності учнів (Б. Кобзар);

3) початковий тип об'єднання, сутність якого – обов'язкова участь усіх школярів у керівництві справами свого колективу; засіб і метод розвитку громадянської активності, ініціативності і самостійності (Л. Гордін);

- 4) спосіб організації дитячого життя (П. Лосєв);
- 5) принцип і метод виховання, спосіб життя учнівського колективу (Н. Протасова);
- 6) початковий досвід залучення підростаючого покоління до самоуправління народу (А. Холодюк);
- 7) частина демократичного шкільного життя (А. Лютенко);
- 8) діяльність, яка розумно здійснюється дітьми і передбачає постановку мети, планування, способи реалізації плану, організацію обліку й контролю; вихованці в ролі організаторів шкільного життя, де вони почувуються господарями й діють як господарі школи (Л. Новікова);
- 9) початковий тип об'єднання школярів (В. Жуков);
- 10) компонент суб'єктивної структури колективу, склад якого залежить від специфіки праці, умов, які склалися в певному навчально-виховному закладі (Н. Нілов);
- 11) соціально-педагогічна функція управління (Р. Шакуров);
- 12) можливість брати участь у здійсненні владних функцій (В. Іванов);
- 13) етап демократизації шкільного життя (М. Поташник);
- 14) частина системи самоуправління народу і єдиного педагогічного процесу; цілеспрямована, конкретна, систематична, організована і передбачувана результатами діяльність, у процесі якої реалізуються функції управління, спрямовані на виконання завдань, що стоять перед школою (М. Приходько);
- 15) залучення до компетентного вирішення питань життя свого колективу, всіх його членів без винятку, згідно з їхньою підготовкою до цієї діяльності (Б. Іванов);
- 16) принцип організації колективу, формування в ньому громадської думки – це залучення всіх учнів до різноманітної діяльності та до управління цією діяльністю, спроба самодіяльності, творчості, нового мислення (М. Капустін);

17) спосіб життєдіяльності, форма самоорганізації колективу, яка забезпечує самодіяльну участь кожного члена в організації його життя (С. Титова);

18) метод організації учнівського колективу, який забезпечує формування товариських взаємовідносин і організаторських здібностей шляхом залучення всіх до управління шкільними справами (Т. Хлебнікова);

19) у широкому розумінні цього поняття – здійснюване самими школярами управління справами своїх колег; це форма демократичної побудови життя учнівського колективу, яка передбачає: широку участь учнівських самодіяльних організацій у вирішенні найважливіших питань своєї життєдіяльності з урахуванням інтересів учнів різновікових груп; формування високих моральних якостей, інтелектуальних і організаторських здібностей; удосконалення практичних умінь і навичок у процесі колективного визначення важливих цілей з наступною їх реалізацією (Т. Грабовська, В. Демчик, Т. Левченко).

Різноманітність наукових поглядів дає підстави для узагальнення, що учнівське самоврядування є динамічним соціально-громадським утворенням, що відображає участь учнівської молоді у процесах організації життєдіяльності учнівського колективу, забезпеченні прав та інтересів учнів усіх вікових груп та ухваленні рішень в інтересах дітей.

Поділяючи точку зору дослідників В. Жукова, М. Поташника, В. Іванова, М. Приходько, А. Лютенка, А. Холодюка, зауважимо, що учнівське самоврядування – це засіб підготовки учнів до життя та праці в умовах демократії. Воно є соціально-демократичним інститутом. Позитивні показники у дисципліні, шкільному порядку, чергуванні – це не кінцева мета, не самоціль. Самоуправління – це своєрідна «школа навчання демократії», ефективний засіб виховання особистості, яка здатна включатися у відновлювальні процеси, що відбуваються в суспільстві. Саме під час такої діяльності формуються самостійність, критичність і узагальненість мислення, інтелектуальні творчі

якості (креативність, творча уява, оригінальність підходів у вирішенні колективних справ) [12].

Розбудова громадянського суспільства потребує активної солідарної участі громади в різних ланках управління. Відтак, останнім часом на перший план почали висувати вимогу щодо реальної участі громадськості в управлінні школою. Для учнівського самоврядування відкрилися цілком інші перспективи, а саме: бути реальною часткою педагогічного процесу. У цьому контексті «модель співпорядкування витісняється моделлю суб'єкт-суб'єктної взаємодії, участі та співучасті дорослих і дітей у спільних справах. Долається тоталітарна єдина виховна програма, йдеться про створення індивідуальних виховних програм і систем ситуації вибору, толерантності та поваги до дитини, визнання її унікальності» [11].

Учнівське самоврядування сьогодні можна вважати особливою педагогічною технологією формування громадянських якостей дитини в системі демократичних відносин шкільного колективу. І специфіка цієї педагогічної технології полягає в тому, що вона має реалізуватися на засадах самовизначення, самодіяльності, самоорганізації, самоствердження та самореалізації особистості учасників навчально-виховного процесу.

Однією з особливостей дитячих організацій, зокрема учнівського самоврядування, є налагодження взаємозв'язків у системі „діти-дорослі”, оскільки дитяча організація – це самодіяльне об'єднання дітей та дорослих, створене для сумісної діяльності щодо забезпечення інтересів тих, хто об'єдналися, на основі статуту та рівноправного членства. Тому постає питання про розуміння ролі учнівського самоврядування дорослими: як самодіяльного об'єднання дітей чи як організації для виховання дітей. Ризик останньої позиції є найбільшим саме в загальноосвітніх закладах, у яких функціонування учнівського самоврядування переважно розглядається як складова виховного процесу в закладі, обмеження ініціативи дітей, побоювання щодо делегування їм реальних повноважень, які під силу їм вирішувати на користь усього учнівському колективу.

Відтак, треба зазначити, що педагогічна діяльність дорослих має бути спрямована на педагогічну підтримку роботи учнівського об'єднання, фасилітацію, стимулювання та підтримку дитячих ініціатив, створення умов для самовираження особистості. Якщо ж основною метою діяльності в організації дорослі вважають цілеспрямований виховний вплив на дітей, це неминуче призведе до конфліктів.

Діяльність учнівського самоврядування – це реальний процес, що складається із сукупності дій і функцій. Координація діяльності учнівського самоврядування здійснюється за допомогою конкретизації цілей, розширення провідних видів діяльності, педагогічного забезпечення коригування і стосунків співробітництва, взаємодії з різноманітними формами прояву дитячої ініціативності.

Учнівське самоврядування — це реальна участь школярів за допомогою своїх колективних і колегіальних органів у вирішенні завдань, що стоять перед школою. Основою реального існування учнівського самоврядування є його правочинність. Відсутність реальних прав і гарантій – основна причина формалізації його діяльності. Адже визнати на ділі, а не на словах реальні права школярів у їхній самостійно керованій діяльності куди важче, ніж усе зробити самому вчителю.

Варто наголосити, що досить часто правовий статус дорослого в дитячому об'єднанні може бути вищим, ніж у його членів. Це зумовлено не віком, а соціальним статусом дорослого, який має більше можливостей для вирішення певних правових та організаційних питань щодо діяльності організації. Взаємодія, як педагогічна категорія в рамках дитячого об'єднання учнівського самоврядування, розглядається нами як спільна діяльність дорослих і дітей, їхня співпраця і співдружність в реальних, живих контактах один з одним. У такому середовищі виникає і розвивається особистість дитини і особистість дорослого як вихователя-наставника.

Для позитивного вирішення проблеми побудови взаємодії, оптимальної для розвитку особистості в дитячому об'єднанні, необхідні:

- чітке усвідомлення дорослими своєї ролі в дитячому об'єднанні;
- орієнтація на суб'єкт-суб'єктні відносини;
- формування установки на позитивні, етичні взаємини один з одним;
- врахування психологічних особливостей дітей різного віку у побудові взаємин з ними;
- інтеграція взаємних зусиль дорослого і дитини у створенні сприятливої атмосфери в об'єднанні;
- використання різних ситуацій спільної діяльності і пошук необхідного поєднання ділових і особистісних взаємин для збагачення особистого;
- практичний досвід спілкування і відносин з дітьми (шляхом вирішення конфліктів).

Принцип взаємозв'язку педагогічного впливу і учнівського самоврядування висуває до роботи дорослих в дитячій організації такі вимоги:

- передача і засвоєння дітьми соціального досвіду повинні здійснюватися через спільну діяльність дітей і дорослих, створення в колективі доброзичливих стосунків та довіри;
- досвід соціального новаторства забезпечується творчим характером діяльності, вирішенням проблемних завдань і ситуацій;
- необхідно забезпечити реалізацію інтересів дітей, їх збагачення і піднесення, пробудження нових інтересів.

Наприкінці ХХ сторіччя у системі освіти України було взято курс на розвиток державно-громадського управління. Зважаючи на загальні тенденції модернізації шкільної освіти, однією із суттєвих складових її проведення у кожній школі є формування соціального партнерства основних учасників навчального-виховного процесу: педагогів, учнів, батьків. У 1998 році у всіх загальноосвітніх навчальних закладах української столиці було створено органи самоврядування учнів, що об'єдналися в Учнівську лігу Києва. Їх координатором стала Київська міська рада старшокласників (КМРС), до складу якої входять голови рад старшокласників від кожного району столиці. У вересні

цього ж року було підписано тристоронню Угоду про співпрацю та спільний план роботи освітнього «трикутника» – Головного управління освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), Об'єднання батьків школярів м. Києва та Київської міської ради старшокласників. В Угоді «Трикутника» (таку назву отримало у київських журналістів нове утворення) було сформульовано нові принципи відносин, окреслені засади та напрями спільної роботи, проголошені сучасні прогресивні ідеї про визнання сторонами угоди один одного як рівноправних партнерів в освітньому процесі. Вперше в історії не тільки української, а й європейської освіти на юридичному рівні було обумовлено та закріплено співпрацю освітянської, батьківської та дитячої громади.

З перших днів свого існування Київська міська рада старшокласників працює на базі Київського Палацу дітей та юнацтва – одного з провідних позашкільних навчальних закладів України.

Сьогодні Учнівська ліга Києва (діяльність якої координує Київська міська рада старшокласників) налічує 368 лідерів учнівських рад, комітетів, парламентів, сенатів, клубів та інших структур учнівського самоврядування, об'єднаних у районні організації. Кожна з них має свою структуру, символіку, оригінальні проекти.

Київська міська рада старшокласників працює за підпрограмою «Лідер» програми «Освіта Києва. 2011–2015 роки». Головним завданням є розвиток та реалізація інтересів та запитів сучасної молоді, формування активної життєвої позиції учнів міста, їх соціальної підготовки до участі в демократичному управлінні суспільством, виховання гуманістично спрямованої особистості з високими патріотичними почуттями та національною свідомістю.

Зміст діяльності учнівського самоврядування столиці можна умовно поділити за такими напрямками: громадянсько-патріотичний, соціально-економічний, правовий, профорієнтаційний, ціннісно орієнтовний, суспільно значущий.

Київська міська рада старшокласників співпрацює з Міністерством освіти і науки України, районними управліннями освіти, районними держадміністраціями, управліннями у справах сім'ї і молоді, центрами соціальних служб для дітей, сім'ї і молоді, управліннями юстиції, Студентською радою Києва, Магістратом професійно-технічних навчальних закладів м. Києва, дитячими та громадськими організаціями тощо.

У структурі учнівського самоврядування Києва працюють «Бюро захисту прав особистості» (БЗПО), «Школа управлінської майстерності» (ШУМ), «Міська інформаційна агенція учнівської молоді» (МІА), міське об'єднання «Лідери дозвілля», міська «Рада експертів».

«Школа управлінської майстерності» (ШУМ)

Витоки ідеї створення «Школи управлінської майстерності» (ШУМ) – початок нового тисячоліття. Саме тоді серед лідерів учнівського самоврядування міста Києва з'явилася пропозиція організувати навчальні тренінги, семінари, які б сприяли виявленню та формуванню соціально активної молоді столиці.

Шляхами реалізації цього проекту стали навчально-просвітницькі тренінгові програми, майстер-класи, що проводяться під час навчально-оздоровчих зборів, в рамках соціальних проектів лідерів учнівського самоврядування тощо. Важливим компонентом навчання саме управлінської майстерності є зустрічі шкільних активістів із представниками урядових, муніципальних, бізнесових структур, різноманітних громадських організацій.

Вони викликають особливу зацікавленість у старшокласників через можливість безпосередньо поспілкуватися з успішною людиною, отримати відповідь на запитання.

На сьогодні ШУМ – це навчання школярів, які бажають долучитися до отримання нових знань, умінь та навичок: соціального лідерства, проектного менеджменту, вміння організувати команду, комунікаційної сфери тощо.

«Бюро захисту прав особистості» (БЗПО)

«Бюро захисту прав особистості» (БЗПО) – структурний правозахисний підрозділ Учнівської ліги Києва. Ідея щодо його створення виникла у 2000 році під час квітневої конференції старшокласників м. Києва «Право і ми». Мета діяльності БЗПО – підвищення рівня правової свідомості та захист прав учасників навчально-виховного процесу.

Члени «Бюро захисту прав особистості» передусім ознайомлюються зі змістом понять і категорій, що мають своїм структуроутворювальним центром поняття «громадянськість», «права дитини», «права людини». Навчання передбачає насамперед набуття правової освіченості та здатності керувати відповідними знаннями в сучасних умовах.

Основні напрями роботи:

- інформативний – поширення інформації про міжнародну та національну законодавчу базу та нормативно-правову документацію, що стосується дітей та молоді; висвітлення в шкільній пресі питань щодо захисту прав дитини;
- навчальний – організація та проведення лекційно-тренінгових занять, ділових та рольових ігор з метою підготовки кадрів для роботи в районних та шкільних правових структурних підрозділах учнівського самоврядування;
- профілактичний – організація та проведення за методикою «рівний-рівному» тематичних зустрічей, майстер-класів, тренінгів щодо профілактики девіантної поведінки в дитячому та молодіжному середовищі.

Міська інформаційна агенція (МІА)

У вересні 2008 року створено Київську міську інформаційну агенцію учнівської молоді, до складу якої входять колективи районних прес-центрів міста. Головною метою створення і функціонування Міської інформаційної агенції є об'єднання колективів районів, обмін досвідом та ефективніша співпраця, узагальнення роботи дитячо-юнацьких засобів інформації в районах: редакцій, прес-центрів, телестудій; координація й підтримка їхньої діяльності та аналіз сучасного стану шкільних ЗМІ в м. Києві.

Колективу шкільної редакції без інформаційної підтримки, практичної допомоги складно оволодіти певними знаннями, вміннями та навичками, що є складовими успіху у цій справі. Тому найефективніша формула досягнення певного результату редакцією, її розвиток – це співробітництво дітей та дорослих, інтеграція юнацької ініціативи та досвіду фахівців. На сьогодні у 417 столичних школах функціонують редакції газет, прес-центри, інформаційні комітети рад старшокласників.

Основним напрямом координації є навчальні семінари, форуми та прес-толоки для представників шкільної преси. Кожен захід має програму, в рамках якої – міні-презентації, майстер-класи та вітальні з фахівцями: викладачами профільних вишів, журналістами молодіжних та «дорослих» ЗМІ, представниками державних та громадських організацій.

Двічі на рік у Київському Палаці дітей та юнацтва відбуваються міські форуми шкільної преси, програма яких, зокрема, передбачає: організацію виставки кращих шкільних друкованих видань, майстер-класи від журналістів-професіоналів, фотокросінг, відеофрістайл, станційну гру «Журналістський марафон». Координує діяльність Міської інформаційної агенції Інформаційно-творче агентство «ЮН-ПРЕС» КПДЮ.

«Лідери Дозвілля»

Мета діяльності: організація змістовного дозвілля членів Учнівської ліги Києва, залучення школярів до організації та проведення творчих конкурсів, презентацій, розважальних масових ігрових програм на основі ініціативи та самодіяльності, виявлення різноманітних творчих здібностей сучасних підлітків і сприяння їхньому усебічному розвитку, підготовка до майбутньої практичної діяльності.

Дозвілля – сфера, у якій яскраво та повнокровно розкриваються природні потреби у свободі та незалежності, активній діяльності та самовираженні, де задовольняється потреба в самоперевірці, самооцінці свого «Я»; в умовах дозвілля створюються неформальні колективи, які дають підліткам можливість виступати у нових соціальних ролях; це сфера розвитку товаришування,

психологічної сумісності школярів; зона активного спілкування, що задовольняє особисті інтереси, потреби в контактах;

За час реалізації проекту вже традиційними та улюбленими заходами для лідерів столиці стали: «Вечірка-знайомство Учнівської ліги Києва», зимовий бал старшокласників; конкурс «Leader-men та Leader-women»; «Лідерський випускний вечір».

Найактивніші учасники проекту є постійними організаторами та ведучими міських заходів, що відбуваються в Київському Палаці дітей та юнацтва: міського фестивалю-конкурсу «Маю честь!», Міжнародного фестивалю-конкурсу дитячо-юнацької журналістики «Прес-весна на Дніпрових схилах», фестивалю-нагородження «Сузір'я Палацу», концертів, театралізованих програм для молодших школярів навчальних закладів міста тощо.

«Рада експертів»

Група лідерів-випускників, які, ставши студентами провідних вишів столиці, не тільки продовжують активну суспільну діяльність, а й не залишають поза увагою своїх молодших колег-школярів, допомагають організовувати різноманітні заходи, проводять тренінги, майстер-класи в рамках міської Школи управлінської майстерності, беруть участь у масових заходах.

У 2008 році представники Ради експертів УЛК утворили Громадську молодіжну платформу лідерів-випускників «MoKoLaD», яка активно співпрацює з лідерами-школярами. Зокрема, результатом такої співпраці стала організація та проведення міжнародного фестивалю фотомистецтв «КВАДROOM» (2010), благодійний проект «Ланцюжок доброти» (з 2011 року), «Школи управлінської майстерності від «MoKolaD» в рамках проведення навчально-оздоровчих зборів лідерів учнівського самоврядування в МДЦ «Артек» (з 2012 року).

У листопаді 2013 року стартував спільний соціально-освітній проект Учнівської ліги Києва та Громадської молодіжної платформи «MoKolaD» – «Kyiv studies exchange» (Київський обмін навчанням). В рамках проекту лідери

районних рад старшокласників організували освітні семінари, майстер-класи, лекції, тренінги. Спікерами цього проекту стали діячі мистецтва, шоу-індустрії, відомі медійники та бізнес-тренери, успішні підприємці та лідери громадських організацій. Зокрема, із задоволенням ділилися зі старшокласниками секретами свого успіху народний артист України Володимир Гришко; всесвітньо відомий фотожурналіст, лауреат Пулітцеровської премії Єфрем Лукацький; актор та телеведучий Олександр Скичко; піаніст-віртуоз, переможець проекту «Х-фактор» Євген Хмара; ведучий та шоу-мен Олександр Вишневський. До участі у проекті загалом долучилося більше ніж 1500 учасників.

З метою визначення стратегії розвитку лідерського руху столиці України, обміну досвідом та напрацювань між районними радами старшокласників, Київською міською радою старшокласників проводяться щорічні конференції і семінари, зустрічі представників «трикутника» з керівниками районної, міської та державної влади, виїзні навчально-оздоровчі збори лідерів учнівського самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів Києва. Резолюція, ухвалена на кожній конференції, стає основою перспективного плану роботи Учнівської ліги Києва на наступний рік.

Кожна районна рада старшокласників на своєму секційному засіданні має змогу запропонувати дієві заходи щодо вирішення поставленої на конференції проблеми, та взяти на себе відповідальність за їх виконання. Отже, протягом навчального року лідери районів організують захід або розробляють та реалізують проект на рівні міста.

Заслугує на увагу досвід благодійної діяльності Київської міської ради старшокласників. Спектр її дуже різноплановий: це і підтримка дітей зі шкіл-інтернатів столиці та за її межами, виїзд із концертними програмами до військових частин, Будинків ветеранів, а також допомога в організації та створенні музеїв, проведення різноманітних акцій щодо підтримки притулків для тварин тощо.

У рамках проекту «Моє чисте місто» КМРС є ініціатором екологічних, культурологічних акцій та міських суботників з благоустрою міста.

В своїй роботі щодо залучення учнівської молоді до суспільно корисної діяльності лідери Учнівської ліги Києва намагаються уникнути показових заходів. Проектна діяльність має послідовний план заходів, які реалізуються протягом навчального року. Такий підхід свідчить про свідоме та відповідальне ставлення соціально активної учнівської молоді до вшанування подвигу учасників Великої Вітчизняної війни, глибоку повагу та шанобливе ставлення юнаків та дівчат до ветеранів та учасників бойових дій.

Всеукраїнська рада старшокласників

У травні 2006 року під час проведення I Всеукраїнського Форуму батьківської громадськості було ухвалено резолюцію, в одному з пунктів якої йшлося про звернення до «...МОН України, органів освіти на місцях з проханням сприяти розвитку та діяльності батьківського руху та учнівського самоврядування» [17].

Наступною подією став I Всеукраїнський оздоровчий навчально-тематичний збір лідерів учнівського самоврядування в МДЦ «Артек». Під час збору було створено Всеукраїнську раду старшокласників (ВРС), розроблено нормативно-правову документацію учнівського самоврядування України: Кодекс честі лідера Учнівської Ліги України (УЛУ), Конвенцію старшокласників України.

26 листопада в столиці підписано тристоронню Угоди про співпрацю Всеукраїнського «трикутника» між Міністерством освіти і науки України, Всеукраїнською асоціацією батьківської громадськості та Всеукраїнською радою старшокласників, ухвалено Кодекс честі члена Учнівської ліги України.

В січні 2007 року було затверджено щорічне проведення зустрічей лідерів учнівського самоврядування України в рамках організації Всеукраїнської школи управлінської майстерності. З того часу лідери учнівського самоврядування регулярно зустрічаються на навчально-оздоровчих зборах двічі на рік.

На сьогодні загалом у складі Учнівської ліги України працює 24 обласних учнівських ради, а також Київська міська рада старшокласників. Орган

учнівського самоврядування діє в кожному навчальному закладі, в кожному районі. Приблизна кількість шкільних (первинних) організацій: 18000–19000.

В процесі здійснення дослідження було проведено опитування лідерів учнівського самоврядування м. Києва. Результати засвідчили, що для 92,32% лідерів характерно виявлення ініціативності як необхідної складової активної поведінки. Спонукою до виявлення ініціативи ними визначається: подобається бути лідером – 64,1%; можливість втілити власні ідеї – 51,28%; можливість стати більш впевненим – 43,59%; подобається брати на себе відповідальність – 41,03%. Водночас зясувалося, що 7,68%, не проявляють ініціативності.

Разом з тим одержані результати переконливо доводять, що спостерігаються значні розбіжності між дорослими та дітьми у розумінні особистісних якостей, які вирізняють ініціативну особистість. Наприклад, найважливішою якістю дорослі вважають упевненість у власних силах (61,11%), на 15% менше дітей погоджуються з цим (46,15%). В свою чергу, діти обрали ключовими якостями ініціативної особистості (по 66,67%) наполегливість, рішучість, креативність та відповідальність. Серед дорослих ці показники, відповідно, становлять: наполегливість – 50%, рішучість – 33,33%, креативність – 38,89%, відповідальність – 44,44%. Такі якості, як оптимізм і самостійність обрали 50% координаторів. Серед дітей тільки 20,51% визначили оптимізм та 12,82% обрали самостійність важливими ознаками ініціативної особистості. Дуже великі розбіжності у відповідях (майже 20%) мають такі якості, як терпіння (діти – 25,64%, дорослі – 5,56%) та уважність (діти – 30,77%, дорослі – 11,11%).

Аналіз результатів щодо власної ролі в своєму дитячому об'єднанні учнівського самоврядування засвідчили, що вважають себе лідером – 43,59%; учасником – 23,08%; відповідальним виконавцем – 15,38%; ініціатором 12,82%; організатором – 10,26%; мозковим центром – 7,69%; спостерігачем – 5,13%. На думку респондентів, актуальними причинами (майже по 50%), які перешкоджають розвитку соціальної ініціативності у дітей в учнівському

самоврядуванні, є стримування ініціативи дітей з боку дорослих та незацікавленість держави у вихованні у дітей цієї якості.

Аналіз результатів опитування засвідчив, що серед лідерів учнівського самоврядування м. Києва існує розбіжність між розумінням своєї керівної ролі в організації та вмінням виявляти ініціативність, а також брати на себе відповідальність за її результати. Крім того, більшість опитуваних лідерів не вважають самостійність необхідною якістю ініціативної особистості, що підтверджує наявні в умовах дитячих об'єднань тенденції до більш значущої організаторської ролі дорослого, виконання підлітками окреслених дорослими завдань, неготовності діяти самостійно.

Дорослі-координатори організацій учнівського самоврядування вважають одним із головних гальмівних факторів розвитку соціальної ініціативності у дітей – стриманість у виявленні ініціативи дітей з боку дорослих. Тобто фактично, виховуючи, з одного боку, у дитини лідерські якості, дорослі намагаються обмежити прояв ініціативи у підлітків, виправдовуючи це відсутністю необхідних знань або невпевненістю у їхніх власних силах, хворобливою боязливістю делегувати учнівському самоврядуванню певні повноваження в умовах ЗНЗ.

Останнім часом в основу роботи органів учнівського самоврядування України покладено метод проектної діяльності, який набуває все більшого поширення в практиці навчальних закладів. Діюча система проектної діяльності органів самоврядування дітей та учнівської молоді має інформаційно-методичне забезпечення, форми та методи підготовки команди для організації впровадження програм та проектів, вирізняється актуальністю, новизною та оригінальністю, змістовним наповненням, соціальною значимістю, практичним значенням, результативністю.

Соціальні ініціативи учнівського самоврядування

У 2013 році органами учнівського самоврядування різних рівнів було успішно реалізовано такі проекти: «Правильний вибір професії – успішне життя», «Ти не один», «Рух лідерів», «Здоровим бути здорово», «Делегати

дитячих прав», затверджені Всеукраїнською Радою старшокласників.

Події соціально-політичного життя, що відбуваються сьогодні в нашій державі, беззаперечно доводять, що діяльність громадських організацій – один із найвагоміших чинників демократизації суспільства. Не буде перебільшенням сказати, що саме добровільні об'єднання громадян стали тією рушійною силою, яка змогла подолати багаторічну індиферентність українців, об'єднати їх у націю, допомогла відчутти відповідальність кожного окремого громадянина за долю всієї країни.

Більшою мірою завдяки їхнім зусиллям та активній діяльності, спрямованих на підтримку армії, постраждалих в зоні антитерористичної операції, наша країна досі успішно протистоїть агресії на сході країни.

Така діяльність стала позитивним прикладом для молодіжних та дитячих об'єднань, зокрема для організацій учнівського самоврядування, які активно долучилися до всеукраїнського волонтерського руху, спрямованого на допомогу та підтримку українських військових в зоні АТО, поранених в госпіталях, сімей переселенців зі Сходу та АР Крим.

2014 рік став визначним за кількістю реалізованих дитячих соціально-значущих ініціатив, спрямованих передусім на подолання проблем в країні. Кожний обласний осередок учнівського самоврядування став координаційним центром допомоги воїнам АТО та їхнім сім'ям, підтримки поранених бійців, турботи про родини переселенців зі сходу України та АР Крим. *«Повертайтесь додому живими», «Наші справи в ім'я України», «Разом до перемоги», «За межею байдужості», «Голуб миру у моєму вікні», «Жива мапа рідної країни», «Марш миру», «Зігрій солдата – поділись теплом», «Разом заради миру»* – ці назви повною мірою відображають прагнення учнівської молоді до миру та єдності в країні.

В рамках лідерських проєктів в усіх областях України постійно відбуваються благодійні ярмарки, добродійні акції та концерти, флешмоби. В навчальних закладах встановлюються «скриньки допомоги» для збору речей першої необхідності для військових та переселенців. Для залучення до участі в

проектах широкого кола місцевої громади діти успішно співпрацюють з органами влади різного рівня, засобами масової інформації.

Деякі проекти, ініційовані активною молоддю України, стали наймасштабнішими в світі та потрапили до книги рекордів Гіннеса.

Майже 2000 школярів, студентів, учнів професійно-технічних навчальних закладів, викладачів та вихователів дитячих садків створювали українські рушники як подарунок на честь 70-річчя з дня утворення Херсонської області. Представники учнівського та студентського самоврядування області вирішили не влаштовувати виставку робіт, а зшити усі рушники в одне полотно та презентувати результат самовідданої роботи молоді Херсонщини, об'єднавши два береги Дніпра. 28 березня 2014 року на Антонівському мосту під час молодіжного флешмобу, у якому взяли участь більше ніж 1000 херсонців, було встановлено рекорд: український вишиваний *Рушник Єднання* виявився найдовшим у світі. Його точна довжина становить 735 метрів. 4 квітня 2014 року Книга рекордів України офіційно підтвердила, що Рушник Єднання, створений херсонцями, є найбільшим у світі вишитим рушником.

З ініціативи Ліги старшокласників Черкащини був проведений флешмоб за єдину Україну *«Пліч-о-пліч»*. До акції приєдналися сучасні молоді зірки спорту та естради України і переможці різних шоу-програм, які представляли різні регіони України. Акція увійшла до Книги рекордів України за кількістю людей, які одночасно виконали 25 присідань, – 3150 учасників.

Аналізуючи соціально-політичну ситуацію в нашій країні, можна говорити, що рівень ініціативності та громадянської свідомості учнівської молоді зростає, про що свідчить її небайдужість до політичного життя в шкільній країні і в державі, практична діяльність у реалізації суспільно корисних справ. Діти – учасники життя, а не сторонні спостерігачі. Вони радіють роботі і виявляють винахідливість у праці, бажаючи взяти на свої плечі важку справу. Школярі відчувають відповідальність за рішення, які вони ухвалюють, мають можливість впливати на розв'язання тієї чи іншої проблеми.

Саме у шкільному віці усвідомлення своєї участі у вирішенні важливих справ громадянського життя є основою подальшої активної позиції у дорослому житті. Через шкільне самоврядування відбувається процес підготовки майбутніх активних громадян демократичної держави.

Література

1. Велика радянська енциклопедія т.23 1978 р. Електронний ресурс <http://bse.chemport.ru/samoupravlenie.shtml>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. — К. : Либідь, 1997. — 375с.
4. Bauch G, Valentin Trotzendorf und die Goldberger Schule, В, 1921.
5. Мельничук О.С. Історія педагогіки України. – К., 1998.
6. Коба Л.А. Братські школи в Україні; XVI – XVII ст.// Початкова школа. – 1994. – №11 – С.45–47
7. Набока Б.С. Розвиток ідей про учнівське самоврядування у вітчизняній педагогічній теорії та практиці : автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук. / Б.С. Набока. Київ – 2001. – 23 с.
8. Ворощук О. Теорія і практика учнівського самоуправління в гімназіях Галичини : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук. – Івано-Франківськ – 2005. 20с.
9. Крупская Н.К. Детское самоуправление в школе // Пед. соч. в 6 томах. – М. Педагогика, 1980. – Т. 4. – С. 344–353.
10. Государственнообщественное управление школой / В. Бочкарев, М. Кузнецов, А. Гулько / Народное образование. 2003. № 7.
11. Лопухівська А. Становлення учнівського самоврядування в сільських загальноосвітніх навчальних закладах / А. Лопухівська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи, науковий збірник, Умань, 2002. - випуск 2. – С. 151–161.

12. Білоусова В. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи : монографія. – К. : ІЗМН, 1997 – 150 с.
13. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
14. <http://dinz.gov.ua/index/ua/material/108>
15. Бочкарев В.И. Опыт школьного самоуправления / В. И. Бочкарев // Народное Образование, 2000. – № 8. – С.99–102.
16. <http://ru.osvita.ua/school/theory/1356/>
- 17 Освітній трикутник: учні – батьки – вчителі (досвід європейських країн) / Упорядники: Г.Т. Ісакова, В.С. Москаленко ; за заг. редакцією Б.М. Жебровського. – К. : Вид-во Європ. Ун-ту, 2007. С. 4–9.
18. Крупская Н. Школьное самоуправление и школьная община. – М, 1919.
21. Крупская Н. К. Собрание сочинений. М., 1959. Т. 3.
20. Зоргенфрей Г. Г. Самоуправление в школах. – Спб., 1912. – С. 40.
22. Самоуправление в трудовой школе /Тезисы о самоуправлении, принятые научно-педагогической секцией ГУС, «Вестник просвещения», М, 1923. – №10. – С.163.

РОЗДІЛ 4

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ДИТЯЧОМУ ОБ'ЄДНАННІ

4.1. Соціальне проектування – засіб формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об'єднанні

Зміна політичних, соціально-економічних та культурних умов у державі потребує нових підходів і механізмів підготовки соціально активної та ініціативної особистості, яка буде здатною самостійно приймати рішення та брати за них відповідальність, вирішувати важливі життєві проблеми та прогнозувати власну траєкторію розвитку.

У вирішенні цих завдань важливу роль відіграють дитячі об'єднання, у яких підліток накопичує досвід міжособистісного спілкування, реалізує свої можливості через участь у різноманітних видах суспільної діяльності. Особливе значення надається соціальним проектам, які реалізуються у практиці дитячих громадських об'єднань різного спрямування. Участь у соціальних проектах формує не тільки навички ініціативних дій і досягнення прогнозованого результату, цілеспрямованість, мобільність, самостійність, відповідальність, а і загалом активну життєву позицію на доступному для підлітків рівні.

Проект, який науковці, педагоги-практики вважають освітньою технологією XXI століття, сьогодні переживає друге своє народження та є ефективним доповненням інших педагогічних виховних технологій. Його пріоритетною метою є: здобуття підлітками функціональної навички дослідження як універсального способу освоєння дійсності, розвитку здатності до дослідницького типу мислення, активізації особистісної позиції учня в освітньому процесі [3; 8; 9; 10].

Як свідчать реалії, проектування стало стилем життя суспільства. Сьогодні проектують все і всі. Ми солідарні з Є. Полат стосовно того, що метод проектів стає не просто популярним, а й «модним», що вселяє цілком обґрунтовані побоювання, оскільки там, де починається диктат моди, часто відсутній розум

[14]. На практиці сьогодні можна побачити, що проектом називають будь-яку творчу діяльність, яка нічого спільного з ним не має. Саме зважаючи на ці обставини, важливим є ще раз наголосити на сутності, можливостях проектної технології та використанні її потенціалу у формуванні соціальної ініціативності підлітків в умовах дитячих об'єднань.

Сутність та компетентнісний потенціал проекту

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що питання використання проекту привертає увагу дослідників (І. Єрмакова, Є. Зачесової, Н. Пахомової, О. Пехоти, Є. Полат, І. Сергєєва та інші), у першу чергу, для вирішення проблеми стимулювання інтересу дітей та учнівської молоді до пізнання, розвитку навичок практичного застосування знань на практиці у вирішенні конкретних проблем.

У різні періоди розвитку педагогіки метод проектів (у дослідженнях стосовно проекту часто використовується терміни «метод» та «технологія») знайшов своє відображення в наукових доробках зарубіжних та вітчизняних учених (Г. Ващенко, Дж. Дьюї, Г. Іваниці, Б. Ігнат'єва, У. Кілпатрика, М. Крупеніної, Н. Крупської, Ф. Паркера, О. Пехоти, Є. Полат, І. Сергєєва, С. Шацького, В. Шультіна та інших), які розглядають його як альтернативу традиційному підходу та вважають одним із засобів перетворення «школи навчання» на «школу життя». У своїх працях учені дають характеристику поняття «проект», визначають принципи проектування, вимоги, структуру, подають класифікацію проектів тощо.

Уперше поняття «проект» з'явилося у XVII–XVIII ст. і слугувало синонімом слів «експеримент» у природничих науках та «розгляд справ» у юриспруденції. Пізніше, у XIX столітті були визначені ще дві моделі проектів, які використовуються і сьогодні. Перша, більш давня, модель Вудворта передбачає, що учні спочатку вивчають матеріал, набувають знань та навичок, які знадобляться для конструювання проектів. Друга, сучасніша, модель Ричардса передбачає «занурення» у проблему, її фундаментальне дослідження [8, с. 62].

В основу проектного методу покладено ідеї американського філософа Дж. Дьюї, який вбачав у ньому можливість вирішення суперечності між тим, хто навчає, і тим, хто вчиться. Характерними для розробленої Дж. Дьюї концепції прагматичного навчання (від грец. *pragma* – справа, дія) є методи, що забезпечують власні відкриття тих, хто навчає і вчиться, та орієнтовані на наукове дослідження як зразок створення стратегії навчання [2].

Ці ідеї знайшли своє висвітлення в розробленому У. Кілпатриком методі проектів, тобто в організації навчання під час активної пошукової діяльності, спрямованої на розв'язання конкретної практичної проблеми (соціальної, виробничої, побутової). Основним мотивом такої діяльності для тих, хто вчиться, стає не стільки сам процес пізнання, скільки намагання розв'язати конкретну проблему, розробити необхідні рекомендації, що будуть використані на практиці. При цьому цінність проекту, як зазначають І. Єрмаков, В. Куріцина, С. Леснікова, І. Сергеев, визначається його освітнім, розвивальним і виховним потенціалом, тобто можливістю залучити тих, хто вчиться, до найрізноманітніших видів діяльності, які забезпечують не лише розширення їхнього кругозору, життєвого досвіду, але й оволодіння різними способами творчої, дослідницької діяльності [3; 8; 9; 10].

На компетентнісному потенціалі проектної технології у своїх дослідженнях акцентують увагу С. Воровщиков, І. Єрмаков, М. Єлькін, М. Новожилова, Є. Полат, зазначаючи, що компетентність – це досвід успішного проекту.

Вивчення підходів щодо сутності та структури педагогічної технології (В. Безпалько, М. Кларін, О. Пехота, Е. Полат, Г. Селевко, В. Сластьонін та інші) дало змогу розглянути проект як педагогічну технологію, що є способом організації пізнавальної діяльності учнів, спрямованої на визначення та вирішення проблемної ситуації, із обов'язковою презентацією здобутих результатів.

За часів радянської влади метод проектів не отримав широкого використання, а на початку 1930-х років був заборонений як метод, який не створює можливості для системного оволодіння учнями знаннями та уміннями.

«Табу» на проектну діяльність існувало аж до 90-х років минулого століття, а з навчального процесу було вилучено все цінне, що мав цей метод. Зокрема, це сталося через те, що універсалізація проектної діяльності спричинила безсистемність у засвоєнні знань під час навчального процесу.

Разом із тим інтерес до проекту не було втрачено в зарубіжних освітніх системах (Бельгія, Великобританія, Італія, Німеччина, США, Фінляндія та ін.), які прагнули знайти розумний компроміс між фундаментальною системою академічних знань та прагматичними вміннями, необхідними для успішної життєдіяльності у швидкозмінливому світі. За цей час було розроблено потрібне методичне забезпечення, яке перетворило метод проектів із категорії педагогічних «творів мистецтва» на категорію «практичних засобів» [1; 3; 11].

У наші часи інтерес до проектної технології значно зріс, що обумовлюється оновленням мети, змісту та технологій навчання і виховання дітей та учнівської молоді.

Існує безліч різних трактувань означеного поняття, наприклад, І. Чечель відзначає, що проект – це буквально «кинутий уперед», тобто прототип, прообраз будь-якого об'єкта, виду діяльності, а проектування перетворюється на процес створення проекту [18, с. 4].

Для О. Пехоти, проект це – практика особистісно орієнтованого навчання у процесі конкретної праці учня, на основі його вільного вибору, з урахуванням його інтересів. Цінною для нас є думка вченої, що у свідомості учня проект має такий вигляд: «Все, що я пізнаю, я знаю, для чого це мені потрібно і де я можу ці знання використати» [12, с. 154]. Вищезазначене уможливорює висновок, що проектна технологія передбачає *створення мотиваційної ситуації*, підтримання її у процесі роботи, що сьогодні у навчально-виховному процесі є суттєвим недоліком. Відповідно до «теорії життєвого досвіду» Дж. Дьюї, дія, яка виходить із власної ініціативи, приносить більше задоволення та значно підвищує ймовірність її повторення, аніж дія, що виконується примусово [2]. Отже, мотивація школяра є дуже важливою рисою проектного методу та становить його компетентнісний потенціал.

Ця позиція співзвучна з думкою Є. Полат, яка розуміє проект як сукупність навчально-пізнавальних прийомів, за допомогою яких учні набувають знань і навичок у процесі планування та самостійного виконання певних практичних завдань з обов'язковою презентацією результатів. Дослідниця робить акцент ще на одній особливості проекту, зазначаючи, що, з одного боку, реалізація потребує *використання різних методів наукового пізнання* (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, моделювання та ін.), з іншого, проект це – *інтегрування знань, умінь учнів із різних предметів, галузей освіти, науки, техніки*, що стимулює систематичне творче мислення, розвиток навичок дослідницької роботи [14; 15].

У дослідженнях С. Воровщикова та М. Новожилової зазначено, що під проектом розуміють спеціально організований вчителем та самостійно виконаний учнем комплекс дій щодо вирішення значущої для учня проблеми, який має завершитися створенням продукту. Досліджуючи проектну технологію, зарубіжні педагоги-дослідники роблять висновок, що одночасно проект може виступати як:

– метод навчання та виховання (використовується на уроках у позакласній та виховній діяльності й спрямований на досягнення цілей самими підлітками та формування досвіду використання умінь та навичок);

– форма організації навчання та виховання (проект складно реалізувати в рамках одного навчального заняття, тому його доцільно використовувати як альтернативу класно-урочної форми навчання, її суттєве доповнення);

– особлива філософія освіти (філософія мети та діяльності, результатів і досягнень, яка заміщує теоретичну освіченість та дає змогу органічно поєднати непок'єднане: ціннісно-сміслові основи культури і процес діяльної соціалізації) [1, с. 151-152].

Спільним у наукових поглядах С. Воровщикова, І. Єрмакова, В. Куріциної, О. Пехоти, Є. Полат, І. Сергєєва та інших є розуміння, що основою технології проектів є не інформаційний підхід, зорієнтований на здобуття теоретичних знань та розвиток пам'яті учнів, а *діяльнісний підхід*, спрямований на формування комплексу різноманітних умінь та навичок, необхідних для успішної

самореалізації, що забезпечує сьогодні формування у дітей та учнівської молоді ключових компетентностей.

Науковими дослідженнями І. Єрмакова, О. Коберника, М. Новожилової, О. Пехоти, Є. Полат, М. Романовської, І. Сергєєва доведено, що проектна технологія одночасно є і *способом, і результатом виховання школярів*, залучення їх до соціальних відносин, отримання власного життєвого досвіду, соціально значущих особистісних якостей, які дають змогу упродовж життя успішно реалізуватися в особистісній та професійній сферах.

Аналіз сучасних досліджень та досвіду показав, що не існує єдиної класифікації проектної технології. Як правило, основою для класифікації є: домінуючий вид діяльності (дослідницькі, творчі, рольово-ігрові, інформаційні, практично-орієнтовані проекти); предметно-змістова галузь (монопроекти та межпредметні проекти); характер координації (із відкритою, наявною, прихованою координацією); характер контактів (внутрішні, регіональні, національні, міжнародні); кількість учасників (індивідуальні, парні, групові, колективні); термін (короткотермінові, середньотермінові, довготривалі) [5; 8; 10; 12; 14; 17].

Соціальний проект як засіб розвитку соціальної ініціативності та громадянської активності підлітків

Соціальні проекти не є зовсім новою технологією, оскільки система виховання підростаючого покоління на різних історичних етапах містила різні елементи, форми, засоби, які сприяють становленню у дітей ініціативності, волонтерства та добротності.

У сучасних умовах відбувається суттєве оновлення змісту діяльності дитячих громадських об'єднань через організацію соціального проектування. І головне, мотивом до соціальної дії мають бути не формальні чинники, привнесені ззовні, а внутрішня мотивація, усвідомлення власної потреби в такій діяльності, відчуття відповідальності за життя своєї країни, міста, своєї громади, школи, за свою громадянську позицію.

Отже, основною метою соціального проекту як засобу формування соціальної ініціативності та активності підлітків є:

- набуття підлітками досвіду вирішення місцевих проблем; громадянських дій, демократичної поведінки та ефективного спілкування;
- розвиток емоційно-ціннісного ставлення до значення колективного життя;
- формування у підлітків умінь та навичок конструктивно-критичного мислення, ініціативності, самостійності, вміння приймати рішення та оцінювати їх.

Відтак, під соціальним проектом дитячого об'єднання слід розуміти сукупність навчальних і практичних дій підлітків, спрямованих на розв'язання конкретної соціальної проблеми місцевої громади.

Реалізація соціального проекту у дитячому об'єднанні створює умови для формування у підлітків таких умінь і навичок:

- висувати, реалізовувати соціальні ініціативи та залучати до їх реалізації інших;
- здобувати і критично аналізувати інформацію, давати власну оцінку та формулювати незалежні судження;
- висловлювати, аргументувати та доводити власні погляди;
- ефективно спілкуватись, вести переговори, досягати компромісу;
- застосовувати ненасильницькі методи вирішення проблем і конфліктів;
- самооцінки та самоаналізу своїх можливостей, здібностей, рефлексії;
- участі в житті громади, здатності впливати на соціальну політику та процес прийняття рішень;
- робити вибір, займати власну позицію, приходити до колективного рішення, брати на себе відповідальність, оцінювати результати діяльності.

Соціальні проекти дають підліткам можливість пов'язувати та співвідносити загальні уявлення, отримані під час навчання, із реальністю, в якій перебувають вони самі, їхні друзі, сім'ї, вчителі, із суспільним життям, із соціальними та політичними подіями, які відбуваються у межах мікрорайону,

країни. Під час реалізації таких проектів підлітки спілкуються та співпрацюють один з одним, активно використовують свої знання про соціальну ініціативність, про якості, притаманні ініціативним людям, та їхню важливість як у житті людини так і для суспільства.

Основні етапи технології проекту

За даними практики, метод проектів як педагогічна технологія не передбачає жорсткої алгоритмізації дій, не виключає творчого підходу, оскільки зміст кожного проекту, за словами В. Кілпатріка, є унікальним, а проекти різноманітні, як і цілі людини. На цьому також наголошують С. Воровщиков і М. Новожилова, зазначаючи, що неможливим є розроблення універсальних рекомендацій для здійснення будь-якого проекту, скоріше, вони мають бути у вигляді певних рамок діяльності та окреслення загальних методологічних підходів до ключових понять, змісту та призначення проектної діяльності [1, с. 234-235].

Але, разом із цим, В. Куріцина, Е. Полат, О. Пєхота, И. Сергеев та інші наголошують на коректному дотриманні логіки, принципів та структури проектної діяльності. Досить влучно вимоги до проекту сформулювали С. Воровщиков та М. Новожилова *«проект – це „шість П”*, а саме: *«Проблема»*; *«Проектування»* (планування); *«Пошук інформації»*; *«Продукт»* (результат роботи); *«Презентація»*; *«Портфоліо»* [1, с. 150-151]. Розглянемо їх детальніше.

1. *«Проблема»*. Наявність соціально значущої проблеми – дослідницької, інформаційної, практичної. Пошук проблеми є одним із найбільш складних організаційних завдань, яке вирішується підлітками разом із педагогом. Подальша робота над проектом – це вирішення означеної проблеми. У ролі замовника можуть виступати дорослі лідери та підлітки, громада.

Враховуючи потребу підліткового віку у суспільно значущій діяльності, яка впливає на формування нових мотивів, усвідомлення підлітками соціальної значущості виконаних ними справ, самостійне визначення проблеми соціального

проекту є проявом уміння висувати і реалізовувати соціальні, індивідуальні ініціативи та досягати соціального результату в діяльності дитячого об'єднання.

2. „Проектування” (планування). Виконання будь-якого проекту починається з планування дій щодо вирішення проблеми, іншими словами – з проектування самого проекту, зокрема визначення виду продукту і форми його презентації. Найбільш важливою частиною плану є послідовна розробка проекту, вибір змісту, форм, методів діяльності, переліку конкретних дій із зазначенням заходів, термінів і відповідальних. Але деякі проекти (творчі, рольові) не можуть бути чітко сплановані на початку роботи.

Важливим етапом є навчально-методичне *обґрунтування проекту*, його матеріально-технічне *оснащення* (аудиторії, устаткування, комп'ютери та інша техніка з програмним забезпеченням), інформаційне (фонд і каталоги бібліотеки, Інтернет, CD-Rom, аудіо-та відеоматеріали тощо), кадрове (додатково залучаються фахівці), фінансове (якщо цього потребує проект: джерела фінансування, складання бюджету тощо) забезпечення [1; 4; 5; 6; 9; 10].

Бюджет проекту має обов'язково враховувати кошти, які є у організатора проекту, додаткові кошти, необхідні для проекту, загальну суму витрат. Вважається доцільним співвідношення між сумою, що є, та сумою, якої потребує реалізація проекту – 50% на 50%.

На цьому етапі важливим є *цілепокладання проекту*, узгодження результатів і критеріїв, за якими буде оцінюватися кінцевий продукт.

Мета формулюється як результат, що має бути отриманий у підсумку реалізації проекту за визначених умов та у певний час і вимірний якісно та кількісно. Це означає, що мету потрібно сформулювати таким чином, аби з формулювання було зрозуміло, що саме зміниться на краще внаслідок реалізації проекту, коли і за яких умов. Передбачуваний результат має підлягати не лише якісному, а й кількісному вимірюванню, інакше після завершення роботи за проектом ви не зможете визначити, чи досягнуто його мети.

Формулювання *завдань* проекту передбачає пошук відповіді на питання

щодо того, які саме заходи потрібно здійснити для його реалізації, складання їх переліку. Складаючи список завдань, можна не перейматися тим, у якій послідовності вони мають виконуватися, це можна зробити пізніше. Головною вимогою є повнота переліку.

Склавши перелік завдань, слід сформулювати кожне з них у такий самий спосіб, як і мету проекту, відповідно до вищезазначених вимог. Тобто, кожне завдання потрібно сформулювати так, щоб із формулювання було зрозуміло, що має бути зроблено, ким, коли і за яких умов. При визначенні завдань краще вживати слова підготувати, зменшити, збільшити, організувати, виготовити, уникаючи при цьому дієслів сприяти, підтримувати, посилювати.

Після формулювання завдань проекту уявіть, що всі вони виконані. Потому спробуйте відповісти на два питання:

- Чи буде внаслідок цього досягнуто мети проекту?
- Чи всі завдання з його реалізації сформульовано? [5; 8; 10; 12; 14].

У формулюванні мети, завдань та кінцевого результату рекомендується використовувати міжнародний критерій «SMART» – «розумними»: («specific» – конкретність; «measurable» – обчислюваність; «area-specific» – територіальність; «realistic» – реальність; «time-bound» – визначеність у часі).

Розділ «Мета і завдання» можна вважати виписаним, якщо він відповідає умовам: описує бажані результати проекту, які піддаються оцінюванню; мета є загальним завершенням проекту, а завдання – проміжними, частковими результатами (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Кроки роботи над соціальним проектом

А. Вивчення громадської думки

1. Вивчити соціальну ситуацію у місцевій громаді	Об'єктивно представити соціальну ситуацію в місцевій громаді
2. Скласти детальний звіт про проведене дослідження	Систематизувати матеріали звіту
3. Сформулювати висновки на основі	Конкретні висновки по зміні

вивчення матеріалів дослідження	ситуації
---------------------------------	----------

Методи _____

Б. Формулювання актуальної соціальної проблеми

1. Сформулювати актуальну соціальну проблему, у вирішенні якої ви можете брати участь	Чітке формулювання проблеми
2. Визначити причини існування соціальної проблеми	Перелік причин появи проблеми

Проблема _____

В. Вивчення можливостей організації

1. Вивчити можливості організації	Уявлення про можливості організації в реалізації соціального проекту
2. Вивчити можливості своєї команди, яка безпосередньо буде реалізувати проект	Чітке уявлення про можливості своєї команди, яка вирішила реалізувати проект

Ресурси _____

Г. Визначення мети та завдань соціального проекту

1. Визначити аудиторію проекту, тобто ту соціальну групу яка є носієм соціальної проблеми і на яку буде спрямований соціальний проект	Перелік осіб та організацій, носіїв проблеми, з якими будуть взаємодіяти в рамках реалізації проекту
---	--

2. Сформулювати основну мету соціального проекту	Чітке формулювання мети проекту
3. Сформулювати конкретні завдання, що розкривають зміст роботи з вирішення соціальної проблеми відповідно до визначеної мети	Перелік конкретних завдань, вирішення яких дасть змогу досягти поставленої мети

Мета _____

Активна участь підлітків у розробленні соціального проекту на етапі визначення проблеми та цілепокладання дасть можливість уникнути, як показує практика, формального підходу, коли проекти створюються «для дітей» і «за дітей», без їхньої безпосередньої участі. Відповідно до особливостей віку, підлітки прагнуть бути авторами, а не тільки залучатися у діяльність.

Важливим кроком у реалізації проекту є переформулювання кожного завдання у заходи та визначення результатів здійснення кожного заходу. Здебільшого одному завданню можуть відповідати кілька заходів щодо його виконання. Правильність визначення заходів можна перевірити шляхом відповіді на два запитання:

- Чи буде завдяки цим заходам виконано завдання проекту?
- Чи всі заходи з реалізації проекту внесено до переліку?

3. „Пошук інформації”. Кожен проект обов’язково вимагає дослідницької роботи учасників. Тобто, специфічна риса проектної діяльності – пошук інформації, яка потім буде опрацьована, осмислена і представлена учасниками проектної групи.

Проект, як правило, потребує *дослідження*, яке здійснюється за умови дотримання основних етапів, характерних для наукової сфери. Важливим при цьому є пошук інформації, її відбір, аналіз, узагальнення та обговорення із учасниками проекту. Але, як зазначають у своїх дослідженнях вчені, *проектна*

діяльність де що відрізняється від навчально-дослідницької діяльності школярів. Якщо навчально-дослідницька діяльність є індивідуальною за своєю сутністю і спрямована на отримання нових знань, то метою проектування є вихід за рамки окремого дослідження, розвиток почуття відповідальності, самодисципліни, здатності до активної громадської участі й самоорганізації, уміння планувати свою роботу і час, бажання робити свою справу якісно, уміння представити результати своєї роботи [1; 4; 8; 9;13].

Дослідницька, пошукова діяльність підлітків під час реалізації соціального проекту дає змогу набути не тільки необхідної інформації щодо знань про навколишній світ і себе, свої можливості, активізувати багаж знань, а й долучитися до активного розмірковування над проблемою, емоційно реагувати, впливати на мислення тощо.

Отже, співробітництво, діалог, інтенсивна самостійна пізнавальна діяльність учнів під час реалізації проектів сприяє формуванню особистісних якостей, цілеспрямованості, відповідальності за результати діяльності. Соціальне проектування підлітків у дитячому об'єднанні створює простір «соціальних ролей і спроб», що є реальним і дієвим механізмом суб'єктивації у діяльності.

4. „Продукт” (результат роботи). Результатом роботи над проектом, інакше кажучи, виходом проекту, є продукт. У загальному вигляді це засіб, який розробили учасники проектної групи для вирішення поставленої проблеми.

Ефективність проекту оцінюється за його результатами. Одним із законів для авторів будь-якого проекту є: «Проект починається з мети, а мета з питання: «Чого я хочу досягти?» Отже, проект має починатися з осмислення результатів, на яких роблять наголос дослідники проектів (О. Коберник, М. Новожилова, О. Пехота, Е. Полат та інші). Зокрема, О. Пехота зазначає, що результати «... мають бути «відчутні»: якщо це теоретична проблема, то конкретне її вирішення, якщо практична – конкретний результат, готовий до впровадження» [12, с. 150].

Системою оцінювання проекту вважається перелік показників, процедур, термінів і суб'єктів оцінювання результатів проекту загалом і кожного окремого заходу з його реалізації. Отже, для розробки системи оцінювання проекту

потрібно визначити для проекту і кожного заходу з його реалізації:

- показники (те, чим вимірюватимуться досягнуті результати);
- процедури оцінювання (специфіка самого процесу оцінювання);
- терміни оцінювання (час проведення оцінювання);
- людей, які оцінюватимуть результати.

Слід пам'ятати, що є два види показників:

- кількісні – за кількістю зробленого (наприклад, відсоток, на який підвищиться активність підлітків дитячого об'єднання у реалізації проекту);
- якісні – за зміною стану, якості об'єкта, на який було спрямовано реалізацію проекту (наприклад, мотивація підлітків до участі у справах дитячого об'єднання, соціальна ініціативність, активність).

Звичайно, не все можна виміряти за допомогою кількісних показників, проте слід домагатися, щоб кількісні показники можна було застосовувати під час оцінювання результатів кожного заходу і проекту загалом [1; 9; 10; 15;].

Показниками в *оцінюванні результативності проекту* можуть бути:

- усвідомлення проблеми та обґрунтування її актуальності;
- оригінальність ідеї, способу вирішення проблеми;
- соціальне та прикладне значення отриманих результатів; самостійність у виконанні різних етапів роботи над проектом;
- залученість у групову роботу і виконання власної ролі;
- кількість і ступінь осмислення нової інформації, використаної для виконання проекту;
- практичне використання предметних і загальнонавчальних умінь;
- рівень складності та ступінь володіння методами дослідження; кількісні, технологічні та економічні показники;
- динаміка рівня розвитку особистості;
- організація та проведення презентації: усного повідомлення, письмового звіту, забезпечення об'єктами наочності тощо.

Оцінити результати проекту й окремих заходів з його реалізації можуть:

- команда виконавців проекту шляхом загального обговорення;

- дорослі лідери дитячого об'єднання, оскільки вони несуть особисту відповідальність за результати діяльності;
- члени дитячого об'єднання;
- місцеві органи управління освітою, юридичні та фізичні особи, з якими укладено угоду про спільну діяльність з реалізації проекту;
- незалежні експерти шляхом здійснення експертизи результатів проекту.

Важливо оцінити не лише підсумки проекту, а й проміжні результати окремих заходів із його реалізації. Проміжне або поточне оцінювання в разі необхідності допомагає внести своєчасні корективи у хід реалізації проекту з урахуванням зовнішніх обставин, змін у складі команди тощо. Після внутрішнього оцінювання проект варто передати стороннім експертам для його незалежної експертизи, після чого внести відповідні корективи.

Досягнення бажаного результату проекту можливе завдяки наполегливій праці і власній активності підлітків, напрацюванню умінь вирішувати складні проблеми, готовності до використання отриманих результатів у практичній діяльності. Із цією метою застосовують методичні прийоми, спрямовані на обговорення дослідження, узагальнення та формулювання висновків, розвиток підлітків працювати в команді, аргументувати власну позицію, уникати суперечностей.

5. „Презентація”. Підготовлений продукт має бути обов'язково представлений замовнику і (або) представникам громадськості, причому робити це потрібно досить переконливо, як найбільш прийнятний засіб вирішення проблеми. Дотримання цієї вимоги дає підліткам змогу ознайомитись із вимогами презентації та набути певного досвіду: чіткість і лаконічність висловлювання; упевненість; доцільність використання міміки, жестів; темп мовлення, володіння інтонацією, паузами; адекватність реакції на запитання тощо.

Робота над проектом має закінчуватися *рефлексією*, яка є механізмом самопізнання людини та спрямована на аналіз власної діяльності та поведінки в

проекті, що дасть змогу у майбутньому конструктивно взаємодіяти, бути асертивним, що є характеристикою компетентної особистості.

Презентацію (захист проекту) доцільно проводити за сценарієм. Орієнтовна схема захисту:

1. Визначення проблеми, її актуальність.
2. Постановка мети, завдань, результатів, аргументація.
3. Основна частина. Етапи роботи над проектом, отримані результати, їх короткий аналіз.
4. Висновки. Результати рефлексивної оцінки проекту.
5. Відповіді на питання інших груп (дискусія).

Завдання цього етапу – спрогнозувати подальший шлях розвитку проекту (перспективи), можливо, розширити географію проекту, засвоїти нові види діяльності, передбачити соціальні ресурсні сторони проекту тощо.

У процесі обговорення та презентації результатів проекту підлітки відчують емоційне переживання досягнутого, отримують моральне і духовне задоволення від участі у проекті, а головне від здійснення соціальних ініціатив та вирішення соціальної проблеми. У соціальній ініціативі об'єднується індивідуальне і суспільне, а їхня злагодженість узалежнена ступенем розвитку соціальних відчуттів, переживаннями та емоціями, які відображають ставлення до себе, суспільства, інших людей та діяльності

6. „*Портфоліо*”, тобто папка, в якій зібрані всі робочі матеріали проекту. Завершення роботи над проектом завжди викликає запитання: «Чи потрібно оформлювати проект?» Підготовка портфоліо проекту (зібрання робочих матеріалів: плани, звіти, схеми, таблиці, аналітичні дані тощо) формує в підлітків функціональні навички узагальнення, грамотного визначення технологічного вирішення проблеми [1; 9].

Важливе правило проектування – кожен етап роботи над проектом має свій конкретний продукт. Завершуючи роботу над проектом, слід дотримуватися таких вимог щодо оформлення заявки на проект:

- інформацію про автора (авторів) проекту треба зазначити дитяче

об'єднання, адресу, телефон; назву теми проекту; тип проекту (соціальний); учасники проекту; партнери проекту; інформацію про термін реалізації проекту; опис проблеми проекту; визначення мети, завдань і результату проекту; пропозиції щодо змісту і термінів здійснення контролю за ходом проекту; опис наявного і необхідного забезпечення проекту (організаційного, науково-методичного, кадрового, матеріально-технічного, фінансового), його кошторис.

Отже, метод проекту – це технологія, в якій чітко можна побачити етапи, а його сутність можна висловити такою формулою «бачити–оцінювати–діяти». Проектування створює у дитячому об'єднанні інноваційно-розвивальне середовище, орієнтує підлітків на особистісний та колективний успіх, формування нового досвіду та умінь, пов'язаних із розвитком ініціативи, інтересу, пошуком цікавих практичних видів діяльності, виявленням та визначенням проблем, їх аналізом, проектуванням власної діяльності тощо.

Одноголосною є думка вчених та педагогів-практиків щодо взаємозв'язку ефективності проекту та рівня професійної компетентності дорослих лідерів. Якщо *проект з позиції підлітка* – це можливість максимального розкриття власного творчого потенціалу. То з *позиції вчителя, дорослого лідера, проект* – це інтегративний дидактичний засіб розвитку, навчання і виховання, який дає змогу виробляти і розвивати специфічні вміння проектування та дослідження, а саме:

- проблематизації (формування проблемного поля, виділення ключових проблем);

- управління власною пізнавальною діяльністю (планування, організація, контроль, регулювання, аналіз);

- пошуку і відбору актуальної інформації і засвоєння необхідного знання;

- проведення дослідження (постановка та вирішення проблем, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація, доказ і спростування);

- подання результатів і процесу своєї діяльності в різних формах з використанням спеціально підготовлених продуктів проектування (макетів,

плакатів, комп'ютерної презентації, креслень, моделей, театралізації, відео-, аудіо- та сценічних вистав тощо) [1, с. 146].

Тому робота за проектом потребує від дорослих лідерів дитячих об'єднань відповідальної позиції від керівної організаторської до партнерсько-допоміжної, що надасть можливість створити умови для реальної дитячої ініціативи та оптимізувати й змоделювати на високому рівні процес пізнання членами дитячих об'єднань соціальної дійсності й формування соціальної ініціативності. А участь підлітків у соціальному проектуванні дасть змогу впливати на розвиток креативності мислення, креативних підходів до вирішення нестандартних ситуацій, реалізації соціальних ініціатив та готовності до пошуку шляхів і об'єктів докладання своїх сил і творчої енергії на користь соціуму.

Отже, проектувальна діяльність відповідає потребам сьогодення та є перспективною освітньою технологією. В її основі лежить розвиток пізнавальних навичок підлітків, вміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, активна соціальна практика. Соціальна спрямованість проектів дає можливість членам дитячих об'єднань співвіднести загальні уявлення, отримані у ході різноманітної діяльності, із реальним життям, із суспільними та політичними подіями, що відбуваються в масштабах населеного пункту, області, країни, що має великий виховний вплив на становлення особистості активного, соціально ініціативного та відповідального громадянина.

Література

1. Воровщиков С. Г. Школа должна учить мыслить, проектировать, исследовать : управленческий аспект : [страницы, написанные консультантом по управлению и директором школы] / С. Г. Воровщиков, М. М. Новожилова. – [3-е изд.]. – М. : Знание, 2007. – 352 с.
2. Дьюи Дж. Демократия и образование. – М. : Педагогика-Пресс, 2000. – 384 с.

3. Єрмаков І. Г. Компетентнісний потенціал проектної діяльності : сучасні технології в освіті : у 2 ч. / І. Г. Єрмаков. – К., 2005 – Ч.1. Сучасні технології навчання : [реком. бібліогр. показчик] – 308 с.
4. Евстифеева О. Метод проектов – среда в которой даже «неудачники» обретают силу и уверенность / О. Евстифеева, Н. Кучменко // Директор школи Україна. – 2003. – №6. – С. 76-81.
5. Зачесова Е. В. Метод проектов – образовательная технология XXI века. : [Електронний ресурс]. Режим доступу – <http://cloob-054.narod.ru/projekt.html>.
6. Коберник О. Проективна педагогіка і національна школа / О. Коберник // Шлях освіти. –2000 – №1. – С. 7-9.
7. Коваленко В. Вплив ідей Д.Дьюї на українську школу й педагогіку 1920-1930 років / В. Коваленко// Шлях освіти. –1997. – №4. – С. 51-55.
8. Курицина В. Н. Метод проектов : вчера, сегодня, завтра / В. Н. Курицина // Образовательная технология как система, объединяющая теорию, практику и искусство. – Воронеж : ВГПУ, 2000. – С. 59–63.
9. Лесникова С. Г. Проектная деятельность как средство развития инициативности подростка в условиях детской общественной организации : дис. ...канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / С. Г. Лесникова. – Ижевск, 2005. – 176 с.
10. Метод проектов в учебном процессе. Методическое пособие. / М.: Центр «Педагогический поиск», 2006. – 160с.
11. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2003. – 448 с.
12. Освітні технології : навч.-метод. посібник. / [О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.] ; за ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2003. – 255 с.
13. Питт Дж. Что это такое и как мы это делаем: [Метод проектов] /Дж. Питт // Відкритий урок. – 2004. – №5/6. – С. 26-27.
14. Полат Е. С. Метод проектов : история и теория вопроса / Е. С. Полат // Школьные технологии. – 2006. – № 6. – С. 43–47.

15. Полат Е. Что такое проект? / Е. Полат, М. Бухаркина, М. Моисеева // Відкритий урок. – 2004. – №5/6. –С. 10-17.
16. Переверзев Л. Проектный подход и требования к учителю / Л. Переверзев // Дайжест педагогічних ідей та технологій. Школа – парк. – 2003 – №2. – С. 26-28.
17. Сидоренко А. С. Метод проектов: история и практика применения / А. С. Сидоренко // Завуч для администрации школы – 2003. – №6. – С. 96-111.
18. Чечель И. Метод проектов: субъективная и объективная оценка результатов / И. Чечель // Директор школы. – 1998. – №4 – С. 3-10.

4.2. Технологія фандрейзингу – шлях до соціального партнерства

Специфіка функціонування дитячих об'єднань засвідчує наявність різноманітних можливостей для розвитку соціальної ініціативності підлітків. Одним із аспектів, що забезпечує ефективну життєдіяльність дитячого об'єднання, є фандрейзингова діяльність, що потребує високого прояву активності підлітків-членів дитячого об'єднання і, відповідно, може виступати процесом розвитку їхньої соціальної ініціативності.

Передумови (витоки) фандрейзингової діяльності. Базові категорії фандрейзингу

Незважаючи на зорієнтованість організацій третього сектору, невід'ємною складовою яких є й дитячі об'єднання та організації, на соціальне служіння, а не здобуття прибутків, вони все ж таки існують у реальних ринкових умовах, що продукують формування відповідних завдань, оптимізація вагової частки яких прямо пропорційна успішній діяльності організацій у сфері фандрейзингу. Спроможність членів дитячого об'єднання вирішити питання свого фінансового забезпечення є одним із виявів їхньої соціальної ініціативності.

Нині фандрейзинг – надзвичайно популярна тема серед спільноти українських громадських організацій, у тому числі і дитячих об'єднань та організацій. Адже для досягнення цілей (переважна частка яких має соціально

орієнтований характер) функціонування таких об'єднань та організацій необхідне постійне залучення ресурсів, які б допомагали рухатись за визначеними напрямками. Фандрейзинг і є саме тим процесом, що спрямований на залучення ресурсів.

Аналіз наукових підходів до визначення змісту поняття «фандрейзинг» розпочнемо з визначення сукупності понять, що стали складовими або суміжними компонентами фандрейзингової діяльності.

Фандрейзинг тісно пов'язаний з такими категоріями, як філантропія та благодійність. Зачасти ці дві категорії трактуються як тотожні, проте, як зазначає В. Кучереносов [19], це не зовсім правильно.

Здійснимо спробу дефінітивного аналізу понять «філантропія» та «благодійність», що стали підвалиною фандрейзингової діяльності. Етимологія терміна «філантропія» вказує на грецьке походження та означає «любов до людини», «любов до ближнього». У такому буквальному трактуванні абсолютну більшість представників людського роду можна сприймати як філантропів. Зауважимо на тому, що у сучасному трактуванні не прийнято включати до філантропії любов до рідних. Прийнято вважати, що йдеться про широкий контекст – любов до людства загалом. Проте однієї любові замало, необхідно здійснювати реальні дії, спрямовані на надання допомоги і підтримки тим, хто її потребує. При цьому філантропія розглядається як морально-етична категорія. А філантропом вважається людина, яка любить людей і здійснює дії на їх благо. Важливим доповненням, на нашу думку є те, що філантроп повинен здійснювати таку діяльність добровільно та не очікуючи ніякої винагороди.

Дещо інший підхід щодо трактування змісту поняття «філантроп» пропонує В. Кучереносов. Відповідно до цього трактування, не всіх людей, що займаються благодійністю, можна назвати філантропами. Цей термін може бути застосований лише до особистостей, що регулярно займаються благодійною діяльністю, як-от наприклад: Дж. Сорос, Б. Гейтс. Наголосимо також на тому, що лише у демократичному суспільстві поняття «філантроп»

має високий соціальний і громадський статус на протигагу тоталітарним державам, де поняття «філантроп» має дещо негативний характер [19].

У сучасному українському суспільстві поняття «філантропія» сприймається здебільшого як моральна категорія, у той час як «благодійність» має чітке визначення в українському законодавстві. Відповідно, «благодійність» – добровільна пожертва фізичних і юридичних осіб у вигляді надання споживачам матеріальної, фізичної, організаційної та іншої допомоги [11]. Отже, благодійність можна трактувати як конкретний прояв філантропії та безпосереднє надання допомоги тим, хто її потребує. Прикладом благодійності є діяльність Міжнародного фонду «Відродження», який, зокрема, за період з 1990 по 2005 рік підтримав велику кількість українських недержавних організацій, академічних і культурних інститутів, видавництв на загальну суму більш як 89 млн доларів США [8, с. 2].

Зауважимо, благодійна діяльність в Україні регламентується на законодавчому рівні. Зокрема, у Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. №5073-VI зазначено, що специфічними формами благодійності є меценатство та спонсорство. Здійснимо змістовний аналіз зазначених дефініцій. Зокрема, меценатство визначається як добровільна, безкорисна матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними особами споживачів благодійної допомоги [11]. Традиційно меценатами називають тих, хто підтримує культуру та мистецтво. Класичним прикладом меценатства є діяльність П. М. і С.М. Третьякових, засновників Третьяковської галереї у Москві. Вважаємо за необхідне зазначити, що меценатство не обмежується культурою та мистецтвом. У широкому контексті меценатом є будь-яка людина, що підтримує (добровільно та безкорисно) те, чим вона захоплюється, тобто будь-яке хобі може стати стартом для меценатства. Головне, щоб ця діяльність здійснювалась не в особистих, а у громадських інтересах.

Ще один термін, яким оперує українське законодавство, – патронат. Цей термін визначають як юридичну або фізичну особу, що надає благодійну

підтримку адресату на регулярній основі. Така система – «шефи та підшефна організація» була поширена у Радянському Союзі, коли великі підприємства брали під свою опіку дитячі садки, школи, а інколи і цілі населені пункти. Такий же тип взаємовідносин із отримувачами благодійної допомоги притаманний і сучасному великому бізнесу: «ТНК-ВР Україна» підтримала Луганську школу-інтернат для дітей з вадами слуху. У 2006 році компанія надала інтернату допомогу у розмірі 650000 грн. За період співпраці «ТНК-ВР Україна» спільно із Благодійним фондом «Благовіст» надали допомогу школі-інтернату на загальну суму близько 1 млн грн [19].

Ще однією дефініцією, на тлумаченні якої зосередимо увагу, перш ніж перейдемо до визначення терміна «фандрейзинг», є спонсорство. На відміну від меценатства, спонсорство – це добровільна матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними та юридичними особами споживачів благодійної допомоги з метою популяризації виключно свого імені (бренду) [12]. На сьогодні, спонсорська діяльність уже отримала значний розвиток в Україні. З екранів телевізорів, газетних шпальт ми постійно отримуємо інформацію про спонсорів тих чи інших заходів. І якщо меценат підтримує певну акцію, так би мовити, за покликом серця, то спонсор завжди має іншу мету – популяризацію свого імені. Мотив стає зрозумілим – опосередковане отримання винагороди, саме тому із визначення терміна «спонсорство», як зазначає В. Кучереносов, зникло одне із ключових для благодійності слово – безкорисливість, що й вказує на дотичність спонсорства як до благодійності, так і до бізнесу.

У всьому світі розвиток благодійності тісно пов'язаний з діяльністю національних та міжнародних благодійних організацій, основною метою яких є надання грантів. Гранти визначають як цільове надання фінансових або матеріальних ресурсів юридичній або фізичній особі для подальшої реалізації неприбуткового суспільно значимого проекту.

Для визначення організацій, що надають гранти, зазвичай використовують терміни «грантодавець» або «донор». Фінансовим джерелом

таких структур можуть виступати: комерційні організації (IBM Foundation), держава (USAID), філантропи (Soros Foundation), зачасти активи таких фондів формуються за рахунок ресурсів, що заповідаються заможними людьми.

Безумовно, бізнес також є важливою складовою благодійної діяльності. Нині широкого вжитку набув термін «корпоративна філантропія або благодійність». Часто його співвідносять із терміном «корпоративна соціальна відповідальність», або, як варіант, «соціальна відповідальність бізнесу». Соціальна корпоративна відповідальність – це вільний вибір на користь зобов'язання підвищувати добробут місцевої громади засобами відповідних підходів до ведення бізнесу, а також шляхом надання корпоративних ресурсів [15, с. 3]. Зазначене поняття охоплює кілька рівнів соціальної відповідальності: чесне ведення бізнесу, дотримання норм чинного законодавства, включаючи виплату всіх податків і відмову від тіньових схем виплати заробітної платні; введення соціальних пакетів для співробітників і членів їх сімей; здійснення корпоративної благодійності, реалізація програм, спрямованих на розвиток місцевої громади і підвищення добробуту її членів.

Варто відзначити, що ідея соціальної відповідальності бізнесу має підтримку в Україні. Зокрема, 3 жовтня 2006 року створена Всеукраїнська мережа корпоративного громадянства. Мета: досягнення суспільного розуміння соціальної відповідальності бізнесу, розробка механізмів ефективної взаємодії між бізнесом та зацікавленими сторонами. Більш як 70 представників бізнесу, неприбуткових організацій, ЗМІ, органів влади та інших організацій увійшли до складу мережі.

Зауважимо про роль держави у процесі розвитку благодійності, адже вона регламентує правове поле, тим самим створюючи сприятливі чи несприятливі умови для розвитку суспільних відносин, включаючи благодійність. Позитивною перспективою володіє соціальне партнерство як механізм взаємодії органів влади та інших секторів з метою об'єднання ресурсів із представниками інших секторів заради вирішення суспільно значимих проблем на національному та локальному рівнях.

Аналіз змісту категорій, що в сукупності вказують на витoki та механізми реалізації фандрейзингу, дає нам змогу перейти до визначення змісту досліджуваного нами поняття. Саме слово «фандрейзинг» походить від англійського «fundraising», тобто залучення ресурсів. Левова частка досліджень у сфері фандрейзингової діяльності зорієнтована на визначення особливостей фандрейзингової діяльності, зокрема, у межах громадських організацій: А. Авраменко [2], Г. Аксенов [2], М. Браун [5], І. Зверєва [10], О. Карінцева [21], Р. Краплич [16-17], Л. Руденко-Кардаш [23], Й. Топфер [23] та інші. На сьогодні існує ціла низка тлумачень поняття «фандрейзинг», які характеризуються тотожністю підходу до його означення. Зокрема, фандрейзинг (від англ. fund – фонд, засоби фінансування; raise – «піднімати, збільшувати») визначають як комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на залучення різноманітних ресурсів, необхідних організації для реалізації її місії; подання запитів на отримання коштів на благодійні або суспільно корисні цілі [33]. Фандрейзинг розглядають і як мистецтво залучення коштів приватних осіб чи благодійних організацій, які надають фінансові ресурси у вигляді грантів [38, с. 68]. Наголос на психологічній складовій в реалізації фандрейзингу простежуємо в такому тлумаченні: «фандрейзинг – це не випрошування коштів у благодійних організацій, а продаж продукту організації (послуги, програми, проекту, ідеї тощо) потенційному дарувальнику, спонсору, грантодавцю. Концентрацію уваги на різноплановості ресурсного забезпечення діяльності організацій та об'єднань відображено у такому формулюванні поняття «фандрейзинг» – діяльність, яка забезпечує здобування різноманітних ресурсів організації та людини для виконання соціально важливих цілей [10, с. 517]. На соціальній спрямованості процесу фандрейзингової діяльності зосереджено увагу у такому трактуванні змісту досліджуваного поняття: «фандрейзинг – процес залучення грошових та інших ресурсів організацією (переважно некомерційною/благодійною) з метою реалізації певного соціального проекту або серії проектів, об'єднаних однією спільною ідеєю, або ж «вектором руху» [14]. Наголос на взаємозв'язку між благодійністю і

фандрейзингом у контексті суспільних стосунків знаходимо у визначенні поняття «фандрейзинг» за В. Кучереносовим, відповідно до якого «фандрейзинг» – це процес залучення допомоги для тих, хто її потребує. Ми підтримуємо позицію В. Кучереносова щодо відповідності принципів благодійності (добровільність та безкорисність) фандрейзингу. Відповідно, принцип добровільності передбачає, що суспільно значуща діяльність реалізується на основі доброї волі, а принцип безкорисливості – залучення ресурсів не для особистого збагачення, а для вирішення суспільних проблем. Важливо зауважити, що йдеться не лише про залучення, а й про об'єднання ресурсів кількох сторін. Організація, що займається фандрейзингом, залучає зовнішні ресурси від донорів та спонсорів. В той же час вона вкладає свої внутрішні ресурси – мобілізація внутрішніх ресурсів.

Узагальнюючи зміст наукових підходів щодо означення терміна «фандрейзинг», можемо конкретизувати таку його ключову характеристику: добровільна мобілізація внутрішніх і залучення зовнішніх ресурсів для безкорисливого здійснення суспільно важливої діяльності (див. додаток И).

Що ж до видів фандрейзингу, то дослідники визначають такі: **внутрішній** та **зовнішній, проектний** та **поточний**. Внутрішній фандрейзинг передбачає самостійну діяльність працівників громадської організації, спрямовану на розробку та реалізацію стратегії пошуку фінансування. Зовнішній – являє собою один із напрямів консалтингової діяльності, за якої пошук фінансування здійснюється шляхом залучення професійних консультантів з фандрейзингу. Ними можуть бути як незалежні експерти, так і спеціалізовані фандрейзингові фірми [34].

Проектний фандрейзинг – пошук конкретних коштів під реалізацію проектів. Проектний фандрейзинг є найбільш зручною формою залучення коштів як для самої організації, так і для сторони, яка фінансує. Це обумовлюється наявністю чітко визначених цілей використання коштів, можливістю залучення значних фінансових джерел при низьких витратах на фандрейзинг, а також одержанням комерційних переваг від проекту [20].

Поточний (оперативний) фандрейзинг – пошук коштів на покриття поточних витрат. Поточний фандрейзинг є найменш ефективною формою залучення коштів у ГО, оскільки вони не мають цільового призначення й акумулюються у поточному бюджеті організації. Вони можуть використовуватись на виплату заробітної платні, покриття комунальних і матеріальних витрат, внаслідок чого знижується зацікавленість вкладників у подібному фінансуванні. Найчастіше оперативний фандрейзинг використовується організаціями, які перебувають у критичному фінансовому становищі. У цій ситуації вони в силу своєї суспільної значимості можуть залучати від держави і приватних осіб кошти на погашення боргів [20].

Незалежно від спрямованості та характеру фандрейзингової діяльності науковці (Зверева І.Д., Цюман Т.П.) визначають п'ять основних **принципів фандрейзингу**:

- 1) внески роблять тоді, коли про це просять;
- 2) фінансують можливості, перспективу, а не підтримують організацію;
- 3) внески роблять в успішний проект;
- 4) людський фактор, особистість фандрейзера є важливою для розміру внеску;
- 5) внески роблять з потреби пережити відчуття задоволення від свободи вибору прийняття рішень щодо часу, виду та розміру внеску [10, с. 517].

Мережу організацій, що можуть займатись фандрейзинговою діяльністю, становлять: всі категорії недержавних неприбуткових організацій, творчі союзи, політичні партії, науково-дослідні установи, органи державної влади та місцевого самоврядування, а також організації та установи, створені цими органами, що підтримуються за рахунок відповідних бюджетів; пенсійні фонди і кредитні спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб, релігійні організації, будівельні кооперативи, професійні союзи, інші юридичні особи, діяльність яких не передбачає отримання прибутків у відповідності з нормами

чинних законів [19]. Отже, згідно з українським законодавством, у сфері фандрейзингу працюють: організації, що одночасно виступають як основні виробники і споживачі фандрейзингових послуг; різноманітні за своєю спрямованістю, завданнями і характером діяльності організації, що фінансують і здійснюють допоміжні послуги; комерційні і некомерційні структури (консалтингові послуги), консалтингові школи (навчання), фандрейзингові інформаційні центри. Основне завдання таких організацій – розробка і реалізація різноманітних фандрейзингових стратегій: підготовка проектів на донорські організації, соціальне партнерство з органами влади, корпоративний фандрайзинг тощо [34].

Джерела фінансування у змісті фандрейзингової діяльності дитячого об'єднання

Визначаючи фандрейзингову діяльність як процес розвитку соціальної ініціативності підлітків-членів дитячих об'єднань, варто відзначити багатовекторність цього процесу з точки зору його наповнюваності різними суб'єктами взаємодії. Ефективність такої взаємодії дає підстави говорити про наявність партнерських взаємин, що можуть бути встановлені між дитячим об'єднанням та різноманітними суб'єктами ресурсної допомоги та підтримки.

Проте процес залучення ресурсної підтримки не позбавлений певних складнощів. Головна проблема забезпечення ефективності реалізації етапів фандрейзингової кампанії полягає насамперед у відсутності професійного підходу до питання залучення ресурсів від благодійних фондів. У результаті, недостатньо орієнтуючись у організаціях-донорах, чітко не виконуючи правил оформлення заявок, не вмюючи підкреслити позитивні сторони своїх проектів, заявники (апліканти) часто виявляються неконкурентноспроможними порівняно зі своїми колегами. Особливістю діяльності в галузі фандрейзингу, що спрямована на пошук ресурсів для реалізації проекту або програми, є її епізодичний характер, що не завжди приводить до накопичення досвіду і його систематизації.

Дослідники у сфері фандрейзингу виділяють п'ять основних джерел фінансування для неприбуткових організацій. З-поміж них: благодійні фонди і міжнародні донорські організації; підприємницькі структури, органи виконавчої влади і місцевого самоврядування, фізичні особи та інші ГО [34].

Благодійний фонд є принципово новою для України моделлю благодійної організації, яка будується за принципом:

1. Фонд володіє капіталом, який формується його засновниками (grantmaker – засновник фонду, фізична або юридична особа).

2. Акумуляований капітал інвестується, а прибуток, на конкурсній основі у вигляді грантів, спрямовується на фінансування суспільно корисних програм і проектів.

3. При тому, що діяльність фонду спрямовується на реалізацію проектів і програм, він не є бюджетною структурою і контроль за його діяльністю здійснює, як правило, незалежна Наглядова рада.

4. Фонд створюється на довгостроковій основі і не потребує пошуку нових фінансових ресурсів реалізації поточних програм [13].

Голова Ради Директорів Фундації імені князів-благодійників Острозьких Р. Краплич, виокремлює такі групи добродійних інституцій новітньої історії України:

1. Міжнародні фонди та фундації, засновані з ініціативи або на кошти міжнародних донорських організацій чи програм технічної допомоги Україні, котрі діяли (діють) в Україні, а по їх закриттю або реорганізації персонал (рідше засновники), який працював у цих інституціях, залишився працювати в новій установі. До таких належать: Міжнародний Фонд «Відродження», ISAR-Єднання, Творчий центр Каунтерпарт, Фундація PAUSI, Дім Свободи та інші.

2. Благодійні фонди, що залишилися працювати з радянського періоду – Фонди: «Миру», «Культури», «Інвалідів».

3. Відновлені добродійні інституції (ті, що існували у дорадянській період і відновилися у часи незалежності України). До них належать: «Карітас», «Мальтійська служба допомоги».

4. Релігійні та напіврелігійні добродчинні організації, котрі займаються переважно гуманітарною допомогою для представників своєї церкви та виданням духовної літератури.

5. Ресурсні центри для підтримки громадських ініціатив, які надають переважно консультаційну та іншу технічну допомогу слабо розвинутим громадським організаціям або Аналітичні центри.

6. Вузкоспеціалізовані чи наукові добродчинні фонди, котрі залучають ресурси та ведуть самостійно наукові чи технічні дослідження і публікують їхні результати.

7. Добродчинні організації при окремих установах. Такі, як фонди лікарень, гімназій, університетів, музеїв тощо.

8. Спеціалізовані добродчинні організації професійних груп: Підтримки військовослужбовців-ветеранів, або звільнених у запас, Міліції та силових структур тощо.

9. Фонди реабілітації та допомоги особам із особливими потребами чи вразливих груп (діти, самотні пенсіонери тощо), котрі утримують санаторні та інші заклади соціальної допомоги і опіки недержавної форми власності.

10. Фонди територіальних громад, які допомагають розвитку місцевих ініціатив, залучаючи для цього ресурси самих громад.

11. Корпоративні добродчинні фонди, засновані підприємствами: АВЕК.

12. Іменні фонди, засновані приватними особами, переважно відомими підприємцями, спортсменами, митцями, науковцями: Віктора Пінчука та Олени Франчук, Братів Кличків тощо.

13. Добродчинні інституції, що не визначилися у спеціалізації, засновані приватними особами чи групами громадян або організаціями різних форм власності й перебувають у напівзаконсервованому стані [16, с. 19–21.]

Зважаючи на розмаїття джерел фінансування, під час вибору донора важливо, щоб представники дитячого об'єднання чи організації розрізняли фонди та організації-посередники. Зауважимо, що, фонди мають кошти і надають їх у вигляді грантів, організації-посередники не мають власних коштів,

а лише надають сприяння у розподілі чужих фінансових ресурсів, інформують громадськість, допомагають оформлювати заявки, контролюють витрати коштів, надають звіти донору.

Завдання дитячої організації чи об'єднання – визначити інтерес потенційного донора: матеріальний (пільга, майбутній прибуток), моральний (відчуття причетності до гарної і важливої, з їхнього погляду, справи), діловий (упевненість у тому, що все вийде якнайкраще) тощо. Розпізнавши і намагаючись задовольнити певну зацікавленість донора, дитяча організація чи об'єднання підвищує ймовірність отримання гранту.

Технологія планування та реалізації фандрейзингової діяльності у межах дитячих об'єднань

Стратегія розроблення фандрейзингової кампанії

Фандрейзингова діяльність є процесом, що передбачає обов'язкове планування, моніторинг процесу реалізації та оцінку ефективності отриманих результатів фандрейзингової діяльності. З метою забезпечення ефективності (рентабельності) фандрейзингової діяльності представники дитячих об'єднань повинні здійснювати стратегічне планування фандрейзингової кампанії.

Під **стратегічним потенціалом** дитячого об'єднання щодо залучення ресурсної підтримки розуміють сукупність наявних ресурсів і можливостей для розробки і реалізації стратегії об'єднання. Стратегічний потенціал формують лише ті ресурси, що можуть бути змінені в результаті реалізації стратегічних рішень.

Стратегія фандрейзингу – різновид стратегічного планування дитячих об'єднань, спрямований на пошук фінансування, що є необхідним для забезпечення діяльності об'єднання, у тому числі й реалізації неприбуткових проектів.

Досвідчені фахівці з фандрейзингу наголошують, що першочерговою умовою успішності різних видів об'єднань та організацій, зокрема й дитячих у процесі залучення ресурсів є визначення серед штатних працівників особи, у

функціональні обов'язки якої буде покладено завдання щодо розробки та реалізації стратегії фандрейзингу. Адже діяльність у сфері фандрейзингу – це цілеспрямована, спланована і безперервна діяльність задля забезпечення дитячого об'єднання ресурсами, необхідними для реалізації його місії.

Особа, мета якої – займатися фандрейзингом (менеджер з ресурсного забезпечення діяльності організації – фандрейзер), повинна ознайомитися із провідними поняттями зазначеної сфери діяльності, а саме:

- *заявник* (претендент, аплікатор, шукач) – це особа, група осіб, організація, яка здійснює пошук необхідних ресурсів для здійснення діяльності, шляхом звернення (подання пропозицій на фінансування проекту) до донорської організації;
- *донор* – приватна особа чи організація (фонд, фундація), яка розглядає пропозицію та надає аплікантам певні ресурси у вигляді грантів на реалізацію заявленого проекту;
- *грант* – це ресурси (кошти, послуги, технічне забезпечення), які надаються шукачеві на безповоротній основі. До змісту поняття «грант» входить також цільова субсидія, яка надається на конкурсній основі для реалізації заявленого проекту в певній сфері діяльності;
- *пропозиція* – детальне письмове звернення до донора, яке містить повну інформацію про ідею з проханням надати ресурсну підтримку (фінансову, технічну);
- *програма* – план, що має свою мету, завдання і основні кроки, спрямовані на досягнення мети за певний проміжок часу із залученням необхідних ресурсів;
- *проект* – окрема, відносно незалежна і чітко визначена частина загальної програми, яка може бути спланована і виконана самостійно [2, с. 78].

Завданнями фандрейзингу є:

1. Залучення ресурсів для реалізації цільових програм.
2. Аналіз ефективності діяльності дитячого об'єднання.
3. Накопичення нових ідей для реалізації майбутніх програм.

4. Підвищення іміджу дитячого об'єднання та зміцнення довіри громадськості до неї.

5. Інформування та просвіта громадськості щодо проблем, які вирішує дитяче об'єднання [38, с. 68-69].

Увесь **цикл** фандрейзингової діяльності, як процесу розвитку соціальної ініціативності підлітків-членів дитячих об'єднань, можна представити такими компонентами:

- 1) пошук потенційних джерел фінансування;
- 2) обґрунтування потреби в коштах і узгодження з інтересами потенційних фінансових донорів;
- 3) формування, підтримка і розвиток зв'язків із фінансовими донорами;
- 4) формування громадської думки на користь підтримки діяльності дитячого об'єднання;
- 5) вибір зручного інструменту фандрейзингу, який відповідає потребам та можливостям об'єднання;
- 6) здійснення фандрейзингової акції чи кампанії;
- 7) звіт за результатами фандрейзингу [14].

Ураховуючи цілеспрямованість, спланованість і безперервність діяльності у сфері фандрейзингу, виділяють такі основні кроки фандрейзингу:

1. Визначення потреб і проблем.
2. Визначення об'єкта проекту.
3. Добір потенційних донорів.
4. Вивчення індивідуальних особливостей донора.
5. Підготовка пропозиції (проекту) з урахуванням особливостей донора.
6. Вибір методів і складання плану дій з урахуванням особливостей донора.
7. Установлення першого контакту (лист-запит, телефонна розмова).
8. Особиста зустріч.

9. Презентація програми або проекту.
10. Уточнення умов гранту.
11. Укладання угоди.
12. Подяка.
13. Аналіз, оцінка і перевірка результатів.
14. Підтримка зацікавленості донора [30, с. 69].

Організація фандрейзингової кампанії є складним процесом, який умовно можна розділити на чотири етапи:

Перший етап – планування (розробка змістовної програми залучення коштів; визначення витрат дитячого об'єднання на майбутній період; вибір видів фандрейзингу).

Другий етап – реалізація (вибір методів проведення фандрейзингу; установлення відповідальності за проведення фандрейзингу; виділення коштів на реалізацію фандрейзингу).

Третій етап – контроль (здійснення контролю за ходом реалізації фандрейзингу; корегування планів з урахуванням змін, що відбулися).

Четвертий етап – аналіз результатів (визначення ефективності етапу планування; аналіз ефективності етапу реалізації; оцінка ефективності кінцевих результатів) [20, с. 47].

Етап планування передбачає безпосередню розробку фандрейзингової кампанії. Зачасти така робота починається за рік до початку кампанії. Протягом нього визначаються основні напрями роботи дитячого об'єднання на наступний рік, складаються переліки короткострокових і довгострокових проектів, прогнозуються потоки споживачів, вкладників і т.д. Відповідно до планів діяльності дитячого об'єднання чи організації детально визначаються її витрати на майбутній період і джерела їх покриття.

Перед початком планування фахівці у сфері теорії і практики фандрейзингової діяльності рекомендують дати відповіді на такі запитання:

1. Чи має дитяче об'єднання контакти з потрібними людьми?

2. Що дитяче об'єднання може запропонувати своїм спонсорам (розмістити рекламу, опублікувати інтерв'ю з ними у своєму виданні, розмістити логотипи компанії, запросити на певний захід тощо)?

3. Які пільги дитяче об'єднання може запропонувати спонсорам? Це питання є дуже серйозним і потребує юридичної консультації.

4. Чи правильно вибрано час для звернення до спонсора (наприклад, в кінці фінансового року у компанії можуть бути невикористані ресурси, які їй терміново потрібно використати).

Розроблення плану фандрейзингової кампанії розпочинається із зовнішнього аналізу – аналізу факторів, що лежать поза сферою постійного контролю керівництва дитячого об'єднання і можуть вплинути на його стратегію. Основне призначення зовнішнього аналізу – визначити і зрозуміти можливості та загрози, що можуть виникнути у процесі реалізації фандрейзингової ініціативи.

Можливості – це позитивні тенденції та явища зовнішнього середовища, що можуть привести до збільшення обсягу послуг.

Загрози – це негативні тенденції та явища, що можуть призвести до значного зменшення кількості клієнтів, якщо немає відповідної реакції організації.

Зовнішнє середовище (оточення організації) дитячого об'єднання складається з двох частин:

- макросередовище;
- мікросередовище.

Уважають, що мікросередовище охоплює всі зацікавлені групи, які прямо впливають чи перебувають під безпосереднім впливом основної діяльності дитячого об'єднання.

Макросередовище містить загальні фактори, що опосередковано стосуються діяльності дитячого об'єднання та можуть впливати на ефективність фандрейзингу.

Зміни макросередовища впливають на відпрацювання стратегії фандрейзингу. Тому метою аналізу макросередовища є відстеження (моніторинг) та аналіз тенденцій подій, що є невідконтрольними для дитячого об'єднання та можуть вплинути на потенційну ефективність його фандрейзингової кампанії [29, с. 68].

Фактори впливу на дитяче об'єднання: економічні, політичні, правові, технологічні, інформаційні, соціально-культурні, екологічні, інституціональні представлені у таблиці 4.2.1.

Таблиця 4.2.1

Складові макросередовища, що впливають на визначення стратегії фандрейзингової діяльності

дитячого об'єднання

Назва складової макросередовища	Зміст складової
Політична	Політичні партії та рухи Інститути влади та їхня політика Ідеологія та політичні тенденції
Інституціональна	Наявність інших організацій та об'єднань Сервісні організації Навчальні заклади Організації у цій сфері Засоби зв'язку
Економічна	Обсяги грошових коштів Ринок товарів та послуг Ринок робочої сили
Правова	Закони та нормативні акти Рішення місцевих органів, на території яких діє дитяче об'єднання
Технологічна	Рівень науково-технічного прогресу
Соціально-культурна	Традиції та етика

	Суспільні погляди Демографія Релігійні погляди
Інформаційна	Доступ до інформації ЗМІ
Екологічна	Зміни потреб клієнтів дитячого об'єднання Зміни екологічної свідомості та екологічної культури

Велика кількість зацікавлених у діяльності дитячого об'єднання груп зумовлює певні складності процесу визначення стратегії фандрейзингової діяльності, які пов'язані з тим, що кожна група використовує власні критерії оцінювання функціонування дитячого об'єднання, оцінює діяльність з погляду власних інтересів (див. табл. 4.2.2).

Таблиця 4.2.2

Критерії оцінювання діяльності дитячого об'єднання з боку зацікавлених груп

Зацікавлені групи	Критерії оцінювання
Клієнти	Співвідношення споживчих властивостей, доступність послуг, сервіс
Урядові органи	Виконання законів, підтримка урядових програм
Спонсори	Надійність, виконання умов контрактів, договорів
Конкуренти	Конкурентні переваги
Громадськість	Внесок у розвиток суспільства, сприяння оптимізації вирішення актуальних соціальних проблем шляхом реалізації соціально значущих програм і проектів

Вчені визначають такі методи реагування на зміни зовнішнього середовища:

- «боротьба з вогнем», або реактивний стиль управління. Цей підхід передбачає використання управлінських заходів щодо фандрейзингової діяльності після здійснення змін;
- розширення сфер фандрейзингової діяльності як засіб можливої зміни факторів зовнішнього середовища;
- удосконалення організаційної структури управління для підвищення його гнучкості;
- стратегічне управління процесом планування та реалізації фандрейзингової діяльності [29, с. 89].

Аналіз внутрішнього середовища дитячого об'єднання також дає змогу визначити внутрішні можливості і потенціал, на які може розраховувати дитяче об'єднання у процесі реалізації фандрейзингової кампанії. Внутрішнє середовище досліджується за такими параметрами: кваліфікація персоналу щодо залучення благодійної допомоги і підтримки, досвід діяльності об'єднання щодо залучення такої підтримки.

Ключовим етапом аналізу є визначення сильних та слабких сторін організації, що ґрунтуються на її ресурсах і стратегічно важливих сферах діяльності, які завжди є відносними. Виділяють кілька підходів щодо визначення сильних та слабких сторін організації:

- внутрішній – визначення на основі аналізу досвіду організації, думок її фахівців;
- зовнішній – визначення на основі порівняння з конкурентами;
- нормативний – як має бути (думка експертів, консультантів), ґрунтується на основі законів, положень, статутів тощо.

Конкурентні переваги дитячого об'єднання – це відчутні і невідчутні ресурси, якими володіє об'єднання, а також стратегічно важливі для цієї структури сфери, що дають змогу перемагати в конкурентній боротьбі щодо залучення ресурсної підтримки. В основі конкурентних переваг можуть лежати

ресурси дитячого об'єднання, які з метою аналізу поділяються на відчутні та невідчутні.

Відчутні ресурси, або матеріальні активи, – це фізичні і фінансові активи дитячого об'єднання, що відображені в бухгалтерському балансі (основні фонди, запаси, кошти тощо) Відчутним ресурсом дитячого об'єднання може бути активна проектна діяльність (грантова підтримка проектів дитячої організації чи об'єднання), адже вона виступає дієвим показником активності такого об'єднання.

Невідчутні ресурси, або нематеріальні активи, – це, як правило, якісні характеристики дитячого об'єднання:

- не пов'язані з людськими невідчутні активи – ноу-хау, престиж, імідж об'єднання;

- невідчутні людські ресурси (людський капітал) – кваліфікація персоналу, досвід, компетенція, популярність управлінської команди [25, с. 45].

Важливою складовою розробки стратегії фандрейзингової діяльності є пошук джерел фінансування, їх вивчення, визначення потенціалу та інтересів (див. пункт 2).

Зазначимо, що процес вибору донорів передбачає досконале вивчення вимог, які висуває фонд до заявника (наприклад, до дитячої громадської організації):

- хто допускається до конкурсу на отримання гранту: неприбуткові організації, органи влади, приватні особи тощо;

- визначені фондом пріоритетні теми проектів: удосконалення державного чи місцевого управління, економічний розвиток, соціальні проекти, екологічні програми тощо;

- максимальний розмір гранту; інші вимоги.

У документах фонду наводиться необхідна для подання форма заявки. Іноді фонд вимагає лист-запит із коротким викладенням інформації щодо проекту.

Існує два основних види розгляду заявок – поточний і конкурсний.

При поточному розгляді заявок відсутні жорсткі терміни їх подання. Тому заявки можна направляти з моменту оголошення про відкриття конкретної програми або виявлення пріоритетних напрямів діяльності фонду. При поточному розгляді заявок існує можливість доопрацювання проектів у випадках, якщо фонд зацікавлений у проекті та вимагає певних виправлень або уточнень. Однак це зовсім не означає, що при поточному розгляді заявок відсутній конкурс.

При конкурсному розгляді зазвичай існують чіткі часові рамки подання та розгляду заявок і конкурсного відбору. До конкурсу допускаються не всі заявки, а лише ті, що задовольняють вимоги конкурсу (установлені пріоритети, фінансові обмеження тощо), тому існує необхідність вивчення цих умов. При конкурсному розгляді заявок доопрацювання проектів, як правило, не допускається. Але інколи фонди залишають за собою право коригувати певні розділи проекту (переважно, бюджет проекту).

Фонди зацікавлені в роботі з організаціями, які вже виправдали свої можливості у реалізації проектів на високому рівні, але за встановленими фондом правилами. Тому у процесі подання заявки до незнайомого фонду слід намагатися висвітлити досвід роботи дитячого об'єднання з іншими фондами, напрями діяльності, позитивні аспекти реалізації проектів у минулому.

Під час вибору потенційного донора необхідно враховувати форму надання підтримки – фінансову, технічну, навчання або стажування тощо – і не доцільно претендувати на фінансову підтримку проекту, якщо фонд не надає такого виду допомоги.

Слід також враховувати, що фінансовий рік деяких фондів розпочинається у жовтні і закінчується у вересні. Відповідно, конкурсні програми розпочинаються і завершуються, як правило, у ці терміни.

Пошук фондів, підтримки і фінансування потребує часу, спільної праці та передбачає:

1. Вивчення фондів. Необхідно знайти декілька потенційних грантодавців, пріоритети яких збігаються з пріоритетами проекту дитячого об'єднання.

2. Під час написання заявки фандрейзеру слід чітко усвідомити і довести до грантодавця мету проекту, проблеми, шляхи вирішення поставлених завдань і проблем. Доцільно якнайкраще показати необхідність і актуальність запланованих дій, потреби групи конкретних людей у розв'язанні цієї проблеми, висвітлити можливі негативні наслідки, якщо проблему не буде розв'язано.

3. Точна визначеність зі сферою фінансування допоможе отримати необхідні кошти.

4. Варто пам'ятати, що дитячі об'єднання потрібні фондам і грантодавцям, до яких вони звертаються. Фонди шукають організації, повні нових ідей, енергії, які мають нові проекти. Фонди хочуть, щоб пропозиції були розроблені не поспіхом, а ґрунтовно. Грантодавці прагнуть, щоб проекти були вартими і заявку можна було профінансувати не лише без шкоди для іміджу потенційного грантодавця, але і з користю для вирішення проблем, поставлених перед фондом.

5. Фандрейзер (представник дитячого об'єднання) повинен переконати фонд, що його організація виконає поставлене завдання найкращим чином. Мета звернення заявника – викликати довіру донора, описати вид діяльності, досягнення, унікальність, підтвердивши фонду свою позитивну репутацію і компетентність, ресурси і можливості. Як правило, грантодавці не вкладають кошти у бідні та фінансово нестабільні організації [26, с. 89].

Важливо зазначити, що фандрейзинг як процес розвитку соціальної ініціативності підлітків-членів дитячих об'єднань передбачає пошук ресурсів, з-поміж яких фінансові ресурси посідають важливе, проте не єдине місце. Можна виділити такі види ресурсів: фінансові, матеріальні (техніка, обладнання), інформаційні, людські [34].

Представники громадських організацій та об'єднань, що мають досвід фандрейзингової діяльності, виокремлюють кілька порад щодо підготовки та проведення фандрейзингової кампанії.

1. Фандрейзингову кампанію обов'язково потрібно планувати.

2. Представник дитячого об'єднання повинен усвідомити, що фандрейзинг – це не випрошування коштів, а залучення ресурсу для забезпечення діяльності дитячого об'єднання чи організації. Головне – робота, яку об'єднання здійснює, це вирішення проблем, де кожен може прийняти участь. Не потрібно починати з прохання про гроші – необхідно розпочати з розповіді про проблеми клієнтів.
3. «Люди дають людям». Важливо щоб прохання було зрозумілим, ілюстрованим прикладами.
4. Довіра. Людина, яка займається фандрейзингом, повинна повністю довіряти своїй організації, приймати її місію, цілі, філософію. Організація повинна викликати довіру й у дарувальника (спонсора).
5. Професіоналізм. Особа, що займається фандрейзингом, повинна постійно вдосконалювати своє вміння бути конфіденційною. Потрібно просити про ті внески, які потенційний дарувальник може зробити. Необхідно установлювати довірливі стосунки з дарувальником, допомагати йому виражати свої емоції за допомогою пожертви (шляхом благодійної діяльності). Правило «успішного фандрейзингу»: це правильно підібрана людина просить правильно визначену особу про вибрані речі в правильний час! Головне – потрібно просити. «Ніколи не отримаєте те, про що не просите!»
6. Залучення добровольців. Витрати свого вільного часу, своїх умінь і знань такі ж цінні, як і грошові внески.
7. Використовувати для фандрейзингу будь-яку можливість.
8. Подяка є невід'ємною частиною фандрейзингу. Уміння розпізнати інтерес потенційного дарувальника (матеріальний, моральний, діловий) набагато помножує шанси на отримання благодійної підтримки [34].

Другий етап фандрейзингової кампанії пов'язаний із безпосередньою реалізацією фандрейзингової діяльності.

Практика діяльності мережі дитячих об'єднань у межах фандрейзингу засвідчує наявність низки складнощів на шляху реалізації цього процесу. Визначимо причини, що виступають стримуючим фактором благодійної діяльності, та звернемось до психологічних механізмів благодійництва,

врахування яких виступає передумовою успішної діяльності дитячих об'єднань у сфері фандрейзингу.

Спонсорство як надання безповоротної допомоги пов'язане з альтруїстичними спонуканнями. Ось чому фандрейзеру необхідно звернутися до психологічних концепцій цього феномену, що дає змогу отримати чіткі відповіді на запитання:

- 1) Чому люди допомагають іншим?
- 2) У яких ситуаціях вони надають допомогу?
- 3) Кому люди надають допомогу?
- 4) Яким чином можна активізувати процес надання допомоги?

Відповідаючи на запитання, чому люди допомагають іншим, Д. Майерс розглядає три взаємодоповнюючі концепції:

1. Теорія соціального обміну.
2. Концепція соціальної норми.
3. Еволюційна теорія.

Теорія соціального обміну пояснює причину надання допомоги іншим своєю угодою, яка має на меті збільшити «винагороду» і зменшити витрати. Дж. Алмен Пильявін та Пітер Каллеро (США) стверджують: ми обмінюємося не лише матеріальними благами, а й соціальними товарами – любов'ю, послугами, інформацією, статусом. У цьому випадку використовується стратегія «міні-маска» – мінімізуємо витрати, максималізуємо заслуги. Ця теорія в жодному разі не стверджує, що такі міркування визначають нашу поведінку. Користь від надання допомоги може бути не лише зовнішньою, але і внутрішньою, яка означає внутрішню самовинагороду. Коли людина після допомоги іншим відчуває самозадоволення, думаючи про себе краще, ніж раніше, у неї посилюється почуття власної гідності [38, с. 75].

Зокрема, Б. Ф. Скіннер стверджує, що ми поважаємо людей за добрі вчинки тільки тоді, коли не можемо їх пояснити. Ми пояснюємо поведінку людей внутрішніми диспозиціями лише за браком зовнішніх пояснень. За умов

наявності зовнішніх очевидних причин, ми відштовхуємося від них, а не від особливостей особистості [32, с. 11].

Для членів дитячих об'єднань, які співпрацюють з бізнесом, важливо напрацювати вміння щодо вивчення як зовнішніх, так і внутрішніх причин, які спонукають підприємця до надання безкорисливої допомоги. Разом з тим держава, ЗМІ, громадські організації, дитячі об'єднання та організації, що працюють із комерційними структурами, мають формувати переконаність бізнесмена у тому, що його соціальні інвестиції, покращуючи добробут суспільства, одночасно покращують результативність його власної діяльності.

Представники концепції соціальної норми стверджують, що люди часто надають допомогу іншим не через попереднє визначення корисності такого акту, а просто тому, що «щось» нам говорить, що ми маємо вчинити саме так [30, с. 14].

Таке «щось» прихильники цього напрямку називають нормою соціальної відповідальності. Прикладів благочинності як норми соціальної відповідальності достатньо: це допомога ветеранам війни і праці, підтримка багатодітних і малозабезпечених сімей тощо.

Третя концепція, яку використовує Д. Майерс для тлумачення феномену надання допомоги іншим, – еволюційна теорія. Суть цього вчення можна простежити у вислові еволюційного психолога Е. О. Уілсона: «Загиблі герої не мають дітей. Якщо самопожертва буде відбуватись протягом кількох поколінь, то можна припустити, що гени, завдяки яким стає можливим героїзм, поступово зникатимуть по всій популяції». Тому еволюціоністи стверджують, що гени, які змушують діяти безкорисливо в інтересах інших, не виживуть під час еволюційного змагання [38, с. 75-76].

Підприємець не усвідомлює проблеми фандрейзера, в умовах жорстких часових обмежень на виконання поставленого завдання. Ось чому не бажано звертатися до потенційного спонсора з проханнями, завчасно не ознайомившись з графіком його роботи, не узгодивши час і місце зустрічі. При

первинному зверненні доцільна фраза: «Мені бажано з Вами поговорити, коли і куди мені можна під'їхати?»

Дослідження психологічних механізмів альтруїзму тісно пов'язані з відповіддю на запитання: яким чином можна посилити надання допомоги іншим?

У розв'язанні цієї проблеми виділяють два шляхи:

1. *Ліквідація факторів, що стримують надання допомоги.* Люди з почуттям провини намагаються його зменшити і відновити відчуття власної гідності. Ось чому, звертаючись по допомогу до певної людини, необхідно створити умови, завдяки яким у неї виникає схвильованість за свій «Я»-образ.

2. *Спеціальна робота щодо формування навичок альтруїстичної поведінки.* Дослідники вважають, що альтруїзму можна навчити, при цьому звертається увага на такі аспекти цього процесу:

- а) навчання морального залучення;
- б) моделювання альтруїзму;
- в) приписування надання допомоги альтруїстичним мотивам.

Моральна ексклюзія означає «сприйняття певних осіб і груп як тих, що перебувають поза зоною дії законів моралі». Цей феномен у соціальній психології отримав назву «нога у дверях»: люди, що на початку погодилися на невелике прохання, пізніше погоджуються на серйозніші вимоги.

Інклюзія, на противагу ексклюзії, розташовує людей, які не належать нашій групі, у сферу дії моральних принципів. Особливо важливу роль у формуванні інклюзії відіграють релігійні вчення: вони розширюють межі альтруїзму.

Моделювання альтруїзму ґрунтується на принципі «зараження»: якщо люди не реагують на те, що відбувається, ми також не схильні до надання допомоги; якщо ми бачимо, що хтось допомагає, ми теж надаємо свою допомогу.

Третій ключ до вирішення проблеми соціалізації альтруїзму лежить у приписуванні допомоги альтруїстичним мотивам. В основі цього способу

лежить ефект самосприйняття: якщо людям почати платити за те, що вони до цього із задоволенням робили безкоштовно, то вони будуть розглядати свої дії вже як скеровані ззовні, а не внутрішньо мотивовані.

Механізми й умови прояву альтруїзму та способи його посилення:

1. У реальному житті трапляються два типи альтруїзму:

- «альтруїзм», що ґрунтується на взаємообміні;
- «альтруїзм», що не передбачає ніяких додаткових умов.

2. В основі надання допомоги іншим лежать такі спонукальні механізми:

- стурбованість станом тих, хто потребує допомоги, мотивує бізнесменів до її надання;
- соціальна норма спонукає на підтримку відповідати підтримкою;
- соціальна відповідальність змушує надавати допомогу тим, хто її потребує, навіть якщо вони не спроможні відповісти тим самим..

3. Прояву альтруїзму сприяє ситуативний вплив:

- коли люди бачать, що інші допомагають, вони теж починають надавати допомогу;
- зазвичай люди допомагають іншим, коли вони не поспішають;
- відчуття провини перед ким-небудь може стати причиною альтруїстичної поведінки;
- щасливі люди частіше допомагають, ніж нещасні;
- релігійність змушує людину до добровільної безвідплатної діяльності та до благодійних внесків.

4. Посилити надання допомоги іншим можливо двома шляхами:

- ліквідацією факторів, що стримують альтруїзм;

- соціалізацією альтруїзму/навчання морального включення [38, с. 76].

Як зазначає А. Данілова [4, с. 53], основні помилки фандрейзингу зачасти базуються на власних упередженнях фандрейзера, а ніж на об'єктивній реальності.

Зупинимось на визначенні кількох стереотипів, що пронизують сферу фандрейзингової діяльності:

1) «Фандрейзинг – жебрацтво або канючення». Якщо фандрейзер переконаний у важливості запланованого соціального проекту, то доводить це гідним та аргументованим шляхом.

2) «Якщо проблема важлива, то автоматично збирається багато грошей».

3) «Великі пожертвування можна зібрати завдяки листам». Розсилка листів використовується для залучення нових донорів та отримання невеликих пожертв. Отримання більшого фінансування потребує особистого контакту.

4) «Ми живемо в іншому суспільстві». Аргументи про неможливість залучення коштів однакові в усьому світі, а не лише на пострадянському просторі.

5) «Кампанії фандрейзингу забирають дуже багато коштів на їх проведення». Є певна градація затратності різних засобів фандрейзингу та їх поєднання виводить на гармонійний рівень співвідношення «вкладені - отримані» кошти.

6) «Для маленьких проектів не можуть бути використані технології залучення ресурсів великих проектів». Технології не градуються за масштабністю проектів. Успіх використання певних методів залежить від творчого підходу та ентузіазму, а не від вкладених ресурсів [4, с. 53].

Отже, врахування психологічних механізмів благодійної діяльності, а також нівелювання наявних у цій сфері діяльності стереотипів помножують успіхи дитячого об'єднання у реалізації успішного фандрейзингу.

Методи фандрейзингової діяльності

Світова практика свідчить, що нині громадські організації, в тому числі й дитячі об'єднання, використовують велику кількість різноманітних методів (інструментів) та засобів залучення ресурсів для своєї діяльності. Метод фандрейзингу – це спосіб забезпечення організації фінансовими ресурсами для реалізації своїх цілей і завдань. Сукупність методів фандрейзингової діяльності становлять благодійні концерти, благодійні аукціони, збір пожертв за допомогою благодійних скриньок, благодійні марафони, благодійні лотереї та розсилка благодійних листів. Пошук грантів та залучення спонсорської підтримки також серед найбільш популярних інструментів фандрейзингу.

На другому етапі фандрейзингової кампанії, а саме на етапі її реалізації фандрейзери часто використовують розмаїтий арсенал методів звернення до потенційних спонсорів. Зокрема, це звернення за телефоном, факсом (телефандрейзинг), а також особиста бесіда (індивідуальний фандрейзинг), знаходження підтримки впливових та відомих осіб (солофандрейзинг), поширення безкоштовних запрошень на культурні заходи, презентації (поліфандрейзинг).

Досвід діяльності громадських організацій в аспекті залучення ресурсної підтримки свідчить про відсутність «магічної формули» успішного фандрейзингу. Перш ніж звертатися за допомогою до комерційних організацій або приватних осіб, варто визначитись із мотиваційними аспектами благодійності. Вище ми надали детальну характеристику основних механізмів стимулювання благодійної діяльності, тому зараз зупинимось лише на стислому переліку найбільш поширених мотивів благодійності:

- 1) люди прагнуть допомогти;
- 2) людей попросили про допомогу і вони не змогли відмовити;
- 3) у людей є особиста зацікавленість у вирішенні цієї проблеми;
- 4) люди знають про громадський інтерес до проблеми, що вирішує дитяче об'єднання;
- 5) дитяче об'єднання, що звернулось по допомогу, володіє позитивною репутацією;

6) дитяче об'єднання, що звертається по допомогу, працює за чітко визначеною місією і може це підтвердити;

7) люди, що надають допомогу, прагнуть бути причетними до шляхетної справи;

8) благодійна діяльність може бути наслідком релігійних переконань благодійника;

9) потенційні благодійники очікують винагороди (податкові пільги, реклама);

10) майбутні спонсори очікують на одержання непрямой особистої винагороди [20, с. 48].

Окреслимо низку запитань, над якими необхідно поміркувати представникам дитячого об'єднання перед проведенням телефандрейзингу, індивідуального фандрейзингу або солофандрейзингу:

1) Чи доступні люди до яких фандрейзер планує звернутися по допомогу? Якщо ні, то яким чином можна з ними познайомитись?

2) Які послуги, перспективи або пільги можна запропонувати спонсорам?

3) Чи правильно вибрано час для пропозиції спонсорства?

4) Як може відобразитися на іміджі дитячого об'єднання співробітництво з конкретним спонсором? Яка репутація компанії-спонсора?

Корисним буде також звернутися до власного досвіду: на яку діяльність збиралися кошти раніше, на що об'єднання планує просити кошти цього разу; яке сьогодні ставлення суспільства до проблеми, на оптимізацію якої дитяче об'єднання планує використати кошти; скільки збиралося коштів у минулому – мінімальні і максимальні пожертви, гранти; які методи використовувались для залучення коштів: які з них спрацьовували, а які – ні, і чому; чи доступні ті люди, з якими раніше були встановлені ділові зв'язки; хто надавав інформацію про джерела фінансування раніше, наскільки вона виявилася корисною, чи можна звернутися за порадою цього разу.

Окреслимо кілька правил, що оптимізують перебіг індивідуального фандрейзингу, або солофандрейзингу:

- 1) необхідно подбати про наявність інформаційних матеріалів про дитяче об'єднання, а також про захід, на який залучаються кошти;
- 2) не варто бути настирливим та тиснути на совість співрозмовника;
- 3) представник дитячого об'єднання повинен чітко зазначити суму, яку об'єднання очікує отримати від спонсора;
- 4) фандрейзер має зазначити про вже наявну підтримку;
- 5) фандрейзер не повинен показувати свого засмучення чи розпачу, що стало наслідком відмови у допомозі;
- 6) у разі отримання допомоги слід намагатися утримати і розвивати цей контакт: нагадувати про себе, регулярно інформувати про свої успіхи і досягнення. Як правило, постійний спонсор, даючи невеликі пожертвування періодично, у підсумку віддає більше, ніж той, хто один раз відгукнувся на прохання досить великим пожертвуванням.

Одне із завдань фандрейзингу – забезпечення постійного фінансування, рівнозначного гарантії стабільності діяльності дитячого об'єднання.

Визначимось із змістовними особливостями різних методів (технік) залучення фінансової підтримки:

Поліфандрейзинг може проводитись у формі: безадресного звернення, віялової розсилки, одержання коштів з фондів.

Безадресне звернення – це звичайне звернення через засоби масової інформації, коли є можливість попросити допомоги у великої кількості людей і організацій. Безадресним зверненням можна вважати також збір коштів у скарбнички, встановлені у громадських місцях.

Віялова розсилка листів за адресами з якої-небудь бази даних (наприклад, з комерційного довідника). Це досить простий, але низько ефективний спосіб, на відміну від адресних звернень.

Одержання коштів з фондів. Участь у конкурсах на одержання гранту має свою специфіку. Громадська організація повинна вибирати той фонд,

напрямам фінансування й умовам якого максимально відповідає і організація, і проект, що подається на конкурс.

Здійснимо спробу класифікувати найбільш поширені методи звернення організацій третього сектору до потенційних партнерів їх фінансового забезпечення.

Вибір методу фандрейзингу залежить від його мети. У таблиці 4.2.3 представимо цілі та методи фандрейзингу.

Таблиця 4.2.3

Цілі та методи фандрейзингу

Мета фандрейзингу	
Забезпечити фінансування діяльності дитячого об'єднання загалом	Забезпечити фінансування окремої, конкретної ідеї дитячого об'єднання
Універсальні методи	Специфічні (окремі) методи
1. Збір пожертв від приватних осіб. 2. Збір членських та благодійних внесків членів дитячого об'єднання. 3. Збір коштів під час проведення різних заходів. 4. Залучення коштів за допомогою інформування населення (використання ЗМІ, розповсюдження буклетів, відправка листів)	1. Один або кілька елементів з груп універсальних методів. 2. Отримання гранту за допомогою написання проекту.

Визначимо способи звернення до майбутнього спонсора в порядку зростання їхньої ефективності:

- роздача листівок;

- реклама;
- інформаційна замітка;
- брошура;
- лист;
- розмова по телефону;
- звернення до групи з презентацією проекту;
- розмова один на один (персональна розмова).

Зауважимо, що важливого значення для отримання спонсорської підтримки набуває позитивний імідж дитячого об'єднання в суспільстві.

Кожному представнику громадської організації, діяльність якого концентрується навколо питань забезпечення ресурсної підтримки, необхідно сформувати картотеку фінансових партнерів, що більшою мірою сприятиме оптимізації фандрейзингової діяльності. Як варіант пропонуємо скористатись такою схемою (див. табл. 4.2.4)

Таблиця 4.2.4

Список контактів фінансових партнерів

п/п	Назва фонду чи організації	Прізвище, ім'я, по-батькові відповідальних працівників	Адреса, телефон	Категорія «ймовірний» фінансовий партнер	Категорія «реальний» фінансовий партнер

Бюджет, моніторинг та оцінка рентабельності фандрейзингової кампанії

Залежно від структури дитячого об'єднання виділяють два підходи до складання бюджету фандрейзингової кампанії:

- «метод знизу» – відповідальний за кожен напрям роботи в дитячому об'єднанні спільно з іншими членами та волонтерами готує пропозицію стосовно витрат, необхідних для ефективної роботи;

- «метод зверху» – бюджет складається бухгалтером і керівником дитячого об'єднання.

Учасники дитячого об'єднання (або ініціативна група) самостійно обирають найбільш зручний метод складання бюджету, враховуючи при цьому такі компоненти:

- термін (річний, квартальний, щомісячний);
- відомості про фінанси за минулі періоди (роки);
- актуальні ціни на необхідні товари та послуги;
- формат (таблиця, текст, графічна схема).

Плануючи бюджет, фандрейзерові слід врахувати такі статті витрат:

- оплата праці персоналу;
- оренда приміщень та комунальні послуги;
- зв'язок (пошта, телефон, електронна пошта);
- обладнання;
- відрядження;
- публікації;
- заплановані заходи;
- проживання та харчування учасників певних заходів тощо.

Третій етап реалізації фандрейзингової кампанії зводиться до постійного моніторингу з боку фінансових служб за перебігом її реалізації, а також у коректуванні планів з урахуванням, змін, що виникли.

Моніторинг – це процес постійного накопичення інформації з усіх аспектів реалізації фандрейзингової кампанії, мета якого – визначити хід реалізації та остаточне завершення запланованих дій, а також сприяти досягненню бажаної мети. Моніторинг виявляє проблеми, що постають під час реалізації фандрейзингу, та необхідні зміни і дає змогу вносити своєчасні корективи до самого фандрейзингового плану до того, як зміни стануть занадто серйозними чи некерованими [26, с. 185].

Менеджер з фандрейзингової діяльності відповідає за моніторинг і звітує про його результати. Агенція, яка виділяє кошти, також несе відповідальність

за моніторинг і покладається на звіти, що складаються працівниками дитячого об'єднання.

На першому рівні моніторинг здійснюється співробітниками дитячого об'єднання. Керівники підрозділів є відповідальними за моніторинг працівників і конкретних завдань, які вони виконують, а менеджер з фандрейзингової діяльності несе відповідальність за моніторинг усіх аспектів фандрейзингового плану.

На другому рівні моніторинг здійснюється установою, що виділяє кошти. За результатами відвідання місць проведення та регулярних звітів від менеджера проекту відбувається моніторинг стану справ і просування до мети.

Моніторинг – це процес установленого збору інформації за всіма аспектами фандрейзингової діяльності. Моніторинг забезпечує керівника інформацією, що є необхідною для:

- аналізу ситуації;
- визначення проблеми та шляхів її вирішення;
- відкриття напрямів і зразків;
- дотримання плану виконання окреслених завдань;
- виявлення прогресу у виконанні поставлених завдань і формулюванні/перегляді майбутніх мети і завдань;
- прийняття рішення про людські, фінансові та матеріальні ресурси [5, с. 67].

Моніторинг – це неперервний процес. Система моніторингу повинна бути розроблена ще до початку роботи команди дитячого об'єднання над процесом залучення ресурсів. Заходи з моніторингу мають бути внесені до робочого плану проекту.

Етап аналізу результатів фандрейзингової кампанії. Не менш важливою складовою, поряд із розглянутими етапами, є оцінка результатів фандрейзингу.

Моніторинг не є єдиною процедурою, яка дає уявлення про особливості реалізації фандрейзингової кампанії. Крім нього на окремих етапах здійснюється також **оцінка** – процес детального аналізу результатів діяльності

та їх співвіднесення з певними запланованими критеріями. За підсумками оцінки визначається рівень ефективності фандрейзингового плану. Залежно від того коли проводиться оцінювання, розрізняють вхідну (базову), поточну та підсумкову оцінки [22, с. 123].

Вхідна оцінка здійснюється на початковому етапі розроблення фандрейзингового плану, для оцінювання вихідної ситуації реалістичності цілей і завдань, доречності й адекватності обраних об'єктів, очікуваних результатів.

Поточна оцінка застосовується під час реалізації фандрейзингової діяльності, не очікуючи закінчення, зокрема проекту. Така оцінка спрямована на визначення перебігу подій, чи дійсно реальна діяльність відповідає запланованій, чи потрібні певні кардинальні зміни, додаткові заходи тощо. Поточна оцінка може містити кількісні та якісні характеристики.

Підсумкова оцінка – оцінка результатів, яких досягнуто наприкінці реалізації фандрейзингу. Проводиться також аналіз кількісних та якісних показників фандрейзингової діяльності. Окрім цього, на етапі підсумкової оцінки фандрейзингової кампанії може відбуватися й аналіз її рентабельності, тобто зиску у грошовому вимірі.

Оцінка може бути внутрішньою і зовнішньою. Внутрішню оцінку зазвичай здійснюють люди, які безпосередньо реалізують фандрейзингову діяльність. Для зовнішньої оцінки запрошуються незалежні експерти з інших організацій або проектів.

Порівняльна характеристика моніторингу й оцінки подана у таблиці 4.2.5.

Таблиця 4.2.5

Порівняння моніторингу та оцінки

Моніторинг	Оцінка
<p>Дає відповіді на запитання, які починаються словом «Що?», «Які?»:</p> <ul style="list-style-type: none"> • що робиться; • що зроблено; 	<p>Дає відповіді на питання, які починаються словом «наскільки»: Наскільки добре зроблено? Наскільки значущі зміни? Наскільки можливо</p>

<ul style="list-style-type: none"> • які зміни відбулися; • які труднощі виникають тощо 	подолати труднощі? тощо
Проводиться постійно у процесі реалізації фандрейзингової діяльності	Проводиться на ключових етапах реалізації фандрейзингової діяльності
Фіксується те, що відбувається у процесі реалізації фандрейзингової діяльності для порівняння стану справ із планом	Аналізуються причини досягнень/не досягнень запланованих результатів
Отримана інформація використовується для поліпшення/змін у роботі дитячої організації чи об'єднання у напрямі фандрейзингу	Дає можливість оцінити ефективність фандрейзингової діяльності та сформулювати рекомендації для подальшої діяльності щодо залучення ресурсної підтримки

Оцінка результативності фандрейзингу повинна дати відповіді на три основні питання:

1. Наскільки поставлені цілі фандрейзингової кампанії відповідають фактичним потребам дитячого об'єднання, тобто визначається ефективність етапу планування.

2. Наскільки фактичні результати фандрейзингу відповідають запланованим, тобто аналізується ефективність етапу реалізації фандрейзингу. Під час цієї оцінки розраховуються такі підсумкові економічні показники, як ступінь виконання фінансового плану у встановлений термін; фактична реалізація програм і т.д.

3. Наскільки ефективними виявилися витрати на досягнення результатів фандрейзингу. Це ефективність кінцевих результатів.

Для оцінювання ефективності кінцевих результатів фандрейзингу використовується коефіцієнт окупності витрат на фандрейзинг (K) і коефіцієнт рентабельності фандрейзингу (R).

Коефіцієнт окупності витрат на фандрайзинг показує, скільки разів за обраний період витрати на фандрайзинг окупаються за рахунок залучених коштів.

$$K = \text{Залучені кошти} / \text{витрати на фандрейзинг.}$$

Коефіцієнт рентабельності фандрейзингу показує, скільки прибутку (різниця між залученими коштами і витратами на фандрейзинг) припадає на одиницю залучених від фандрейзингу коштів.

$$R = \text{Прибуток} / \text{залучені кошти} * 100\%$$

Для кожного виду фандрейзингу можна виділити власні показники ефективності. Наприклад, для проектного фандрейзингу актуальними будуть показники прибутковості проекту, витрати на проект та інші. Для оперативного фандрейзингу доцільно застосувати коефіцієнти покриття різних видів витрат (комунальних, заробітну плату) [20].

Фандрейзингова кампанія у межах дитячих об'єднань характеризується динамічністю та, відповідно, може бути представлена такими етапами: планування, реалізація, контроль та аналіз результатів. Увесь процес фандрейзингової діяльності підлітків-членів дитячих об'єднань можемо визначити як процес розвитку соціальної ініціативності.

Порівняльний аналіз українського та зарубіжного досвіду формування фінансового забезпечення діяльності організацій третього сектору

Порівняємо особливості формування фінансового забезпечення діяльності громадських організацій, зокрема дитячих, у західних країнах та на теренах країн СНД. У західних країнах середньостатистичний річний бюджет різного типу громадських організацій (далі ГО) становлять членські внески і прибутки від власної діяльності (47%), державне фінансування (43%),

благодійні пожертви, включаючи гранти від фондів, комерційних фірм і індивідуальні пожертви (10%). Це засвідчує таку особливість формування бюджету західних ГО, що характеризується наданням переваги надходжень від господарської діяльності, державного фінансування і членських внесків. Натомість, більш звичні для нас гранти донорських організацій, благодійні внески від комерційних фірм і фізичних осіб становлять лише 10% [34].

Фінансове забезпечення ГО у країнах СНД будується за іншою схемою. Згідно з даними соціологічного дослідження «Правові ініціативи некомерційних організацій СНД», усереднений бюджет ГО СНД складається з таких джерел фінансування: членські внески – 18%, індивідуальні пожертви – 12%, спонсорські внески – 18,6%, місцевих фондів – 2,2%, іноземних фондів – 25,3%, державні джерела – 8,9%, джерела політичних структур – 5,1%, власні прибутки від послуг – 0,6%, інші джерела – 9,3% [34].

Якщо згрупувати перелічені статті надходжень відповідно до основних джерел фінансування ГО, то картина буде такою: благодійні фонди і міжнародні донорські організації – 27,5%; підприємницькі структури – 18,6%; органи виконавчої влади і місцевого самоврядування – 8,9%; фізичні особи – 30%; інші ГО – 15%. Зазначене засвідчує, що основне джерело фінансування діяльності ГО у країнах СНД представлене внесками від фізичних осіб та грантами донорських організацій [34].

Якщо підрахувати, на які програми люди готові робити пожертвування, то це: державним соціальним установам; державним установам культури; на державні або такі, що проводяться під державною егідою, заходи у сфері соціальної допомоги або культури; громадським організаціям інвалідів, пенсіонерів, ветеранів, батьків дітей-інвалідів, багатодітних сімей, що постраждали у воєнних конфліктах або катастрофах; іншим некомерційним організаціям, що працюють у соціальній сфері або у сфері культури, благодійним фондам.

Значно нижчі шанси щодо отримання від бізнесу регулярної фінансової підтримки організації мають: наукові, екологічні, правозахисні, жіночі

феміністські, ресурсні центри, центри з розвитку малого бізнесу та громадянського суспільства загалом.

Перспективні напрями розвитку благодійності в Україні

Світова динаміка розвитку суспільства під впливом тенденцій глобалізації характерна і для України. Це означає, що сучасні тенденції розвитку філантропії у світі так само стосуються й нашої держави. Саме тому найсміливішим прогнозом подальшого розвитку філантропії, на думку Р. Краплича, може бути таке.

- Бізнес-корпорації, а також особи, статки яких обчислюються мільйонами та мільярдами, створюватимуть власні добродійні фонди або інвестуватимуть кошти та майно у діючі філантропічні установи (котрі будуть активними у цьому процесі) та приєднуватимуться до системи соціально відповідального ведення бізнесу (в тому числі до Глобального договору ООН).

- У малих містах, віддалених від політичного та економічних центрів, розвиватимуться фонди місцевих громад, котрі матимуть порівняно невеликі ресурси, але діятимуть ефективніше у вирішенні локальних проблем і забезпеченні потреб громадян.

- До кінця першого десятиліття 21 століття в Україні може утворитися щонайменше дві добродійні організації, котрі підтримуватимуть аналітичні центри та розвиток політичних процесів, подібних до американських NDI та Freedom House.

- Система надання грантів для неприбуткового сектора буде поступово використовуватися міністерствами та відомствами, а також місцевими самоврядуваннями, що відповідатиме європейським та світовим стандартам.

- Офіси частини міжнародних донорських проектів і програм, об'єднавши свої зусилля, утворять спільний ендавмент, а також залучатимуть міжнародне та вітчизняне фінансування для підтримки неприбуткових проектів-організацій, які входитимуть в мережу, що адмініструватиметься цим об'єднаним донором (модель, подібна до американського Unitedway).

Спільний ендавмент добродчинних фундацій – модель для України. Тема створення, утримання та розвитку недоторканого капіталу (ЕНДАВ-МЕНТу) добродчинної фундації для українських сучасних реалій є новою. На жаль, не можемо констатувати значного вітчизняного досвіду у цій галузі. Та водночас той факт, що окремі місцеві добродчинні фундації та міжнародні фонди ефективно працюють в Україні більше ніж 10 років і розробляють свої подальші стратегічні дії, означає принаймні актуальність цієї теми. Найперше постає запитання, яких цілей слід досягнути, щоб спочатку утворити, а згодом розвивати недоторканий капітал добродчинного фонду. У цьому випадку не йдеться про місію чи мету добродчинної організації, котра декларується на момент створення та реалізується у процесі діяльності добродчинного фонду чи іншої філантропічної інституції [16].

Перспективним напрямом розвитку благодійності є венчурний підхід до благодійної діяльності. Венчурна філантропія – це підхід до благодійної діяльності, який у сфері соціальної економіки використовує принципи венчурного капіталу, такі як довгострокові інвестиції та безпосередня підтримка. Донори венчурної філантропії працюють у партнерстві з широким колом організацій, які мають чітку соціальну мету. Це можуть бути благодійні організації, соціальні підприємництва або соціально спрямовані бізнес-установи, які мають чітку організаційну форму та відповідають юридичним та культурним нормам держави. В той час як концепція венчурної філантропії поширюється у світі, окремі практики можуть бути прилаштовані відповідно до місцевих умов, проте вона зберігає такі ключові загальноприйняті характеристики:

Активне залучення: при використанні венчурних підходів донори встановлюють тісні зв'язки із соціальними підприємцями та організаціями, які вони підтримують, та впроваджують інноваційні моделі соціальних змін. Деякі з них входять до складу наглядових рад цих організацій, та всі вони долучаються до планування стратегії та операційної діяльності організації більш активно, ніж традиційні донори неприбуткових організацій. Спеціально

підбране фінансування: як і у випадку венчурного капіталу, донори венчурної філантропії використовують інвестиційний підхід для визначення найбільш підходящого фінансування для кожної окремої організації. Залежно від місії донора, а також місії організації, яку він вирішив підтримати, донор може вибрати інструмент з широкого спектра інвестиційних підходів. Деякі донори венчурної філантропії пропонують гранти (безповоротну цільову допомогу) та досягають соціального ефекту як результат інвестиції, а інші надають позики, проміжне фінансування, або фінансування інструментами квазікапіталу (таким чином досягається фінансова рентабельність разом із соціальним ефектом).

Довгострокова підтримка: венчурна філантропія передбачає значну і стабільну фінансову підтримку для обмеженої кількості організацій. Така підтримка зазвичай розраховується на період від трьох до п'яти років, передбачаючи продуману стратегію досягнення організацією фінансової стабільності після закінчення інвестицій.

Нефінансова підтримка: додатково до фінансових інвестицій, венчурні партнери надають інші послуги, що охоплюють індивідуальні консультації з питань управління організацією, стратегічного планування, маркетингу та комунікацій, роботи з персоналом, а також доступ до мережі інших донорів та партнерів.

Посилення організаційної спроможності: донори венчурної філантропії орієнтовані на посилення організаційної спроможності та тривалої життєздатності організації та розвиток її програмної діяльності, а не тільки на підтримку окремих одноразових проєктів чи програм. Такі донори визнають важливість фінансування основних адміністративних витрат для досягнення цими організаціями більшого соціального ефекту.

Оцінка ефективності: є можливість виміряти інвестиції венчурної філантропії з наголосом на бізнес-плануванні, досягненні вимірюваних результатів та окремих етапів та на високому рівні фінансової звітності та компетентного управління організацією [39, с. 5].

Література

1. «Фандрайзинг»: никогда не получите то, что не просите! [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.dengi-info.com/archive/article.php?aid=256
2. Авраменко А. Фандрайзинг: искусство добывать и отдавать деньги / А. Авраменко, Г. Аксенов. – К. : Планета людей, 2001. – 86 с.
3. Азарова Т. В. Менеджмент НДО / Т. В. Азарова, Л. К. Абрамова. – Кировоград : ЦПТИ, 1999. – 84 с.
4. Благодійність у шпратичний посібник / упоряд. Н. Чиренко. – К. : Шк. світ, 2014. – 112 с. – С. 60 – 96 (Бібліотека «Шкільного світу»)
5. Браун М. Досягнення успіхів в менеджменті проектів М. Браун. – К. : Британська Рада, 2001. – 96 с.
6. Все вирішують кадри: посібник для громадських організацій. – К. : Ресурсний центр розвитку громадських організацій «Гурт», 2000. – 59с.
7. Галич А. «Грантоїди» чи цеглинки громадянського суспільства? [Електронний ресурс] / А. Галич. – Режим доступу: <http://revolution.allbest.ru/low/001077880.html>
8. Годовой отчет за 2005 год Международного фонда «Возрождение». – К. : МФВ, 2006.
9. Даене К. Партнерство органів влади та недержавних організацій / К. Даене, Л. Гривняк, Л. Логгінова, С. Іванкова. – К., 2004. – 76 с.
10. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д. Звереві. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. – 535 с.
11. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. №5073-VI [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>
12. Закон України «Про рекламу» від 03.07.96 №270/96 [Електронний ресурс] // Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws
13. Залучення фінансування з місцевих джерел (Локальний фандрейзинг). – Рівне, 1998. – 56 с.

14. Інструменти фандрейзингу [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ufb.org.ua/sekto-r-blagodijnosti/blagodijni-organizacii/instrumenti-fandrejzingu.htm>
15. Котлер Ф., Лі Н. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Ф. Котлер, Н. Лі. – К. : «Стандарт», 2005. – 302 с.
16. Краплич Р. Просвіта у галузі філантропії України / Руслан Краплич // Вісник благодійництва. – 29 жовтня, 2007. – 19– 21.
17. Краплич Р. Методи підвищення фінансової життєдіяльності недержавних організацій / Р. Краплич. – К., 2004. – 76 с.
18. Купенко О. В. Проектна діяльність у соціальній сфері : навч. посібник / О. В. Купенко, К. В. Яресько. – Суми : Вид-во СумДУ, 2007. – 76 с.
19. Кучереносов В. Благодійність и фандрейзинг: определение понятий [Електронний ресурс] / В. Кучереносов // Вісник благодійництва. – 29 жовтня, 2007. – 6– 9. – Режим доступу : <http://fundraising.org.ua/sites/default/files>
20. Менеджмент громадських організацій: вибрані питання теорії та практики : навч. посібник / [А. Ю. Журавський, О. Г. Дегтяренко, Є. В. Кірсанова та ін.]. – Донецьк : ТОВ «Цифрова типографія», 2007. – 262 с.
21. Менеджмент неприбуткової організації : навч. посібник / [під заг. ред. О. І. Карінцевої]. – Суми : Собор, 2004. – 104 с.
22. Оменко О. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів/ О. Оменко, О. Артюх, О. Балакірева. – К. : Державний центр соціальних служб для молоді; Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002. – 123 с.
23. Основи управління неурядовою організацією / Й. Топфер, Л. Руденко-Кардаш, С. Алещенко та ін. – К., 2004. – 48 с.
24. Підгірний І.В. Побудова команди / І.В. Підгірний, Ю. В. Трофименко. – Чернігів: АХАЛАР, 2004. – 104 с.

25. Подгорный И.В. Управление организацией в изменяющих условиях: практическое руководство для руководителя / И. В. Подгорный, Ю. В. Трофименко. – Чернигов: АХАЛАР, 2000. – 60с.
26. Посібник для молодіжних громадських організацій / Фонд підтримки молодіжних демократичних ініціатив Упор. О. Дмитренко. – К. : Досконалий друк, 2003. – 251 с.
27. Словник термінів та понять, які використовуються в громадянському суспільстві [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ccc.kiev.ua/file/biblioteka/NGO_Dictionary.doc
28. Словник термінів та понять, які використовуються в громадянському суспільстві [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ccc.kiev.ua/file/biblioteka/NGO_Dictionary.doc
29. Стратегічне планування недержавних організацій : навч. посібник / [під заг. ред. к. е. н., доц. О. І. Карінцевої]. – Суми : Собор, 2004. – 96 с.
30. Теорія і методика корпоративного спонсорства. – К. : УАЦФ, 2000. – 129 с.
31. Теорія та методика роботи з дитячими і молодіжними організаціями : навч. посібник [для студ. вищих навч. закладів] / [авт.-уклад. В. І. Березан]. – Полтава : Друкарня ФОП Ткалич А. М., 2009. – 128 с.
32. Третій сектор в Україні та організації, що розбудовують його інфраструктуру. – К., 1997. – 142 с.
33. Фандрайзинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.eventua.com.ua/eventoteka/management/fundraising.html
34. «Фандрайзинг»: никогда не получите то, что не просите! [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.dengi-info.com/archive/article.php?aid=256
35. Штика Н. О. Зміст підготовки майбутніх соціальних педагогів до проектної діяльності / Н. О. Штика // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія : Творча особистість учителя: Проблеми теорії і практики. – 2007. – Випуск 6 (16). – С. 164 – 168.

36. Штика Н. О. Зміст роботи соціального педагога громадської організації щодо планування та реалізації фандрейзингової діяльності/ Н. О. Штика // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Серія : соціально-педагогічна. – 2009. – Випуск 11. – С. 255 – 262.

37. Штика Н. О. Моніторинг, як механізм забезпечення якісної реалізації проектів неурядовими організаціями / Н. О. Штика // Матеріали наукової конференції за підсумками науково-дослідної і науково-методичної роботи кафедр Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка у 2007 р. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – С. 204 – 205.

38. Штика Н. О. Організаційно-правові основи діяльності неурядових організацій (НУО) : метод. посібник для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» / Н. О. Штика. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – 104 с.

39. Як працює венчурна філантропія. // Вісник благодійництва. – 30 січня, 2008. – С. – 5.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для підлітків

Шановний друже!

Лабораторія дитячих об'єднань Інституту проблем виховання НАПН України запрошує Вас взяти участь у опитуванні з розвитку соціальної ініціативності підлітків.

Відмітьте позначкою $\surd$ або кружечком свої варіанти відповіді.

Анкетування проводиться анонімно, його результати будуть використані в узагальненому вигляді. Заздалегідь вдячні за співпрацю!

1. На Вашу думку, ініціативність людини, це -

---

2. Чи були випадки, коли Ви з власної ініціативи брали на себе організацію будь-якої суспільної справи? (можна обрати декілька варіантів відповідей)

† Так (поясніть чому)	† Ні (поясніть чому)
<ol style="list-style-type: none"> 1. У мене багато власних ідей. 2. Мені подобається брати на себе відповідальність. 3. Мені подобається бути лідером. 4. Це дає мені можливість стати більш впевненим у собі, виявити індивідуальність. 5. Це дає можливість відчувати задоволення від позитивного результату. 6. Так, мені подобається бачити позитивні зміни. 7. Інше	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мені це не потрібно. 2. Мені не вистачає знань. 3. Немає можливості для прояву ініціативи, оскільки контроль за виконанням завдань лишається за дорослими. 4. У мене немає бажання «виділятися» серед інших. 5. Не хочу брати на себе відповідальність. 6. Хвилююсь, що мою ініціативу не підтримають у колективі. 7. Інше _____

3. У дитячому об'єднанні, організації Ви:

1. Організатор.
2. Ініціатор.
3. Відповідальний виконавець.

4. Лідер.
5. Спостерігач.
6. Мозковий центр.
7. Учасник.
8. Інше (*напиши*) _____

4. Чи містять програми, плани діяльності Вашої дитячої громадської організації заходи, які вирішують соціальні проблеми?

1. Так.
2. Ні.
3. Не знаю.

5. Які соціальні проекти, цікаві справи було ініційовано Вашою організацією?

---

6. Який захід (проект) Ви хотіли б запропонувати своєму колективу?

---

7. Хто має бути відповідальним за результат виявленої соціальної ініціативи?

1. Керівник, координатор дитячого об'єднання, організації.
2. Колектив.
3. Ті, хто ініціював ідею.
4. Ті, для кого виконується соціальна дія.
5. Інше _____

8. Як ставляться батьки до виявлення Вашої ініціативності?

1. Вони завжди підтримують мене і сприяють виявленню моєї ініціативності.
2. Наш керівник завжди залучає батьків до активної участі у діяльності нашого об'єднання, організації.
3. Батьки не підтримують мою громадську діяльність.
4. Вони вважають, що я марно витрачаю час на суспільні справи.
5. Вони вважають, що я повинен(на) виявляти ініціативність на уроках у школі.
6. Мої батьки беруть активну участь у справах нашого об'єднання, організації.
7. Інше _____

9. Чи допомагає діяльність дитячої громадської організації розвивати Вашу соціальну ініціативність?

1. Так
2. Ні
3. Інше _____

10. Із перелічених нижче якостей відмітьте 3-5 найбільш необхідних ініціативній людині?

1. Доброзичливість.
2. Турботливість.
3. Чуйність.
4. Наполегливість.
5. Стриманість.
6. Рішучість.
7. Оптимізм.
8. Креативність.
9. Дисциплінованість.
10. Відповідальність.
11. Терпіння.
12. Упевненість у власних силах.
13. Толерантність.
14. Самостійність.
15. Уважність.
16. Інше _____

11. Чи погоджуєтеся Ви з думкою, що на прояв ініціативності підлітка впливають й інші його якості?

1. Так.
2. Ні.
3. Не знаю.

12. Без якої якості прояв ініціативності неможливий?

13. Які, на Вашу думку, якості заважають прояву ініціативності?

Вкажіть, будь ласка:

Вік: _____

Стать: Чол.   Жін.

Дякуємо за співпрацю!

Анкета для дорослих лідерів

Шановний колего!

Лабораторія дитячих об'єднань Інституту проблем виховання НАПН України запрошує Вас до обговорення проблеми розвитку соціальної ініціативності підлітків у дитячих об'єднаннях та організаціях України.

Відмітьте позначкою ✓ або кружечком Ваші варіанти відповіді.

Для нас надзвичайно важлива Ваша думка щодо зазначеної проблеми, і ми обов'язково врахуємо всі Ваші пропозиції у подальшій партнерській діяльності.

1. На Вашу думку, що таке ініціативність? _____

2. На Вашу думку, які якості необхідно виховувати у підлітків у дитячому об'єднанні? (оберіть одну або декілька варіантів відповідей)

1. Активність
2. Справедливість
3. Гідність
4. Ініціативність
5. Відкритість до спілкування
6. Доброта
7. Турботливість
8. Відповідальність
9. Ерудованість
10. Інше _____

3. Що, на Вашу думку, стримує розвиток соціальної ініціативності у підлітків?

1. Відсутність можливостей проявляти ініціативність
2. Відсутність у дітей необхідних знань та досвіду такої діяльності
3. Стимування ініціативи дітей з боку дорослих
4. Незацікавленість держави у вихованні такої якості (їй не потрібні ініціативні громадяни)
5. Відсутність бажання
6. Небажання нести відповідальність за прояв ініціативи
7. Інше _____

4. Які завдання в роботі з підлітками Ви ставите перед дитячою організацією (оберіть три найбільш значущі для Вас)

1. Розвиток особистості дитини
2. Виховання лідерів
3. Захист прав дітей
4. Соціалізація особистості
5. Організація дитячого самоуправління та самодіяльності

6. Інше _____

5. З чим, на Ваш погляд, пов'язана ефективність діяльності дитячої організації?

1. Зі статусом громадської організації
2. З державною підтримкою
3. З підтримкою організації дорослими, бізнес-структурами
4. З реалізацією даною організацією соціальних проектів та ініціатив дітей
5. З рівнем поінформованості суспільства про діяльність даної організації
6. З рівнем самоуправління й активністю дітей
7. Інше _____

6. На Ваш погляд, у дитячому об'єднанні Ви займаєте позицію:

1. Організатора
2. Радника
3. Партнера
4. Керівника
5. Ініціатора
6. Інструктора
7. Спостерігача
8. Інше

7. На Ваш погляд, які з проблем дитячих об'єднань є найбільш актуальними?

1. Організація дитячого колективу
2. Діяльність дитячого самоуправління
3. Взаємини дітей між собою та дорослими
4. Відсутність програм діяльності, методичного забезпечення
5. Небажання батьків співпрацювати
6. Відсутність співпраці та допомоги з освітніми та іншими державними установами
7. Відсутність поінформованості про діяльність інших дитячих об'єднань
8. Інше _____

9. Із перелічених нижче якостей визначте ті (3-5), які на Вашу думку, впливають на виявлення ініціативності?

1. Доброзичливість
2. Турботливість
3. Чуйність
4. Наполегливість
5. Стриманість
6. Рішучість

7. Оптимізм
8. Креативність
9. Дисциплінованість
10. Відповідальність
11. Терпіння
12. Упевненість у власних силах
13. Толерантність
14. Самостійність
15. Уважність
16. Інше _____

9. Без якої якості прояв ініціативності неможливий? _____

10. Які якості заважають прояву ініціативності? _____

Дані про респондента:

Вік: _____

Стать: Чол.. Жін.

Освіта:

1. Вища (фах _____)
2. Неповна вища (фах _____)
3. Середня спеціальна (фах _____)
4. Середня

Стаж роботи

1. Загальний : _____
2. Стаж роботи в дитячій організації, об'єднанні: _____

Дякуємо за співпрацю!

Проект «Віфлеємський вогонь миру»

**(матеріали надано Національною скаутською організацією України
ПЛАСТ)**

Методична розробка «Віфлеємський вогонь миру»

Віфлеємський вогонь миру – що це таке?

Цей вогонь постійно горить у місті Віфлеєм, на місці народження Ісуса Христа. Не слід плутати його з Єрусалимським вогнем, що запалюється на Великдень.

Коротка історія:

Віфлеємський вогонь постійно горить у Віфлеємі, в ясині, місці народження Ісуса Христа, як спомин про прихід на землю Христа – нашого Спасителя – котрий є символом Любові і Миру, визволенням від гріхів. Він визволяє людей з розпачу і дає сил, сподівання і надію.

В скаутському поясненні палаючий вогник символізує очікування, в період посту, означає повну жертвність. Світло є символом випромінювання добра, душевного спокою, любові до людей і до світу. Рівночасно, цей промінчик – це солідарність зі всіма, хто є далеко, солідарність з убогими, поєднанням з Христом, котрий народився в убогості.

Віфлеємський вогонь приходить до нас за допомогою «скаутської естафети», котру започаткували австрійські скаути, які запалюють свої свічечки у Віфлеємі і розповсюджують Світло як символ миру, любові, братерства, єдності скаутів всього світу. Додаються до цього Різдвяні вітання і побажання.

В XII столітті один учасник христових походів привіз це Світло з Віфлеєму, як дар для своєї родини і близьких, як символ найбільшого Добра.

Хто це робить?

Вогонь перевозять до Європи скаути, по Україні його поширюють члени Пласту – Національної Скаутської Організації України (пластуни). Пластуни передають цей вогонь до церков, звідки він поширюється до парафіян.

Навіщо це робити?

Вогнем з Віфлеєму люди можуть запалити свічки вдома на Святу Вечерю. Крім того, Вогонь заносять до сиротинців, лікарень, щоб ті, що перебувають далеко від своїх родин, могли відчути тепло Віфлеємської зірки.

Як зберігати Вогонь до Різдва?

Потрібно наперед подбати про збереження вогню. Найкраще зберігати Вогонь у масляних лампадах або у стеаринових свічках (як ставлять на цвинтарі), які горять дуже добре. Не ставте вогонь на протязі, щоб його не задув вітер.

Що робити, якщо Вогонь згасне?

Святість Віфлеємського Вогню зберігається, якщо свічка ненароком згасне і її знову запалити. Але потрібно дбати, щоб вогонь горів постійно.

Доки зберігати Вогонь?

Традиційно Вогонь зберігається в церкві до Йордану – до 19 січня. Потім його можна погасити. Люди можуть брати Вогонь на кожну Святу Вечерю.

Про організацію передачі Віфлеємського вогню по станицях, округах

Дорогі Друзі та Подруги!

Проект «Віфлеємський Вогонь миру» є щорічним надзвичайно важливим пластовим заходом, що зобов'язує кожного пластуна. Захід в станицях, округах повинен пройти на високому організаційному рівні. Зробіть все можливе, щоб ця акція запам'яталася не лише вам, а й жителям вашого міста чи села.

Передавати Віфлеємський вогонь необхідно в храмі, до якого ви найчастіше ходите з дітьми і де вас добре знають.

Можна організувати передачу вогню як перед початком, так і наприкінці Служби Божої, також можна організувати окремий молебен, після якого відбудеться урочиста передача вогню.

Під час підготовки до передачі Віфлеємського Вогню просимо звернути вашу увагу на таке:

Подбайте:

1) Попросіть благословення на передачу Віфлеємського Вогню у вашого владики (єпископів церков, з якими ви співпрацюєте).

2) Ця акція має відбутися 3–5 січня, оскільки люди повинні мати Вогник під час Святої вечері.

3) Завчасно домовтесь із священником церкви, в якій буде відбуватися передача вогню, про оголошення акції, поширення інформації між парафіянами.

4) Зустріньтеся в переддень передачі зі священником, який прийматиме в храмі Віфлеємський вогонь і обумовте всі нюанси передачі.

5) Поінформуйте місцеві ЗМІ про те, коли і де буде відбуватися передача Віфлеємського вогню, а також, що собою дана являє ця акція.

6) Подбайте, щоб в акції передачі Віфлеємського вогню взяла участь максимальна кількість пластунів вашої станиці чи округи. Всі пластуни повинні бути в повних пластових одностроях.

7) Запросіть до проведення акції інші громадські організації, органи місцевої влади, шкільні установи.

8) Перед обрядом передачі вогню батчики/сестрички, виховники/виховниці повинні організувати з новаками і юнаками гутірки, пояснити, що таке Віфлеємський вогонь, і чому пластуни беруть найактивнішу участь у поширенні Віфлеємського вогню в Україні. Це повинно заохотити і налаштувати дітей на урочистий і піднесений настрій.

9) Подбайте, щоб на цій акції були присутні не лише пластуни вашого осередку, а і їхні батьки.

10) Подбайте, щоб на акції були присутні і курені старших пластунів і сеньорів.

11) Для перенесення Віфлеємського вогню придбайте (зробіть) скриньку зі скляними віконцями, лампадку, щось на зразок ліхтарика. Так вогонь буде захищений від вітру тощо. Подбайте, щоб скринька мала естетичний вигляд і була гарно прикрашена. Якщо ви плануєте піти з вогнем до сиротинців і лікарень, то мусите подбати про достатню кількість скриньок для вогню. Завчасно розподіліть, з'ясуйте, який пластовий курінь куди має відносити Світло.

12) Подбайте про достатню кількість свічок для пластунів, які необхідні будуть під час обряду передачі.

13) Заздалегідь розподіліть обов'язки серед пластунів (хто після Служби Божої йде в сиротинці, хто в лікарні, хто готує колядки, хто готує вертеп).

14) Домовтесь зі священником, про те, що вогонь буде зберігатися у церкві до 19 січня – Йордану.

Інформація для виховників пластових частин

Дорогі Подруги та Друзі!

Перед обрядом передачі вогню братчики/сестрички, виховники/виховниці повинні організувати з новаками і юнаками гутірки, пояснити, що таке Віфлеємський вогонь, і чому пластуни беруть найактивнішу участь у поширенні Віфлеємського вогню в Україні. Це повинно заохотити і налаштувати дітей на урочистий і піднесений настрій.

Це пояснення може бути включене:

- у цикл гутірок про Різдво Христове;
- у цикл гутірок про добре діло;
- у циклі гутірок про скаутську спільноту;
- виділене як окрема тематика.

1. Подбайте, щоб пластуни вашої частини знали і могли іншим людям пояснити про Віфлеємський Вогонь Миру.

2. Якщо ваша частина братиме активну участь у офіційній передачі, буде нести вогонь до сиротинців, шкіл, лікарень, подбайте щоб була особа, відповідальна за вогонь – охоронець вогню. Обов'язком цієї особи є постійний догляд за вогнем, поширенням інформації.

3. Подбайте, щоб на цій акції були присутні не лише пластуни вашого осередку, а і їхні батьки.

Передача Вогню у школи міста

Друзі та подруги!

Варто пам'ятати, що насамперед ідеєю Віфлеємського вогню миру є поширення любові, тепла і віри напередодні Різдвяних свят. І особливо

донесення цих символів до тих, хто цього потребує найбільше, – нужденних, хворих, сиріт та самотніх людей. А також поширення ідеї любові, єдності та розуміння у час різдвяного посту. Тому старайтеся передати це відчуття любові, турботи та тепла тим, кому ви несете цей Вогонь. В цьому, власне, і полягає ваша місія.

План проведення

- Облаштування інформаційного стенду.
- Передача Вогню дирекції школи, в учительську.
- Символічне запалення Вогню, виконання пісні ВВМ.

Програмне наповнення (елементи): представлення ВВМ, представлення Пласту, передача вогню, облаштування інформаційних стендів.

Час: до 30 хвилин

Необхідна кількість задіяних осіб від Пласту: достатньо 2–4 осіб, за можливості, може бути більше. Варто відповідальних за поширення Вогню в конкретній школі шукати серед пластунів, які навчаються в цій школі.

Необхідне забезпечення:

Плакати із символікою ВВМ (які повинні бути розміщені у холі або ж на дошці оголошень), лампадка з вогнем, маленькі свічечки, інформаційні буклети (за наявності таких).

Зовнішнє оформлення. Пластуни повинні бути в одностроях і подбати про їхній належний вигляд. На дошці оголошень або в іншому видному місці має висіти плакат ВВМ, буклети мають бути роздані по класах або ж залишені в учительській. Лампадка з вогнем (свічка) має горіти у видному місці.

Поради до проведення:

- Не варто будувати сценарій передачі таким чином, щоб він був обтяжений великою кількістю елементів, затягнутою розповіддю та зайвою інформацією. При цьому пам'ятайте, що ви представляєте Пласт і саме з вами асоціюватимуть організацію, тому будьте гідним обличчям Пласту. Якщо ж ви координатор акції, то подбайте, щоб люди, які виконуватимуть цю почесну

місію, відповідально поставилися до її виконання та були максимально поінформовані щодо проведення самої акції та її історії і символів.

- Спочатку Вогонь передається директору школи і запалюється в його кабінеті, після цього вогонь запалюється в учительській (для цього потрібно подбати принаймні про три маленькі свічечки, якщо ви наперед не домовилися про те, що школа сама підготує їх). І після цього вже Вогонь заноситься до одного з класів (бажано наймолодшого), від якого учні передають Вогонь один одному.

- Іншим варіантом розповсюдження може бути оголошення – «Запали Віфлеємський вогонь миру для себе і своєї сім'ї» на дошці оголошення і домовлення з дирекцією, що Вогонь стоятиме на видному місці, де всі матимуть змогу його взяти. Наголошуємо на потребі розміщення плакату ВВМ та роздачі буклетів (при наявності).

- Не рекомендуємо проводити мультимедійні презентації по школах, оскільки від цього постраждає і якість самої передачі Вогню, і не буде належного змістового навантаження.

Факти, які має знати кожен:

(Ми спеціально не пропонуємо вам розгорнутого чіткого сценарію, а лише наголошуємо на тих моментах, які варто включити у реалізацію акції на місцях, оскільки ви підлаштовуватимете їх під свої реалії)

- Символіка Вогню – Віфлеємський Вогонь є символ миру, тепла, згоди, спокою та любові до людей і до світу, є символом надії, яку кожен чекає напередодні Різдва Христового.

- Історія Вогню – акцію започаткувала 1986 року австрійська телерадіокомпанія ORF з міста Лінц.

- Починаючи з цього року австрійці щороку їдуть у Віфлеєм, в місце народження Христа, щоб запалити там Вогонь, який звідти у спеціальній лампадці транспортується до Австрії.

- Для чого? – акція з самого початку задумувалася як добродійна – для підтримки бідних, дітей-сиріт і всіх тих, хто потребує допомоги і уваги в передріздвяний час.

- Вогонь і скаути – саме скаути, а в Україні – пластуни, стали допоміжною силою у розповсюдженні Вогню. Вони підтримали акцію і саме завдяки ним Вогонь потрапляє з рук в руки, долаючи всі кордони. Щороку в середині грудня в одній з церков Відня відбувається урочиста передача Вогню представникам скаутських делегацій з усього світу. Звідти Вогонь потрапляє в різні куточки світу і розповсюджується країнами.

- Вогонь в Україні – вперше Вогонь потрапив в Україну в 1992 році. З 1998 року розповсюдження Вогню перебрали на себе пластуни. З цього часу акція безперервно діє і розвивається з кожним роком.

- Щороку Вогонь пластуни перебирають на українсько-польському кордоні від польських скаутів-харцерів.

- 2006 рік – пластуни вперше винесли Вогонь на Говерлу.

- 2007 рік – пластуни взяли участь в офіційній передачі Вогню скаутським делегаціям з усього світу в одному із соборів Відня. З цього часу делегація Пласту постійно бере участь в урочистостях, після яких везе Вогонь до України.

- 2007 рік – вперше відбулася пластова велоестафета, під час якої Вогонь подолав більше ніж 600 км від україно-польського кордону до Києва.

- Пластуни передають вогонь – українським громадам країн Прибалтики (Естонії, Латвії, Литви), в Сербію, Румунію та Болгарію, українській діаспорі в Німеччині та Австрії, скаутам Молдови та Росії.

Ці факти варто використати під час презентації Вогню.

Пам'ятайте, що ваше завдання – не відбутися передачу Вогню, а подарувати Тепло тим, кому ви його принесли! Будьте уважними та чуйними!

Місця бажаного розповсюдження Віфлеємського вогню миру

Лікарні – варто особливо звернути увагу на лікарні для дітей та важкохворих

Сиротинці та інтернати – є ряд сиротинців, які традиційно відвідуються в рамках Дня Св. Миколая, тож передачу Вогню також потрібно включити у програму відвідин, решту ж відвідати просто з Вогнем

Школи – найкраще передачу Вогню робити за тиждень до різдвяних канікул

Будинки для престарілих

Організації (організації, з якими ви співпрацюєте; благодійні організації – Червоний хрест, Мальтійська служба та ін.)

СІЗО – варто також за можливості рознести Вогонь по слідчих ізоляторах

Редакції газет, теле- та радіокомпанії

Ваш варіант – ідея Віфлеємського вогню не має меж, все залежить від вашого бажання подарувати трішки тепла і любові іншим, передати їм різдвяний настрій і відчуття наближення Різдва Христового.

АКЦІЯ «СВЯТИЙ МИКОЛАЙ – ДІТЯМ З ІНТЕРНАТІВ ТА СИРОТИНЦІВ»

Десятий рік поспіль пластуни Львівщини активно займаються доброю справою та організують для дітей з інтернатів і сиротинців акцію «Святий Миколай – дітям з інтернатів та сиротинців». Головним координатором цієї великої акції виступає Мальтійська Служба допомоги у м. Львові.

Щороку проведення акції займає більше місяця напруженої праці. Команда організаторів починає з дитячих мрій – тобто їде туди, де їх вже чекають, в школи-інтернати та сиротинці писати з дітьми листи до св. Миколая. Цього року пластуни їздили у сиротинці-інтернати у селі Жовтанці (Кам'яно-Бузького району) та міста Сколе. Коли ж листи потрапляють до нас, побажання дітей заносяться в реєстраційний бланк. Імена дітей звіряють зі списком, що надає навчальний заклад, аби ніхто не залишився без подарунка.

Тоді пластуни розносять ці листи у церкви Львова, щоб парафіяни могли взяти лист і скласти, по можливості, подарунок цій дитині. Далі подарунки звозять у пластову домівку, де їх спаковують у один пакунок та, якщо є потреба і така можливість, допаковують тим, що хотіла дитина.

Саме в цей період, а триває він до десяти днів – одразу після навчання і до пізньої ночі, пластова домівка схожа на «небесну канцелярію». Формується близько 300, а іноді й більше, подарунків. А зранку 19 грудня, всі подарунки завантажуються в автобус та відправляються по школах-інтернатах та сиротинцях. Вже безпосередньо там пластуни діткам показують виставу про св. Миколая та роздають такі довгоочікувані для них подарунки.

У пласті є активні організатори та відпрацьована ефективна система проведення акції, проте завжди постає проблема в недостатній кількості речей для діток, адже люди зазвичай не можуть повністю задовольнити потреби дитини-сироти.

Ми потребуємо та з радістю приймемо для подарунка:

- одяг (переважно зимовий та білизна), шапки, шалики, рукавиці, взуття;
- засоби гігієни;
- іграшки та спортивний інвентар (м'ячі, ігри, ракетки);
- канцелярські товари;
- а також кошти, які використовуємо на закупівлю додаткових речей для сиріт та на транспорт.

Хочеться, щоб діти отримали все, що просять, щоб знали що св. Миколай про них не забуває, щоб мали віру в серцях та надію на краще. Розраховуємо та приймаємо будь-яку допомогу, у разі надходження коштів зобов'язуємось надати звіт про їх використання.

Допомогти дітям без батьків, насправді, дуже просто!

ПРОЕКТ
«ЕКОЛОГО-СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, ПОВ'ЯЗАНІ З
БЕЗПРИТУЛЬНИМИ СОБАКАМИ» (З ДОСВІДУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВДС «ЕКОЛОГІЧНА ВАРТА»

ВСТУП

На нашій планеті є близько одного мільярда собак. Спілкування з тваринами збагачує духовний світ людини, робить його яскравішим та емоційнішим, ніби відкриває вікно в нову, невідому раніше систему знань, розуміння та уявлень.

Часто між людиною та чотириногими друзями виникають відносини глибокої прихильності. Цікавими є висловлювання письменника Еміля Золя про любов людини до тварин: «Кажуть, ніби тварини можуть замінити людину... Це хибно; любов до тварини не щезає при материнській любові... Любов до тварин – це любов зовсім особлива; у неї свої радощі, свої потреби, і вона потребує своїх особливих умов». Не можна не погодитись із цим твердженням.

Причини прихильності багатьох людей до собак слід шукати не лише в сфері емоційній, це пояснюється і матеріальними міркуваннями. Зокрема, службові та мисливські собаки виконують досить великий обсяг корисної роботи у різних галузях господарства. Однак при цьому слід пам'ятати, що собаки нерідко уражуються заразними хворобами, в тому числі такими, які становлять небезпеку і для людини, погіршують санітарний стан дворів, сходових кліток будинків, скверів.

Інвазійні хвороби мають широке поширення, на них хворіють всі види тварин. Ряд інвазійних захворювань, акаріози та ентомози, затримують у тварин ріст, при цьому порушується також їхній нормальний фізіологічний розвиток. Багато кровосисних комах та павукоподібних є чинником перенесення збудників низки хвороб людей та тварин. Щороку витрачають значні кошти на

організацію лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на боротьбу з інвазійними хворобами.

Опис проекту

«Еколого-соціальні проблеми, пов'язані з безпритульними собаками»

Жорстокість та нещасття

не думають про майбутнє

Підготувала:	Гринчук Наталя, учениця 10 класу СЗОШ № 12 м. Хмельницький
Координатор проекту:	Бочко М. І., вчитель-методист, спеціаліст вищої категорії
Назва проекту:	Еколого-соціальні проблеми, пов'язані з безпритульними собаками
Обґрунтування вибору проблеми:	«Еколого-соціальні проблеми пов'язані з безпритульними собаками», тому що проблема безпритульних собак нині є актуальною, не тільки нашому мікрорайоні, а й у місті
Мета проекту:	Вивчення впливу безпритульних собак на навколишнє середовище і на здоров'я людини
Завдання проекту:	1) проаналізувати різні джерела інформації щодо безпритульних собак та їхніх хвороб; 2) виявити суть і особливості проблем, пов'язаних з безпритульними собаками; 3) провести порівняльний аналіз ставлення людей різних вікових категорій до безпритульних собак; 4) моніторингове дослідження; 5) запропонувати систему ефективних

	методів та напрямів розв'язання проблеми
Характеристика проекту:	За кінцевим результатом: практико-орієнтовний За змістом: надпредметний За кількістю учасників: індивідуальний За тривалістю: середньої тривалості За ступенем самостійності: дослідницький За характером контактів: зовнішній
Учасники проекту:	Члени ВДС «Екологічна варта» СЗОШ № 12 м. Хмельницький
Прогнозований результат	Пропозиції міській владі щодо розв'язання проблеми безпритульних собак, стаття у ЗМІ
Ресурси:	Людські, матеріально-технологічні, інформаційні

I. Підготовчий етап

1.1 Еколого-соціальні проблеми, пов'язані з безпритульними собаками. Причини появи безпритульних собак

До безпритульних тварин належать собаки незалежно від породи і значення (в тому числі й ті, що мають нашийник з номерним знаком), які живуть на вулиці чи в інших громадських місцях (садах, парках, пляжах, базарах, міському транспорті та ін.). Відповідно до закону, затвердженому у 1981 р., безпритульні собаки підлягають вилову спеціально створеними бригадами.

Проблема покинутих собак, а саме вони становлять велику частину безпритульних тварин у нашому місті, є досить гострою. Те, що її потрібно розв'язувати, теж сумнівів не викликає. Але як?

Собаки, настраждавшись без житла, без хазяїна, як правило, безмірно вдячні новим власникам. Люди не завжди це розуміють. Пещені й розпещені породисті вихованці далеко не завжди так віддані своїм господарям, як колишні безпритульники.

Людина давно приручила собаку, і процес її одомашнювання призвів до того, що у більшості собак змінилася психіка. Це не дикі тварини, що погоджуються жити поруч з нами, як, наприклад кішки. Собаки дійсно страждають без людей, хоч і вони можуть дичавіти, згадувати свої дикі звички і жити в природі, але небагато собак на це здатні. У тому, що є безпритульні собаки, і ряди цих бідолах постійно поповнюються, винуваті, звичайно, люди. Тут і безвідповідальність, і бездушне ставлення до собак.

Є чотири основні «джерела» безпритульних собак у місті. Перше – хазяї позбавляються від набридливих вихованців, яких завели, не подумавши ґрунтовно. Коли виявляється, що за собакою треба доглядати, годувати, гуляти, лікувати, то нерідко ці «хазяї» воліють просто викинути його на вулицю.

Друге – неконтрольоване розведення. Горе-хазяї вирішують дати своїй собаці народити, «для здоров'я», як вони говорять, не подумавши про долю майбутніх цуценят. Добре ще, якщо собака породистий і з пристойними документами, тоді є шанс продати або подарувати цуценят. А якщо ні, тоді куди їх подіти? Часто на вулицю. Для заспокоєння власної совісті сунуть цуценят якій-небудь дитині на вулиці і вважають, що влаштували їхню долю. Однак найчастіше такі цуценята все одно опиняться на вулиці без хазяїна. Уявна турбота про здоров'я своєї собаки обертається стражданнями її викинутих цуценят. Гуманніше було б їх приспати відразу після народження, ніж потім прирікати на бездомність, але часто люди з «гуманних» почуттів цього не роблять, і цуценята знову опиняються на вулиці. На Заході є гарне правило стерилізувати тварин, яких не використовують у племінному розведенні. Ведеться пропаганда цього правила, і безпритульних тварин там набагато менше.

Третє «джерело» безпритульних тварин – це собаки, що загубилися. У цих втратах майже завжди винні люди. Гуляють із собаками без повідка, собака чогось злякався або погнався за іншим собакою чи кішкою, не може знайти дороги додому, а без хазяїна почуває себе непевно, от і поповнює ряди таких же бідолах.

Четверте «джерело» – продавці викидають непроданий товар у двори і під'їзди.

Не можна не згадати, що безпритульні тварини в місті являють собою значну небезпеку для людей. Особливо це стосується собак. Собаки – зграйні тварини, і рано чи пізно вони знаходять собі компанію. Зграї безпритульних собак нерідко нападають на людей і часто на дітей. Такі напади можуть бути спровоковані людьми, але іноді відбуваються і без видимої провокації, особливо під час гонитви зграї. Іноді вони нападають на домашніх собак, навіть коли ті гуляють на повідку. Безпритульні собаки, як правило, завжди голодні, і вигляд або запах їжі також може спровокувати напад.

Крім того, безпритульні тварини часто є носіями небезпечних для людини інфекцій, залишають сліди своєї життєдіяльності на вулицях і тротуарах, скверах і парках, гавкають і виють по ночах під вікнами, загалом приносять масу неприємностей. Люди забувають, що самі винні у цих неприємностях і вимагають у влади навести порядок у місті. З'являються робітники спеціальних служб, і на очах у людей починається вилов безпритульних собак. Видовище неестетичне і часто просто жорстоке. Після цих акцій з'являється купа скарг на дії цих служб, преса охоче підхоплює смажені факти, іноді такі операції закінчуються тим, що виловлених тварин випускають на волю. Через деякий час пристрасті вщухають, а скарги на безпритульних собак знову починають надходити від населення. Зачароване коло.

II. Діяльнісний етап

2.1 Дослідження громадської думки щодо безпритульних собак

Під час дослідження було розроблено анкету, опитано 100 респондентів, мешканців мікрорайону Ракове. З них 12 осіб віком від 0 до 10 років. Вони

вважають, що «собаки без притулку» – це насамперед тварини, які не мають домівки. Незважаючи на свій вік, респонденти звинувачують людей у збільшенні кількості безпритульних собак. Діти ставляться до них як до вірних друзів. Вони пропонують годувати тварин, провести агітацію серед населення, щоб не виганяли собак на вулицю, а безпритульних забирали додому.

Люди віком від 11 до 20 років – 50 осіб. Для них «собаки без притулку» – це тварини, які не мають домівки, причини збільшення їх кількості – неконтрольована народжуваність собак. Молодому поколінню їх просто шкода, ставляться вони до них як до істот, що можуть покусати. Вони пропонують змінити свідомість людей щодо їхнього ставлення до собак, організувати притулки для утримування безпритульних тварин, створити служби, які контролювали б коефіцієнт народжуваності, люди повинні нести відповідальність за тварин, яких приручили. Лише двоє з опитаних погодились взяти собак додому для утримання, троє запропонували відстріл, тобто знищення. На мою думку, таке розв'язання проблеми свідчить про безсердечність людей.

Респонденти віком від 21 до 40 років – 20 осіб. Їхнє ставлення до собак вже відрізняється від попередньої вікової категорії. Наприклад, для них «собаки без притулку» – це тварини, у яких погані хазяї, і, на їхню думку, причиною збільшення кількості безпритульних собак є безвідповідальна діяльність людей. Це зрілі люди, які вважають, що собаки є носіями різних інфекційних хвороб, крім того, вони гадають, що тварини можуть покусати і налякати людей. Пропонують такі шляхи вирішення: побудувати притулки, виловити безпритульних собак, заохотити діяльність державних органів у цьому напрямі, дресирувати собак для охорони різних об'єктів, провести стерилізацію тварин, контролювати народжуваність собак.

Люди віком від 41 і більше років – 18 осіб. Порівнюючи їхні відповіді з іншими категоріями респондентів, значної відмінності не виявлено. Вони запропонували таке розв'язання проблеми: зробити пільги для людей, які будуть брати собі безпритульних собак, підвищити податки на собак, які мають

домівку, частину цих грошей відрахувати на створення фонду, який буде регулювати кількість безпритульних собак, здійснити стерилізацію і проводити просвітницьку роботу, контролювати народжуваність собак у масштабах держави, виловлювати тварин, підвищити відповідальність людей щодо догляду за собаками.

95% всіх респондентів ставляться до тварин позитивно, а 5% – негативно.

Аналізуючи варіанти різних груп респондентів, можна зробити такі висновки: у дітей трохи примітивне, але своєрідне ставлення до собак, молоде покоління поєднує у собі інтереси дітей та зрілих людей, а зрілі люди по-іншому усвідомлюють проблему безпритульних собак, вони вважають таких собак загрозою для здоров'я і життя людей. Люди з досвідом свідомо ставляться до проблеми і пропонують реальні шляхи її розв'язання.

Всіх респондентів можна поділити на групи залежно від освіти, тому що вона відіграє провідну роль у ставленні до безпритульних собак. Діти, які навчаються у молодшій школі, вважають собак своїми друзями, з якими проводять велику частину свого часу: під час прогулянки, по дорозі до школи. Вони їх годують, граються з ними і заохочують те саме робити і дорослих людей.

Люди, які мають неповну середню освіту, – це учні старшої школи. Вони вважають собаку лише істотою, створінням, яке має право на життя. Більша частина учнів позитивно ставиться до собак, деякі навпаки, знущаються над ними, використовують їх у своїх цілях. У школі учні вивчають будову собак та їхнє значення, тому знають, що саме безпритульні собаки є носіями різних інфекційних хвороб, які передаються людині і негативно впливають на її здоров'я.

Люди, які мають середню освіту, вважають, що «собаки без притулку» – це загроза для оточуючих, а причиною збільшення кількості безпритульних собак є недбале, безвідповідальне ставлення людей. Такі собаки викликають почуття жалю і, на їхню думку, є два шляхи розв'язання проблеми: або створення притулків, або відстріл собак.

У респондентів, які мають вищу незакінчену та повну вищу освіту, не має значної відмінності у ставленні до собак. Деякі з них жаліють собак, інші вважають носіями різних інфекційних хвороб. Люди з вищою освітою гуманніші та свідоміші, ніж з вищою незакінченою.

Цікаво, що важливе значення має також професія у ставленні до безпритульних собак. Наприклад, медичний працівник розуміє цю проблему як передачу від собаки інфекційних хвороб людині, які слід лікувати. Крім того, собачі укуси призводять до важких наслідків. Службовці вважають, що таких собак потрібно виловлювати, тренувати і використовувати для охорони об'єктів, тобто мати користь від собак.

Кваліфіковані робітники підтримують громадськість і вважають агітацію населення найкращим заходом у боротьбі за зменшення кількості безпритульних собак.

Підприємці не вважають проблему безпритульних собак особливою, на їхню думку, є набагато важливіші проблеми, пов'язані з економікою країни. Така проблема була, є і буде. І вона не потребує нагального розв'язання.

Військовослужбовці висловлюють думку, що найкращий вихід – створити притулки та охороняти таких собак.

Керівники та фахівці у сфері науки сходяться на думці, що ця проблема є актуальною і потребує негайного розв'язання. Для цього потрібно змінити свідомість людини і ставлення її до живих створінь. За допомогою засобів масової інформації слід вплинути на уряд.

Учні молодшої та старшої школи повністю не усвідомлюють суть проблеми безпритульних собак. Для них це просто тварини, які потребують допомоги.

Порівнюючи одержані результати, можна зробити висновок, що у ставленні до безпритульних собак має важливе значення вік людини, освіта та професія. Кожен з цих пунктів змінює ставлення до тварин.

2.2. Щільність безпритульних собак у мікрорайонах м. Хмельницького

Місто Хмельницький складається з великої кількості районів: Ракове, Дубово, Лезнево, Гречани, Озерна, Виставка, Ружична, Південно-західний район, дачні масиви. На всіх цих територіях проводили дослідження, які визначили кількість безпритульних собак.

Мікрорайон Ракове займає площу 6 км^2 . У листопаді й грудні у мікрорайоні виявлено 75 собак різних видів та порід. Велика кількість собак пояснюється наявністю військових частин у мікрорайоні та розташуванням неподалік села Книжківці. Хазяї виганяють тварин, які скупчуються у місті. Щільність собак у мікрорайоні – $75/6 = 12,5$. Отже, на 1 км^2 припадає приблизно 13 собак.

Мікрорайон Дубово – площа 9 км^2 , тут налічується 80 собак. Така кількість їх зумовлена наявністю військової частини, приватних будівель та овочевого ринку. Щільність собак – $80/9 = 8,8$. Отже, на 1 км^2 припадає приблизно 9 собак.

На території автовокзалу та залізничного вокзалу зосереджена найбільша кількість собак, тому що там завжди багато людей, і собаки біжать до них, щоб ті їх нагодували.

Мікрорайон Лезнево – площа 11 км^2 , тут виявлено 105 собак. У цьому мікрорайоні переважно розташовані приватні будівлі та дачні масиви. Щільність собак – $105/11 = 9,5$. Загалом, на 1 км^2 припадає 10 собак.

Мікрорайон Гречани – площа 5 км^2 , в ньому перебуває 78 собак. Тут розміщені приватні будівлі, але найбільше собак зосереджено біля парку. Щільність собак – $78/5 = 15,6$, тобто на 1 км^2 проживають приблизно 16 собак.

Мікрорайон Озерна займає площу 3 км^2 , у листопаді й грудні тут виявлено 65 собак. Щільність собак – $65/3 = 21,6$. Отже, на 1 км^2 – 22 собаки.

Мікрорайон Виставка – 12 км^2 , там живуть 110 собак. Виставка – найбільший мікрорайон Хмельницького, тому там велика кількість собак. Щільність собак – $110/12 = 9,2$. Отже, на 1 км^2 – 9 собак.

Мікрорайон Ружична – площу 2 км². Це – найменший мікрорайон, тому там найменше безпритульних собак – 45 особин. Щільність собак – $45/2 = 22,5$. Отже, на 1 км² зосереджено приблизно 23 собаки.

Південно-західний район – 10 км². Тут є базар, тому там велика кількість собак – 105 особин. Щільність собак – $105/10 = 10,5$. На 1 км² припадає 11 собак.

Велику площу займають дачні масиви – 11 км². Безпритульних собак там найбільша кількість – 120 особин. Люди влітку приручають до себе собак, а коли настає зима, вони їх залишають, тому що самі живуть в іншому місці. Щільність собак – $120/11 = 10,9$. Отже, на 1 км² припадає 11 собак.

За допомогою цих досліджень я визначила щільність безпритульних собак в мікрорайонах міста та їх відношення до одиниці площі (таблиця).

Таблиця 1

Щільність безпритульних собак у мікрорайонах міста

Назва мікрорайону	Площа мікрорайону, км ²	Кількість безпритульних собак у мікрорайоні, особин	Щільність безпритульних собак, особин/км ²
Ракове	6	75	12,5
Дубово	9	80	8,8
Лезнево	11	105	9,5
Гречани	5	78	15,6
Озерна	3	65	21,6
Виставка	12	110	9,2
Ружична	2	45	22,5
Південно-західний	10	105	10,5

Дачні масиви	11	120	10,9
Разом	60	783	111,3

2.3 Ставлення влади і природоохоронних організацій до проблем, пов'язаних з безпритульними собаками

Нині немає літератури, в якій було б чітко визначено проблеми, пов'язані з безпритульними собаками. Тому для одержання інформації потрібно було звертатись до багатьох природоохоронних організацій, але не скрізь люди хотіли допомогти, тому що для багатьох з них не існують проблеми, пов'язані з безпритульними собаками.

У нашому місті працює єдина ветеринарна лікарня. Це свідчить про те, що органи державної влади не вважають за необхідне лікувати тварин, до того ж ця лікарня взагалі є приватною. Ветеринарна лікарня розташована в мікрорайоні Ракове, на вулиці Чорновола 176/1. Мені вдалося побувати на консультації у директора лікарні Завроцького Костянтина Івановича. Звичайно ж, він мені розповів мало про безпритульних собак, тому що тут лікують домашніх тварин. Але він розповів про хвороби, від яких страждають саме безпритульні тварини. На його думку, єдиний шлях розв'язання проблем, пов'язаних з безпритульними собаками, – створення притулків. Причиною безпритульності тварин є незрілі за своєю культурою люди, несвідомі і невідповідальні.

Наступним етапом вивчення проблеми є візит до організації з догляду за собаками, яка розташована в мікрорайоні Ракове. Суть роботи організації полягає в тому, що вони утримують тварин під час відсутності господарів. Ця організація працює протягом року, але найбільше тварин там влітку, тому що саме в цей час більшість людей їдуть відпочивати і здають собак в організацію. На мою думку, робота цієї організації з догляду за собаками є корисною: запобігає збільшенню безпритульних собак.

У нашому місті працює «Організація захисту тварин». Проблемами, пов'язаними з безпритульними собаками, опікується відповідальний фахівець,

який проводить заходи щодо зменшення кількості безпритульних собак. Всі питання він вирішує на державному рівні, і намагається вжити всіх необхідних заходів, але результативність роботи незначна.

У Південно-західному районі розміщується організація з відстрілу безпритульних тварин. Під час бесіди з керівниками цієї організації я зрозуміла, що відстріл тварин – це економічно не вигідний спосіб позбутися безпритульних собак.

У центрі міста – Державне управління екології та природних ресурсів у Хмельницькій області. Там працює Ганна Василівна Жолдак, яка повідомила, що їхнє об'єднання не опікується безпритульними собаками, але працівники цієї організації 24 травня 2000 р. звертались до Кабінету Міністрів України щодо врегулювання в Україні питання, пов'язаного з безпритульними здичавілими тваринами.

Вивчали це питання на рівні будинку управління. Інформацію про заходи, які проводить будинок управління щодо безпритульних собак, я дізналась від начальника будинку управління Бурковського. Він підписує документи про щомісячний відстріл безпритульних собак спеціальною службою. Таку ж інформацію я одержала у відділі комунального господарства Хмельницького.

Побувавши на консультаціях і бесідах у багатьох природоохоронних організаціях, я зробила висновок, що проблеми, пов'язані з безпритульними собаками, є сьогодні актуальними і потребують негайного розв'язання. Вагомий внесок у цю справу можуть зробити органи державного управління, а ми, люди, повинні змінити свою свідомість та своє ставлення до всього живого!

2.4 Шляхи розв'язання проблем, пов'язаних з безпритульними собаками

Можна і потрібно вилучати з міського життя безпритульних собак. Альтернативи немає. На Заході є спеціальні притулки для бездомних тварин, які утримуються на благодійні кошти. Але потрібно сказати, що таких тварин там значно менше.

На вулицях наших міст безпритульних тварин дуже багато. Щоб усіх їх відправити у притулки, потрібно дуже багато притулків і дуже багато коштів для їх утримання. Відомо, що в багатьох містах є люди, що створюють такі притулки на свої кошти і самі ж працюють в них. Але вони фізично не можуть допомогти всім безпритульним тваринам. У цій справі потрібна допомога держави як законодавча, так і фінансова, а також фахівці – зоотехніки і ветеринари і, звичайно ж, добровільні помічники. Тут би могли проявити свою активність різні екологічні організації, але їм займатися безпритульними собаками нецікаво, тому що це не так круто, як розгромити віварій або розписати фарбами хутрянний магазин, чи влаштувати пікет на м'ясокомбінаті. Це, звичайно, не круто, це потребує щоденних фізичних, а головне, щиросердечних зусиль, а на таку працю ніхто не згоден, і, швидше за все, не здатен. Так що вся любов до тварин і їхніх прав у них закінчується там, де починається реальна праця.

Зрозуміло, що, навіть переловивши всіх безпритульних собак, неможливо буде їх усіх помістити в притулки. Деяких тварин доведеться приспати, якщо не вдається віддати в надійні руки, що, до речі практикується і на Заході. Деякий час тварину утримують у притулку, але якщо його не вдається за цей термін прилаштувати, то собаку присипляють. Але, незалежно від його подальшої долі, усі тварини, що потрапили в притулок, одержують кваліфіковану допомогу. Зрозуміло, що непопулярні заходи не афішують, і люди не люблять про це думати, але вони знають, що такі правила існують. Присипляння тварин використовують рідко, тому що американці дуже жалісливі і, як правило, розбирають тварин з притулків.

Стерилізація собак – один з методів позбутися безпритульних собак. Купити породисте цуценя для подальшого розведення й участі у виставках можна лише у спеціальних клубах. Усіх цуценят, яких продають у численних зоомагазинах, навіть якщо це породисті тварини, обов'язково стерилізують. Цією нескладною процедурою вдається стримувати неконтрольоване

розведення і рятувати хазяїв від проблем з небажаними цуценятами. Такого ставлення до проблеми безпритульних собак нам не гріх повчитися.

Потрібно побудувати некомерційні притулки і взяти туди на роботу людей, які добровільно доглядають за тваринами на вулиці чи тримають велику кількість у себе вдома.

Можна прийняти закон, який буде передбачати сплачування податків за утримання тварин: за стерилізовану – податок менший, а за тварину, взяту з притулку, податок відмінити.

У США є ще одна дуже цікава програма, що стосується безпритульних собак. Вона називається Cell Dogs, як і однойменна програма на каналі Animal Planet. Суть цієї програми в тому, що виловлених безпритульних собак після лікування і відповідного відходу розподіляють у в'язниці і колонії, як чоловічі, так і жіночі. Причому ув'язненим дають можливість утримувати собаку лише за зразкову поведінку. Ті, кому дозволили мати собаку, дресирують його під керівництвом інструкторів. Більше того, багато хто з них готують собак-помічників для людей з обмеженими можливостями, а потім самі передають цих собак таким людям. Виховний момент цієї програми переоцінити важко. Багато хто з ув'язнених вперше в житті мають можливість про когось піклуватися, та й собаки полегшують їм перебування в місцях позбавлення волі. Крім того, розв'язується проблема безпритульних собак. Звичайно, умови в українських в'язницях дуже відрізняються від американських, але все ж таки, чому б керівництву наших пенітенціарних закладів не вивчити уважно цей досвід?

Але загалом, люди, як завжди, залишаються людьми. Спочатку вони самі собі створюють труднощі й проблеми, а потім починають їх долати. Адже в усіх проблемах, пов'язаних з безпритульними собаками, винні лише люди, і починати розв'язувати проблеми треба теж з людей. Зрозуміло ж, що, навіть переловивши і влаштувавши всіх безпритульних собак, ми через рік матимемо вихідну ситуацію, якщо в свідомості людей не відбудеться змін.

Потрібно виховувати людей, доносити до їхньої свідомості, що вони дійсно відповідають за тих, кого приручили. Є й інші, гуманніші, способи розв'язання проблеми небажаних у будинку собак, зокрема можна звернутись до зоозахисних організацій.

Для того, щоб уникнути проблем, пов'язаних з поведженням та утримуванням собак у нашому місті, необхідно здійснити ряд заходів, наведених нижче.

Розробити та затвердити Правила утримування у місті собак громадянами, підприємствами, установами та організаціями.

Створити міські госпрозрахункові центри «Собаки в місті», на які покласти функції з обліку, контролю за утриманням і поведженням з домашніми собаками та регулювання кількості безпритульних собак.

Підпорядкувати центри «Собаки в місті» управлінням комунального господарства.

Управлінням житлового господарства та майна вирішити питання з надання приміщення для центрів «Собаки в місті» та закріпленням за ними на праві оперативного управління майна, необхідного для виконання покладених на нього завдань.

Державним комунальним підприємствам надати центрам «Собаки в місті» організаційну, матеріально-технічну та фінансову допомогу на компенсаційній основі в період його становлення.

Управлінням містобудування та архітектури, земельних ресурсів, міським санітарно-епідеміологічним станціям, управлінням ветеринарної медицини, державним екологічним інспекціям, визначити земельні ділянки під розміщення притулків та кладовищ для собак.

Центрам «Собаки в місті», управлінням ветеринарної медицини спільно з міськими товариствами Захисту Собак та іншими зацікавленими організаціями розробити та подати на затвердження у міськвиконком Положення про облік кінологічних та фелінологічних клубів, підприємств, організацій, приватних розплідників, готелів.

Кінологічним та фелінологічним клубам, підприємствам, організаціям, приватним розплідникам, готелям, які здійснюють свою діяльність у містах, стати на облік у центрах «Собаки в місті».

Державним податковим, контрольно-ревізійним службам здійснювати контроль за фінансовою і господарською діяльністю кінологічних та фелінологічних клубів, підприємств, організацій, приватних розплідників, готелів.

Центрам «Собаки в місті», управлінням ветеринарної медицини розробити та затвердити зразки реєстраційного посвідчення, номерних знаків та ветеринарного паспорту для собак.

Управлінням комунального господарства та центрам «Собаки в місті» надати управлінням з питань цінової політики необхідні розрахункові матеріали для затвердження в установленому порядку тарифів на послуги, що їх надають центри «Собаки в місті».

Центрам «Собаки в місті» провести загальну реєстрацію собак незалежно від виду та породи. Громадянам, підприємствам, організаціям та установам, які утримують собак, зареєструвати їх у центрах «Собаки в місті» і провести стерилізацію. Центрам «Собаки в місті» ввести штатні посади інспекторів з нагляду за утримуванням собак.

Для забезпечення громадського порядку відділам МВС України в містах сприяти центрам, управлінням ветеринарної медицини, житлово-комунальним господарствам, громадським інспекціям з нагляду за утримуванням собак у здійсненні контролю за дотриманням громадянами, підприємствами, організаціями та установами Правил і притягненні до адміністративної відповідальності за їх невиконання.

Встановити плату за житлово-комунальні послуги для громадян, підприємств, організацій та установ, що утримують тварин. Передбачити пільги для малозабезпечених сімей.

Доручити ЖЕКам знімати плату за житлово-комунальні послуги з утримування собак, визначити місця виходу домашніх тварин та забезпечити їх облаштування.

Зкладам освіти забезпечити проведення «уроків доброти» та інших заходів, спрямованих на формування у дітей дбайливого ставлення до тварин.

Фінансовому управлінню виділити центру «Собаки в місті» з резервного фонду кошти для забезпечення його роботи. Засобом масової інформації спільно з центрами «Собаки в місті», управліннями ветеринарної медицини та іншими заінтересованими організаціями і службами організувати проведення серій передач по радіо і телебаченню з висвітлення проблем тварин у містах.

Заборонити на територіях міст проведення собачих боїв та інших заходів, які допускають жорстокість стосовно тварин; ввезення і розведення собак з підвищеною агресивністю, не визнаних міжнародними кінологічними організаціями.

III. Результати проекту

□ Оволодіння новими біологічними та іншими необхідними знаннями, їх уміла реалізація у практичній діяльності.

□ Розв'язання, на державному рівні проблеми, пов'язаної з безпритульними собаками.

□ Формування у людей свідомої поведінки у ставленні до тварин.

□ Утворення організацій та об'єднань щодо захисту собак.

□ Створення територій для прогулянки з тваринами.

□ Розробити та затвердити Правила утримування у місті собак громадянами, підприємствами, установами та організаціями.

□ Створити міські госпрозрахункові центри «Собаки в місті», на які покласти функції з обліку, контролю за утримуванням і поведінням з домашніми собаками та регулювання кількості безпритульних собак.

□ Встановити плату за житлово-комунальні послуги для громадян, підприємств, організацій та установ, що утримують тварин. Передбачити пільги для малозабезпечених сімей.

- Закладам освіти забезпечити проведення «уроків доброти» та інших заходів, спрямованих на формування у дітей дбайливого ставлення до тварин.
- Заборонити на територіях міст проведення собачих боїв та інших заходів, які допускають жорстокість щодо собак.
- Засобам масової інформації спільно з управлінням ветеринарної медицини та іншими заінтересованими організаціями і службами організувати проведення серій передач на радіо і телебаченні по висвітленню проблем тварин у містах.

Висновки

Проблеми, пов'язані з безпритульними собаками, є сьогодні актуальними. Але ж хто породжує такі проблеми? У безпритульності собак винні люди, тобто їхнє безвідповідальне ставлення до тварин. Безпритульні собаки дуже негативно впливають на навколишнє середовище і здоров'я людини. Часто вони є носіями різних інфекційних та ектопаразитарних хвороб, які легко передаються людині.

До найпоширеніших інфекційних хвороб належить стригучий лишай і парша, до ектопаразитарних – отодектоз, нотоєдроз, демодекоз.

Люди, щоб зберегти своє здоров'я і життя (тому що є такі випадки, коли ці хвороби спричинюють смерть), повинні уникати собак на вулиці і обов'язково суворо дотримуватись особистої гігієни.

Є багато шляхів запобігання проблемам, пов'язаним з безпритульними собаками. Найперше, люди мають усвідомлювати роль тварин у їхньому житті. Щодо наявних безпритульних собак, потрібно вжити всіх необхідних заходів для зменшення їх чисельності. Провести стерилізацію тварин, створити притулки для утримування безпритульних собак. Ініціювати створення у нашому місті центрів «Собаки в місті», на які покласти функції з обліку, контролю за утримуванням і поведінням з домашніми собаками та регулювання кількості безпритульних собак. Щоб дослідити проблеми, я проаналізувала громадську думку, тобто як люди різних вікових категорій ставляться до безпритульних собак. Визначила кількість безпритульних собак у

мікрорайонах м. Хмельницького та звернула увагу на ставлення влади і природоохоронних організацій до проблем, пов'язаних з безпритульними собаками. Подальше дослідження було проведено з допомогою працівників ветеринарної лікарні, які вивчали видовий склад ектопаразитів собак у Хмельницькому. Незначна кількість теоретичного та практичного матеріалу дала мені можливість зрозуміти суть проблем, пов'язаних з безпритульними собаками.

Література

1. Белов А. Д. Болезни собак : справочник / А. Д. Белов, Е. П. Данилов. – 1990. – 263 с.
2. Беляков И. М. Болезни собак : справочное издание / И. М. Беляков, В. А. Лукьяновский. – 1996. – 323 с.
3. Болезни ваших питомцев / Братюха С. Г., Нагорный И. М., Ревенко И. К. [и др.]. – 1995. – 335 с.
4. Василевич Ф. И. Сравнительная оценка методов лечения собак при демодекозе. – 1993. – 56 с.
5. Ильященко В. И. Отодекоз плотоядных. – 1992. – 45 с.
6. Ларионов С. В. Демодекоз животных. – 1998. – 44 с.
7. Липовко П. О. Практикум по естествознанию. – 2001 г.
8. Ошмарин А. П., Ошмарина В. И. Школьный справочник. Экология. – 1998.
9. Шустрова М. В. Демодекоз собак в условиях города. – 1995. – 55 с.
10. Якубовский М. В., Карасев Н. Ф. Паразитарные болезни животных: Справочное пособие. – 1991. – 256 с.

ПРОЕКТ «НЕХАЙ БУДУТЬ КВІТНИКИ, ТАМ ДЕ БУЛИ СМІТНИКИ»

Автор: Зубик Т.В. учениця 10 класу Летавського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів, ліцей»,
голова ради Летавського селищного осередку ВДС «Екологічна варта»,
Хмельницька область.

Анотація проекту

	Назва проекту	Нехай будуть квітники, там де були смітники
	Опис провідної ідеї	Організація прибирання засмічених територій, проведення різноманітних акцій: «Прибери планету», «Посади своє дерево», «Чисте подвір'я - чиста вулиця - чисте село», «Прибери шкільне подвір'я», «Посади квіти», «Мій двір – моя турбота». Висадження дерев, закладання шкільних парників, вирощення розсади квітів, висадження квітів на прибраних територіях
	Новизна та актуальність	Створення нового портрета села – насадження дерев, кущів і квітів на прибраних територіях.
	Мета	Вивчення екологічного стану села; залучення учнів до практичної діяльності з розв'язання проблем навколишнього середовища місцевого значення; формування особистості, яка здатна свідомо, активно, творчо впливати на навколишній світ
	Новаторські ідеї	Вирощування розсади квітів у шкільних парниках

Практичне значення		Покращення благоустрою села, набуття учнями навичок ефективного спілкування, участі у житті громади, уміння зіставляти можливості й інтереси, знаходити правильні рішення у складній екологічній ситуації та оцінювати свої знання джерел екологічної небезпеки; підвищення рівня екологічної свідомості учасників проекту, поширення інформації про стан довкілля серед населення
Форми та методи проекту		Пошукова робота, анкетування, дослідження, групова співпраця, практична робота
Перспектива подальшого впровадження		Ліквідація стихійних смітників, насадження дерев, кущів, квітів

Кожна територія живе своїм життям, своїми проблемами і майбутнім. А разом все це становить нашу Україну. Що ж робимо ми сьогодні в глибинці, далеко від столиці та промислових обласних центрів, для збереження матінки-Землі?

Пріоритетним напрямом нашої діяльності є практична природоохоронна робота як важлива форма взаємовідносин людини і природи та дієвий спосіб формування відповідального ставлення людини до природи. Справа охорони довкілля – обов’язок кожного громадянина. Вирішення глобальних екологічних проблем починається з маленького вчинку. Що зробив кожен з нас, щоб наше мальовниче подільське село було екологічно чистим? Учні нашої школи, члени ВДС «Екологічна варта», працювали над проектом «Нехай будуть квітники, там де були смітники!», епіграфом до якого стали слова:

У вік електроніки й точних систем

Ми маєм позбутись сміттєвих проблем.

І з гаслом коротким «Хай зникне сміття!»

Щасливим ми зробим планету й життя.

I етап – визначення актуальних проблем довкілля

На першому етапі нашої роботи ми визначили найбільш актуальні і важливі проблеми довкілля:

- виникнення стихійних сміттєзвалищ в результаті недбалого ставлення жителів села до навколишнього середовища;
- недостатньо ящиків для сміття в громадських місцях;
- вивіз сміття на сміттєзвалище жителями села відбувається стихійно, робота зі збирання сміття не організована.

II етап – вибір проблеми дослідження

Для того, щоб вибрати проблему, яка є важливою і для нас, і для всіх жителів села, ми провели інтерв'ю, анкетування і шляхом спільного обговорення вирішили, що найактуальніша екологічна проблема сьогодення нашого села – стихійні сміттєзвалища.

III етап – збір інформації

На цьому етапі ми зібрали необхідну інформацію, опрацювали нормативно-правову базу в галузі екологічного права. Обговорили методи дослідження та пошуку інформації, узгодили питання, пов'язані з реалізацією проекту з адміністрацією навчального закладу, органами місцевого самоврядування для отримання допомоги.

VI етап – шляхи розв'язання проблеми

Ми поділилися на дослідницькі групи, виробили програму дій.

I група	II група	III група
1. Анкетування учнів, вчителів, громадськості	1. Звернення до правління СГК «Летава» з метою виділення транспорту для збору сміття	1. Написання листівки-звернення до жителів села, написання заміток в загальношкільну газету «Лідер», районну газету «Нове життя»,

		проведення конкурсу фото сюжетів
2. Звернення до органів місцевого самоврядування	2 Звернення до приватних підприємців	2. Координація дій спільно з адміністрацією НВК та піклувальною радою
3. Створення проекту «Нехай будуть квітники, там де були смітники»		
4. Організація прибирання засмічених територій, проведення різноманітних акцій: «Прибери планету», «Посади своє дерево», «Чисте подвір'я - чиста вулиця - чисте село», «Прибери шкільне подвір'я», «Посади квіти», «Мій двір – моя турбота».		
5. Висадження дерев, закладання шкільних парників, вирощення розсади квітів, висадження квітів на прибраних територіях		

V етап – практичне розв'язання проблеми

Для реалізації проекту, насамперед, ми звернулися до органів місцевого самоврядування із проханням прийняти рішення на черговій сесії сільської ради про виділення транспорту для збору відходів та сміття у жителів села, затвердити графік екологічних днів, згідно з яким жителі певних вулиць зможуть утилізувати відходи. Відповідно до нашого звернення було прийняте рішення виконкому Летавської сільської ради від 31.03.2011 №1 «Про стан благоустрою територій населених пунктів сільської ради»

Правлінням СГК «Летава» було виділено транспорт для збору сміття.

Написали звернення до приватних підприємців із проханням виділити кошти на саджанці та ящики для сміття.

Організували проведення екологічного менеджменту в стінах рідного НВК - учасники проекту навчали учнів початкових та середніх класів, а ті відвідали вихованців дитячого садка «Берізка» і розповіли, що треба робити, щоб село було гарним і чистим. Вдома розповіли про проведenu роботу батькам і сусідам. Дійшли висновку, що прибрати забруднену територію – зробити

половину справи. Треба формувати нове екологічне мислення у населення. Вирішили звернутися до жителів села засобами театралізації – виступили з ековиставою «Себе я бачу в дзеркалі природи».

Створили екологічний патруль, який проводив роз'яснювальну роботу з жителями села. Підготували і роздали листівки, в яких повідомляли мешканців про екологічні дні їхньої вулиці, закликали приєднатися до нашої акції « Чисте подвір'я - чиста вулиця - чисте село!»

Учасники проекту висадили 58 дерев та 84 кущі. На карті села відмітили місця, де екологічні проблеми вирішили повністю, де частково, а де стан залишається критичним.

Створили мультимедійну презентацію свого проекту.

Опублікували інформацію про проведену роботу в загальношкільній газеті – «Лідер» та газеті Чемеровецької районної ради та Чемеровецької райдержадміністрації «Нове життя».

Розповіли по шкільному радіо про проведену роботу.

В результаті проведеної роботи ми отримали значний досвід у проведенні екологічних акцій, здобули знання з природоохоронної роботи, досвід у спілкуванні із владними структурами. Щоб реалізувати проект, ми привернули до проблеми якомога більше людей. Нашу ідею підтримали люди різних професій, різних посад, різного віку громади.

Ми всі живемо на рідній землі і завжди повинні пам'ятати, що природа буде в безпеці тільки тоді, коли людство полюбить її просто за те, що вона прекрасна. Але краса така беззахисна, тендітна і ніжна. І наше з вами завдання – захистити її. Тож станьмо на варті нашого майбутнього.

**Всеукраїнський громадський дитячий рух «Школа безпеки»
оголошує Всеукраїнський Конкурс дитячо-юнацької творчості
«Безпека в житті – життя у безпеці», 2015 рік (з досвіду діяльності
ВДГР «Школа безпеки»)**

Всеукраїнський конкурс дитячо-юнацької творчості «Безпека в житті – життя у безпеці» (далі – Конкурс) проводиться в Україні з 2010 року.

Метою та завданнями Конкурсу є виховання у дітей та молоді культури безпечної життєдіяльності, привернення уваги громадськості до проблем дитячого травматизму, пропаганда здорового способу життя, виявлення і підтримка талановитих, обдарованих дітей та розвиток їхнього творчого потенціалу.

Конкурс дає можливість юнакам і дівчатам усвідомити особисту відповідальність за долю своєї країни, її природу, екологію; сприяє вихованню національно свідомих громадян, патріотів своєї Батьківщини та загальнолюдських цінностей – доброти, милосердя, співчуття, гуманізму, відповідальності, що є актуальними завжди і нині – особливо.

З кожним роком конкурс набуває дедалі більшої популярності серед дітей та юнацтва і викликає зацікавленість не лише дітей, а й дорослих.

У 2013 році за підсумками конкурсу ВГДР «Школа безпеки» спільно з медіа-партнером – Всеукраїнською газетою для саморозвитку «Я сам(а)» було видано збірку «Казкові рятівники», до якої увійшли роботи 16 дітей – переможців у номінації «Казка». Ілюстрації до казок також були виконані дітьми.

Упродовж трьох років у Конкурсі взяло участь понад 100 тисяч дітей та учнівської молоді віком від 6 до 18 років.

Загалом, переможцями, призерами та дипломантами всеукраїнського етапу Конкурсу 2014 року стали більш як 140 дітей!

Умови участі в Конкурсі:

До участі у Конкурсі запрошуються учні загальноосвітніх, професійно-технічних, дошкільних та позашкільних навчальних закладів віком від 5 до 18 років.

Конкурс проводиться відповідно до Положення, затвердженого Координаційною радою ВГДР «Школа безпеки» та погодженого з Державною службою з надзвичайних ситуацій України.

Конкурс проводиться за напрямками:

літературний та мистецький у 10 номінаціях:

номінації літературного напрямку:

казка, вірш (поетичний твір), оповідання (розповідь, нарис), кросворд;

номінації мистецького напрямку:

малюнок, плакат соціальної реклами, фотографія, рукоділля, відеоролик соціальної реклами та комп'ютерна презентація, ілюстрація до літературного твору.

Тематика робіт різноманітна, зокрема: «Безпека в побуті»; «Бережіть природу – наш спільний дім»; «Безпека дітей в Інтернеті»; «Будьте обережні на воді!»; «Вогонь – наш друг, вогонь – наш ворог»; «Безпека на дорогах і транспорті»; «Довкілля, в якому ми маємо жити»; «Рятувальник очима дітей»; «Правила безпеки вивчай – іншим у біді допомагай!»; «Ми обираємо здоров'я, ми обираємо життя»; «Я – за мир і безпеку!» тощо.

Конкурс проводиться за трьома віковими категоріями:

5–10 років; 11–14 років; 15–17 років.

Конкурс проводиться у три етапи:

I етап, відбірковий, – на шкільному, районному (міському) рівні проводиться протягом березня-квітня поточного року;

II етап, регіональний (обласні, Київський міський) – проводиться протягом квітня-червня поточного року;

III етап, Всеукраїнський (фінальний) – проводиться протягом червня-жовтня поточного року.

Підбиття підсумків та визначення переможців – до 1 грудня 2015 року.

Переможці і призери Конкурсу нагороджуються спеціальними дипломами та призами від організаторів, партнерів та спонсорів.

Роботи на всеукраїнський (фінальний) етап Конкурсу подаються до 20 червня 2015 року до Оргкомітету Всеукраїнського етапу Конкурсу за адресою: 04074, м. Київ, вул. Вишгородська, 21, ВГДР «Школа безпеки», з позначкою «на Конкурс» через регіональні відділення Всеукраїнського громадського дитячого руху «Школа безпеки».

Роботи в електронному вигляді подавати на електронну адресу Конкурсу: (e-mail: bezpekavzhitti@gmail.com).

Положення (умови) про проведення Конкурсу розміщено на сайті ВГДР «Школа безпеки» (<http://www.skolabezpeki.jimdo.com>).

Оргкомітет

ПОЛОЖЕННЯ**про Всеукраїнський конкурс дитячо-юнацької творчості****«Безпека в житті – життя у безпеці»****1. Загальні положення**

1.1. Всеукраїнський конкурс дитячої творчості «Безпека в житті – життя у безпеці» (далі – Конкурс) є щорічним і проводиться з метою формування у дітей та учнівської молоді культури безпечної життєдіяльності, патріотичного виховання та привернення уваги громадськості до проблем безпеки дітей в умовах сьогодення, а також виявлення талановитих, обдарованих дітей і сприяння подальшому розвитку та підтримки юних талантів.

1.2. Завдання Конкурсу:

- формування свідомого й відповідального ставлення до питань особистої та колективної безпеки, безпечної життєдіяльності дітей у соціумі; виховання громадянської позиції молоді у сфері цивільного захисту; загальнолюдських якостей: доброти, милосердя, співчуття, гуманізму, відповідальності, патріотизму;
- удосконалення знань щодо поведіння у надзвичайних ситуаціях і запобігання їх виникненню;
- активізація творчої та пізнавальної ініціативи молоді, виклик інтересу та залучення до реалізації соціальних ініціатив, спрямованих на вирішення важливих соціальних проблем;
- вироблення активної позиції талановитої молоді щодо питань вирішення актуальних техногенних проблем, способів збереження навколишнього середовища;
- розвиток творчих здібностей, організація змістовного дозвілля дітей та молоді на засадах культури безпеки людини;
- професійна орієнтація (на професію рятувальника) та

сприяння професійному зростанню;

- пропаганда здорового і безпечного способу життя.

1.3. Організатори Конкурсу:

Всеукраїнський громадський дитячий рух «Школа безпеки» (далі – ВГДР «Школа безпеки»);

Державна служба України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України);

1.4. Конкурс проводиться за сприяння:

Міністерства молоді та спорту України (далі – Мінмолодьспорт України) (за згодою);

Міністерства освіти і науки України (далі – МОН України) (за згодою).

Інституту державного управління у сфері цивільного захисту ДСНС України (за згодою);

Інституту проблем виховання НАПН України (за згодою);

Інституту інноваційних технологій та змісту освіти (за згодою);

Інституту обдарованої дитини (за згодою).

1.5. Регіональні організатори Конкурсу:

регіональні відділення Всеукраїнського громадського дитячого руху «Школа безпеки»;

головні управління (управління) ДСНС України в областях та місті Києві; навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності областей та міста Києва;

управління освіти і науки, молоді та спорту обласних державних адміністрацій (за згодою);

структурні підрозділи з питань цивільного захисту обласних державних адміністрацій.

1.6. Інформаційна підтримка:

Журнал «Надзвичайна ситуація»;

Журнал «Пожежна та техногенна безпека»;

Всеукраїнська ігрова газета для саморозвитку дітей «Я сам(а)».

1.7. Організатори Конкурсу можуть залучати до його проведення інших партнерів та спонсорів.

2. Правова основа Конкурсу

Конституція України; Кодекс цивільного захисту України; Конвенція ООН про права дитини;

Закони України «Про охорону дитинства»; «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»;

Указ Президента України № 212/2012 «Про стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації».

3. Учасники Конкурсу

3.1. Учасниками Конкурсу є діти та учнівська молодь віком від 5 до 18 років (учні загальноосвітніх навчальних закладів України, дитячих будинків, вихованці дошкільних та позашкільних навчальних закладів, у тому числі клубів, гуртків «Школа безпеки», «Юний рятувальник», члени Всеукраїнського громадського дитячого руху «Школа безпеки»).

У Конкурсі можуть брати участь також учнівська та студентська молодь віком до 18 років.

3.2. Учасники Конкурсу розподіляються за наступними віковими категоріями:

- молодша – 5 – 10 років (*5-6 років - діти дошкільного віку; 6 – 10 - діти початкового шкільного віку*);
- середня – 11 – 14 років;
- старша – 15 – 17 років.

3.3. До участі в Конкурсі допускаються діти з індивідуальними роботами (колективні роботи оцінюватися не будуть).

4. Терміни, порядок та умови проведення

4.1. Конкурс проводиться у 3 етапи:

I етап, відбірковий: проводиться на шкільному, районному (міському) рівні протягом березня – квітня поточного року;

II етап, регіональний: проводяться обласні, республіканський в АР Крим, Київський та Севастопольський міські етапи Конкурсу протягом квітня – червня поточного року;

III етап, Всеукраїнський (фінальний): проводиться протягом червня – жовтня поточного року.

4.2. Роботи переможців регіональних етапів Конкурсу подаються на Всеукраїнський етап до 20 червня поточного року.

4.3. Визначення та нагородження переможців III етапу (фінального) Конкурсу – до 1 грудня поточного року.

4.4. Конкурс проводиться за напрямками:

- літературний,
- мистецький.

4.4.1. Номінації літературного напрямку:

оповідання;

казка;

вірш (поетичний твір);

кросворд (ребус).

4.4.2. Номінації мистецького напрямку:

- малюнок;
- плакат соціальної реклами;
- ілюстрація до літературного твору (казка, вірш, оповідання);
- фотографія;
- рукоділля (м'яка іграшка, вишивка, аплікація, квілінг, плетіння, орігамі, вироби з бісеру, ліплення з глини, пластиліну, тіста, різьблення по дереву тощо);
- відеофільм соціальної реклами, комп'ютерна презентація.

4.5. Тематика робіт:

«Я – за мир і безпеку!»;

«Діти світу – за безпечний світ!»;

«Техногенна та радіаційна безпека»;

«Краще запобігти небезпеці, ніж з нею боротися»;

«Комфортно там, де безпечно»;

«Безпека на воді»;

«Будьте обережні на воді!»;

«Пожежна безпека»:

«Легко запалити – важко загасити»;

«Вогонь – наш друг, вогонь – наш ворог»;

«Не жартуй з вогнем у лісі!»;

«Безпека у побуті»;

«Безпека на дорогах і транспорті»;

«Безпека дітей в Інтернеті»;

«Небезпечна інформація в Інтернеті. Як від неї захиститися?»;

«Небезпека в розміщенні особистої інформації в мережі Інтернет»;

«Небезпека від надмірного захоплення комп'ютерними іграми»;

«Екологічна безпека»;

«Бережіть природу – наш спільний дім»;

«Збережемо планету від сміття»;

«Довкілля, в якому ми маємо жити»;

«Екологія душі - екологія стосунків»;

«Збережемо наші душі, аби зберегти планету»;

«Небезпечні рослини та правила безпечної поведінки з ними (наприклад, борщівник)»;

«Небезпека від тварин»;

«Рятувальник очима дітей»;

«Я б у рятувальники пішов, нехай мене навчать»;

«Правила безпеки вивчай – іншим у біді допомагай!»;

«Юний рятувальник завжди прийде на допомогу»;

«Першу медичну допомогу вмю надавати, бо мене навчили інших рятувати»;

«Ми обираємо здоров'я, ми обираємо життя»;

«Юний рятувальник зі спортом на «ти»;

довільна тема з тематики безпеки життєдіяльності;

гумор, сатира на рятувальну тематику.

5. Керівні органи Конкурсу

5.1. Загальне керівництво організацією, підготовкою та проведенням Конкурсу здійснює Організаційний комітет (далі – Оргкомітет), до складу якого входять представники організаторів, партнерів та спонсорів.

5.2. Оргкомітет:

визначає програму проведення Конкурсу;

визначає склад Журі та порядок його роботи;

залишає за собою право відбору робіт для експозицій;

вчиняє інші дії задля найліпшого забезпечення мети та завдань Конкурсу

5.3. Оцінку робіт учасників та підведення підсумків Конкурсу здійснює Журі, до складу якого можуть входити представники організаторів, наукові та педагогічні працівники.

5.4. Журі конкурсу:

оцінює виконання робіт та визначає переможців і призерів Конкурсу відповідно до критеріїв за кількістю набраних балів. та визначає переможців;

визначає (1, 2, 3 місця) у кожній номінації літературного та мистецького напрямів за 10-бальною системою відповідно до вікових категорій згідно з умовами, вимогами та критеріями оцінювання;

підбиває підсумки Конкурсу;

звітує перед Оргкомітетом за результатами Конкурсу.

5.5. Журі має право:

визначати кількість призових місць;

встановлювати звання «лауреат» або «дипломант» (1,2,3 ступеня);
присуджувати Гран-Прі Конкурсу;
встановлювати окремі номінації;
присуджувати спеціальні призи, у тому числі кращим викладачам,
керівникам за підготовку конкурсантів та участь у конкурсі.

5.6. Рішення Жюрі оформляється протоколом, який підписують голова, заступник голови, секретар та усі члени журі.

6. Вимоги до оформлення робіт

6.1. Роботи мають бути виконані без допомоги дорослих (батьків, учителів, керівників студій тощо).

6.2. Роботи на Конкурс подаються на паперовому та електронному носіях.

6.3. До кожної роботи додається її цифровий варіант:

до малюнка, плаката, виробів – скан- або фотокопія у форматі jpg;

до фотороботи – формат JPG, GIF, PNG, без стиснення та з мінімальним дозволом у 300 dpi на DVD/CD-носіях;

до робіт літературного напрямку – документ MS Word (doc, docx, rtf), розмір шрифту – 14 pt, шрифт – Times New Roman.

6.4. На зворотному боці кожної конкурсної роботи на окремій етикетці (табличці) зі щільного білого паперу розміром 9 x 12 см друкованим текстом (шрифт 14 pt) зазначається:

назва роботи,

техніка виконання;

тематика роботи;

П.І.Б. автора, дата народження (число, місяць, рік), скільки повних років;

повна назва навчального закладу (населений пункт, район/місто, область);

П.І.Б. (повністю) педагога;

домашня адреса конкурсанта, поштовий індекс та контактний телефон.

6.5. Творчі роботи можуть мати супровід: віршований, афористичний вислів, прислів'я, ілюстрації, стислі розповіді та інші пояснювальні тексти.

6.6. Вимоги до робіт мистецького напрямку

6.6.1. У номінації «Рукодїлля» беруть участь роботи, які виконано у вигляді скульптури, м'якої іграшки, технічної моделі, макетів, жанрових композицій, а також способами випилювання, випалювання, вишивання, шиття, в'язання, розпису або різьби по дереву, ліплення з глини, пластиліну, тіста, аплікації, макраме, бісероплетіння, орігамі, соломки тощо, які відповідають тематиці Конкурсу.

6.6.2. Роботи мистецького напрямку (плакат, малюнок, ілюстрація) можуть бути виконані у довільній графічній чи живописній техніці (олівці, фломастери, акварельні, олійні фарби, гуаш, авторська техніка тощо).

6.6.3. У номінації «Малюнок» приймаються роботи, оформлені відповідно до виставкових вимог, у форматі А3 (297 x 420 мм).

6.6.4. У номінації «Плакат соціальної реклами» приймаються роботи формату А2 (420 x 594 мм).

6.6.5. У номінації «Ілюстрація до літературного твору» приймаються роботи формату А4 (210 x 297 мм).

6.6.6. Плакат і малюнок повинні мати тверду основу (ватман, щільний картон).

Плакати і малюнки не оформлювати рамкою.

6.6.7. Допускається виконання малюнка на фанері або деревоволокнистій плиті (ДВП) при використанні олійних або акрилових фарб.

6.6.8. У номінації «Фотографія» роботи мають бути форматом А4 (20 x 30 см), зняті плівковим або цифровим фотоапаратом, у друкованому вигляді.

Кожний учасник представляє не більше, ніж 5 кольорових фотографій, але не менше, ніж 2.

До фотографії додається стислий її опис (*не більше, ніж одна сторінка тексту*).

6.6.9. У номінації «Відеофільм соціальної реклами, комп'ютерна презентація» подаються рекламні відеоролики (ролик соціальної реклами), комп'ютерні презентації з тематики попередження надзвичайних ситуацій та здорового і безпечного способу життя обсягом не більше, ніж 5 хвилин.

6.6.10. Відеоролик має бути представлений на диску; комп'ютерна презентація – на диску та у друкованому вигляді.

6.6.11. У номінації «Ілюстрація до літературного твору» приймаються роботи до літературних творів (казка, вірш, оповідання), визначених та запропонованих оргкомітетом Конкурсу (роботи учасників з літературного напрямку попередніх конкурсів).

Конкурсант подає 3 ілюстрації до одного твору (казка, оповідання), щоб витримати сюжетну лінію, і 1-2 – до вірша.

6.6.12. Роботи в номінації «Малюнок» або «Плакат соціальної реклами» повинні бути готові до експонування з обов'язковим поданням до роботи окремої етикетки (не прикріпленої) 8x12 см (альбомної орієнтації) із зазначенням:

- назви роботи;
- техніки виконання;
- тематики;
- прізвища та імені автора;
- його віку (повних літ);
- найменування навчального закладу;
- області, району (міста, селища).

6.7. Вимоги до робіт літературного напрямку

6.7.1. У номінаціях літературного напрямку приймаються роботи поетичної форми (вірш, поема, байка тощо), прозової (оповідання, розповідь, казка, замальовка, етюд, новела, нарис тощо) та кросворди (ребуси) тощо.

6.7.2. Кросворди та ребуси на тему «Пожежна безпека»; «Екологічна безпека»; «Безпека в побуті»; «Техногенна та радіаційна безпека»; «Безпека на дорогах та транспорті»; «Безпека дітей в Інтернеті»; «Безпека на воді» тощо мають бути виконані на аркуші А4 або А3, містити від 10 до 20 слів, оригінально оформлені (можуть бути варіанти кросворду: «малюнковий», сканворд, угорський, чайнворд та ін.).

6.7.3. Роботи літературного напрямку (вірш, казка, оповідання) мають бути надруковані на окремих аркушах формату А4 (210 x 297 мм), на одному боці аркуша (без переносу слів, вирівнювання – за шириною, початок абзацу – 12,5 мм від лівого краю, шрифт Times New Roman – 14 pt, інтервал – одинарний; поля: ліве – 30 мм; праве – 10 мм; верхнє та нижнє – 20 мм).

В електронному вигляді літературний твір має бути виконано у друкованому редакторі Word.

6.7.4. Обсяг оповідання (розповіді) та казки не повинен перевищувати трьох друкованих аркушів (без титульної сторінки).

6.7.5. Оцінюються роботи, які відповідають тематиці Конкурсу, є авторськими та раніше ніде не публікувалися.

6.7.6. Кожен твір повинен мати назву.

6.7.7. Роботи рекомендується перевірити на грамотність. Наявність помилок у конкурсній роботі значно знижує її оцінку.

7. Визначення та нагородження переможців Конкурсу

7.1. Критерії, за якими оцінюються роботи конкурсантів:

змістовність та повнота розкриття теми;

рівень майстерності, техніка виконання;

відповідність роботи віковій категорії учасника;

новаторство та оригінальність;

творчий підхід до виконання роботи та використання нестандартних матеріалів;

лаконічність, завершеність та зрозумілість змісту і сюжету (для робіт літературного напрямку);

культура оформлення роботи.

7.2. Журі Всеукраїнського етапу Конкурсу за результатами Конкурсу визначає дипломантів Конкурсу в кожній номінації (1,2,3 місця).

7.3. Журі має право встановлювати Гран-прі, окремі номінації, подавати пропозиції до Оргкомітету щодо відзначення учасників заохочувальними призами, призами глядацьких симпатій, призами наймолодшим учасникам та

інші заохочення.

7.4. Переможці та призери Конкурсу нагороджуються спеціальними дипломами та призами.

7.5. За рішенням журі та оргкомітету переможці в окремих номінаціях можуть нагороджуватися спеціальними відзнаками.

8. Фінансування Конкурсу

8.1. Фінансування заходів, пов'язаних з організацією та проведенням Конкурсу, здійснюється за рахунок його організаторів (за умови наявності затверджених в установленому порядку кошторисних призначень на зазначену мету), партнерів та спонсорів, внесків юридичних і фізичних осіб та інших джерел, не заборонених законодавством України.

8.2. Реклама, торговельні знаки та символіка державних, громадських, комерційних структур, юридичних і фізичних осіб, які зробили внески в організацію, підготовку та проведення Конкурсу, використовуються при художньому оформленні його заходів згідно із законодавством України.

9. Прикінцеві положення

9.1. Для участі у III етапі Конкурсу регіональні оргкомітети подають до Оргкомітету Всеукраїнського етапу Конкурсу на адресу: **04074 м. Київ-74, вул. Вишгородська, 21, ВГДР «Школа безпеки», з позначкою «На конкурс»):**

разом із конкурсними роботами переможців та призерів регіонального етапу Конкурсу заявку за зразком, що наведено у додатку;

копію протоколу про підсумки регіонального конкурсу;

диск з електронними версіями робіт.

9.2. Кожна робота подається з анкетною учасника (*додаток 2*).

9.3. Крім того, зазначені матеріали подаються в електронному вигляді на електронну адресу Конкурсу (**bezpekavzhitti@gmail.com**) (заявка, копія протоколу про підсумки конкурсу, роботи в електронному вигляді та анкети учасників).

9.4. Роботи, оформлені з порушенням вимог, зазначених у розділі 5 цього Положення, до розгляду не приймаються.

9.5. Роботи переможців та призерів, лауреатів та дипломантів Конкурсу можуть бути представлені на виставках, підготовлених Організаторами, використані в експозиціях музеїв пожежної та аварійно-рятувальної справи, для поповнення музейних фондів, пересувних виставок дитячої творчості, а також кращі – надруковані в журналах «Надзвичайна ситуація», «Пожежна та техногенна безпека», «Шкільний світ», на шпальтах Всеукраїнської ігрової газети для саморозвитку дітей «Я сам(а)» тощо, використовуватися при розробленні навчально-методичної та інформаційно-довідкової літератури, у виробництві поліграфічної та сувенірної продукції із зазначенням автора роботи, а також розміщуватися на сайтах організаторів, партнерів та спонсорів Конкурсу.

9.6. Кращі роботи літературного напрямку будуть розглянуті як літературна основа для створення в подальшому серії книг «Автори – діти».

9.7. Хід проведення, результати та підсумки етапів Конкурсу висвітлюються у засобах масової інформації, Інтернеті та на сайтах організаторів, журналах «Надзвичайна ситуація», «Пожежна та техногенна безпека», «Всеукраїнська газет для саморозвитку дітей «Я сам(а)», на сайті ВГДР «Школа безпеки» (<http://www.skolabezpeki.jimdo.com>).

9.8. Оголошення про проведення Конкурсу подається через ЗМІ та на відповідних сайтах Організаторів.

9.9. Організатори Конкурсу мають право вносити зміни та доповнення до Положення.

Додаток К

до Положення про проведення Всеукраїнського конкурсу дитячо-юнацької творчості «Безпека в житті – життя у безпеці»

Заявка

на участь у ___ етапі Всеукраїнського конкурсу дитячо-юнацької творчості «Безпека в житті – життя у безпеці»

Найменування закладу (організації), який(а) подає заявку

Адреса, місце розташування, контактний телефон

№ п/п	П.І.Б. конкурсанта (повністю)	Дата народження, повних років	Навчальний заклад, клас (повністю)	Номінація та техніка виконання роботи	Назва гуртка, секції, об'єднання (якщо такий є)	ПІБ керівника (повністю)

П.І.Б. особи, відповідальної за організацію конкурсу, посада, місце роботи, контактний телефон

Керівник, підпис,

печатка

Додаток Л
до Положення про проведення
Всеукраїнського конкурсу дитячо-
юнацької творчості «Безпека в житті
– життя у безпеці»

ЗРАЗОК

АНКЕТА-ЗАЯВКА

на участь у Всеукраїнському конкурсі дитячо-юнацької
творчості «Безпека в житті – життя у безпеці»

	ПІБ (повністю)	Сидоренко Олег Іванович
.	Дата народження і вік учасника (повних років)	01.03.2000 р., 14 повних років
	Адреса місця проживання (індекс, область, селище, район (місто))	02315, м. Кіровоград, вул. Набережна, 25, кв.11
	Контактний телефон	050-300-11-21
	Електронна адреса	
	Повне найменування освітньої установи, закладу, клас, група, секція	Кіровоградська дитяча художня школа імені О.О.Осьмьоркіна
	ПІБ керівника навчального закладу	Іванова Ольга Микоалівна
	ПІБ викладача, вчителя	Петрова Тетяна Федорівна
	Контактні дані закладу, вчителя	0522-50-21-11
	Назва роботи	«У вогняному двобійі»
0	Техніка виконання	гуаш
1	Форма оформлення	скло
2	Номінація	малюнок
3	Тематика Конкурсу	Пожежна безпека
4	Опис роботи	Ця робота про рятувальників, які вступили у двобій з вогнем у лісі, проявивши мужність і сміливість. Я мрію

		бути рятувальником і стояти на варті безпеки людей в Україні
5	Інформація про автора	Люблю малювати, займатися спортом, брав участь у різноманітних конкурсах обласного рівня, став переможцем конкурсі «Україна очима дітей» у 2013 році
6	Моя думка щодо тематики конкурсу	Вважаю, що треба змалечку берегти своє життя і допомагати іншим у разі потреби
7	Дата, підпис	

КОНКУРС «ЛІДЕРСЬКІ ПОЄДИНКИ»

(з досвіду Сумської міської організації старшокласників /МОСТ/ укладачі: Левенець Н.П., координатор Сумської міської організації старшокласників /МОСТ/, Старовойтова Н.С., методист комунального закладу Сумський палац дітей та юнацтва)

Довідковий матеріал для педагога

Лідерський поєдинок – це публічне єдиноборство двох команд-учасниць, кожна з яких прагне показати свою перевагу над партнером. Ця перевага досягається за рахунок особистої лідерської майстерності, яка стає очевидною або, як мінімум, помітною завдяки ефективному використанню різних прийомів ведення переговорів незалежно від того, свідомо чи несвідомо ці прийоми були застосовані.

Соціальний простір, в якому розгортається поєдинок, – свого роду поле бою – задається будь-якою лідерською ситуацією конфліктного характеру. Опис ситуації містить вказівки на основних дійових осіб і на їхні дії, що призвели до конфлікту. Таким чином задаються ролі. Учасники мають можливість вибирати свою роль і роль партнеру в цій ситуації під час поєдинку, причому роблять це по черзі і на обмежений час. Учасники обмежені у своїх діях конкретною передісторією конфлікту, заданої пропонованої ситуацією, вони не можуть оскаржувати самого факту наявності цього заданого минулого. Однак вони вільні у своєму конструюванні майбутнього і можуть ставити перед собою такі цілі, які поставили б і в реальному житті, якби вони опинились в подібній ролі і в подібній ситуації. Ззовні поєдинок виглядає як ряд діалогів, які пов'язані єдиною фабулою і комплектом ролей, але мають двох виконавців, кожен з яких виконує одну і ту ж роль тільки всередині одного діалогу. Що ж до інших майбутніх діалогів, то сторонньому спостерігачеві вельми важко вгадати, хто яку роль виконуватиме. Судді виносять рішення про перевагу того чи іншого учасника, спостерігаючи за їхніми діями під час поєдинку.

Опис ситуації

Опис ситуації складається з двох частин: статичної та динамічної. Статична частина – це короткий письмовий опис ситуації, що видається учасникам напередодні поєдинку, і містить перелік основних ролей.

Приклад. Директор школи (Іван Миколайович), налаштований демократично, підтримав ініціативу ради старшокласників у проведенні презентації класних команд. Старшокласники із захопленням почали готуватися. Залишалися після занять, приходили у вихідний день. Команда 10-А класу довго розкачувалася, обговорювала, а коли часу залишилося обмаль, напередодні конкурсу готувалася під час уроків. Викладач хімії проводила самостійну роботу у 10-А. Учні, які готувалися до конкурсу, на самостійній роботі не було. Викладач звернулася до директора школи з вимогою заборонити проведення заходу. Директор погодився. Учні звернулися до голови ради старшокласників з пропозицією зустрітися з директором та вмовити його дозволити проведення конкурсу. Разом із головою ради старшокласників вирішила йти до директора і староста 10-А. Викладач хімії теж вирішила взяти участь у зустрічі. Ніна Петрівна налаштована учнів покарати.

Розподіл ролей у командах.

Команда А – директор школи, викладач хімії.

Команда С – голова шкільного самоврядування, староста 10-А.

Динамічна частина – це правомірні доповнення до опису ситуації, які роблять учасники по ходу поєдинку. Додатки вважаються правомірними, якщо вони не суперечать статичній частині і правомірним доповненням, вже раніше зробленим будь-ким з учасників у діалозі.

Мета конкурсу:

- надати можливість дітям проявити свої лідерські якості;
- підтримати їхню активність і креативність;
- сприяти залученню молоді до активної участі у вирішенні актуальних проблем;
- розвивати комунікативні та творчі здібності дітей.

Обладнання: картки із ситуаціями, відеофрагмент фільму, бланк картки.

Хід конкурсу

У конкурсі беруть участь команди, кожна з яких складається з двох учасників (одна дівчина + один хлопець).

Конкурс складається з двох частин.

У першій частині учасникам пропонується відеоролик, проглянувши який необхідно прокоментувати стратегію переговорів. Кожен суттєвий коментар –5 балів.

У другій частині команди отримують завдання, в якому окреслено проблемну ситуацію і ролі для учасників. Для підготовки надається 15 хв. Регламент переговорів – 10 хв. Конкурс оцінюється за 50-бальною шкалою. Враховується уміння скласти адекватну картину ситуації (10 балів), уміння чітко аргументувати свою позицію (10 балів), уміння використовувати різні стратегії переговорів (10 балів), взаємодія між членами команди (10 балів), спрямованість на конструктивну взаємодію у переговорах (10 балів).

Ситуація 1

Після міської конференції старшокласників лідери шкільного самоврядування вирішили провести шкільну конференцію. На конференцію винесли питання зміни структури самоврядування, затвердження учнівської конституції. Провели обговорення в класах, зібрали пропозиції. Написали конституцію. Готували конференцію. Директор школи підтримував, але сказав, що спочатку учнівська конституція має бути перевірена та затверджена директором школи. Учні вважали, що директор школи не має права візувати рішення учнівського самоврядування. На переговори з директором відправили голову ради старшокласників та члена міської координаційної ради старшокласників. Директор школи запросив на зустріч педагога-організатора. Педагог-організатор намагається сприяти компромісному вирішенню питання.

Команда А – директор школи, педагог-організатор.

Команда С – голова ради старшокласників та член міської координаційної ради старшокласників.

Ситуація 2

У школі пройшли збори учнівського колективу. На зборах були обрані лідери учнівського самоврядування. До складу ради учнівського самоврядування увійшли учні, які брали активну участь в організації шкільного життя, але мали проблеми у навчанні. Заступник директора школи з навчально-виховної роботи звернулася до директора з пропозицією провести повторні вибори, а до конституції учнівського колективу внести положення про вибори до органів учнівського самоврядування тільки учнів з високими результатами у навчанні. Директор погодився. Педагог-організатор школи та новий склад учнівської ради вирішили відстоювати рішення зборів. На зустріч з директором школи та заступником директора делегували голову ради старшокласників та педагога-організатора.

Команда А – директор школи, заступник директора школи.

Команда С – голова шкільного самоврядування, педагог-організатор.

Бланк

Картка учасника конкурсу «Лідерські поєдинки»

Коментар до відеофрагмента

1. Тип переговорів (необхідне підкреслити)

Жорсткі

Виграв-виграв

Змішані

---

2. Динаміка переговорів (*захоплення та утримання ініціативи, використання різних технік*)

---

3. Збіг світоглядів учасників переговорів чи підстроювання

КОНКУРС СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ «ЧИТАТИ МОДНО»

(з метою популяризації читання серед молоді, з досвіду роботи
Учнівської ліги Києва)

1. Загальні положення

1.1. Конкурс соціальної реклами «Читати модно» (далі Конкурс) проводиться в рамках Всесвітнього дня книги та авторського права, започаткованого ЮНЕСКО.

1.2. Організаторами Конкурсу є члени дитячої громадської організації «Парламент дітей м. Києва».

1.3. Мета конкурсу:

- популяризація читання серед дітей та молоді;
- стимулювання інтересу молоді до читання літератури;
- привернення уваги до бібліотек, як інформаційних центрів сучасної культури.

1.4. Завдання Конкурсу:

- розвиток інтересу до читання серед молоді із використанням сучасних рекламних технологій;
- підтримка творчих ініціатив молоді у сфері соціальної реклами;
- вдосконалення методів реклами книги, читання, бібліотеки, розвиток різних форм PR-діяльності, спрямованих на поліпшення іміджу дітей та молоді, що люблять читати, підвищення рівня привабливості читацтва;
- визначення кращих робіт на підтримку читання в галузі соціальної реклами і сприяння вільному поширенню соціально значущої інформації;
- надання можливості учасникам представити свої твори громадській думці та професійному оцінюванню і, таким чином, розвивати свій творчий потенціал та самовдосконалюватися.

2. Програма Конкурсу

2.1. На Конкурс приймаються роботи, виконані у формі:

- друкованої рекламної продукції (плакат (постер), малюнок, фотографія, колаж, комп'ютерна графіка, буклет, закладки, що супроводжуються гаслом чи іншим текстом);

- реклама на електронному носії (презентація, відеоролик).

2.2. Роботи, представлені на Конкурс, повинні мати позитивний, творчий характер.

2.3. Всі учасники Конкурсу отримують «Сертифікат учасника».

2.4. Переможці Конкурсу нагороджуються дипломами Переможця та цінними призами.

3. Умови Конкурсу

3.1. У Конкурсі можуть взяти участь діти та молодь віком від 14 до 18 років, як індивідуально, так і творчими колективами.

3.2. Конкурсні роботи оцінюються за такими номінаціями:

- «Людина читає – людина успішна»
- «Книга в родині»
- «Читання – вперед!»

3.3. На Конкурс подаються роботи:

- плакат (постер);
- презентація;
- відеоролик;
- гасло, слоган.

3.3.1. Постер:

- розмір зображення: формат А3;
- робота оформлена на паспарту: вказати назву роботи, прізвище та ім'я автора (або авторського колективу) повністю, місце навчання. Додатково зазначити контактні дані;

- анотація роботи.

3.3.2. Презентація:

- обсяг роботи: не більше ніж 10 слайдів;
- формат: ppt, pptx, wmv;
- робота подається на диску CD-R, CD-RW;
- необхідно зазначити назву роботи, прізвище та ім'я автора (або авторського колективу) повністю, місце навчання, контактні дані.

3.3.3. Відеоролик:

- формат роботи: avi, wmv;
- тривалість: не більше ніж 2 хв;
- необхідно зазначити назву роботи, прізвище та ім'я автора (або авторського колективу) повністю, місце навчання, контактні дані.

3.3.4. Гасло, слоган:

- складається з одного речення, що відповідає тематиці конкурсу;
- виконаний на папері формату А 4, шрифт Times New Roman, кегль 48, можливо художнє оформлення роботи;
- необхідно зазначити прізвище та ім'я автора (або авторського колективу) повністю, місце навчання, контактні дані.

3.4. Оформлення роботи на аркуші А4:

- назва роботи;
- інформація про автора роботи;
- творче втілення роботи (історія вибору сюжету і його втілення);
- У друкованому вигляді не більше ніж одна сторінка;

3.5. Роботи надавати в електронному вигляді за адресою:

4. Організаційні умови:

4.1. Конкурс проводиться з 1 вересня по 15 грудня 2014 року.

4.2. Положення Конкурсу будуть розміщені в соціальних мережах Vk.com та Facebook, а також на сайтах партнерів конкурсу.

4.3. Журі оцінює кожну творчу роботу за 10-бальною системою за такими критеріями:

- відповідність роботи заявленій тематиці Конкурсу;

- якість виконання;
- відповідність змісту та художнього оформлення роботи;
- оригінальність та творчий підхід до виконання роботи;
- використання новітніх технологій.

4.5. Члени журі запрошуються до участі в роботі з числа співробітників позашкільних навчальних закладів м. Києва, членів Спілки художників України, членів Спілки молодих рекламистів України, Департаменту освіти і науки, молоді та спорту м. Києва.

4.6. Подані на конкурс матеріали не рецензуються і поверненню не підлягають.

4.7. З конкурсних робіт формується база даних соціальної реклами.

4.8. Організатори конкурсу залишають за собою право використання конкурсних робіт у своїй діяльності для проведення рекламних акцій на підтримку книги і читання.

Понятійно-термінологічний словник до підрозділу

«Технологія фандрейзингу – шлях до соціального партнерства»

Благодійна організація (charitable organization) – недержавна організація, головною метою діяльності якої є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб.

Благодійна установа – в різних країнах організація, інституція, товариство чи траст, що засновані з метою сприяння загальному добробуту.

Благодійний – щедрий в підтримці знедолених. Похідне від благодійність.

Благодійний статус – статус, який надається законодавством держави чи регіону благодійній установі як визнання її функції корисною для громади, та завдяки якому вона має право претендувати на податкові привілеї.

Благодійники – фізичні та юридичні особи, які здійснюють благодійництво в інтересах набувачів благодійної допомоги.

Благодійництво – добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у наданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги; специфічними формами благодійництва є меценатство, спонсорство і волонтерська діяльність.

Благодійництво, соціальне – організована громадою робота із соціальної інтеграції та загального поліпшення стану групи людей в суспільстві.

Благодійність – альтруїстична діяльність, спрямована на надання фінансової та іншої допомоги тим, хто її потребує, на поліпшення умов функціонування суспільства чи його частини.

Благодіяння – акт, метою якого є добробут інших. Добровільна щедрість.

Донор (донорська організація) – це організація, в місія якої передбачено надання фінансової допомоги на конкурсній основі.

Корпоративна благодійність (філантропія) – це надання коштів або матеріальної допомоги волонтерів благодійним та громадським організаціям для досягнення ними власної місії. Елемент розвитку цивілізованого бізнесу, який сприяє економічному розвитку країни, покращує якість життя населення.

Лист-запит (letter of inquiry) – лист, який містить короткі відомості про діяльність організації та про фінансову допомогу, яку організація бажала б отримати. Лист є попереднім запитом і надсилається до фонду з метою з'ясування, наскільки фонд зацікавлений у розгляді офіційного запиту.

Набувачі благодійної допомоги – фізичні та юридичні особи, які потребують і отримують благодійну допомогу.

Фандрейзинг (з англійської: фонд – кошти, фінансування, підняти – піднімати, добувати, збирати) – це пошук ресурсів (людей, устаткування, інформації, часу, грошей та ін.) для реалізації проектів та/або підтримання існування організації.

Фонд – це неурядова, неприбуткова організація, з власними коштами та програмою управління, власними довіреними особами та директорами, створених для підтримки або допомозі освітнім, соціальним, благодійним, релігійним чи іншим видам діяльності, що сприяють загальному добробуту, насамперед надання грантів.

Харитативна організація – це траст, компанія або некорпоративна організація, заснована винятково для благодійних діянь. Трасти, засновані для благодійних діянь, часом розглядаються як харитативні, але це залежить від самовизначення цих організацій. В міжнародній юридичній практиці харитативний означає більш спеціальні, технічні речі, ніж це прийнято до слова у широкому вжитку.

Частковий грант (matching grant) – часткова субсидія. Грант, який надається за умови попереднього збору претендентом певної суми коштів, причому сума субсидії пов'язана із раніше зібраною сумою. Часткові гранти надаються не тільки для фінансової підтримки, але й для заохочення одержувача до залучення додаткових коштів з інших джерел.

Авторський колектив монографії

**«Формування соціальної ініціативності підлітків
у дитячому об'єднанні»**

за заг. ред. Т. Окушко

Окушко Тетяна Костянтинівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Петрочко Жанна Василівна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України

Чиренко Наталія Вікторівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Шпиг Наталія Олександрівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Касьянова Ольга Володимирівна, кандидат педагогічних наук, науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Пашенко Олена Вікторівна, науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Сокол Любов Михайлівна, кандидат психологічних наук, науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Долгова Олександра Валеріївна, науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання, аспірант Інституту проблем виховання НАПН України

Белан Владислав Юрійович, молодший науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Наукове видання

Окушко Тетяна Костянтинівна
Петрочко Жанна Василівна
Чиренко Наталія Вікторівна та ін.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ДИТЯЧОМУ ОБ'ЄДНАННІ

Монографія

Літературний редактор *І. П. Білоцерківець*

Підписано до друку 19.05.2015 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 18,48.
Наклад 300 прим. Зам. № 27130

Видавець і виготовлювач:
ТОВ «ДРУКАРНЯ МАДРИД»
61024, м. Харків, вул. Ольмінського, 11
Тел.: (057) 756-53-25
www.madrid.in.ua   info@madrid.in.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК №4399 від 27.08.2012 року